

СИГУРНОСТ И ОТБРАНА

НАУЧНО СПИСАНИЕ

БРОЙ 1
ЮНИ 2023

ISSN 2815-388X

АКЦЕНТИ В БРОЯ

Биологическо оръжие
Организационно развитие
Финансиране на тероризъм
Сигурност на информацията
Система за военна сигурност
Военният конфликт в Украйна
Европейска стратегическа култура
Управление на служби за сигурност

НАЦИОНАЛЕН ВОЕНЕН УНИВЕРСИТЕТ
„ВАСИЛ ЛЕВСКИ“

**НАЦИОНАЛЕН ВОЕНЕН УНИВЕРСИТЕТ
„ВАСИЛ ЛЕВСКИ“**

СИГУРНОСТ И ОТБРАНА

НАУЧНО СПИСАНИЕ

Година II Брой 1, 2023

**Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“
Велико Търново, 2023**

Главен редактор:

доц. д-р Ваня Е. Димитрова, НВУ „Васил Левски“, гр. В. Търново

Редакционен секретар:

полк. доц. д-р инж. Даниел Берчев, НВУ „Васил Левски“, гр. В. Търново

Адрес на редколегията:

5000 Велико Търново, бул. „България“ № 76

E-mail: sdjournal@nvu.bg; www.nvu.bg

Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“

бул. „България“ № 76, 5000

гр. Велико Търново, Република България

СИГУРНОСТ И ОТБРАНА

Брой 1, 2023

Дизайн на корицата майор д-р Стефан Петков

Снимка на корицата Вяра Йовева

Езиково-стилов редактор и коректор Венета Иванова

Технически редактор ас. Ваня Ив. Димитрова

Формат 60x84/8 Печатни коли 33

Предпечатна подготовка и печат:

Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“, 2023

гр. Велико Търново, бул. „България“ № 76

Всички права запазени! Не се разрешават копирането, възпроизвеждането и разпространението на никаква част от това издание под каквато и да е форма и по какъвто и да е начин без писмено разрешение.

© Авторски колектив, 2023

© НВУ „Васил Левски“, 2023

© Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“, 2023, гр. В. Търново, бул. „България“ № 76

ISSN: 2815-388X – печат

ISSN: 2815-4584 – онлайн

**VASIL LEVSKI
NATIONAL MILITARY UNIVERSITY**

SECURITY AND DEFENSE

SCIENTIFIC JOURNAL

Year II Issue 1, 2023

**Vasil Levski National Military University Publishing Complex
Veliko Tarnovo, 2023**

Editor-in-Chief:

Assoc. Prof. Vanya E. Dimitrova, PhD, Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo

Executive editor:

Col Assoc. Prof. Eng. Daniel Berchev, PhD, Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo

Address of the editorial board:

76, Bulgaria Blvd., Veliko Tarnovo, BG-5000

E-mail: sdjournal@nvu.bg; www.nvu.bg

Vasil Levski National Military University Publishing Complex

76, Bulgaria Blvd., Veliko Tarnovo, BG-5000

Republic of Bulgaria

SECURITY AND DEFENSE

Issue 1, 2023

Cover design Maj Stefan Petkov, PhD

Cover photo Vyara Yoveva

Language and style editor and proofreader Veneta Ivanova

Technical Editor assistant professor Vanya I. Dimitrova

Format 60x84/8

Printer's quires 33

Pre-press and printing:

Vasil Levski National Military University Publishing Complex, 2023

76, Bulgaria Blvd., Veliko Tarnovo

All rights reserved! No part of this publication may be copied, reproduced, or distributed in any form or by any means without written permission.

© Panel of authors, 2023

© Vasil Levski National Military University, 2023

© Vasil Levski National Military University Publishing Complex, 2023

76, Bulgaria Blvd., Veliko Tarnovo

ISSN: 2815-388X – Print

ISSN: 2815-4584 – Online

СЪДЪРЖАНИЕ/CONTENTS

Sylvain Paile-Calvo European Strategic Culture in the Citizens' Eyes.....	9
Mladen Mladenov Alternative Dispute Resolution as Factor for Internal Dimensions of National Security.....	23
Михаил Харалампиев Биологическата конвенция и пандемията COVID-19 Mihail Haralampiev Biological Convention and the Pandemic COVID-19.....	39
Живко Жеков Оптични уреди за откриване и идентифициране на обекти от борда на орбитална научна станция Zhivko Zhekov Optical Devices for Finding and Identification of Objects from the Board of an Orbital Scientific Station.....	51
Валентин Василев, Емил Стоилков Управление на промените чрез приложение на концепцията „паралелно мислене“ – в търсене на нови решения в кризисни времена Valentin Vasilev, Emil Stoilkov Change Management Through the Application of the Concept "Parallel Thinking" – in Search of New Solutions in Crisis Times.....	64
Андрей Джунин Голямото неравенство в разпределението на доходите като риск за националната сигурност на България Andrey Dzhunin The Great Inequality in the Distribution of Income as a Risk for the National Security of Bulgaria.....	76
Владко Иванов, Гергана Кресналийска Нацията и държавата в епоха на динамични промени Vladko Ivanov, Gergana Kresnaliyska The Nation and the State in Epoch of Dynamic Changes.....	89
Румен Маринов Цели на управлението на системата за военна сигурност Rumen Marinov Objectives of the Management of the Military Security System.....	103
Владко Иванов, Олга Чорбаджийска Теоретични основи на управлението на граничния контрол Vladko Ivanov, Olga Chorbadzhiyska Theoretical Foundations of Border Control Management	120

Гергана Йорданова

Разграничение между „черни“ и „бели“ Хауала транзакции в контекста на противодействието на изпирането на пари

Gergana Yordanova

Circumscription Between “Black” and “White” Hawala Transactions Within Anti-Money Laundering Context..... 129

Огнян Стоичков

Ръководителите на ДАНС, ДАР и СВР – избор или назначаване

Ognyan Stoichkov

The Heads of State Agency for National Security, State Intelligence Agency and Military Intelligence Service – Election or Appointment ... 144

Пламен Атанасов

Закономерности при формирането на конспиративни теории. Слух, страх и активно комуникиране

Plamen Atanasov

Patterns in the Formation of Conspiracy Theories. Rumour, Fear, and Active Communication 158

Мариета Рабохчийска

Мисиите на Европейския съюз в региона на Източното партньорство

Marieta Rabohchiyska

European Union Missions in the Eastern Partnership Region..... 178

Йордан Бакалов

Руски ядрени доктрини, ядрени сили, модернизация

Yordan Bakalov

Russian Nuclear Doctrines, Nuclear Forces, Modernization..... 191

Владимир Бабанов

Военният конфликт в Украйна – към нов световен ред или борба за оцеляване на Русия

Vladimir Babanov

The Military Conflict in Ukraine – Towards New World Order or Russia’s Struggle for Survival 212

Теодора Личева

Внедряване на блокчейн в държавния сектор и сигурност на информацията

Teodora Licheva

Blockchain Implementation in the Public Sector and Information Security..... 223

Ваня Пецанова

Предоставяне на вътрешни електронни административни услуги чрез среда за междурегистров обмен на данни (RegiX) като предпоставка за осъществяване на комплексно административно обслужване

Vanya Petsanova

Provision of Internal Electronic Administrative Services Through an Environment for Inter-Register Data Exchange (RegiX) as a Prerequisite for the Implementation of Complex Administrative Services **236**

За авторите в броя/About the Authors in the Issue 251

EUROPEAN STRATEGIC CULTURE IN THE CITIZENS' EYES

Sylvain Paile-Calvo

Summary: Numerous examples of the use of the term "strategic culture" applied to the European Union can be found in the scientific literature or in political statements. The High Representative and Vice-President of the European Commission himself, Josep Borrell, has stressed the need for the EU to have a "shared strategic culture and empathy". However, this quote is more of a political ambition than an objective reality. Similarly, it is often argued that the EU does not have its own strategic culture, but that only its Member States have one. This contribution proposes to explore the meaning of this term and its reality in the context of the Common Security and Defence Policy (CSDP). If the construction or development of such a common strategic culture in Europe is defined as a clear political objective, it seems obvious to all that it can only be built through collective and convergent actions of all CSDP actors in the Union.

Key words: European strategic culture, citizens, opinions, Strategic Compass, European Security and Defence College.

STRATEGIC CULTURE: WHICH IS THE CHICKEN? WHICH IS THE EGG?

In troubled times such as those of the early 2020s, witnessing the war in Ukraine, the growing competition with new power players such as China, the return to a Cold War logic in Africa and other regions of the world, the resurgence of "classic" threats (border security, proliferation of weapons of mass destruction, etc.) and the consolidation of new ones (hybrid threats, disinformation, economic warfare, etc.), the search for a cement for European cohesion is a fundamental – if not founding – issue for a common security and defence policy. But one may wonder first why we need a common, or at least shared, strategic culture at European level. What can we, citizens or specialists, expect from it?

The reasons may be linked first, foremost and logically to purely strategic considerations, *i.e.* to define a horizon, a common purpose for collective action. But they are above all multiple and extend to the day-to-day operational management of security and defence, both for the European Union and its Member States.

The questions of objectives, the means to achieve them and the criteria for verifying them are the ambition and the driving force behind the

implementation of the European Strategic Compass¹, in particular, which was adopted in 2022. An intrinsic motivation also lies in the fact that the 27 Member States have 27 different national strategic cultures for acting in security and defence matters, individually. Hence, it would be necessary to have one for collective action.

A more corrective and forward-looking reason is to 'project' the Union's Common Security and Defence Policy (CSDP) into reality, when it is commonly criticised for being impractical and underused. The need for a common strategic culture is also - and more generally - linked to the necessity to strengthen the capabilities and interoperability of the forces available, as well as to the question of how to achieve the objective of strategic autonomy.

At the operational level, the identification of a common strategic culture would help clarifying and arbitrating the choices to be made in terms of financial instruments for the European security and defence, such as permanent structured cooperation (PSC), the European Defence Fund (EDF) or, more recently, the European Peace Facility (EPF). Arbitration through the filter of strategic culture² would also allow for motivating the choices in terms of missions and operations: where to get involved first, with what type of forces (civilian and/or military) and above all as an alternative or complement to which other security actors, such as the North Atlantic Treaty Organisation (NATO)?

Finally, without concluding a – by essence – non-exhaustive list, compensating for the gap between the (proven) difficulties of public communication of the CSDP and the expectations is also a strong reason to identify a common cultural base.

The term 'strategic culture(s)', singular or plural, is ubiquitous in the scientific literature and political discourse². A comparative analysis of attempted definitions would require an in-depth study of the literature, but a 'surface' exploration already helps framing the challenges that surround the concept. For Laura Chappell, strategic culture "can be defined as a set of beliefs, attitudes and norms about the use of military force"³. The same basic concept is found in other attempts at definitions. For Alessia Brava, Margriet Drent and Graeme P. Herd, it is "a set of beliefs, assumptions, attitudes, norms, worldviews, and patterns of behaviour customary to strategic decision-makers about the policy objectives of war and how best to achieve

¹ Council of the European Union, "A Strategic Compass for Security and Defence - For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security", adopted on 21 March 2022.

² See Emmanuel Macron, 'Initiative for Europe - Emmanuel Macron's speech for a sovereign, united, democratic Europe' (Sorbonne speech), 26 September 2017, <https://www.elysee.fr/front/pdf/elysee-module-795-fr.pdf>, <http://international.blogs.ouest-france.fr/archive/2017/09/29/macron-sorbonne-verbatim-europe-18583.html> (accessed 12/02/2023).

³ Chappell, L. (2009). "Differing Member State Approaches to the Development of the EU Battlegroup Concept: Implications for CSDP", *European Security*, 18 (4), 417-439.

them”⁴. Both of these elements imply that culture is both historically-based and future-oriented. At this stage of the exploration, it should be noted that these definitions seem to focus attention on the military use of the concept. In the context of the EU, which is characterized by an original 'comprehensive approach' integrating both civilian and military means in its CSDP 'toolbox', this sectoral definition may be a challenge. At the same time, the limitation of the definition to the military domain certainly also explains why the European Security and Defence College (ESDC), which is not a military institution, aims to strengthen a “European security and defence culture” and not a “strategic culture”, which is limited in scope.

Beyond the scientific definition(s), however, it seems from the political discourse that the extension of the concept to areas other than the military domain is commonly accepted. In 2017, in its reflection paper on the future of European defence, the European Commission stressed that a European Defence, as foreseen in Article 42(2) of the Treaty on European Union, “should encourage a stronger alignment of strategic cultures, as well as a common understanding of threats and appropriate responses. It will require joint decision-making and action, as well as greater financial solidarity at European level”⁵. It is interesting to note that the term used by the European Commission in the document is in the plural, thus suggesting that Member States have strategic cultures but that the EU does not (yet) have its own overarching strategic culture. This is supported by the Clingendael report of December 2020⁶, which analyses the level of strategic autonomy of the EU. The report clearly identifies the “lack of a common strategic culture” in the EU and the presence of “diverse strategic cultures”. Alessia Brava, Margriet Drent and Graeme P. Herd oppose to this view the existence of a real EU strategic culture, arguing that it “is based on a broad vision of security and on a comprehensive, multilateral and internationally legitimised approach to threats. It is operationalised through the use of military and civilian instruments in an integrated manner. Strategic culture is highly contextual - it recognizes complexity, interconnections and trade-offs”⁷.

The effectiveness of such a common strategic culture is questionable. Its rationale has been questioned by academics. The authors of the Clingendael report, for example, urge Europe to achieve “mutual

⁴ Brava, A., Drent, M., & Herd, G. P. (2011). "Characterizing the European Union's Strategic Culture: An Analytical Framework", *Journal of Common Market Studies*, 49 (6), 1227-1248. https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20111110_cscp_artikel_mdrent.pdf

⁵ European Commission, “*Reflection Paper on the Future of European Defence*”, 7 June 2017, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/reflection-paper-defence_en.pdf (accessed 12 February 2023).

⁶ Zandee, D., Deen, B., Kruijver, K., & Stoetman, A. (2020, December). *'European strategic autonomy in security and defence - Now the going gets tough, it's time to get going'*, Clingendael Report, Clingendael Institute. https://www.clingendael.org/sites/default/files/202012/Report_European_Strategic_Autonomy_December_2020.pdf (accessed 12 February 2023).

⁷ Brava, A., Drent, M. & Herd, G. P., *op. cit.*

understanding and convergence of the different national strategic cultures, with a view to promoting a comprehensive European strategic culture” because “the building of a common strategic culture and threat perception is essential to increase European strategic autonomy”, *i.e.* the EU's ability to act in its own interest on the international scene. For the authors, it is clear that a common culture that is organically different from national cultures is a condition for achieving this capacity to act: “one of the most important challenges ahead is to redevelop Europe's sense of ownership of its own security, which requires supporting the emergence over time of a European strategic culture”. Daniel Fiott⁸ also agrees, with regard to the expected impacts of the Strategic Compass initiative, that “depending on the scope and nature of the threat analysis, it may even be possible to observe how far the European Union is from a strategic culture and the EU institutions may have to humbly acknowledge that the Compass will not lead to a full-fledged strategic culture (...). Moreover, there is no guarantee that the Strategic Compass will even lead to a common threat perception or even a strategic culture, although it could pave the way for a better understanding of the kind of security and defence actor the EU should be”⁹. Far from being pessimistic, this perception takes into account the fact that the Strategic Compass is an exclusively forward-looking initiative and does not address the historical criterion that usually steers the concept of “strategic culture”.

Despite all these reflections – while pushing the reasoning to the limit – the EU's strategic culture is a reality, even in the case of a zero sum. The fact that only its Member States have strategic cultures and that the EU itself does not have one is already enough to characterise a strategic culture. Not a satisfactory culture, in the eyes of the advocates of European integration, but a culture of its own.

This raises the question of the legitimacy, or the 'ownership', of this European strategic culture if it is to be shared by the greatest number. Is it first and foremost the product of citizen support, *i.e.* of a convergence of perceptions or of the convergence of actions? For both seem to be components of the scientific framing of the concept. So, who between the two is the chicken and who the egg?

1. Citizens' perceptions of threats and solutions.

Since it is methodologically difficult and even untenable, from the point of view of exhaustiveness, to pinpoint exactly what the perceptions on security and defence of the citizens – whether national or European – are, recourse must be made to the most approximate instruments. In the absence

⁸ Fiott, D. (2020, July 16). “*Uncharted Territory? Towards a common threat analysis and a Strategic Compass for EU security and defence*”, EU ISS, Brief, p. 7. Retrieved February 12, 2023, from https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%2016%20Strategic%20Compass_0.pdf

⁹ *Idem.*

of any major conclusive scientific study on these aspects, largescale surveys – in particular Eurobarometers – provide an idea of what citizens consider to be part of their security and defence in terms of threats and solutions.

The aim is to deduce in a scientific manner whether or not there is a convergence of perceptions that would underpin the idea of a strategic culture.

a. Threat perceptions

The Standard Eurobarometer No. 526, based on a field survey of 26,580 European citizens between April and May 2022, is entitled “The Major Challenges of our Time – The EU in 2022”¹⁰. It is therefore, in every possible way, a relevant instrument for collecting data on citizens' perceptions which shall form the foundations of a Union's common strategic culture. However, its level of granularity in the study does not allow for detailing these perceptions in terms of the origins of the threats – such as the feeling towards a particular country – or a type of weapon or technology – such as the threat related to nuclear weapons or autonomous lethal weapons systems. Similarly, the results obtained cannot be taken as a generality, as they may vary from one Member State to another and priorities may be formulated in radically different ways. The instrument, however, thanks to the method used and its scope, must be taken as the most relevant to capture the general mood of European citizens.

The first observation is that Europeans seem to be looking in the same direction in terms of their perceptions of threats to their security and defence. This is illustrated by the sense of central importance of the threats posed by the war in Ukraine. For 84% of the inquired Europeans, the invasion of Ukraine is a threat to the security of the EU and for 77% it is a threat to the security of their country¹¹. It should be noted that, with the exception of Austria, the so-called “neutral” countries are among the countries with the highest rates. Similarly, 8 out of 10 people believe that the EU is defending the European values when opposing the Russian invasion of Ukraine¹². In terms of the possible consequences of this war, Europeans seem to fear the same threats: in 10 Member States, the fear of a nuclear war as a consequence of the war in Ukraine comes as the first concern. In 24 countries, it is in the top 3 fears (out of 5), which proves that the ‘historical’ threats are still prevalent¹³.

Apart from the war in Ukraine, European citizens' perceptions of the threats to their security and defence appear to be equally, if not more, convergent. Between 90% and 92% of respondents consider terrorism,

¹⁰ Link: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2694> (accessed 12/02/2023).

¹¹ Question QC6.

¹² Question QC6.3.

¹³ Question QC5.

organised crime, protection of the EU's borders, natural or man-made disasters and cybercrime to be “important” to “very important” threats¹⁴. Disparities between Member States, if any, are relatively small.

Not all types of threat are investigated by the Eurobarometer, however. The use of weapons of mass destruction, particularly nuclear weapons, is not addressed in the survey except through the peculiarity of the war in Ukraine, although it is clearly defined as a ‘strategic threat’ by the European Union in the Strategic Compass¹⁵, alongside terrorism, climate change and hybrid threats.

b. Perceptions of solutions

The first finding of this Eurobarometer, unsurprisingly in the given geopolitical context, is that ‘defence and security’ is seen as the top priority area for EU action¹⁶, for 34% of respondents and in 12 of the 27 Member States. In 6 Member States, including Bulgaria, it is the second and in 8 the third. Support for the EU's common security and defence policy even reached 81% at European level, *i.e.* 6 points more than the common foreign policy, which is supposed to provide a framework for it, and, above all, exceeded two-thirds of respondents in all EU countries¹⁷. This despite the fact that, from the point of view of the European treaties, this is not a competence of the Union but an exclusive competence of its Member States. Moreover, in a rather stable manner compared to the results of September-October 2021, 31% of all respondents share the view that security and defence policy should be managed at least mainly at EU level¹⁸.

Prospectively, 85% of Europeans surveyed believe that cooperation in the field of defence should be strengthened at EU level, compared to 10% who oppose this idea¹⁹. Logically, 73% of the respondents believe that the defence budget should be increased in the EU, compared to 20%²⁰. It should be noted that the “neutral” Member States, with the exception of Austria, are among the most likely to support these proposals, above the EU averages. Bulgaria is the country before the last with only 54% of favorable answers.

In terms of CSDP missions, Europeans once again express a desire for more cohesion. 93% of the citizens polled believe that the EU Member States should act together to defend the territory of the Union. 93% that this collective action should make it possible to carry out humanitarian missions within Europe, 90% to repatriate EU citizens in conflict zones and 88% to participate in United Nations peacekeeping missions²¹. Putting these in

¹⁴ Question QC1.

¹⁵ Council of the European Union, “A Strategic Compass for Security and Defence”, adopted on 21 March 2022.

¹⁶ Question QC8.

¹⁷ Question QC14.

¹⁸ Question QC11.10.

¹⁹ Question QC6.

²⁰ *Idem*.

²¹ Question QC2.

historical perspective, these are ‘classics’ of the CSDP missions as they correspond to the so-called “Petersberg missions”²². This demonstrates the approval – or at least the acknowledgement – by the citizens of what has been the historical core of the European defence policy. It is worth noting here again that the traditionally ‘neutral’ countries of the EU are, with the exception of Austria, among the countries most in favour of the ‘Europeanisation’ of these missions.

To conclude on the EU's security-related missions, it should be pointed out that the Eurobarometer 526 proposed to explore citizens' perceptions of non-traditional CSDP areas that cover ‘security’ in the broad sense. For instance, 88% of the respondents believe that cyber security in the EU should be strengthened²³, 92% that Member States should act together to respond to the refugee crisis in Europe and 92% that such collective action is necessary to deal with a major pandemic²⁴.

‘Zooming in’ on the perception of the EU's security and defence solutions to the war in Ukraine, 59% of the respondents in April-May 2022 were satisfied with the Union's responses to the invasion²⁵. This figure fell to 54% in the Special Eurobarometer 531 entitled “Key challenges of our time – Autumn 2022”²⁶, a few months – and a little more practice – later. In the detail of the measures taken by the Union, the level of support ranges from 70% (from “strongly agree” to “somewhat agree”) for measures “to finance the purchase and delivery of military equipment to Ukraine” to 93% for the “provision of humanitarian aid to people affected by the war”²⁷. In between these two rates are the “reception in the EU of people fleeing the war”, the “imposition of economic sanctions on the Russian government, companies and personalities” and the “banning of Russian state-owned media in the EU”.

²² These missions were established by the Petersberg Declaration, adopted as conclusions of the Western European Union (WEU) Ministerial Council in June 1992. The EU countries decided to make military units from their conventional forces available to the WEU, but also to NATO and the European Union for the following objectives:

- humanitarian missions or evacuation of nationals;
- conflict prevention and peacekeeping missions;
- combat force missions for crisis management, including peacemaking operations;
- joint actions on disarmament;
- military advice and assistance;
- post-conflict stabilisation operations.

This range of missions served as a reference for the EU in framing its CSDP missions until the 2010s.

²³ Question QC9.1.

²⁴ Question QC2.

²⁵ Question QC.3.

²⁶ Special Eurobarometer 531 entitled "Key Challenges of our Time - Autumn 2022", survey conducted between 12 October and 7 November 2022, Question QC.2. Report: https://data.europa.eu/data/datasets/s2892_98_1_sp531_eng?locale=en (consulted: 20/02/2023).

²⁷ Question QC.4.

2. Building a European strategic culture (ongoing).

a. Expectations.

Neither Eurobarometers 526, 531 nor their predecessors directly studied the transition from citizens' perceptions or opinions to the formation of a common culture on strategic security and defence. They did not, for example, ask questions about the sense of reality or belonging to a strategic culture that would be common to the EU. Such a question would itself be very – if not “too” – technical for the format of a Eurobarometer and would first require producing an exhaustive definition of the term “common strategic culture”. The emergence of a European strategic culture is nevertheless perceptible and readable in the Eurobarometer 526. This is true both in terms of identifying threats and formulating solutions, but also in the scaling of values. The European Union, through its security and defence policy, shall defend its citizens' values. This is particularly highlighted in the opinion, which is generally spreading – reaching the level of 8 out of 10 respondents and increasing in all but 3 Member States compared to 2021 – that the EU's voice carries weight in the world²⁸. It is also, more negatively, a likely corollary of the times and of its active involvement in the war in Ukraine to observe that the Union is less associated with the value of ‘peace’ by citizens in 2022 than it was in 2021²⁹.

The opinion polls, therefore, show that citizens have broadly similar and – above all – significant expectations *vis-à-vis* the European Union as regards a vision and cohesion of its security and defence policy. This convergence of citizens' opinions is in principle a driving force of a common culture of the EU's strategic role in ensuring security and defence, but these opinions do not specify any guidelines for the implementation of a security and defence policy. As such, it is not possible to know whether the practical choices that have been made until now, which will be discussed in the next section, effectively match citizens' expectations. The aspirations expressed via the Eurobarometer may just as well be a sign of assent to the political decisions taken in the framework of the CSDP as demands for a rebalancing towards other conceptions of European security and defence.

b. Achievements.

The European Union's Strategic Compass³⁰ presented above is the most important retrospective and prospective evidence of a European strategic culture in the making. ‘Retrospective’ because it is the result of the organic and historical growth of this culture, which exists even in (or even ‘in spite of’) the absence of political consensus. ‘Prospective’ because the Compass aims at “guiding the necessary development of the EU's security

²⁸ Question QC7.1.

²⁹ Question QC10.

³⁰ *Op. cit.*

and defence agenda for the next ten years” (J. Borrell)³¹. It will therefore be not only at the heart but also one of the foundations on which the EU's CSDP in this challenging era for international security. Moreover, the document that had been initially drawn up had to be amended at the last moment and its adoption postponed in order to incorporate the first lessons learnt from the Russian invasion of Ukraine. The Strategic Compass, therefore and from the moment of its adoption, is the means found by the Union to be in step with history and to ensure its relevance *vis-à-vis* the expectations of its citizens.

In its style, too, the Compass contrasts with the EU's previous strategic documents. The terms used are more direct – *i.e.* “we will”, “we must”, etc.) and the commitments more concrete. There are also significant differences in the contents. Whereas the first EU strategies, in 2003³² and 2008³³, could be criticised for not including a definition of the Union's interests or, in 2016³⁴, for not containing any concrete commitment to developing capacities for action, the Strategic Compass makes up for these shortcomings and establishes also milestones for monitoring the fulfilment of these commitments in implementation. The first part of the document analyses “the world we are facing” and the strategic threats which, in the light of the perceptions expressed in the Eurobarometers in particular, speak to citizens and not just to security and defence technicians, *i.e.* a context of armed aggression, illegal annexations, fragile states, authoritarian regimes that feed threats such as terrorism, radicalism, organized crime, hybrid threats, cyber-attacks, instrumentalization of immigration, proliferation and challenges to arms control, themselves possibly exacerbated by financial instability and economic and social inequalities.

Although it promotes concepts that are accessible to all because they have been made “popular” by politics, such as “strategic autonomy”, “mutual assistance” between Member States or “solidarity”, the Compass remains a technical document that guides the Union's security and defence policy. However, in its drafting, it succeeds in conveying messages that make it credible to the citizens and thus create a form of accountability to them. The second chapter – entitled “Acting” – is by essence very technical but underlines the need for the Union to be credible in its security and defence and to act flexibly and robustly, as necessary. The third part – entitled “Providing Security” – emphasises the need for the Union to learn from past events – notably Ukraine – and to demonstrate its ability to cope autonomously with today's challenges. It must also sustain and strengthen its

³¹ *Idem*, Foreword by J. Borrell.

³² European Council, “*European Security Strategy - A secure Europe in a better world*”, December 2003.

³³ European Union, “*Report on the Implementation of the European Security Strategy - Providing Security in a Changing World*”, 11 December 2008.

³⁴ European Union, “*Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe - A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*”, 14 November 2016.

‘comprehensive approach’ to security, enabling it to act on threats such as climate disasters, and be a model of values in its missions. For instance, the Strategic Compass sets out in this same chapter the objective for the Union to work towards a world free of weapons of mass destruction. In the fourth chapter - entitled “Investing” -, the document urges the Union to ensure the “coherence” of Member States’ actions in the field of security and defence while ensuring the EU is globally competitive. In the fifth chapter - titled “Working in Partnership”- the Strategic Compass calls for the Union to become a full player in Europe's defence and to effectively develop military assistance partnerships to ensure this protection.

Even if it is not in itself the common strategic culture, as Daniel Fiott prefigured³⁵, the Strategic Compass can play a decisive role in its formation because, as Nicole Koenig states, “the threat analysis and the Strategic Compass must be reviewed and updated at the beginning of each new institutional cycle. It is only through repeated interactions and discussions that a common security and defence culture can gradually emerge”³⁶. Hence, it is both a result and a cornerstone of a common strategic acculturation in the sense that it is anchored in a reality that is both objectified by events and subjectivized - in the sense of legitimization - by the perceptions of citizens. It answers to the need, as posited by Josep Borrell, to “learn to speak the language of power”³⁷.

If the Compass is the substance of a common strategic culture, the Union already has several media to disseminate it to its actors. The European Security and Defence College (ESDC), integrated into the structure of the European External Action Service (EEAS), was founded in 2005 by a Council Joint Action³⁸ which, at the time, already included as a primary objective for the College “to contribute to strengthening the European security culture” (Article 3) in the framework of the European Security and Defence Policy (ESDP). Successive revisions of the College's founding act in 2008³⁹, 2013⁴⁰, 2016⁴¹ and 2020⁴² simply added “defence” to “security” in 2013. Although the original Article 3 and its subsequent revisions do not

³⁵ *Op. cit.*

³⁶ Koenig, N. (2020, July). “*The EU's Strategic compass for security and defence: Just another paper?*”, Policy Paper, Jacques Delors Centre.

³⁷ Borrell, J. (2020, July). “*Europe must learn quickly to speak the language of power*”, interview, European Journal of International Law (EJIL) and the International Journal of Constitutional Law (ICON).

³⁸ *Council Joint Action 2005/575/CFSP of 18 July 2005 establishing a European Security and Defence College (ESDC).*

³⁹ *Council Joint Action 2008/550/CFSP of 23 June 2008 establishing a European Security and Defence College (ESDC) and repealing Joint Action 2005/575/CFSP.*

⁴⁰ *Council Decision 2013/189/CFSP of 22 April 2013 establishing a European Security and Defence College (ESDC) and repealing Joint Action 2008/550/CFSP.*

⁴¹ *Council Decision (CFSP) 2016/2382 of 21 December 2016 establishing a European Security and Defence College (ESDC) and repealing Decision 2013/189/CFSP.*

⁴² *Council Decision (CFSP) 2020/1515 of 19 October 2020 establishing a European Security and Defence College and repealing Decision (CFSP) 2016/2382.*

detail how the College is supposed to contribute to the construction of a European security and defence culture – which is equivalent to European “strategic culture”, as noted above – the other objectives listed give particular importance to commonly accepted culture-related terms and concepts such as “promoting better understanding”, “competent personnel (familiar with the Union's policies, institutions and procedures in the field of the CFSP)”, “partnerships” and “relationships”. Its mission, as set out in Article 2, gives more detail on this priority, *i.e.* the College is established to “provide training”. Therefore, the College is statutorily and at the very least, a medium for this strategic culture under construction.

The European Union Institute for Security Studies (EUISS) was established in 2002⁴³ to contribute to the “development of strategic thinking” by providing analysis on foreign, security and defence policy issues and to organise debates for contributing to EU policy formulation. As the Union's think-tank on security and defence issues, it disseminates studies and publications by leading experts and contributes to the training courses offered by the ESDC and, thereby, the EUISS promotes a common security culture in the EU and has become a key medium for informing and explaining its CSDP.

Other actions or actors carry the information and messages of CSDP while keeping, as they should, a critical eye on its development and perspectives, such as, first and foremost the EU Member States and their institutes of higher education in security and defence. As much as the Strategic Compass, the ESDC, the EUISS and other EU bodies, these actors participate in the construction, deconstruction and mutation of what forms (or does not form) the strategic culture of the European Union.

Conclusions

The European Union's common strategic culture is not an observable fact and is not embodied in any concrete or symbolic measure. The concept, *i.e.* the framework and the objective, can be defined but it is not possible, in a cosmopolitan Union with different – and sometimes even opposing – histories, to determine its content. A strategic culture is needed to guide concrete choices that are the subject of policies. Therefore, it is supposed to “show North”, but is not supposed to “be the North”.

To become a “culture” and “common”, it must also be shared by as many people as possible and not be imposed by a European security and defence ‘technocracy’. ‘Shared’ but not ‘universal’; It is in this sense that it does not request consensus on the substance for existing. It is not, while extrapolating, because all EU Member States or citizens do not define the

⁴³ Council Joint Action of 20 July 2001 on the establishment of a European Union Institute for Security Studies (2001/554/CFSP), amended by Council Decision 2014/75/CFSP of 10 February 2014 on the European Union Institute for Security Studies.

framework of EU-NATO relations in the same way that CSDP cannot exist. With this in mind, the EU's common strategic culture effectively has a solid foundation: the expectations of the Union's citizens. Here again, not unanimous or unconditional support, but genuine support for the European idea of security and defence and for a vision – whether modest or “power-centered” – of the EU's place in international security. The Eurobarometers, as analysed, make it possible to identify such a convergence of expectations.

On the other – more ‘technical’ – hand, the Union is progressively equipping itself with the strategic instruments necessary to make these aspirations a reality. In this respect, the Strategic Compass, without carrying out a Copernican revolution of the CSDP, demonstrates the ambition to do more and better, in particular with regard to the international security context and the criticisms that may have been expressed toward the cohesion of the actions of the Member States, with or without the Union.

The European Union's common strategic culture thus seems to have two driving forces: a citizen one and a political one. It is necessarily the product of both convergences of perceptions and of actions. These drivers are not new insofar as citizen support for a CSDP is rather regular and sustained and as the undertakings to develop a European defence can be dated back to the beginnings of European construction. What was sorely lacking was a transmission belt rather than eventually knowing which of the egg (*i.e.* the convergence of citizens' expectations) or the chicken (*i.e.* the convergence of actions) should come first.

If the Strategic Compass is, as expected, practically implemented as it itself foresees it, it can become the first form of ‘accountability’ of political authorities – Brussels and capitals alike – to citizens' expectations *vis-à-vis* European security and defence. And, by matching ‘expectations’ with ‘actions’, it will help identify the contents of a common strategic culture.

LITERATURE:

- Borrell, J. (2020, July). "Europe must learn quickly to speak the language of power", interview, *European Journal of International Law* (EJIL) and the *International Journal of Constitutional Law* (ICON).
- Brava, A., Drent, M., & Herd, G. P. (2011). "Characterizing the European Union's Strategic Culture: An Analytical Framework", *Journal of Common Market Studies*, 49 (6), 1227-1248. https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20111110_cscp_artikel_mdrent.pdf
- Chappell, L. (2009). "Differing Member State Approaches to the Development of the EU Battlegroup Concept: Implications for CSDP", *European Security*, 18 (4), 417-439.

- Council Decision (CFSP) 2016/2382 of 21 December 2016 establishing a European Security and Defence College (ESDC) and repealing Decision 2013/189/CFSP.
- Council Decision (CFSP) 2020/1515 of 19 October 2020 establishing a European Security and Defence College and repealing Decision (CFSP) 2016/2382.
- Council Decision 2013/189/CFSP of 22 April 2013 establishing a European Security and Defence College (ESDC) and repealing Joint Action 2008/550/CFSP.
- Council Joint Action 2005/575/CFSP of 18 July 2005 establishing a European Security and Defence College (ESDC).
- Council Joint Action 2008/550/CFSP of 23 June 2008 establishing a European Security and Defence College (ESDC) and repealing Joint Action 2005/575/CFSP.
- Council Joint Action of 20 July 2001 on the establishment of a European Union Institute for Security Studies (2001/554/CFSP), amended by Council Decision 2014/75/CFSP of 10 February 2014 on the European Union Institute for Security Studies.
- Council of the European Union, *"A Strategic Compass for Security and Defence - For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security"*, adopted on 21 March 2022.
- Council of the European Union, *"A Strategic Compass for Security and Defence"*, adopted on 21 March 2022.
- European Council, *"European Security Strategy - A secure Europe in a better world"*, December 2003.
- European Union, *"Report on the Implementation of the European Security Strategy - Providing Security in a Changing World"*, 11 December 2008.
- European Union, *"Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe - A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy"*, 14 November 2016.
- Fiott, D. (2020, July 16). *"Uncharted Territory? Towards a common threat analysis and a Strategic Compass for EU security and defence"*, EU ISS, Brief, p. 7. Retrieved February 12, 2023, from https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%2016%20Strategic%20Compass_0.pdf
- Koenig, N. (2020, July). *"The EU's Strategic compass for security and defence: Just another paper?"*, Policy Paper, Jacques Delors Centre.
- Special Eurobarometer 531 entitled "Key Challenges of our Time - Autumn 2022", survey conducted between 12 October and 7 November 2022, Question QC.2. Report: https://data.europa.eu/data/datasets/s2892_98_1_sp531_eng?locale=en (consulted: 20/02/2023).

Zandee, D., Deen, B., Kruijver, K., & Stoetman, A. (2020, December). *'European strategic autonomy in security and defence - Now the going gets tough, it's time to get going'*, Clingendael Report, Clingendael Institute.https://www.clingendael.org/sites/default/files/202012/Report_European_Strategic_Autonomy_December_2020.pdf (accessed 12 February 2023).

ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION AS FACTOR FOR INTERNAL DIMENSIONS OF NATIONAL SECURITY

Mladen Mladenov

Abstract: *The security of the fundamental rights and freedoms of citizens (legal certainty) is an important component of the internal dimensions of national security, because it is directly related to the law and order in force in the country. The legal system is a visible feature of the sovereignty of the state, expressing its power through the so-called "jurisdiction". It represents the entire set of powers of public institutions (such as creatures of the state or local authorities) in functions of legislature, executive and judiciary. Alternative dispute resolution methods are applicable to solve disagreements of a different nature, leading not only to the closure of existing disputes, but also to the future disputes. This provides a solid basis for legal certainty, understood as consistency and predictability, by setting clear contours of legal statuses and relationships. ADR should definitely be considered as part of the toolkit for the functioning of the national security system because it leads to conflict cessation, saving of financial resources and time, and as an ultimate result - a sense of confidence among the disputing parties, satisfaction with the idea of reliability and the integrity of their rights and freedoms, as well as a sense of general safety and security.*

Key words: *national security, legal certainty, alternative dispute resolution, rights and freedoms of the citizens, judicial process*

Introduction

It is indisputable that national security as a dynamic condition of society and the state has external and internal dimensions. The scope of the present exposition will be limited to only one of the elements of the internal dimensions of national security – the guarantee of the basic rights and freedoms of citizens, and that through one of the possible factors for their protection.

The classification of the dimensions of national security takes into account its complex and indivisible nature, but quite tentatively defines them as external and internal only with a view to their better analysis in detail and with the appropriate scientific instrumentation supported by empirical material.

As external dimensions of national security, the following components can be considered with the corresponding dose of conditionality: the protection of the territorial integrity of the country, the sovereignty of the state, the protection from external interference in the constitutionally established order of the country, the protection of the national interests of the

country in an international aspect and realizes the country's national priorities internationally.

From other side, as internal dimensions of national security under the already declared conditionality, the following can be considered: the protection from internal encroachments of the constitutionally established order of the country, guaranteeing the democratic functioning of the institutions and the basic rights and freedoms of the citizens, guaranteeing the preservation and increase of the well-being of the nation and its development, internal protection of the country's national interests and realization of its national priorities, according to the goals set by the sovereign, because “security is a fundamental concept” (Stoykov, 2018, p.14).

It is obvious that guaranteeing the fundamental rights and freedoms of citizens is a component of the internal dimensions of national security because it is directly related to the law and order in force in the country. Internally, this legal order (legal order, legal system, jurisprudence) is a basic feature of the sovereignty of the state, expressing its power through the so-called “jurisdiction”. It represents the entire set of powers of public institutions (such as creatures of the state or local bodies of power and self-government), which by virtue of pre-written rules and procedures in the legislation – according to Hart (1997) “the continuity of the authority to make law” (p. 51) – regulate, administer and law enforce.

The basic rights and freedoms of citizens (and the legal entities created by them) should be indisputable. In everyday life, however, it is quite common to come to disputes, and when they escalate, to conflicts between individual legal entities (individuals or legal entities), due to the fact that they initially have different legal interests. The best option is for the disputing legal entities to fulfill their obligations to each other or to withdraw their unfounded claims, in order to end the dispute at its initial stage. However, this is not always achieved, and they continue the dispute or even enter its aggravated phase of conflict.

In this situation, the disputing parties (referred to as “the parties” throughout the text for brevity) have no choice but to turn to the court system for the resolution of their differences. This also requires the general setting of national security, because only the courts can, in an imperative manner, expressed by a representative of the state (judge), resolve a legal dispute in relation to everyone, and the state must stand behind this decision with all its might.

But historically, there is another way to resolve differences between the parties. It is a form of legitimate legal aid, through self-organization of the disputants for independent resolution of the dispute that has arisen between them or the conflict that has developed. Its characteristic feature is that the authority, the empire and the protection of the state are not sought, and the

countries are looking for "softer and neutral" techniques to smooth out the contradictions between them, seeking to appear equal in the dispute settlement procedure. In this connection Barry (1989) found "the more equal the power of the parties, the greater the incentive to arrive at rules of justice" (p. 160).

The internationally recognized term for this legal line of protection of rights and freedoms of disputing parties is Alternative Dispute Resolution (called ADR for brevity below in the text). The alternative is the formal judicial process, the resolution is the dispute, which does not necessarily have to be strictly legal, and it can be of a different nature.

Because it is an intelligent way to resolve disputes as strategy and according to Clausewitz (1997) "in strategy everything is very simple" (p.143), in the final option, with the satisfaction of the parties, there is a sense of protection of their rights and freedoms, ADR is a factor from the internal dimensions of national security, because it leads to the smoothing of contradictions, elimination of conflicts, a sense of intactness and preservation of rights and freedoms, as well as of group and social integrity. Or, as Dworkin (2002) maintains "makes...community more genuine" (p.96).

In other words, ADR is a non-state method of the national security system, expressed in ensuring the rights and freedoms of the disputing parties and guaranteeing the safety of their legal status, by initiating such an approach themselves.

Nature and types of ADR

The rights and freedoms of disputing parties can be protected not only by court order. When priority is given to dialogue, the achievement of agreement – according to Stulberg (2001) „conclusion of their talks“ (p. 1)– and the voluntary fulfillment of obligations to each other, the parties actually use ADR.

All methods of conflict management and dispute resolution have already taken hold in modern national legal systems domestically. Their advantages over the conventional way of resolving the dispute between the parties are more than obvious. Therefore, they are applicable in full force in the legal system of the nation states, thereby inevitably becoming a factor of the internal dimensions of national security.

In different legal systems and legal practices, ADR could include many forms and variants of "decision-making process to resolve disputes" (Bansal, 2005, p. 15), some of which are as follows: arbitration; mediation; reconciliation; negotiations; agreement; expert decision; ombudsman; early neutral rating; mini-process; dispute resolution committee and others.

This approach is useful and is recommended as an alternative to the time-consuming legal process. It is also an alternative for those parties who

are willing to communicate with each other and agree to resolve the dispute through a neutral party. It is successful when one or more of the following life hypotheses are present:

First, the parties would like to have control over the development, and above all, over the outcome of their dispute.

Second, the parties would like to resolve the dispute as quickly as possible in time.

Third, the parties want to maintain – as far as possible – good relations with each other.

Fourth, the parties seek confidentiality and non-interference by any third parties or institutions.

Fifth, the parties would like to end their relationship without undue stress if they end a life relationship with each other or a formal legal relationship.

Sixth, the parties establish complexity and complexity of the dispute, which are beyond their powers.

Seventh, the parties intend to save financial resources by not paying court fees and attorney's fees.

Finally, and eighth, the parties do not have good communication with each other (for one reason or another) or there is a lack of respect from one side for the other or for each other, yet they have no intention of engaging in a public and formal legal process.

On the other hand, the ADR process has the following advantages:

First, there is always process flexibility here. In principle, it is carried out in a free way that the parties agree on (as long as there are no explicit statutory prescriptions or restrictions in this direction).

Second, unlike the procedural limitations of the judicial panel under substantive and procedural law, the parties have the freedom to choose the applicable law. Moreover, it is possible for a neutral person to act as an arbitrator or conciliator instead of the institution of the judge. Also, the parties can themselves determine a day and a convenient place for the procedure, instead of being summoned by special court officers for it.

Third, the parties can also determine the amounts they will pay to the third neutral person (if such a person is involved in the process), according to their financial possibilities and assessment of the value of the commitment. ADR is a process between the parties only and offers privacy instead of publicity, while litigation takes the exact opposite approach.

Fourth, if a conflict situation is administered by the court, it examines the attacking and defending thesis in their validity and provenance – according to the statement of Cardozo (2004) “a complicated record must be dissected” (p. 164), mostly through the “win-lose” concept. The exact opposite is the case with ADR – a “win-win” situation is sought, because it

is in the interest of the parties to resolve the dispute quickly - through mutual satisfaction.

Fifth, the ADR process is certainly fast and cheap, that is, it saves the parties time and money.

Finally, and *sixthly*, ADR also has specific advantages because it develops dialogue between parties and improves general communication between them, reduces psychological and emotional tension, strengthens trust between parties, builds ever deeper respect between them, develops flexibility of approaches to solving problems and so on. One of the most important results is that after all this, the execution of the agreement, contract, decision, etc. as the end result of ADR is usually pre-aware, for which it is voluntary, rapid, complete and accurate. Even this last advantage of ADR is enough to justify its factor on the domestic dimensions of national security.

The most common forms of ADR will be briefly discussed below.

Agreement

The most applicable method of ADR is agreement. It is the essence of ADR. It can be applied directly. But it can also be the result of long procedures – negotiations, conciliations, arbitration and others – which ultimately end up with an agreement anyway, or as Fisher and Ertel (1995) found (“joint preparation toward an agreement” (p. 110). That is, the agreement could be the beginning of ADR and at the same time its end, but also the end point of some long procedures for the realization of ADR.

In principle, there are no formal legal requirements for the extralegal agreement. It is concluded in the form desired by the parties themselves.

However, when it comes to a legal dispute, there are basic requirements. As a rule, the parties can enter into an agreement if it does not conflict with the law. This is because, if the agreement is against the law, the parties thus violate the legal order, and thus endanger national security in particular for the case and in general, because they ruin it by questioning the legal system of the state.

Usually, the agreement is concluded in writing and contains: the contracting parties, date of conclusion, subject and content of the agreement and signatures of the parties.

It should be noted that if the agreement affects the rights or legal interests of a person who did not participate in its conclusion, the agreement does not produce an effect until it is approved by him in writing. The written approval becomes an integral part of the agreement.

On the substantive side, the agreement represents an agreement on common outcomes or goals that the parties will pursue. On the expression of Fisher and Ury (1991) this is “reconciling interests” (p. 42). The social,

economic and political character of the agreement is manifested in many layers, and acquires a formal appearance in its legal form, if there is one.

Thought the agreement itself, as a free expression of opposing wills aiming at the same result, can also exist outside the scope of legal regulation. However, historically, since its inception, the law has incorporated the agreement as its main component, creating formal rules for its validity and proof.

A fundamental principle in law is freedom of contract. All law is built on this postulate, which accepts this principle as the basis for regulating social relations.

An agreement is a type of negotiation. Most often it is associated with compromise. But while legal systems use the term "negotiation" in the sense of seeking a compromise, in the sociological and political aspect the same phenomenon is expressed by the concept of "negotiation" or negotiation", in other words according to Shell (2001) "explicit bargaining" (p. 201).

Legal terminology uses the term "agreement" in relation to the final joint decision. Negotiations find their serious place and can be a successful regulator of relations between parties when they strive for a mutually beneficial outcome.

Usually, with a settlement agreement, the parties end an existing dispute or avoid a potential dispute by making mutual concessions.

This is exactly where the substantive part of the problem lies – the agreement is the elimination of a dispute. There is no restrictive approach to the types of disputes, i.e. – the same can be of purely legal, but also of moral, social and any kind of nature. The concept of dispute is not limited either – only as misunderstanding, as disagreement, as non-fulfillment and others.

It is of particular importance to understand that the settlement is aimed at the present ("existing dispute") but also at the future ("possible dispute"). Whether there is a specific case, or simply an interpretation of a legal norm that has not yet been applied – an agreement can be reached, even on an abstract basis.

Actions for the present are aimed at "terminating" the dispute, and for the future – at "avoiding" the dispute. Such a hypothetical case would be the case when the methodologists of the relevant administration together with professionals from the private sector give a unilateral and categorical interpretation of legal provisions, with a view to uniform and non-contradictory practice.

Last but not least – the way the agreement works is to achieve "mutual concessions". Mutual concessions could be limited to listening to the other's opinion, even if it is not accepted in full. If the relevant administration and, for example, associations of citizens or business organizations have a clear idea about the positions advocated by the other side, then this is a step

forward, in view of the impossibility of unpleasant surprises with new arguments.

Therefore, it is precisely with the agreement and as a way to achieve it that the other alternative methods for resolving disputes are activated, such as **hearing, negotiation, conciliation, mediation, expert positions, expert decision, early neutral assessment and the like**. As an assessment of the impact of the resulting dispute, a mini-trial could be played which, in a hypothetical environment, would show the parties the ultimate adverse results of the development of the dispute and the failure to reach an agreement.

Mediation and conciliation

The essence of **mediation** is expressed in the mediation of a neutral person to resolve the dispute, and conciliation is a mutual process between the parties to the dispute to resolve it.

From the world experience, it can be concluded that mediation is being established as one of the preferred methods of conflict management and dispute resolution, in all areas of society and law. The same applies to **conciliation**, which is similar to mediation as a means of resolving disputes that have arisen.

Mediation is a process of resolving disputes through the assistance of an independent third party, who assists the disputing parties to reach an agreement in the appropriate legal or non-legal form.

It is a successful management technique for resolving complex disputes. It is adopted when conciliation has failed, but before proceeding to arbitration or litigation. It is a tool through which the parties communicate with each other, which will help them resolve future disputes.

In turn, conciliation is voluntary and a non-binding process compared to arbitration or litigation. Either party may terminate the conciliation proceedings at any time, even without giving reasons.

The other important characteristic is that the parties control the process and outcome of the dispute, whereas this cannot happen in both arbitration and litigation. Conciliation is a mutual process, whereas litigation and arbitration "encourage" the parties to "reconcile" and the latter have no control over the outcome of the process.

Very often, conciliation and mediation are used together, and they are jointly accepted as mediation. The mediator helps the parties reach an agreement to resolve the dispute and he/she cannot express an opinion on the merits of the dispute, while the conciliator can.

In both cases, the third party is appointed by the parties to assist them in resolving the dispute.

The mediator has no authority to issue a decision on the dispute. Its function is only to try to stop any "loophole" and encourage the parties to

reach an amicable resolution. The mediator cannot make this final decision. He can act as a "communicator" by "filtering" the emotional aspects and allowing the parties to focus only on the key points of the dispute. He encourages the latter to reach an agreement based on their will.

In general, conciliation is an informal process. However, some general elements of this process can be highlighted: the clarification and detailing of the parties' interests and objectives; the transition from subjective evaluations to objective values; the indication of possible and creative permissions by the parties; the confirmation of the effect of possible resolutions from the point of view of the parties' positions; adapting and fitting the possibilities to the occasion; moving from an understanding to a draft contract and formalizing the contract.

Conciliation can be both an alternative to and a supplement to arbitration or litigation. Separation of some questions to be solved by one or the other method is also used as an approach.

At the outset, mediation as an alternative method is related to relations for the resolution of legal and non-legal disputes. Disputes on a purely life level are illegal.

It is natural, in the presence of civil society and the rule of law, that not all relationships and the disputes arising from them should be considered through the prism of law. Most of them arise from purely social ties that are not formally established on the basis of legal rights and obligations.

Therefore, mediation has a wider field of application and extends into the "non-legal sphere". This sphere is mostly characterized by a purely personal and subjective dimension, where relationships are built on the basis of mutual trust and closeness.

As a rule, mediation is a procedure for out-of-court dispute resolution. It is "out-of-court" that is synonymous with "alternativeness" when we talk about resolving disputes. The alternative is always to go to court.

Mediation is applicable to the following types of disputes: civil; commercial; labor; family; administrative; related to consumer rights; other disputes.

The mediation procedure starts at the initiative of the parties to the dispute, and each of them can make a proposal to resolve the dispute in this way. The start of the mediation procedure is considered the day on which the parties have reached an express agreement to start it, and in the absence of express agreement – the day of the first meeting of all participants with the mediator.

There is also another possibility – a proposal to resolve the dispute through mediation can be made by the court or another competent body before which the dispute is referred for resolution. The agreement of the parties to resolve a possible future dispute between them through mediation can also be stipulated as a clause of a contract.

Logically, the mediation procedure is carried out by one or more mediators named by the parties. The parties to the dispute participate in the procedure in person or through a representative. Authorization is made in writing. Lawyers and other specialists can also participate in the mediation procedure.

Before conducting the procedure, the mediator informs the parties about the nature of the mediation and its consequences and requires their written or verbal consent to participate.

The mediator is obliged to indicate all circumstances that may give the parties reasonable doubts about his impartiality and neutrality, in order to avoid any conflict of interest. He signs declarations of impartiality, in which he also states the circumstances in relation to doubt of impartiality for each procedure for which he is appointed and makes them available to the parties to the dispute.

In the course of the procedure, the essence of the dispute is clarified, mutually acceptable options for solutions are specified and the possible framework of an agreement is outlined. It is this rational process that makes this method of ADR deeply analytical and highly professional. When carrying out the mentioned actions, the mediator can schedule separate meetings with each of the parties, respecting their equal rights to participate in the procedure.

The content and form of the agreement are determined by the parties. The form can be oral, written and in writing with notarization of the signatures of the parties to the dispute.

The written agreement contains the place and date it was reached, the names of the parties and their addresses, what they agreed to, the name of the mediator, the date, and the signatures of the parties. In the agreement, the parties may provide for liability for non-fulfillment of the obligations stipulated therein.

The agreement binds only the parties to the dispute and cannot be opposed by persons who did not participate in the procedure. The agreement binds the parties only for what they have agreed upon. An agreement that contradicts or circumvents the law, as well as when it violates good morals, is void.

It is precisely the contradiction with the law as a ground for the nullity of the agreement that is a sufficient guarantee for compliance with the principle of legality. This makes the agreement as an outcome of the mediation a strong factor for the internal dimensions of national security. Apart from that, the rule that in legal systems usually gives enforceability to the agreement, through fixation - it is equated to a judicial agreement and is subject to approval by the courts.

The judicial authority will approve the agreement after its confirmation by the parties, if it does not contradict the law and good morals. Of course,

it may not be necessary to follow this somewhat more formal procedure, provided that the form of the agreement can be oral, it is executed immediately, fully and voluntarily by the parties to it.

That is, some of the agreements will have a form of validity but insufficient form of proof. The issue is in the trust between the parties and in the fulfillment of the commitments assumed by the agreement.

Ombudsman

The essence of the ombudsman is expressed in the institutional mediation of citizens in their contacts with state authorities, in the protection of fundamental rights and freedoms.

In most legal systems, the institution of ombudsman plays an important role in the protection of human rights and freedoms. It is an alternative to the judicial system, as a form of protection since the latter is too slow and expensive.

Although in states of law local and state administrations are called upon to act lawfully and protect the rights and freedoms of citizens, purely bureaucratic and institutional interests make this form of protection insecure. In this way, the ombudsman is once again corrective to the administration in terms of its obligation to respect the rights and freedoms of citizens.

The function of the ombudsman is to control, monitor and monitor the activities of the administration, especially in the area of protecting the rights and legitimate interests of citizens.

The Ombudsman plays the role of a deterrent against illegal acts and actions, corruption, and abuse of power. Defender of human rights and guarantor of compliance and restoration of human rights violated by empowered structures, as well as an authority that unites society - these are some of the general dimensions of the ombudsman institution, regardless of the different legal regulations, names, and historical traditions in different countries, in which the institution exists.

It is often assumed that the ombudsman follows the logic, speech, and procedural rules of a classic judicial process. This is largely the case precisely because this institution is meant to be an alternative to inefficient and ineffective administrative and judicial processes in the settlement of conflicts and disputes between citizens and public administration.

Acting as an institution for out-of-court dispute resolution in the border field of personal rights and freedoms, on the one hand, and public interests, on the other, the ombudsman appears as "another, additional, optional form of protection".

Precisely for this reason, the ombudsman cannot fail to follow the general principles and logic of the national legal system, because if this were not the case, at least his acts would not be easily applicable in his competition with the acts of the administration, respectively – those of the judiciary.

The ombudsman, by the essence of his activity, begins to acquire the following dimensions in his powers:

First, of a supra-institutional body at the political level, in the sense that it protects general legal, public and state values affected in one way or another by public authorities.

Second, to correct the administration from the point of view of its effectiveness, efficiency, objectivity and impartiality.

Third, as an instrument of supervision of civil society and the legislative power over the work of the administration.

Fourth, to a body for maintenance and development of "good practice" in the field of the public sector. Although separate legal entities with their independence, the various state and municipal administrations work on common principles, and the best practices should be shared with other organizations, respectively – adopted by the latter.

Fifth, on a reference point of "overlap" of the principles of legality and expediency in the public sphere. It is here that the ombudsman is an alternative to the executive and legislative powers. Acting most often ad hoc, he can offer the best solutions for the specific case, taking into account both private and public interest in the dimension of the relevant conflict or dispute.

Lastly and sixthly, as a guarantor of the observance of the laws in a general sense – through the reports to the parliament, the government, or the head of state, as well as through the proposals to the heads of the administration, as well as through the reports in specific cases to the police and prosecution authorities.

As a general rule, the ombudsman intervenes when, by action or inaction, the rights and freedoms of citizens are affected or violated by state and municipal bodies and their administrations, as well as by the persons entrusted with providing public services.

The ombudsman's procedures in the ADR process are, for example, the following: accepts and examines complaints and reports of violations of rights and freedoms from state and municipal bodies and their administrations, as well as from persons entrusted with providing public services; conducts checks on received complaints and reports; makes proposals and recommendations for the restoration of the violated rights and freedoms to the relevant bodies, their administrations and other persons; mediates between the administrative authorities and the affected persons to overcome the committed violations and reconciles their positions; provides opinions on draft laws that relate to the protection of human rights; protects children's rights; notifies the prosecutor's office when there is information about a crime of a general nature.

One feature of the ombudsman, which distinguishes this institution from other forms of ADR, is that he also acts on his own initiative when he

finds that the necessary conditions for the protection of the rights and freedoms of citizens are not being created. In other ADR methods, the parties act on their own initiative – individually or jointly. Here, the ombudsman can act *ex officio* to protect the rights and freedoms of citizens.

The serious powers of the ombudsman are manifested in the fact that he has the right of access to the authorities and their administrations, including to be present at their deliberations and decision-making, as well as to request and receive timely, accurate and complete information from the authorities and their administrations, and also to express public opinion and opinions, including in the mass media. Conversely, he does not have the right to publicize circumstances that have become known to him in the performance of his functions, which are state, official, or commercial secrets or are of a personal nature.

Arbitration

It should be emphasized that arbitration has many forms and manifestations, as well as different procedures. The similarities between all of them are that arbitration is a form of dispute resolution that is an alternative to the classic court process.

Arbitration involves submitting the dispute to a neutral third party or collective body – according to Bennett (2002) “panel of arbitrators” (p. 4) – by neutral persons to resolve the dispute after hearing arguments and considering evidence.

It is usually “administered” by multiple private organizations, but it can also be “non-administered” by the parties or the arbitrator. It can be initiated by an agreement between the parties during the dispute or selected by a pre-dispute clause (arbitration clause).

This process is usually less rigorous than formal court proceedings, and often ends more quickly, with less expense. Depending on the situation, the arbitrator's decision may or may not be binding on the parties. The actual nature and scope of the arbitration process is usually spelled out in a contract between the parties, or otherwise agreed between them.

Arbitration is applicable to the settlement of collective labor disputes between workers and employers on issues of labor and social security and standard of living. Usually, in collective labor disputes, workers are represented by the bodies of their professional organizations, and employers– by the respective managers, unless the parties have authorized other bodies or persons. Collective labor disputes are settled through direct negotiations between workers and employers or between their representatives according to a procedure freely determined by them. The workers present their demands in writing and the names of their representatives in the negotiations.

The dispute may be referred for settlement by a single arbitrator or arbitration panel by written agreement between the parties. A sole arbitrator shall be appointed by the parties. The number of members of the arbitration commission is determined by the parties. Each of them designates by name an equal number of arbitrators whom they elect as chairman.

The arbitration dispute is considered on the basis of a written request of the parties or their representatives. The dispute is considered in an open session with the summoning of the parties. At the meeting, the explanations of the parties and their representatives are heard, the presented written documents and other materials are discussed, the opinions of third parties can be heard, as well as the opinion of experts can be requested.

The dispute is considered in two meetings at most, and the break between them cannot be more than 7 days, unless the parties agree on another number of meetings or another period of time between meetings.

The arbitral award shall be rendered in accordance with the applicable legislation in writing within three days from the day of the last meeting. The Arbitration Commission makes decisions by a simple majority. Decisions, dissenting opinions and reasons shall be communicated immediately to the parties.

To achieve its demands, each party may influence the other, without stopping work, by organizing public meetings, rallies, or demonstrations during non-working hours, informing the public through the mass media or in any other lawful way.

This is one of the features of arbitration proceedings for the settlement of collective labor disputes. Normally, in arbitration proceedings of any other kind, strict confidentiality is sought, and publicity is avoided. Here, however, since it concerns labor and employer rights, the assistance of external pressure forces – from public groups – is obviously sought.

There is a legitimate exception to the principles of arbitration proceedings, as it concerns very important constitutional rights, freedoms and legal interests, especially of workers. Therefore, here again the functional connection of ADR with the system of the national security functionary can be seen, because for it is clear to all that with public tensions related to employment rights, anything but public peace and safety is present.

Other ADRs

Other alternative methods of dispute resolution, for example – formation of a **dispute resolution committee/conciliation commissions**, have already established themselves in consumer disputes, banking disputes, disputes in the operation of exchanges and markets and the like.

For example, general conciliation commissions assist in the resolution of national and cross-border disputes between consumers and traders in relation to contracts for the provision of digital content and digital services,

contracts for the sale of goods, incl. of goods containing digital elements, contracts for the provision of services, including in relation to warranty liability, the right to claim for goods or services, unfair terms in contracts, unfair commercial practices, provision of material information, travel services and contracts concluded with consumers.

They also deal with disputes between consumers and traders in sectors of the economy where there is no ADR authority.

On the other hand, sectoral conciliation commissions deal with national and cross-border disputes between consumers and traders in the following sectors of the economy: energy, water and sewerage services, electronic communications and postal services, transport, and financial services. Each sectoral conciliation commission in the sector of energy, water supply and sewerage services, electronic communications and postal services, transport and financial services forms different compositions depending on the scope of activity of the relevant regulatory or supervisory body.

General conciliation commissions are usually made up of three members: a chairman, one representative of a consumer association and one representative of a trade association, branch organizations or a chamber of tradesmen from the relevant sector.

The general and sectoral conciliation commissions meet the requirements for the procedures for the alternative resolution of national and cross-border disputes and respect the principles of voluntariness, expertise, independence, impartiality, transparency, efficiency, fairness, freedom, and legality.

These conciliation commissions provide information to consumers and traders about their activities, encourage them to resolve their disputes out of court, cooperate and exchange experience with other ADR bodies at the national level, as well as with ADR bodies of other countries in resolving cross-border disputes.

All conciliation commissions provide information to the consumer about the competent authority for alternative dispute resolution when they receive an application of a consumer against a trader and the subject of the dispute is not within their competence.

As a rule, in the event of a dispute, the consumer should take it directly to the merchant for consideration and the parties should try to resolve it between themselves. When the parties have not resolved the dispute between themselves, the user may refer the general or sectoral conciliation commissions, depending on the subject of the dispute, by submitting an application in writing.

Conciliation proceedings are absent for the parties to the dispute and the exchange of documents can be done both online and by post or fax (offline).

The participation of the merchant or his authorized representative in the ADR procedure is voluntary and is carried out by providing assistance and providing the conciliation commission with the necessary information, documents, opinions, expertise to reach an agreement with the user.

General and sectoral conciliation commissions assist in the resolution of disputes between consumers and traders by drawing up a conciliation proposal for the parties, which, once approved by them, has the force of an agreement between them.

The logic of this form of ADR is that when the parties to the dispute have concluded an agreement, but one of them does not fulfill its obligations under it, the other party can turn to the court for consideration of the dispute—the subject of the agreement.

It is understood that the parties may give effect to the concluded agreement reached in the conciliation proceedings by submitting it for approval to the competent court.

General and sectoral conciliation commissions do not re-examine disputes between consumers and traders for which a conciliation proposal has been prepared, regardless of whether the parties have accepted it or not.

Conclusion

First, alternative dispute resolution methods are applicable to the resolution of disagreements of a different nature, leading not only to the closure of existing disputes, but also to the "non-occurrence" of future disputes. This provides a solid basis for legal certainty, understood as consistency and predictability, by setting clear contours of legal statuses and relationships.

Second, ADR manifests itself as a factor of the internal dimensions of national security, because guaranteeing the basic rights and freedoms of citizens into national legal system is its main component. It is simply an alternative method of judicial resolution of local legal disputes and conflicts. It has quite a few advantages and is applicable to most (but not all) life and legal disputes. But it should be remembered that ADR and litigation are the two possible ways to guarantee the fundamental rights and freedoms of citizens if there are disputes or conflicts about their existence or exercise.

Finally, and thirdly, ADR should definitely be considered as part of the toolkit for the functioning of the national security system because it leads to dispute resolution, conflict cessation, general lowering of emotional tension, saving of financial resources and time, and as an ultimate result - a sense of confidence among the disputing parties, satisfaction with the idea of reliability and the integrity of their rights and freedoms, as well as a sense of general safety and security.

LITERATURE:

- Barry, B. (1989). *Theories of Justice: A Treatise on Social Justice*, Vol. 1. University of California Press;
- Bansal, A. (2005). *Arbitration & ADR*. Universal Law Publishing Co. Pvt. Ltd.;
- Bennett, S. (2002). *Arbitration: Essential Concepts*. ALM Publishing;
- Cardozo, B. (2004). *The Nature of the Judicial Process*. Universal Publishing Co.Pvt.Ltd.;
- Clausewitz, C. (1997). *On War*. Wordsworth Classics of World Literature;
- Dworkin, R. (2002). *Law's Empire*. Universal Law Publishing Co.Pvt.Ltd.;
- Fisher, R., & Ertel, D. (1995). *Getting Ready to Negotiate*. Penguin Books;
- Fisher, R., & Ury, W. (1991). *Getting to Yes. Negotiating Agreement Without Giving In*. Penguin Books;
- Hart, H. (1997). *The Concept of Law*. Oxford University Press;
- Shell, G. (2001). *Bargaining for Advantage. Negotiation Strategies for Reasonable People*. Penguin Books;
- Stoykov, S. (2018). *Science and Knowledge in the Management the Security System*. V. Tarnovo, Vasil Levsky Nat. Military Univ.;
- Stulberg, J. (2001). *Taking Charge/Managing Conflict*. The Wooster Book Company.

БИОЛОГИЧЕСКАТА КОНВЕНЦИЯ И ПАНДЕМИЯТА COVID-19

Михаил Харалампиев

BIOLOGICAL CONVENTION AND THE PANDEMIC COVID-19

Mihail Haralampiev

Резюме: Изследват се процесите свързани с договора по забраняване и контрол на Биологическото оръжие, както и появата и развитието на пандемията Covid-19 и противоречивите данни за „нулевия пациент“ заразен с него.

Ключови думи: Договор, биологическо оръжие, Обзорни конференции, възможни инспекции, бъдещо развитие, Covid-19.

Summary: Researches procedures related to the Treaty on the Prevention and Control of Biological Weapons, as well as the emergence and development of the pandemic Covid-19 and the conflicting data „zero patient“ infected with it.

Key words: Biological Weapon Convention, Review Conferences, possible inspection activities, future developments, Covid-19.

УВОД

Решението ми да изследвам процесите свързани с договора по забраняване и контрол на клон от Оръжията за масово унищожаване каквото е Биологическото оръжие (Харалампиев и др., 1989, с. 96), от една страна произтича от опита ми като главен инспектор по контрола изпълнението на Договора по забрана и унищожаване на химическото оръжие в периода 1997 – 2007 година в Организацията за забрана на химическото оръжие (ОЗХО), Кралство Нидерландия¹, и от друга страна напрежението свързано с появата на пандемията Covid – 19 и противоречивите данни за „нулевия пациент“ заразен с него.

¹ По-пълна информация относно прилагането на Конвенцията е достъпна на уебсайта на ОЗХО (<http://www.opcw.org/>) и на следния адрес: OPCW Johan de Wittlaan 32 NL-2517 JR The Hague Netherlands

ИЗЛОЖЕНИЕ

Целта и актуалността на изследването са свързани с прегледа на изпълнението на Биологическата конвенция (БК), както и причините поради които тя не се е превърнала в реална международна организация с инспекционен характер.

Известен факт е, че поради твърде неясни причини международните проучвания се съсредоточават отначало върху китайския град Ухан. Това място, непрекъснато се повтаря и сега от много журналисти и „дежурни коментатори“ специалисти по всичко, които нямат необходимото образование и опит в направлението Covid-19. Нещо повече, специалистите в направлението си спомнят, че хора на високи позиции в създадения Национален щаб във връзка със пандемията у нас, в първите месеци бъркаха в национален ефир що е то бактерия и вирус (Харалампиев и др., 1989, стр. 101-102), тъй като разликата е толкова голяма колкото между слънцето и луната в хумористичен план.

Изследването ще започне с фактите, които се поднасят в официални съобщения, че и до сега реално е неясно кой е първият заразен човек. Според източници, има трима души, които се отнасят към тъй наречения „нулев пациент“. Това са: 55-годишен мъж от китайската провинция Хубей, който се заразява още в средата на ноември 2019 г.; продавачка на скариди на пазара в Ухан; друг мъж, на 1 декември 2019 г. – получава за първи път симптомите на заболяването (The New York Times, 2020).

Принципно от научна гледна точка остава загадка и твърдението, че вирусът се е прехвърлил от животно, най-вероятно от прилеп, върху човека. Международен екип от експерти с мандат на СЗО, интервюират първите пациенти и проучват щателно всички обстоятелства, свързани с пазара в Ухан – какво точно се е продавало на него при избухването на заразата и откъде е дошла стоката. Известно е обаче, че преди заразата в Ухан е имало посещение на специалисти в областта на биологическите оръжия от страна, която притежава биологическа програма, отказваща и досега да се създаде постоянно действаща Организация за забрана и унищожаване на съществуващите в някои страни биологически оръжия.

След дата 1 декември 2019 г., през януари 2020 г. в Ухан официално е регистриран първият пациент с Covid-19. Няма окончателно твърдение за произхода на коронавируса. Пекин нееднократно подчертава, че Covid-19 не се е появил за първи път в Китай. Към този момент реално жертвите в света са повече от 2 милиона души и Китай поддържа собствени твърдения за произхода на новия вирус Sars-CoV-2, който е първопричина за пандемията Covid-19. Нещо повече китайският „Народен вестник“, който е орган на

Китайската комунистическа партия, твърди, че „Всички налични доказателства сочат, че коронавируса не е тръгнал от Ухан“. „Вирусът може и да е бил открит за първи път в този китайски град, но той не тръгва оттам“, казва пред вестника един експерт. Китайците посочват, че се е появил в Индия и Италия. Известно е и изказване от 2021 г. на говорител на китайското външно министерство, който допуска, че американските военни са вкарали вируса в Китай. Тази фраза е изказана твърде дипломатично така: „проследяването на корените на вируса е динамичен процес, включващ различни страни и региони“. Друго китайско изследване твърди, че първите случаи на Covid-19 са били открити в Индия, а не в Ухан. Има и още по-смело проучване, изразено чрез китайските държавните медии, където се твърди, че Италия е реалния източник на Covid-19.

В продължение на горния анализ е интересен факта, че в нощта на 19 февруари 2020 г. в клиниката в Кодоньо, Северна Италия е приет пациент с неизвестни до този момент симптоми. Състоянието му се влошава много бързо – има висока температура, кашлица, не му достига въздух и веднага започва обдишване. До подобрене обаче не се стига и преместват пациента в интензивно отделение. На следващия ден е проведен тест за Covid-19 в Милано, като резултатът е положителен. Матиа е трениран 38-годишен спортист и се счита „нулевия“ пациент в Италия. Същият не е ходил в Китай².

Изследванията показват, че Covid-19 след италианският случай, се появява в северните страни на континента, Финландия, Норвегия и Швеция. Разпространението става за 3-4 дни, като Covid-19 прекосява страните на Европа от юг на север. По това време, а и сега се твърди, че Covid-19 няма „дифузионен“ характер. При такова разпространение мога да твърдя, че Covid-19 има дифузионен характер на разпространение, и че поражаването на човека зависи единствено от дозата вируси, които са над пределната концентрация на заболяването при дадени условия.

Първият регистриран случай на болестта в България е с дата 8 март 2020 г. На 15 ноември 2022 г. в България се отчитат 1 284 051 потвърдени случая на Covid-19 в 28-те области на страната. Регистрирани 37 965 смъртни случая, 1 238 299 оздравели.

От анализа до тук мога да направя пряка връзка между липсата на реална Организация по изпълнение на договора по биологическото разоръжаване и пандемията Covid-19. Твърдението си ще подкрепя като използвам нетипични изрази на дипломатията на някои велики сили, които водиха войни през последните 20 години (Афганистан, Ирак, Сирия, Либия). Същото положение и военният конфликт между

² <https://web.archive.org/web/20200130201004/https://www.bbc.com/news/world-51318246>

Русия и Украйна. Тези изрази най-общо са: С голяма вероятност тази страна има оръжие за масово поразяване; твърде вероятно се подготвя терористичен акт срещу нас; с голяма вероятност произвеждат биологични агенти, които ще се използват срещу нас; обогатяването на Уран-235 ще даде възможност за производство на ядрено оръжие; в подземните лаборатории от завзетите от руските войски украински територии са съсредоточени биологични оръжия; в подземните лаборатории на Украйна вероятно с помощта на специалисти от САЩ се подготвят биологични оръжия и др., все вид мантри в които преобладава вероятностния характер на даденото твърдение и след това се използва като прецедент за започване на кръвопролитните съвременни войни.

В този дух правя моето вероятностно заключение, че всички страни от така наречения „ядрен клуб“ (САЩ, Русия, Обединеното кралство, Франция, Китай), Индия, Пакистан, Северна Корея и Израел при всички случаи с много голяма вероятност имат сериозна биологическа програма³.

Без да се ангажирам в детайли (от съображения за моята лична сигурност), ще споделя само три факти, които показват вероятностните ми предположения:

Първи факт: В страната Х, по време на инспекция за контрол състоянието и броя на боеприпасите в склад за химическо оръжие (ХО), ескортът, който се движеше пред инспекционната група, обърка маршрута и инспекторите на ОЗХО преминахме покрай четириетажна постройка със солидна „кльонова“ система, инфрачервени кръстосани камери и видеонаблюдение, както и сериозни въздухопречиствателни системи опасващи покрива. Сериозен надпис показваше предназначението на строго охранявания обект: Фармацевтична фабрика на армията на страната Х.

Втори факт: В страната У, също по време на инспекция на ОЗХО се покачих на покрива на бивш завод (за производство на химическо оръжие зарин, зоман и Vx–газ), който беше обезвреден и бе в процес на конвертиране за мирно производство. Наблюдавах постройките наоколо в близък и далечен план. Установих, че в същият район на около 100 метра се издига сграда със сериозна филтрираща система опасваща целия покрив. Тази сграда не беше декларирана от страната У, и ние инспекторите на ОЗХО, няхахме право на достъп в нейния периметър. Кому беше нужна тази сериозна пречиствателна система на покрива, и то в зоната на строго охраняван военен обект? С голяма

³ Принципно въпросите свързани с Оръжията за масово унищожение (ядрено, термоядрено и техните разновидности, химическото, което в края на 2023 г. трябва да бъде напълно унищожено, и биологичното) са били свързани с дейностите на високо-технологичните страни, както и на тези с подчертано диктаторски режими. Моя бел.

вероятност може би там беше фармацевтичната фабрика на армията на страната У.

Трети факт: В страната Z, отново под егидата на инспекция на ОЗХО, след дълго пътуване по шосе от едната страна на което се извисяваше 4 метрова бетонова защитна стена достигнахме до метален портал, над който имаше надпис „Аерокосмически център на страната Z“.

Не след дълго пътуване в този „Аерокосмически център“ пристигнахме в завода за разрушаване на иприт и люизит на страната Z. Далече се виждаха сгради със сериозни въздухо – пречиствателни системи, но в периметър недостъпен за инспекторите на ОЗХО. Правеше впечатление, че доста често преминаваха добре оборудвани линейки в направление към споменатите сгради. Мога с голяма вероятност да подчертая, че там беше фармацевтичната фабрика на армията на страната Z.

Като специалист и в областта на биологическото оръжие (неговата същност, боеприпаси и възможности за използване) ще подчертая острата необходимост от реални инспекции на място, а това както вече споменах е свързано със щатна Организация по биологическото разоръжаване. Припомням, че Конвенцията за забрана на разработването, производството и натрупването на запаси от бактериологични (биологични) и токсични оръжия и за тяхното унищожаване (BWC) е подписана в Лондон, Москва и Вашингтон на 10 април 1972 г. Влиза в сила на 26 март 1975 г. Депозитари са правителствата на Великобритания, САЩ и СССР.

В началото на този документ се заявява, че страните подписали конвенцията са:

„Решени да действат с оглед на постигане на ефективен напредък към всеобщо и пълно разоръжаване, включително забрана и елиминиране на всички видове оръжия за масово унищожение”, както и че са убедени, „че забраната на разработването, производството и натрупването на запаси от химически и бактериологични (биологични) оръжия и тяхното отстраняване, чрез ефективни мерки, ще улесни постигането на общо и пълно разоръжаване под стриктен и ефективен международен контрол”.

От горното добро намерение бе реализирано реално само едно – Договорът за забрана на химическото оръжие, който бе подписан от повечето от 130 държави в Париж в периода 13-15 Януари 1993 г. Той обхваща забраната на разработването, производството, складирането и използването на ХО. В края на Април 1997 г. договарът влезе в сила и съгласно клаузите му в следващите 10 години (до 29 Април 2007 г.) няколко страни (Южна Корея, Албания, Индия, Либия, Руската Федерация и САЩ) трябваше да унищожат 71,194 тона бойни отровни

вещества, заредени в 8.67 милиона различни калибри оръжия и контейнери⁴.

Биологическата конвенцията (БК) , влязла в сила през 1975 година признава „важното значение на Протокола за забрана на използването по време на война на задушливи, отровни и други газове и на бактериологични методи на война, подписан в Женева на 17 юни 1925 г.“, който реално се стреми към „смекчаване на ужасите на войната”.

От влизането на БК⁵ в сила през 1975 г., са проведени девет конференции за преглед на състоянието ѝ през 1980, 1986, 1991, 1996, 2001/2002, 2006, 2011, 2016 и 2022 г. Съгласно член XII от БК, конференциите за преразглеждане имат за цел да прегледат действието ѝ, с оглед да се гарантира, че целите на преамбюла и разпоредбите на Конвенцията се реализират. Това преразглеждане също така взема предвид всички нови научни и технологични разработки, свързани с конвенцията.

По време на първата конференция проведена през 1980 г. държавите участнички потвърждават своето придържане към принципите и целите на (Протокол от 17 юни 1925 г.). Практически чрез текстовете на БК се призовават всички държави участнички да спазват стриктно принципи и цели на споменатия вече протокол.

За съжаление това потвърждение звучи като едно пожелание:

Член I

Всяка държава – страна по тази конвенция, се задължава никога, при никакви обстоятелства, да не разработва, да не произвежда, да не натрупва запаси, да не придобива по никакъв друг начин и да не запазва:

- микробиологични или други биологични средства или токсини независимо от техния произход или метод на производство във вид и количество, които не са предназначени за профилактични, защитни или други мирни цели;
- оръжия, оборудване или средства за доставяне, предназначени за използване на такива средства или токсини за враждебни цели или във въоръжени конфликти.

Втората обзорна конференция на BWC се провежда през 1986 г., по време на която е направен опит страните участнички да повишат доверието и да насърчат сътрудничеството между себе си. Държавите

⁴ По-пълна информация относно прилагането на Конвенцията е достъпна на уебсайта на ОЗХО (<http://www.opcw.org/>) и на следния адрес: OPCW Johan de Wittlaan 32 NL-2517 JR The Hague Netherlands.

⁵ Конвенция за забрана разработването, производството натрупването, придобиването и използването на биологическото оръжие, ратифицирана от Република България с Указ № 1524 на Държавния съвет от 30.06.1972 г. – ДВ, бр. 54 от 11.VII.1972 г. Обн., ДВ, бр. 46 от 17.06.1975 г. В сила за България от 26.03.1975 г.

участнички се съгласяват да приложат набор от мерки за изграждане на доверие. Съгласно тези политически обвързващи мерки, държавите трябва да:

- Обменят на данни за изследователски центрове и лаборатории с висока степен на ограничаване или за центрове и лаборатории, които са специализирани в разрешени биологични дейности, свързани с БК;
- Обменят информация за необичайни огнища на инфекциозни заболявания;
- Насърчаване на публикуването на резултати от биологични изследвания, свързани с БК, и насърчаване на използването на знанията, получени от тези изследвания;
- Насърчаване на научни контакти по биологични изследвания, свързани с БК.

По време трета обзорна конференция на БК през 1991 г. обхватът на цитираната по-горе първа мярка се разширява, за да бъдат включени националните програми за биологична защита, а втората и четвъртата мярка са незначително модифицирани. Освен това към списъка се включват три допълнителни мерки. Те са както следва:

- Да се декларира законодателството, разпоредбите и „други мерки“, отнасящи се до БК;
- Да се обявят на съществуващите нападателни или отбранителни програми за биологично изследване и развитие от 1 януари 1946 г.;
- Да се декларират съоръженията за производство на ваксини.

Тези усилия са до голяма степен неуспешни, тъй като голямо мнозинство от държавите участнички последователно не са представили декларации за своите дейности и съоръжения.

Конференцията от 1991 г. възлага на група от „правителствени експерти“ да оценят потенциални мерки за проверка с използване в бъдещ протокол към БК. Тази група разглежда 21 такива мерки и представя доклад на конференцията на държавите участнички през 1994 г. Въз основа на този доклад, конференцията възложи на втори орган, известен като Ad Hoc Group, да договори правно обвързващ протокол към БК за укрепване на конвенцията (Tucker, J., 2002).

Специалната група Ad Hoc група (ръководител е посланик Тибор Тот от Унгария, силен защитник на идеята за създаване на Организация за изпълнение на БК със щатни инспектори), заседава от януари 1995 г. до юли 2001 г. и имаше за цел да завърши работата си преди петата обзорна конференция, която започва през ноември 2001 г. В хода на преговорите групата разработи протокол, който предвижда държавите да представят на щатен международен орган декларации на съоръжения и дейности, свързани с договора. Този орган ще извършва рутинни посещения на място на декларираните съоръжения и може да

извършва инспекции по поискване на съмнителни съоръжения и дейности.

Редица фундаментални въпроси – като обхвата на посещенията на място и ролята, която контролът върху износа ще играе в режима на такава инспекционна дейност – се оказаха трудни за разрешаване. През март 2001 г. председателят на Ad Hoc групата представи проект на протокол, съдържащ текст, опитващ се да постигне компромис по спорните въпроси. Но през юли 2001 г., на последната насрочена среща на Ad Hoc групата, делегацията САЩ, ръководена от Джон Болтън, отхвърлиха проекта и всякакви по-нататъшни преговори по протокола, твърдейки, че такъв протокол не може да помогне за прилагането на БК и може да навреди на националната сигурност на САЩ и техните търговски интереси.

По време на петата обзорна конференция на БК, която според много експерти може да реши съдбата на Ad Hoc групата, беше прекратена в последния си ден, 7 декември 2001 г., след като САЩ внесоха противоречиво предложение за прекратяване на мандата на групата и нейното заместване с годишна среща на държавите страни по БК.

САЩ бяха единствената страна, която подкрепяше отнемането на мандата на групата. Държавите – участници възобновиха петата обзорна конференция през ноември 2002 г., но не успяха да постигнат съгласие относно никакви мерки за проверка, включително предложението протокол.

Редица експерти бяха „странно успокоени“, и най-вече посланик Тибор Тот, който бе назначен за шеф международната организация за мирно използване на ядрената енергия (IAEA), Виена. Тук ще използвам отново дипломатичния израз: С голяма вероятност Тибор Тот получи тази длъжност, с оглед да съхрани идеята, че някой по време на реални инспекции, ще „открадне“ последните открития в областта на ваксините. Но нали основното лечение на биологични агенти се осъществява със специализирани, специфични антибиотици, а така също със специални ваксини. В последствие Тибор Тот, след като прослужи пълен мандат в IAEA бе свръхнаграден с пълен 7 годишен мандат във Временният технически секретариат по забрана и контрол тестовите с ядрено оръжие (СТВТО), Виена.

Шестата обзорна конференция свързана с BWC беше проведена в съответствие с предварителните решения, в двореца на нациите от 20 Ноември до 8 Декември 2006 г. в Женева. В конференцията участваха 103 държави ратифицирали BWC. В конференцията участваха още 10 държави, които са подписали но не ратифицирали BWC. Интересно е

да се отбележи, че Израел не е подписал, не ратифицирал, но е бил наблюдател на конференцията⁶.

Конференцията е провела 8 пленарни заседания за посочения период.

В заключителния документ на шестата конференция се казва, че: „Конвенцията има съществено значение за международния мир и безопасността в света” и че се действа решително за прогрес по пътя на пълното достигане на разоръжаване под строг и ефективен международен контрол, включвайки забрана и ликвидация на всички оръжия за масово поразяване и че „забраната на разработването, производството и натрупване на запаси от бактериологическо (биологическо) оръжие и неговото унищожение ще способстват за достигането на горните цели”.

По време на шестата конференция държавите участници се съгласяват да създадат отдел за подкрепа на изпълнението на БК, който да помага за изпълнението на решенията на обзорните конференции. В продължение на много години държавите-участници са обсъждали необходимостта от институционална подкрепа за Конвенцията. Посланик Масуд Хан, президент на Шестата конференция за преглед на БК (2006 г.) подчертава „Сега имаме отдел за подкрепа, изграден не върху политически аргументи, нито върху схващането, че „нещо е по-добро от нищо“, а върху солидната основа на положителния и практически принос, който временният секретариат направи през последните три години”⁷.

Отделът за подкрепа на изпълнението (ISU) беше създаден в Женевския клон на Службата на ООН по въпросите на разоръжаването след Шестата конференция за преглед през 2006 г., за да осигури административна подкрепа на срещите, договорени от Конференцията за преглед, както и цялостно прилагане и универсализиране на Конвенцията и обмен на мерки за изграждане на доверие. Основните задачи на този отдел са: административна поддръжка и съдействие; подкрепа и съдействие за национално изпълнение на БК; подкрепа, помощ и мерки за изграждане на доверие; подкрепа, помощ за получаване на универсалност в действията по изпълнение на БК; администрира базата данни за искания на помощ и улесняване свързания обмен на информация между държавите – участници в конференциите; подкрепя усилията на държавите-участници за прилагане на решенията и препоръките на конференциите за преглед.

Шестата конференцията настоятелно призовава държавите участници да поощряват разработването на програми за подготовка и

⁶ Шестата обзорна конференция свързана с BWC беше проведена в съответствие предварителните решения, в двореца на нациите от 20 Ноември до 8 Декември 2006 г. в Женева.

⁷ Посланик Масуд Хан, президент на Шестата конференция за преглед на БК (2006 г.)

обучения на лица имащи достъп до биологически агенти и токсини, които имат отношения към конвенцията и за лица, притежаващи познания и способности за модификация на такива агенти и токсини, като с това се повишава осведомеността за модификация на такива агенти или токсини. С тези познания се повишава информираността за риска от възможно използване на биологични агенти.

Шестата конференция подчертава, че експериментите с изхвърляне в откритата атмосфера на патогенни микроби или токсини, вредни за хората, животните и растенията, които не са предназначени за профилактични, защитни или други мирни цели е несъвместимо със задълженията по член първи на конвенцията. Възможно ли е с голяма вероятност някоя страна или терористична група да е изхвърлила нарочно Covid - 19?

Седмата конференция за преглед на BWC се проведе през декември 2011 г. Документът на заключителната декларация заключава, че „при всякакви обстоятелства използването на бактериологични (биологични) и токсинни оръжия е ефективно забранено от Конвенцията и потвърждава решимостта на държавите страни да осъждат всяка употреба на биологични агенти или токсини, различни от тези за мирни цели, от всеки по всяко време.“

Осмата обзорна конференция на BWC се проведе през ноември 2016 г. В края на конференцията делегатите се съгласиха за бъдеща едноседмична среща на държавите – участнички в края на годината и петгодишно удължаване на звеното за подкрепа на изпълнението на BWC.

Деветата обзорна конференция по BWC се проведе в периода 28 Ноември до 16 декември 2022 г. с известно закъснение свързано с пандемията Covid-19⁸.

По време на конференцията е подчертано, че темпото на развитие на технологиите се ускорява, и че BWC става по-актуална за предотвратяване на рискове и заплахи, които биха могли да засегнат страните в един все по-взаимосвързан и глобализиран свят. Подчертава се, че пандемията Covid-19 ясно е показала значението на биотехнологиите за откриване и лечение на нови вируси, но също така разкрива неподготвеността на много страни, особено на най-слабо развитите страни. Съгласно Член X от BWC се предоставя реална възможност за държавите участнички и техните партньори за развитие в биотехнологиите. Член X има пряко значение в контекста на трансфер на технологии към най-слабо развитите страни, което също е ключов компонент от мандата на Технологичната осигуреност на ООН.

⁸ За повече информация: United Nations, Office for Disarmament Affairs (2022). Biological Weapons Convention – Ninth Review Conference (2022). <https://meetings.unoda.org/bwc-revcon/biological-weapons-convention-ninth-review-conference-2022>

Независимо от горните заключения на деветата конференция нека припомним, че в Член VI на BWC се казва:

1. Всяка държава, страна по тази конвенция, която установи, че всяка друга държава, страна действа в нарушение на задълженията, произтичащи от разпоредбите на конвенцията, може да подаде жалба в Съвета за сигурност на ООН).

2. Такава жалба следва да включва всички възможни доказателства, потвърждаващи неговата валидност, както и искане за разглеждането му от Съвета за сигурност на ООН).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Внимателното препрочитане на всички обзорни конференции показва, че идеите на Женевската конференция от 1925 г., приетият протокол и тези на Конвенцията от 1975 г. се трансформират не в направлението на реалната контролирана забрана на възможното военно приложение на оръжията под въпрос, а в благопожелания към страните участнички за не разпространение на патогенни токсини и биологически опасни компоненти.

Повторението на резолюцията 1540 в отделните подточки на решенията на деветата конференция е твърде натрапчиво по форма и размива крайната цел на BWC – реалното забраняване и унищожаване на бактериологическото (биологическото) оръжие, което благопожелателно би се разрушило в бъдещето, но не ясно за сега кога?

Произтича въпросът защо не се споменава нищо за реалните запаси от тези средства, които има натрупани в света?

По член VIII на конвенцията, конференцията призовава държавите участнички в Женевския протокол от 1925 г. да изпълнят своите задължения по този протокол и настоятелно призовават държавите, които още не са участници в протокола, без отлагане да го ратифицират и да се присъединят към него.

Конференцията признава за кой ли път, че Женевския протокол от 1925 г., който забранява по време на война да се използват задушливи, отровни и други подобни газове и бактериологически средства и конвенцията от 1975 г. взаимно се допълват.

За съжаление в този член няма нито дума за реалният контрол, чрез инспекции на страните, които са имали и имат биологически програми.

ИЗВОДИ

1. Проследявайки работата на деветте обзорни конференции показва, че бъдещето на реалното изпълнение BWC за сега почива на хуманното въздържане от използване на това оръжие. С каква степен на вероятност може да се твърди от къде е тръгнала пандемията Covid-19? Манипулиран ли е от гледна точка на „твърде вероятно

възприемане“ Sars-CoV-2, за да се появи Covid-19 и предизвика световна пандемия с над два милиона жертви и десетки милиони с пост-ковидни здравословни усложнения.

2. Вероятно следващото поколение дипломати и специалисти от страните участнички, ще ускорят реалното изпълнение на Протокола от 1925 г. и конвенцията по биологическото оръжие от 1975 г. – това на ликвидиране на възможните му запаси със създаването на Организация по контрола и унищожаването на бактериологическото оръжие.

3. Текстовете на решенията на деветте обзорни конференции са премислени в духа на международното право и резолюциите на Съвета за сигурност на ООН, но те не снемат за сега от плещите на човечеството товара – биологическото и токсинно оръжие.

ЛИТЕРАТУРА:

Конвенция за забрана разработването, производството натрупването, придобиването и използването на биологическото оръжие, ратифицирана от Република България с Указ № 1524 на Държавния съвет от 30.06.1972 г. – ДВ, бр. 54 от 11.VII.1972 г. Обн., ДВ, бр. 46 от 17.06.1975 г.

Харалампиев, М., Маринов, М., Стефанов, Н., Илиев, И., & Манолов. (1989). Глава трета, Бактериологично оръжие. В *Оръжия за масово поразяване и защита от тях* (стр. 96, 101-102). Военно издателство.

The New York Times. (2020, January 29). *Is the World Ready for the Coronavirus?*<https://web.archive.org/web/20200130005006/https://www.nytimes.com/2020/01/29/opinion/coronavirus-outbreak.html>

Tucker, J. (2002, January 31). *The Fifth Review Conference of the Biological and Toxin Weapons Convention (BWC)*. NTI. www.nti.org/analysis/articles/biological-and-toxin-weapons-bwc
<https://web.archive.org/web/20200130201004/https://www.bbc.com/news/world-51318246>

ОПТИЧНИ УРЕДИ ЗА ОТКРИВАНЕ И ИДЕНТИФИЦИРАНЕ НА ОБЕКТИ ОТ БОРДА НА ОРБИТАЛНА НАУЧНА СТАНЦИЯ

Живко Жеков

OPTICAL DEVICES FOR FINDING AND IDENTIFICATION OF OBJECTS FROM THE BOARD OF AN ORBITAL SCIENTIFIC STATION

Zhivko Zhekov

Резюме: Настоящата разработка е свързана с нови методи и технически средства, които улесняват откриването на отдалечени обекти във видимата и в инфрачервената част на оптичния спектър, при различна фоновая яркост.

Несъмнено това е съвременен проблем от световно значение, който привлича все повече внимание, интелектуален и технически потенциал, както и финанси. Тези методи и технически средства са предназначени за намиране на отдалечени обекти при различна яркост на фона с помощта на оптични, електрооптични и оптико-електронни прибори и апарати, монтирани на космически летателни апарати.

Ключови думи: оптични уреди

Abstract: The current work is about new methods and technical means, which facilitate the distant objects discovery in the visible and in the infrared part of the optic specter, in varying background brightness. Undoubtedly, this is a very modern problem of worldwide significance which takes more and more attention, intellectual and technical potential, as well as finance. These methods and technical means are designed to find distant objects at varying background brightness by means of optic, electro-optic and optic-electronic appliances and apparatuses, which are mounted on space flying machines.

Key words: optic devices

Въпросите по мониторинг на атмосферата и на околната среда са едни от особено важните и актуални при визуалните методи на изследване и наблюдение.

Един от най-ефективните и информационни методи са оптичните изследвания [1...5].

За да се осигури надеждно регистриране в зрителното поле, необходимо е още в стадия на проектиране на оптичните уреди да се

обосноват и изберат необходимите характеристики, които трябва да притежава оптичната система. Известно е, че за изследване на обекти, от съществено значение е оптичната система да притежава голямо зрително поле и малко увеличение. За идентифициране е необходимо по-голямо увеличение и намалено зрително поле, за да може наблюдателят детайлно да наблюдава и надеждно да характеризира изследвания обект.

Обект на изследването е разработването на оптични уреди, за откриване и идентифициране на отдалечени обекти от борда на научна станция.

Целта е, съобразно спецификата на отдалечените обекти, да се предложат такива оптични уреди, които да позволяват откриването и идентифицирането на различни по големина обекти, от борда на космически летателни апарати.

Предмет на изследването е разработването на конкретни оптични уреди, решаващи поставената цел.

Желателно е, ако има възможност, наблюдателят да насочва оптичната система в различни направления. Ако това е невъзможно, то трябва да се предвиди възможност за конструктивно осигуряване на насочването поне в едно от направленията – хоризонтално или вертикално.

Известни са способности за реализиране на дискретно, променливо увеличение, посредством смяна на окуляри, на обективи и на лещи в обръщателната система. Характерното за първите два способа е, че процесът на смяната на увеличението (респективно на зрителното поле), се извършва бавно.

При третия способ на смяната на увеличението, подвижните части извършват радиално постъпателно движение, като оптичната ос и зрителното поле се пресичат. Недостатък на тези способности е нарушаването на зрителното поле от постъпващи и излизачи оптични компоненти.

В процеса на изследване, наблюдаваният обект е с голямо зрително поле и малко увеличение. При промяна на увеличението, в момента на постъпването и на излизането на оптични компоненти във и извън оста на зрителното поле на оптичната система, за части от времето не се наблюдава обекта.

Основен недостатък на тези способности е, че въпреки използването на повече оптични елементи в системата за промяна на увеличението, те не позволяват да се получи желания резултат.

Целта е да се отстранят посочените недостатъци на съществуващите способности и да се създаде дискретна оптична система, с аксиално преместване по оптичните елементи на обръщателната система, имаща оптимални характеристики и параметри. Това ще

осигури максимален ефект при промяна на увеличението и при използването на минимален брой оптични елементи.

Същността е в подбирането на такъв закон за изменение на мащаба на образа, при който с използването на едни и същи елементи, съставлящи обръщателната система на оптичната система, да се получи възможност за реализиране на две определени увеличения, т.е. създава се аксиално придвижване на монокорпусна обръщателна система.

Елементите на обръщателната система не се движат индивидуално с постъпателно въртливо движение, както при съществуващите, а са поставени в моноблок, който се предвижва аксиално по оптичната ос. При това движение по оста се получава, на две места, ярък образ на мрежата и на наблюдавания обект, с увеличение определено от закона, съответно – β_1 и β_2 :

$$\frac{\beta_1}{\beta_2} = \frac{\frac{f_{об}^{\parallel} f_{обр}}{f_{об}^{\parallel} + f_{обр} - d_1}}{\frac{f_{об}^{\parallel} f_{обр}}{f_{об}^{\parallel} + f_{обр} - d_2}} \quad \dots(1)$$

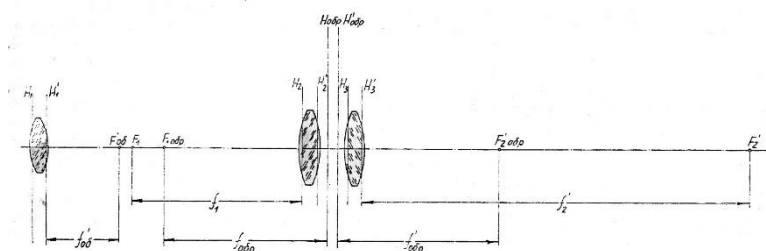
където: $f_{об}^{\parallel}$ – е задно фокусно разстояние на обектива;

$f_{обр}$ – е еквивалентно фокусно разстояние на обръщателна система;

d_1 – е разстояние от главната равнина на обектива, до главната равнина на обръщателната система, при първо положение;

d_2 – е разстояние от главната равнина на обектива, до главната равнина на обръщателната система, при второ положение.

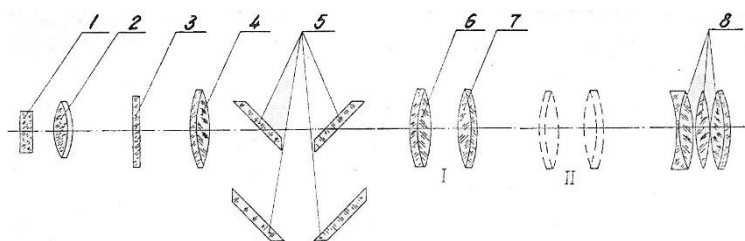
На фиг. 1 са посочени фокусните разстояния на отделните елементи от обръщателната система, и на същата като цяло.

Фигура 1. Фокусни разстояния на отделните елементи от обръщателната система

Предимството спрямо известните до сега системи с променливо увеличение, е в получаването на оптимални характеристики, без да нарушаваме зрителното поле, без да отстраняваме недостатъка за загубване на обекта, при промяна на мащаба на образа, или при възприемането на погрешен обект.

Едно примерно изпълнение на оптична система с дискретно променливо увеличение, е представено на фиг. 2. Тя представлява надлъжен разрез по оста на оптичната система.

Фигура 2. Оптична система с дискретно променливо увеличение

Оптична система с дискретно променливо увеличение се състои от: предпазно стъкло – 1, обектив – 2, мрежа – 3, кондензорна леща – 4, система огледала – 5, първа леща от обръщателната система – 6, втора леща от обръщателната система – 7, окуляр – 8.

Конструкцията позволява преместването на обръщателната система по оптичната ос на разстояние, определено от формулата за промяна на увеличението (1).

И в двата случая, юстировката се извършва до получаване на максимална разделителна способност, яркост на образа на наблюдавания обект и на мрежата, с което се постига максимален ефект при наблюдението.

Действието е следното:

При положение първо (I), на обръщателната система, обектът се наблюдава с малко увеличение, при голямо зрително поле.

Захванат в центъра на зрителното поле и разпознат от заобикалящия фон, обектът се наблюдава по размери – малък, в първо положение. При преместване на обръщателната система във второ положение (II), обектът се наблюдава с голямо увеличение, при малко зрително поле.

Тук се предотвратява възможността за възприемане на погрешен обект и насочването се извършва по-прецизно и по-точно. По такъв начин премяната на мащаба на образа се извършва за сметка на аксиалното преместване на монокорпусната обръщателна система, от положение първо (I) в положение второ (II).

Следователно, обръщателната система, която се измества по определен закон, не нарушава зрителното поле, т.е. тук няма постъпване и излизане на компоненти от обръщателната система във и извън оптичната.

Този способ за възприемане на обекта в положение второ, намалява напрегнатостта на очите.

Оптичната система с дискретно променливо увеличение, при правилна юстировка, позволява да се получат екстремални характеристики: максимален ефект при промяна на мащаба на образа, използване на минимален брой оптични елементи, стабилност, по-голямо зрително поле и малки загуби на светлина в оптична система.

Посредством шарнирния възел – системата от огледала осигурява сканиране в едно направление. Това води до увеличаване на вероятността при сканирането с голямо зрително поле, по-бързо и точно да се откриват и идентифицират отдалечени обекти.

МЕТОДИКА ЗА ПРЕСМЯТАНЕ НА ДВУКОМПОНЕНТНА ПАНКРАТИЧНА ОБРЪЩАТЕЛНА СИСТЕМА

Панкратичните оптични системи позволяват непрекъснато плавна изменение на мащаба на образа. Преимуществото им пред обикновените е във възможността за получаване на произволен по мащаб образ, т.е. посредством едно и също оптично устройство, да се разглеждат обекти, отстоящи се към големи разстояния, с различен мащаб на образа и със съответстващо зрително поле.

За получаване на плавна промяна на мащаба на образа, е необходим механизъм, осъществяващ преместване на компоненти на панкратичната система, които на различно положение, в различни ситуации, е необходимо да осигурят различен мащаб на образа.

Обективно условие за минимални аберации е точното преместване на компонентите по изчислена еволвента, чието изработване е трудно.

При проектиране на системата се приемат различни компромисни конструктивни решения. В резултат на това, качеството на образа, в сравнение с обикновените оптични системи, се снижава. Колкото по-голяма е кратността на изменение на мащаба на образа, толкова по-трудно се достига степента на точност при изработване на конструктивната еволвента, отразяваща закона за изменение на предавателните отношения на отделните компоненти на панкратичната система.

При пресмятане на двукомпонентна панкратична обръщателна система се получават две съвкупностни решения за положението на компонентите, относно равнината на предмета в зададения диапазон на увеличение.

$$d = \frac{l}{2} \pm \sqrt{q} \quad \dots(2)$$

$$\text{при } q = \left(\frac{l}{2}\right)^2 - l(f_1^l + f_2^l) - f_1^l \cdot f_2^l \frac{(\beta - 1)^2}{\beta} \quad \dots(3)$$

където: d – е разстояние между главните равнини на компонентите;
 l – е дължина на системата (разстоянието между равнината на предмета и равнината на образа);
 f_1^l, f_2^l – е фокусно разстояние на първия и втория компонент;
 β – е увеличение на системите;
 q – е разстояние на преместване на панкратичните компоненти от изходно положение ($q=0$).

Когато дължината на системата l , е свободен параметър, тя може да бъде избрана съгласно условието:

$$q=0 \text{ при } |\beta|=1 \quad \dots(4)$$

Целта е да се предложи методика за пресмятане на двукомпонентна панкратична обръщателна система и се подбере такъв закон за изменение на мащаба на образа, при който с използването на едни и същи елементи, компоноващи обръщателна система, да се реализират определени мащаби на образа, посредством аксиално придвижване на монокорпусна обръщателна система. И при движението по оста да се наблюдава ярък образ на мрежата и на наблюдавания обект.

На фиг. 1 са представени фокусните разстояния на отделните елементи от обръщателната система и на последната, като цяло, при зададени или известни оптични характеристики: $\beta_1, \beta_2, f_{ok}, f_{об},$, на първа леща от обръщателната система, r_1, r_2, n_1, d , на втора леща от обръщателната система r_1, r_2, n_2, d_2 и P , и се предлага следната методика за габаритно пресмятане на двукомпонентна панкратична обръщателна система.

Фокусните разстояния на елементите на обръщателната система се определят по формулите:

$$f_1 = \frac{n_1 r_1 r_2}{(n_1 - 1)[n_1(r_2 - r_1) + d_1(n_1 - 1)]} \quad \dots(5)$$

$$f_2 = \frac{n_2 r_1^{\perp} r_2^{\perp}}{(n_2 - 1) [n_2 (r_2^{\perp} - r_1^{\perp}) + d_2 (n_2 - 1)]} \quad \dots(6)$$

Разстоянията до главните равнини са:

$$S_1 H_2 = -\frac{d_1 r_1}{n_1 (r_2 - r_1) + d_1 (n_1 + 1)} \quad \dots(7)$$

$$S_3 H_3 = -\frac{d_2 r_1^{\perp}}{n_2 (r_2^{\perp} - r_1^{\perp}) - d_1 (n_2 - 1)} \quad \dots(8)$$

$$S_2 H_2^{\perp} = \frac{d_1 r_2}{n_1 (r_2 - r_1) + d_1 (n_1 - 1)} \quad \dots(9)$$

$$S_4 H_3^{\perp} = \frac{d_2 r_2^{\perp}}{n_2 (r_2^{\perp} - r_1^{\perp}) - d_2 (n_2 - 1)} \quad \dots(10)$$

Разстоянието $H_2 H_3$ на обръщателната система се определя посредством израза:

$$H_2^{\perp} H_3 = S_2 H_2^{\perp} + p + S_3 H_3 \quad \dots(11)$$

Фокусното разстояние на обръщателната система е:

$$f_{обр} = \frac{f_1^{\perp} f_2^{\perp}}{f_1^{\perp} + f_2^{\perp} - H_2^{\perp} H_3} \quad \dots(12)$$

Оптичният интервал Δ , между задния фокус на първата леща и предния фокус на втората леща от обръщателната система се определя от израза:

$$\Delta = -(f_1^{\perp} + f_2^{\perp}) - H_2^{\perp} H_3 \quad \dots(13)$$

Положението на обръщателната система, при която се получава ясно наблюдение на двата мащаба на образа, относно съответните еквивалентни фокусни разстояния, е:

$$d_1 = \frac{f_{об} f_{обр.} + f_{екв} (f_{об.} + f_{обр.})}{f_{екв}} \quad \dots(14)$$

$$d_2 = \frac{f_{o\delta} f_{o\delta p.} + f_{еквII} (f_{o\delta.} + f_{o\delta p.})}{f_{еквII}} \quad \dots(15)$$

където: d_1 – е разстояние от главната равнина на обектива до главната равнина на обръщателната система при мащаб на образа β_1 ;

d_2 – е разстояние от главната равнина на обектива до главната равнина на обръщателната система при мащаб на образа β_2 .

Еквивалентните фокусни разстояния са съответно:

$$f_{еквI} = \frac{f_{o\delta} f_{o\delta p.}}{f_{o\delta} + f_{o\delta p.} - d_2} \quad \dots(16)$$

$$f_{еквII} = \frac{f_{o\delta}^I f_{o\delta p.}}{f_{o\delta}^I + f_{o\delta p.} - d_1} \quad \dots(17)$$

В случай при $|\beta|=1$, положението на всеки от компонентите относно равнината на предмета на системата $\overline{p_1}$ и $\overline{p_2}$, съответстващи на условие (3.4) за двете съвкупностни решения, придобива следните стойности:

$$\overline{p_1}_{|\beta|=1} = -f_1^I \frac{2f_2^I(1-\beta) + l\beta}{2\beta(f_1^I + f_2^I) - l\beta} \quad \dots(18)$$

$$\overline{p_2}_{|\beta|=1} = \overline{p_1}_{|\beta|=1} + \frac{l}{2} \quad \dots(19)$$

т.е. $\overline{p_{1(\beta)}}$ изразяват закона за движение на компонентите, изчислени при различни знаци във формула (18).

Диференцирайки изразите за $\overline{p_1}$ и $\overline{p_2}$ по β и изчислявайки стойностите $\frac{\partial p_1}{\partial \beta}$ и $\frac{\partial p_2}{\partial \beta}$ относно точка $|\beta|=1,0$, се вижда че всеки от $\overline{p_{1(\beta)}}$ и $\overline{p_{2(\beta)}}$, от двете страни на точка $|\beta|=1,0$ има една и съща производна.

В такъв вид, с цел разширяване на диапазона на увеличение на панкратичната обръщателна двукомпонентна система, е необходимо да се изхожда от дължината l , определена, съгласно условие (4), а при проектиране трябва да се използват за $|\beta|<1$ и $|\beta|>1$ решенията по формула (1). Изпълнението на условие (4) означава:

За система с $\beta>0$

$$l = 4(f_1 + f_2) \quad \dots(20)$$

И при $\beta = 1,00$

$$d = 2(f_1 + f_2), \quad \beta_1 = \beta_2 = -1 \quad \dots(21)$$

където: β_1 и β_2 са увеличения на първия и втория компонент от обръщателната система.

За система с $\beta < 0$

$$l = \begin{cases} 4f_1 \\ 4f_2 \end{cases} \quad \dots(22)$$

и при $\beta = -1,0$

$$l = 4f_1 \quad \dots(23)$$

$$d = 2f_1, \quad \beta = -\beta_2 = -1 \quad \dots(24)$$

за $l = 4f_2$

$$d = 2f_2, \quad \beta_1 = -\beta_2 = 1 \quad \dots(25)$$

Представената методика осигурява пресмятане на двукомпонентна панкратична обръщателна система. Изведени са формули за изменение на мащаба на образа, при което с едни и същи елементи, компоновачи обръщателната система в един корпус, се реализират определени мащаби на образа. Това става чрез аксиално придвижване на монокорпусна обръщателна система и в процеса на придвижване по оста се наблюдава ярък образ на мрежата и на наблюдавания обект.

За нуждите на космическите изследвания, при разработване на Електрофотометричната апаратура „Дъга”, на Спектрозоналната апаратура „Спектър 15” и на Импулсната фотометрична апаратура „Терма”, възникна необходимостта от разработване на оптични системи, притежаващи специфични характеристики, необходими за изследване на обекти в областта на Космическата физика и Дистанционните методи.

В това направление се извърши научно-изследователска работа и бяха разработени първите образци на Оптична система 3х40 и на

Оптическая система – прицел 15К. Те бяха създадени във връзка с научната програма за полета на български космонавти.

Оптичните системи трябва да работят при различна яркост на фона и с най-голяма вероятност да откриват отдалечени обекти за оптимално време.

ОПТИЧНА СИСТЕМА – ПРИЦЕЛ 15 К

Спектрозоналната апаратура „Спектър 15 К” се състои от два основни блока. Единият представлява оптико-механическа конструкция, предназначена за насочване и оптическа обработка на изследвания информационен сигнал. След това сигналът се предава на блок, където данните се регистрират. В този блок се извършва и оценка на сигнала. Той се стробира, преобразува се в цифрова индикация и след това се извършва записването на магнитна лента.

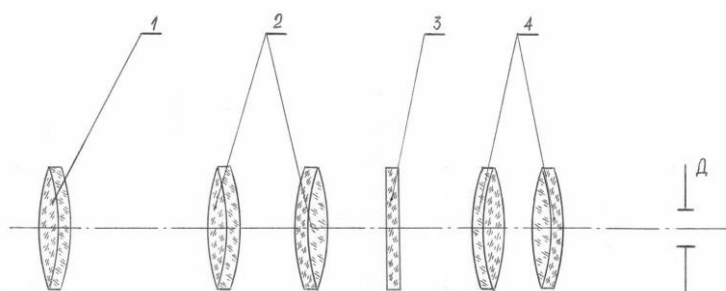
Насочването на апаратурата се осигурява от „Оптическая система – прицел 15 К” (фиг. 3), представляваща оптична система на оптична система (фиг. 4).

Тя притежаваща следните оптически характеристики:

1. Увеличение на оптична система – $3,16^x$;
2. Зрително поле – 14° ;
3. Диаметър на входящия отвор – 18 мм;
4. Диаметър на изходната зеница – 5 мм;
5. Отдалечение на изходната зеница – 26,7 мм;
6. Разделителна способност – 19 секунди;
7. Пределна фокусировка на окуляра на рязкост ± 4 дптр.
8. Стойност на най-малкото деление на мрежата:
 - по хоризонтала – 1° ;
 - по вертикала – 1° ;
9. Пропускателна способност $\tau = 0,52$;
10. Геометрично винетиране $\alpha_\beta = 1,0$;
11. Размери на петното на разсейване $lh = 11'2'$.

Фигура 3. Оптична система – прицел 15 К

Фигура 4. Оптична система на „Оптична система – прицел 15 К”

ОПТИЧНА СИСТЕМА В 3Х40

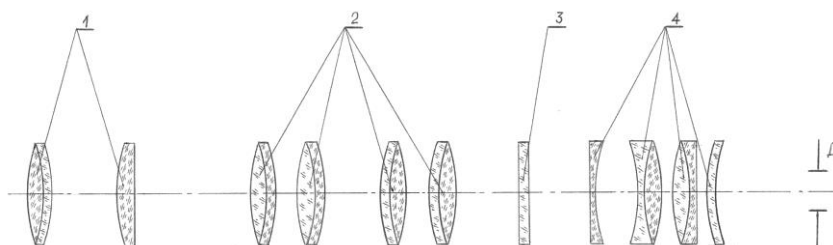
Фотометричната апаратура „Дъга“ се състои от два основни блока. Единият, наречен ОМ (оптико-механичен), представлява оптико-механическа конструкция, чиято задача е да насочва, посредством оптичната система електрофотометъра за анализиране мониторинга на атмосферата.

Оптична система В 3х40, на фиг. 5, чиято оптическа система е представена на фиг. 6, притежава следните технически характеристики:

Фигура 5. Външен вид на В 3 х 40

1. Увеличение на оптичната система – $2,6^x$;
2. Зрително поле – 23° ;
3. Диаметър на входящия отвор – 40 мм;
4. Диаметър на изходната зеница – 6 мм;
5. Отдалечение на изходната зеница – 22,5 мм;
6. Разделителна способност – $23''$;
7. Предел на фокусиране на окуляра на рязкост ± 4 дптр.;
8. Стойност на най-малкото деление на мрежата:
 - по хоризонтала – $1^\circ 30'$;
 - по вертикала – $1^\circ 30'$;
9. Обща дължина на оптичната система – 380 мм;
10. Тегло на оптичната система – 0,850 кг.

Фигура 6. Оптична система В 3 х 40

В заключение следва да се отбележи, че разработените уреди, предназначени за насочване на Електрофотометричната апаратура

„Дъга“ и Спектрозоналната апаратура „Спектър 15“, са приети като щатна апаратура на Орбитална научна станция, като с тях са проведени изследвания от международни екипажи космонавти.

ЛИТЕРАТУРА:

- Гецов П. (2002). *Космос, екология сигурност*. Нов български университет.
- Манев, А., Палазов, К., Райков, С., и Иванов, В. (2002, ноември) Комбиниран спътников мониторинг на температурната аномалия през август 1998 г. *Сборник доклади на IX-та национална конференция с международно участие. Основни проблеми на слънчево – земните въздействия, 21 – 22 г.*, 153-156.
- Мардиросян, Г. (2003). *Аерокосмически методи в екологията и изучаването на околната среда*. Академично издателство „Марин Дринов“.
- Стоянов, С. (2009). *Оптични методи за изследване на атмосферния озон*. Издателство „Фабер“.
- Филипова, М. (2006). *Екология и опазване на околната среда. Екологичен риск и екологична сигурност*. Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“.

УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОМЕНИТЕ ЧРЕЗ ПРИЛОЖЕНИЕ НА КОНЦЕПЦИЯТА „ПАРАЛЕЛНО МИСЛЕНЕ“ – В ТЪРСЕНЕ НА НОВИ РЕШЕНИЯ В КРИЗИСНИ ВРЕМЕНА

Валентин Василев, Емил Стоилков

CHANGE MANAGEMENT THROUGH THE APPLICATION OF THE CONCEPT "PARALLEL THINKING" – IN SEARCH OF NEW SOLUTIONS IN CRISIS TIMES

Valentin Vasilev, Emil Stoilkov

Резюме: *Развитието на човешките ресурси в съвременните организации претърпява съществена еволюция от гледна точка на променящите се и глобализиращи условия и се ориентира към иновативни и практически насочени действия, с основна цел адаптация към променящата се среда. Основният мотив, предизвикан от промените, се изрази в признаването на обстоятелството, че подобренията в ефективността на организациите са тясно свързани с човешкия фактор, а от там и с практиките по заплащане и наемане на работа, подбор, управление на изпълнението, мениджмънт на талантите, мотивационна политика и други аспекти на мениджмънта на персонала.*

От друга страна, концепцията за „паралелно мислене“ е сравнително нов подход за възприемане и обработване на информация и взимане на правилни решения. За разлика от стандартните дебати, където участниците първо изказват избраните от тях позиции и се стремят да защитят своите тези, при този подход се изключва спора. Тук се използва картографския метод при който всички мнения, алтернативни предложения, критики и емоционални становища се изразяват свободно, като се нанасят върху една обща карта, на базата на която се взимат решенията, за да бъде постигнат крайния резултат.

Ключови думи: *„Шест мислеци шапки“; „Паралелно мислене“; организационно развитие; човешки ресурси; кризи; Сектор „Сигурност“; мотивация*

Summary: *From the perspective of shifting and globalizing conditions, the development of human resources in modern businesses goes through significant evolution. It is focused on innovative and realistically oriented actions with the primary objective of adaptation to the changing environment. The primary driving force behind the changes was the realization that improvements in organizational performance are positively associated with human factors, therefore with the practices of pay and hiring,*

selection, performance management, talent management, motivational policy, and other aspects of personnel management.

Contrarily, the idea of "parallel thinking" is a relatively new method for interpreting and processing data and coming to wise judgments. This method avoids argument, in contrast to traditional discussions where participants first announce their preferred positions then attempt to defend their theses. Here, decisions are made using the cartographic technique, in which all viewpoints, alternative suggestions, criticisms, and emotional ideas are openly expressed and plotted on a shared plan. This method allows for the free expression of all opinions and viewpoints.

Keywords: "Six thinking caps", "Parallel thinking", organizational development, crises, human resources, security sector, motivation

I. Увод

Реформите в мениджмънта не са подминати от световните тенденции на промени в цялостната икономическа обстановка. От друга страна, ако последните години ни научиха на нещо, то е, че начините, по които работим и това как се съсредоточаваме върху нашите хора в екипа, как подкрепяме благополучието и приобщаването им сред нас, как те се адаптират и приемат иновациите, всички тези начини могат да променят нашите служители към по-добро.

Паралелното мислене има широко приложение, не само в общественния живот и образованието, но и при управление на човешкия ресурс в частната сфера и публичния сектор.

Организациите от сектор „Сигурност“, независимо, че притежават определени специфики, характерни за т.н. „силови структури“, все пак се подчиняват на основните принципи, регламентиращи дейностите на институциите от публичния сектор. Прилагането на паралелното мислене при обработването на информацията и взимането на решения от служителите на организациите от сектор „Сигурност“, ще спомогне от една страна, те да се откъснат от стария дискуссионно-аргументационен тип мислене, а от друга страна – самите структури от сектора ще отговорят на бързо променящите се условия на XXI век, характерни със своите либерални виждания, поставяйки като приоритет ненарушаване и защита правата и свободите на гражданите.

Структурите от сектор „Сигурност“ не правят изключение, поради което и при тях, както и при всички други организации, правилното управление и мотивирането на служителите трябва да бъде водещо. Характерното за организациите от сектор „Сигурност“, е че има силно изразена йерархическа зависимост, поради което основната роля при управлението на човешкия ресурс и мотивирането на персонала, е на служителите от ръководния състав.

За да бъде разработена една ефективна и работеща стратегия за мотивиране на служителите, на първо място трябва ръководителите да

бъдат обучени и да притежават определени знания и умения, свързани с управление на персонала, както и да променят начина си на мислене¹. От друга страна, съвременната организация в контекста на мениджмънта на кризи се изправи и пред един друг свой стар „враг“ – промяната и натискът за иновативни двупосочни комуникации и отношения с гражданите и бизнеса.

Новите вариации за акумулиране и предоставяне на информация променят начина на живот, на мислене и работа в организациите². Именно за промяната на начина им на мислене и вземане на решения ще бъде много полезно прилагането на концепцията „Паралелното мислене“, използвайки метода „Шест мислещи шапки“ на Едуард Де Боно.

II. Анализ на подходите при вземане на решения в системите от сектор „Сигурност“.

Служителите от сектор „Сигурност“ при обсъждане на конкретен казус или разглеждане на определени промени в организацията на работа, използват най-често метода на негативната критика, на база своите емоционално – негативни чувства.

Този подход е напълно логичен, тъй като западните цивилизации отдават много голямо значение на спора и критиката, но при него се пренебрегват съзидателния, творческия и конструктивния аспект на мисленето.

От друга страна, изказват своята позиция по следния начин: „Не знам как трябва да бъде, но и така не може да остане. Вие сте началник, вие трябва да решите проблема“. Този начин на мислене донякъде е напълно логичен, тъй като по-голяма част от служителите са хора с практическо мислене, в което няма нищо лошо, но тук е важно да бъде посочено, че това тяхното мислене се доближава по-скоро до мисленето от индустриалната епоха или както казва Стивън Кови: на „Ходещи длъжностни характеристики“³ или т.н. „болтчета в машината“, което в „епохата на знанието“ е твърде остаряло и не е ефективно.

Друг проблем, който се наблюдава. Това, е че при изпълнение на своите служебни задължения, голяма част от служителите допускат грешки и взимат не най-добрите решения, поради факта, че прилагат т.н. праволинейно мислене, не оценяват правилно мащаба на проблема или се доверяват на своята интуиция и опит от миналото, прилагайки

¹ Stoykov, S., Dimitrova, S., & Marinov, P. (2011). Is science management of knowledge in the system for national security? *International scientific conference, Romania MND “N. Bălcescu” Land forces academy-SIBIU, Conference Proceedings 1: Management and military*, 14 (2), 541.

² Стефанова, Д., и Василев, В. (2022). Ефективна лидерска комуникация в мениджмънта на кризи – в търсене на комплексен модел с фокус към бъдещето. *Сигурност и отбрана* (1), 96. <https://institute.nvu.bg/bg/node/24>

³ Кови, С. (2011). *Супер работа, супер кариера* (Д. Цветкова, ред.). КИБЕА, 45.

метода „трябва да е така“, което води до грешки от самонадеяност. Най-важното тук е, че грешките произтичат пряко от начина, по който умът борави с информацията. Те не са въпрос на глупост, нехайство или некомпетентност на отделния човек⁴.

В основата на този проблем стои недостатъчната подготовка, липсата на увереност при взимане на решенията и бягане от отговорност. За съжаление, тези грешки се наблюдават не само сред изпълнителския състав, а и при служителите на експертни и ръководни длъжности. Имайки в предвид, че организациите от сферата на сигурността са със силно изразена йерархическа зависимост, за да бъде променен начина на мислене на служителите на ниските нива, е необходимо първо служителите на ръководни позиции да придобият необходимите знания и опит, които да бъдат приложени надолу по вертикалата.

За да бъде реализирана тази промяна, трябва да бъде отчетен и факта, че при подбора на служители на ръководни позиции, критерият е да притежават необходимата степен на висше образование, независимо от направлението и сферата на притежаваните знания.

Необходимо е да бъде заложено изискване служителите, които кандидатстват за ръководни позиции, да притежават образование, което да бъде свързано с управление на човешкия ресурс.

Тази промяна и залагането на тези критерии при подбора на ръководни служители, на този етап трудно може да бъде осъществена, тъй като среща сериозен отпор от вече назначените и действащи служители, не притежаващи подходящо образование. Тяхното становище, донякъде има основание, тъй като по този начин се ограничава тяхното развитие и израстване в кариерата⁵.

Но ако желаем да променим организациите от сектора, така че да отговарят на новите тенденции на XXI век и изискванията на обществото, тези промени все пак трябва да бъдат направени. Като начало това изискване, може да бъде приложено при подбора на експертни и ръководни служители, извън структурите на съответната организация/при т.н. външни конкурси/ и така, напред във времето, проблемът с невъзможността за израстване в кариерата, ще отпадне, тъй като действащите служители, ще притежават необходимото образование.

През този период вече действащите служители трябва да преминават съответните курсове за преквалификация, тъй като процеса

⁴ Де Боно, Е. (2007). *Практическото мислене* (И. Николова и С. Велева, ред.). КИБЕА, 97.

⁵ Stoykov, S. (2018). Scientific knowledge – source of a competitive advantage in security. 2018 International Conference on High Technology for Sustainable Development (HiTech). DOI: 10.1109/HiTech.2018.8566548

на управление на човешките ресурси е непрекъснат, постоянно развиващ се и не търпи отлагане.

Структурите, особено на сектор „Сигурност“ като цяло, поради своята специфика, са силно консервативни и при тях промените се извършват бавно и тромаво.

Но все пак въпросът, свързан с промяна на начина на мислене е все по-важен, а и необходим, от гледна точка на управлението на персонала. Тази промяна е наложителна, тъй като в сегашната епоха на знанието, все повече служители, независимо от нивото и позицията в организацията, вече си задават въпроса „Какъв трябва да бъде моя принос за организацията? Заменяйки въпроса „Какво може да ми даде тази работа?“. В епохата на знанието най-важни са креативността и приносът.⁶

Именно поради факта, че служителите на новата епоха на знанието са с много повече и нови желания за развитие и усъвършенстване. Старият и утвърден начин на мислене и вземане на решения, основаващ се на диалога и диалектическия спор, вече не е толкова ефективен, тъй като при него се изключва съзидателното и творческото мислене.

Както отбелязва Петър Маринов „успоредно с все по-комплицираните перспективи за трайно установяване на световен мир се увеличават и заплахите, пред които сме изправени.....това, за съжаление, е залог, че опасността от възникване на конфликти ще нараства, при това те ще бъдат все по-нетрадиционни и ще съчетават набор от характеристики⁷“.

Съвременният служител вече се стреми да бъде активна страна, не само в процеса на работа, но в изграждането на своята кариера и своето бъдеще в организацията. Подходящ метод за приложение е изучаването на опита на другите, чрез „бенчмаркинг“. Овладяването на бенчмаркинг техниката като инструмент за учене от опита на по-добрите ще позволи на организациите да го въведат в контактите си с други организации⁸.

III. Същност на модела на Паралелното мислене, приложен чрез метода „Шест мислещи шапки“.

При традиционния начин на мислене водещ е спорът, дискусията и представянето на противоположни мнения. Недостатъкът тук е, че не винаги печели най-доброто решение, а това, което успее да се наложи в дискусията.

⁶ Кови, С, цит. изт.; 2011; с. 43.

⁷ Маринов, П. (2016). *Тероризмът. Абстракции и реалности*. Изток-Запад, с. 10.

⁸ Vasilev, V. (2021). Benchmarking as a crisis management tool – from theoretical framework to practical application. *Politics and security*, 5(1), 94–105. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5638722>

За разлика от него паралелното мислене, от своя страна, е вид конструктивно мислене, в което различните гледни точки и подходи не се сблъскват, а съжителстват, като накрая се съставя „Картина на мисленето“.

В основата на паралелното мислене е методът на Едуард Де Боно „Шест мислещи шапки“, който е подходящ, както при индивидуална работа, така и при групова и екипна дейност.

В основата му е мислене в група, което позволява изработване /избор/ на решения по творчески и безконфликтен начин. Прилагането на модела позволява да бъде разгледана конкретна ситуация от всички страни, взимайки под внимание положителните, отрицателните и емоционалните аспекти, което ще даде възможност да бъдат взети възможно най-правилните решения, на базата на предложените различни алтернативни предложения.

Паралелното мислене или т.н. „картографски метод“ има много широк обхват, избягва споровете, и не на последно място, е достатъчно ясен. При него никой не се чувства обиден и не се застрашава личното достойнство на нито един от участниците в дискусиите.

Методът „Шест мислещи шапки“ на де Боно е средство за търсене на най-добрите решения от различни страни и гледни точки.⁹ Той позволява в една групов дискусия, да намерят място множество начини на мислене, без да доминира обичайното или типично мислене, присъщо за служителите. При него мисленето се основава на факти, но също така и на чувства, на критика, на оптимизъм, на творчество.

Същността на техниката се състои в последователно „цветно“ мислене, като всеки цвят символизира определена настройка на ума. Идеята е, когато хипотетично поставим шапка с определен цвят, да мислим по точно определен начин.

Когато разглеждаме въпроса в екип, всички участници мислят едновременно с една и съща настройка на ума, което означава, че хипотетично носят шапка в един и същ цвят. От тук идва и наименованието „Паралелно мислене“. Този инструмент на мислене, подобрява екипната ефективност, чрез избягване на спорове и постигане на синергичен ефект.

За да бъде придобита пълна и ясна представа за начина на паралелното мислене и метода „Шест мислещи шапки“¹⁰, ще бъде представена по-подробно спецификата на всяка една шапка, т.е. всеки характерен начин на мислене.

⁹ *Parallel Thinking® with the Six Thinking Hats®*. (n.d.). Thinking as a skill de Bono. Retrieved January 21, 2023, from <https://www.debono.com/>

¹⁰ Wikipedia, The Free Encyclopedia. (n.d.). *Edward de Bono*. Retrieved January 21, 2023, from https://en.wikipedia.org/wiki/Edward_de_Bono

Бяла шапка

Бялата шапка е израз на неутралност, липса на емоции и пристрастност при изследване и обработване на информацията. При нея изследването на наличната информация е сходно на начина, по който един компютър обработва данни, на базата на заложените параметри. Мисленето чрез бялата шапка ни дава точност и прецизност при обработване на информацията.

Червена шапка

Червената шапка е свързана с нашите чувства и емоции. Мисленето с червената шапка ни дава възможност на базата на натрупания емоционален опит, да вземем под внимание нашите усещания и интуицията ни, и те да ни водят при формирането на важни решения. От друга страна, този начин на мислене ни позволява да анализираме вътрешните усещания на другите, което е от голямо значение при вземането на групови решения.

Черна шапка

Черната шапка е една от най-често “използваните” шапки в мисленето на голяма част от хората. Тя ни дава възможност на базата на логическото свързване на наличната информация, да посочим защо дадено нещо няма да проработи.

Това мислене има за цел да ни посочи рисковете, опасностите и евентуално негативните последици, при реализиране на даден проект или извършване на определени действия.

Жълта шапка

За разлика от черната шапка, жълтата шапка е свързана с логически – позитивното мислене. Мисленето с тази шапка ни дава възможност да търсим креативни и позитивни решения. Тя ни дава стимул за предприемане на конкретни действия, тъй като ни посочва ползата от тях.

Зелена шапка

Зелената шапка е шапката на креативността и творческото мислене. Хората, които си слагат зелени шапки са хора, които търсят нови идеи, опитват се да откриват нови възможности, използват методи за насърчаване на креативността като брейнсторминг, търсят нови алтернативи¹¹. Мисленето със зелената шапка ни позволява да погледнем даден проблем от странична гледна точка и да търсим възможност за прилагане на подходящо нестандартно решение.

¹¹ Кунчев, К. (2017, Октомври 28). *Шестте мислеци шапки на Едуард де Боно (в помощ на училищните психолози за груповата работа)*. Blog.bg. <http://kunchev.blog.bg/drugi/2017/10/28/shestte-misleshti-shapki-na-eduard-de-bono-v-pomosht-na-uchi.1574643>

Синя шапка

Синята шапка е шапката на управлението. Мислещият със синя шапка се занимава с организацията на самото мислене. Именно мисленето на синята шапка ни казва кога да сменим шапките¹². Това мислене проследява целия процес на вземане на решения, контролирайки правилното използване на останалите шапки и тяхната последователност. При необходимост извършва нужните корекции.

IV. Практическо приложение на метода „Паралелно мислене“.

За да бъдат избегнати трудностите при прилагането на метода „Паралелно мислене“ и да бъде постигнат желания резултат, трябва да се има предвид, че част от служителите познават и прилагат единствено дискуссионно – аргументационния тип мислене, характерен с излишни приказки и спорове. Голяма част служителите, поради недостатъчни познания или нежелание за развитие, реагират на всяка промяна отрицателно-емоционално, отхвърляйки нововъведенията, още преди да са разбрали и почувствали ползите от тях, като това безспорно се отразява на цялостната мотивация в организацията на всички нива¹³.

За да бъде преодоляно това негативно отношение е много важно модераторите да представят метода по подходящ, разбираем и завладяващ начин, посочвайки ползите от неговото прилагане на практика.

Обикновено при провеждане на обучения на служители от публичния сектор, най-добри резултати се постигат при прилагане на методи с по-голяма практическа насоченост и представяне на материята с включването на различни ролеви игри.

Методът „Шест мислещи шапки“ е подходящ за групови занимания и при представянето му по този начин, се постигат много добри резултати. Ключов момент в приложимостта на този подход е и адаптацията на съвременните организации към новите предизвикателства на смарттехнологиите и налагането на концепцията за устойчиво развитие¹⁴.

¹² Gigauri, I., Vasilev, V., & Mushkudiani, Z. (2022). In pursuit of sustainability: Towards sustainable future through education. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*, 1(37). https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijite/30032022/7798 ; стр. 2

¹³ Icheva, M., & Vasilev, V. (2021, March). The time for the next steps is here – from classic to modern paradigms in motivation. *Int. j. of Social Science and Economic Research*, 6(3), 913-922. doi:10.46609/IJSSER.2021.v06i03.012

¹⁴ Vasilev, V., & Ognyanski, D. (2020). The new face of public management – about the “smart city” and its impact on the future development of society. *Knowledge – International Journal*, 42(1), 91. <https://ikm.mk/ojs/index.php/kij/article/view/540>

V. Заключение

Паралелното мислене и прилагането на метода „Шест мислещи шапки“ на де Боно са мощно средство за търсене на най-добрите решения от различни страни и гледни точки. Те позволяват в една групово дискусия да намерят място множество начини на мислене, без да доминира обичайното или типично мислене, присъщо за групата. „Шестте мислещи шапки“ включват мислене, основано на факти, но също така и на чувства, на критика, на оптимизъм, на творчество.

При него се избягва спора, като всяко мнение, становище, идея, критика се взима предвид и се съставя пълна „карта на мисленето“. Концепцията „Паралелно мислене“, променя външния локус на контрол, характерен за служителите от сектор „Сигурност“ във вътрешен¹⁵, което позволява те да се превърнат в едни съвременни, конкурентоспособни членове на епохата на „знанието“.

От друга страна, професионалистите в управлението на хора трябва да имат силно лично присъствие и авторитет, който се простира отвъд официалната им роля в HR отдела. Те трябва да бъдат преди всичко личности. Да не се идентифицират само с ролята си на специалисти по човешки ресурси или с ръководната си позиция. Да са овладели изкуството да бъдат себе си, да са уверени в своите способности и да са отворени към своите страхове. Това изгражда доверие у околните и премахва съмнението, че може да има някакъв скрит подтекст в поведението им и е част от мениджмънта на таланти в организацията¹⁶. На тях се гледа като на хора, в които си заслужава да се вслушаш. Те умеят да предотвратяват конфликти и да провеждат трудни разговори, когато се налага, така, че да бъдат чути. Най-честите думи, използвани за тях, са: професионален, прозрачен, прозорлив и провокиращ размисъл. Следващото поколение специалисти по кризисно управление ще увеличи и очакванията към това, което един професионалист може да направи днес и в бъдеще¹⁷.

При развитие на вътрешния локус на контрол и качествено прилагане на метода „Шест мислещи шапки“, се повишава стремежа към саморазвитие и се усъвършенстват професионалните компетентности на служителите. Те си изграждат умения да мислят нестандартно. Прилагането на този метод им създава чувството на увереност, развиват се способностите им за решаване на проблеми,

¹⁵ Кунев, И. (2022). *Лидерите: Забравените истории на България*. Orange Books, с. 13.

¹⁶ Василев, В. (2019). Мениджмънт на талантите в публичната администрация. *Сборник с доклади, представени от гост-лектори по време на Годишната среща на специалистите по човешки ресурси в държавната администрация, 10-12 юни 2019 г.* Институт по публична администрация, с. 3 https://www.ipa.government.bg/sites/default/files/dokladi_lektori_plovdiv_2019.pdf

¹⁷ Василев, В. (2021). Кризите като фактор за повишаване на ефективността на управлението и развитието на човешкия капитал в организацията. *Политика и сигурност* (2), 52-64. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6378765>

създават им се умения да назовават и овладяват емоциите. Служителите се учат да зачитат чуждата гледна точка, да изграждат адекватно поведение в критични ситуации и да развиват екипната си нагласа.

Прилагането на метода на паралелното мислене води до повишаване на увереността у служителите, че могат да се справят с предизвикателствата на професията, при възникване на трудно предвидени ситуации, както и да балансират между чувства и компетентности при вземане на решения.

Приложението на метода „Шест мислеци шапки“, дава увереност за преодоляване на страха от поемане на отговорност, тъй като служителите са убедени, че взимат най- доброто и правилното решение, не само за организацията, но и за самия тях.

Един от ключовите герои в книгата „Хари Потър и Даровете на смъртта“, Албус Дъмбълдор, казва: „Думите са, по моето не толкова скромно мнение, нашия най-неизчерпаем източник на магия. Те могат едновременно да нанасят рани, но и да ги лекуват.“

Представените в статията идеи могат при правилно апробиране да доведат до повишаване на ефективността на управлението на човешкия капитал във всяка съвременна организация, както и представят концептуални виждания относно възможностите за приложение на иновативни подходи в търсене на позитивни решения в контекста на повишаване на ефективността на организациите от сектор „Сигурност“.

ЛИТЕРАТУРА:

- Василев, В. (2019). Мениджмънт на талантите в публичната администрация. *Сборник с доклади, представени от гост-лектори по време на Годишната среща на специалистите по човешки ресурси в държавната администрация, 10-12 юни 2019 г.* Институт по публична администрация. https://www.ipa.government.bg/sites/default/files/dokladi_lektori_pl_ovdiv_2019.pdf
- Василев, В. (2021). Кризите като фактор за повишаване на ефективността на управлението и развитието на човешкия капитал в организацията. *Политика и сигурност* (2), 52-64. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6378765>
- Де Боно, Е. (2007). *Практическото мислене* (И. Николова и С. Велева, ред.). КИБЕА.
- Де Боно, Е. (2010). *Шест мислеци шапки* (М. Миновски, прев.). КИБЕА.
- Кови, С. (2011). *Супер работа, супер кариера* (Д. Цветкова, ред.). КИБЕА.

- Кунев, И. (2022). *Лидерите: Забравените истории на България*. Orange Books.
- Кунчев, К. (2017, Октомври 28). *Шестте мислеци шапки на Едуард де Боно (в помощ на училищните психолози за групова работа)*. Blog.bg. <http://kunchev.blog.bg/drugi/2017/10/28/shestte-misleshti-shapki-na-eduard-de-bono-v-pomosht-na-uchi.1574643>
- Стефанова, Д., и Василев, В. (2022). Ефективна лидерска комуникация в мениджмънта на кризи – в търсене на комплексен модел с фокус към бъдещето. *Сигурност и отбрана* (1), 96. <https://institute.nvu.bg/bg/node/24>
- Тодор, Х. (2020, Октомври 9). Метод „Шест мислеци шапки” на Едуард де Боно. Нова Визия. <https://www.novavizia.com/metod-shest-misleshti-shapki-na-eduard-de-bono/>
- Gigauri, I., Vasilev, V., & Mushkudiani, Z. (2022). In pursuit of sustainability: Towards sustainable future through education. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*, 1(37). https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijite/30032022/7798
- Icheva, M., & Vasilev, V. (2021, March). The time for the next steps is here – from classic to modern paradigms in motivation. *Int. j. of Social Science and Economic Research*, 6(3), 913-922. doi:10.46609/IJSSER.2021.v06i03.012
- Parallel Thinking® with the Six Thinking Hats®*. (n.d.). Thinking as a skill de Bono. Retrieved January 21, 2023, from <https://www.debono.com/>
- Sabater, V. (2021, November 15). *Edward de Bono's Six Thinking Hats Technique*. Exploring your mind. Retrieved January 21, 2023, from <https://exploringyourmind.com/edward-de-bono-six-thinking-hats/>
- Stoykov, S. (2018). Scientific knowledge – source of a competitive advantage in security. *2018 International Conference on High Technology for Sustainable Development (HiTech)*. DOI: 10.1109/HiTech.2018.8566548
- Stoykov, S., Dimitrova, S., & Marinov, P. (2011). Is science management of knowledge in the system for national security? *International scientific conference, Romania MND “N. Bălcescu” Land forces academy – SIBIU, Conference Proceedings 1: Management and military*, 14 (2), 541.
- Vasilev, V. (2021). Benchmarking as a crisis management tool – from theoretical framework to practical application. *Politics and security*, 5(1), 94–105. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5638722>
- Vasilev, V., & Ognyanski, D. (2020). The new face of public management – about the “smart city” and its impact on the future development of society. *Knowledge – International Journal*, 42(1), 91. <https://ikm.mk/ojs/index.php/kij/article/view/540>

Wikipedia, The Free Encyclopedia. (n.d.). *Edward de Bono*. Retrieved
January 21, 2023, from
https://en.wikipedia.org/wiki/Edward_de_Bono
<https://hrconsultant.bg/shestte-misleshti-shapki/>

ГОЛЯМОТО НЕРАВЕНСТВО В РАЗПРЕДЕЛЕНИЕТО НА ДОХОДИТЕ КАТО РИСК ЗА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ НА БЪЛГАРИЯ

Андрей Джунин

THE GREAT INEQUALITY IN THE DISTRIBUTION OF INCOME AS A RISK FOR THE NATIONAL SECURITY OF BULGARIA

Andrey Dzhunin

Резюме: В статията се анализират негативните последици от голямото, (прекомерно) неравенство в доходите и се изследва прякото и косвеното им въздействие върху националната сигурност на България. Според автора, неравенството в доходите може да доведе до икономическа и политическа нестабилност, социални напрежения, безработица, увеличаване на престъпността и други деструктивни за обществото процеси.

Обсъждат се някои мерки за намаляване на проблема с голямото неравенство, например промяна в данъчната система. За съжаление, те срещат неимоверна съпротива от тези, които получават огромни доходи, както и от техните лобисти.

Ключови думи: доходи, неравенство, бедност, риск, национална сигурност.

Summary: The article analyses the negative consequences of (excessively) large income inequality and examines their direct and indirect impact on Bulgaria's national security. According to the author, income inequality can lead to economic and political instability, social tensions, unemployment, increase in crime and other destructive processes for society. Some measures are being discussed to reduce the problem of high inequality, such as changing the tax system, which unfortunately are met with tremendous resistance from the high earners and their lobbyists.

Key words: income, inequality, poverty, risk, national security.

УВОД

В икономическата наука превишаването на доходите на най-богатите 10% от населението над доходите на най-бедните 10%, с повече от 6 до 8 пъти, се счита за голямо (прекомерно) неравенство в тяхното разпределение. Негативното въздействие на такова неравенство в доходите, характерно за съвременна България излиза

извън пределите на икономиката. По косвен начин то влияе върху здравето ни, върху раждаемостта и смъртността в обществото и става причина за засилване на основни, злободневни, обществени явления като корупцията, непряко подсилва негативния ръст на убийствата и самоубийствата, както и на други обществено-политически процеси, представляващи реален риск за националната сигурност. Намаляването на голямото неравенство може да има многостранно положително въздействие върху съвременното българско общество, изразяващо се в преодоляване на бедността, смекчаване на социалните конфликти, разширяване на средната класа и др.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Още от дълбока древност доходът, независимо под каква форма е получаван, започва да играе значителна роля в битието на отделния човек. На по-късен етап, когато се развиват социално-икономическите отношения, доходът се е превърнал в основен фактор в обществото и един от най-важните „пазители“ на социалната стабилност в страната.

Социалистическото изравняване на доходите или т.нар. „уравниловка“, забави своя ход след 1977 г. и почти спря след настъпването на демократичните промени през 1990 г., след което закономерно започна обратния процес на „раздалечаване“ на доходите, характерен за капиталистическите общества (Solt, 2023). Това от своя страна, също така закономерно, породило неравенство в почти всички материални и нематериални блага, плод на различните сфери на човешката дейност.

Прекомерното неравенство в доходите е една от най-болезнените теми за съвременното българско общество, която по ред причини не се харесва и се премълчава, както от властимащите, така и от социалните слоеве, облагодетелствани от това неравенство.

Тъй като в България няма официална информация за богатството на домакинствата, анализът в тази статия се базира на съществуващи експертни оценки и изследвания на различни организации. Очевидно е, че те не обхващат изцяло съществуващото богатство на домакинствата, но дават реална представа за неговите граници и са добра отправна точка за продължаване на анализа в този аспект (Tsanov & Bogdanov, 2012, p. 46).

От началото на 90-те години на XX век сред икономистите има съгласие, че нарастващото неравенство в разпределението на доходите има отрицателно въздействие върху икономическия растеж. Съществуват и някои резерви по този въпрос, например, че в развитите страни, при високо ниво на доходите, неравенството може да бъде благоприятно за растеж, а в развиващите се страни, при ниско ниво на

доходите – неблагоприятно. Така или иначе този въпрос остава дискуссионен.

В началото на прехода от планова към пазарна икономика в България, делът на хората, които смятаха, че за просперитета на страната е необходима голяма разлика в доходите, беше значителен.

Сегашните проучвания на общественото мнение показват, че тази ситуация вече е променена. Броят на привържениците на модела на социалната справедливост, според който хората трябва да живеят „равностойно“, остава сравнително малък. Голяма част от тези хора заявяват, че са против голямото (прекомерното) неравенство в доходите.

Повечето от тях интуитивно определят това неравенство най-често чрез сравнение на стандарта си на живот с този на останалите хора, без да знаят, че съществуват много ясни и количествено определени понятия за нормални или прекомерни доходи, за неравенство в доходите, за несправедливото им разпределение.

Неравенството се счита за нормално, когато доходите на 10% от най-богатите граждани превишават доходите на 10% от най-бедните с не повече от 6 до 8 пъти. Ако това съотношение е по-голямо, икономическата наука го счита за прекомерно.

В съвременна България съотношението в общия доход за периода от 2008 г. до 2015 г. между най-богатите 10% и най-бедните 10% е между 8 и 10 пъти, което на пръв поглед, не е голямо отклонение от нормалното. Но според автора, тази статистика е доста изкривена, поради голям процент недеклариран доход, например от недвижима собственост – жилища и земя, в които богатите най-често влагат парите си. От друга страна съотношението в доходите от заплати за същия период е между 12 и 19 пъти (Aleksiev, 2017), което поставя страната ни наравно с държави с несправедлива социална структура.

Ф. Ларейн и Р. Вергара, въз основа на анализ на показатели за 45 страни, установяват, че всеки 10% увеличение на неравенството в разпределението на доходите съответства на спад от 0,9% в производството на глава от населението. Те стигат до извода, че „неравенството забавя процеса на икономически растеж“ и че „съществува отрицателна корелация между неравенството и икономическия растеж“ (Larrain & Vergara, 1997, p. 131).

До подобен извод достигат и А. Алесина и Д. Родрик – „колкото по-неравномерно е разпределението на ресурсите в обществото, толкова по-нисък е темпът на икономически растеж“ (Alesina & Rodrick, 1994, p. 478).

Известният руски учен икономист А. Ю. Шевяков, специалист в областта на анализа и моделирането на социално-икономическите процеси, в своите научни разработки изследва и доказва, че нормалното

неравенство в разпределението на доходите се проявява като положителен фактор, а прекомерното неравенство като отрицателен фактор за развитието на обществото и неговата икономика. Ако се намали излишното неравенство само с 1%, темпът на икономически растеж ще се увеличава с цели 5%, а темпът на растеж на инвестициите с 6,2%. „Прекомерното неравенство в доходите е системна характеристика на икономическите и социални дисфункции“ (Shevyakov, 2008, p. 307).

Според Т. Пърсън и Г. Табелини „неравенството е свързано отрицателно с растежа“, а увеличението на доходите на най-богатите 20% от обществото с 0,07 пункта намалява средногодишния темп на растеж на икономиката с 0,5 пункта (Persson & Tabellini, 1994, p. 618).

В зависимост от условията, в които се проявява, голямото неравенство в доходите може да има диаметрално противоположен ефект върху социално-психологическото състояние на обществото. Например, когато то не поражда чувство за социално-икономически провал и големи групи от населението виждат в него възможност за подобряване на положението си. В такава ситуация неравенството въздейства положително върху психологическата атмосфера в обществото и стимулира градивното напрежение в социума. Тук хората смятат, че просперитетът им зависи изцяло от собствените им усилия. Проучвания проведени в Западна Европа и САЩ показват, че колкото по-голямо е неравенството в заплащането, толкова по-изразена е субективната склонност към интензивен труд и толкова по-висока е производителността на труда.

Когато неравенството в доходите води до лишения сред големи групи от населението и предопределя фактическа невъзможност за подобряване на материалното положение, то предизвиква усещане за безсилие и има отрицателно въздействие върху социално-психологическото състояние на обществото. В този случай неравенството е не само източник на психологическо напрежение. То деформира дори и репродуктивното поведение на хората, което е доста ясно изразено в нашата страна.

„Оценката на финансовото състояние повишава общото удовлетворение от живота, само когато материалният ѝ еквивалент се възприема като благоприятен за индивида, т.е. по-висок от този на повечето хора около него“ (Khashchenko, 2007, p. 68). В този смисъл ключова роля играят социалните сравнения, а не абсолютният стандарт на живот на определени слоеве от населението.

Горното важи не само за бедните, но и за богатите. Известният икономист Д. Ариели, който подчертава, че „по природа сме склонни да участваме в сравнения“ (Ariely, 2013, p. 34), дава пример как откритата информация за заплатите на най-големите управители в

САЩ довежда до космически темпове в растежа на тези заплати, тъй като всеки управител получава възможността да се сравнява с другите и изисква да не му се плаща по-малко. „Всяко ново увеличение на нивото на възнаграждението на един директор, вместо да предизвиква срам, кара другите изпълнителни директори да изискват още повече за себе си“, защото „богатите започват да завиждат на свръхбогатите“ (Ariyeli, 2013, p. 36).

Сред богатите негативните последици от прекомерното неравенство се предопределят не само от сравняването им със свръхбогатите, но и с бедните. В съвременна България резултатите от подобно сравнение се явяват в перманентното усещане за социална нестабилност, създавана от страна на богатите хора и в добре познатите последствия от тази обществена нестабилност, като „куфарен живот“, мащабно изтичане на мозъци и капитали в чужбина, желание да създават там „площадка за кацане“, в случай на социален взрив в страната.

Въпреки всичко казано дотук, трябва все пак да отбележим, че социално-психологическите последици от прекомерното неравенство, се усещат повече сред по-бедните слоеве от населението, а също и сред „долната“ част на средната класа. Последиците от социални сравнения са особено силни в ситуации, които само засилват недоволството в обществото, агресията, суицидните намерения, протестните настроения. Пример за това са умишлено насажданите от медиите фактически недостижими модели за подражание (нова кола, ново жилище и т.н.).

Проблемът не е само в това, че личности, които са изключително съмнителни в морален и други аспекти, се въздигат като модели за сравнение, но и в съзнателната непостижимост на тези модели, което предизвиква масово разочарование и създава душевни противоречия, особено сред по-младото поколение.

Основна и непроменена за период от около 20 години характеристика на мисленето на българските граждани за доходите и тяхното разпределение, е егалитарността (често комбинирана със социална завист).

Налице е всеобщо убеждение, че заплащането е малко и несправедливо. Тази оценка се отнася преди всичко за собственото занятие или професия. Това съвпада с непромененото в годините на прехода усещане, че различията между доходите са прекалено големи и че правителството трябва да полага системни усилия за намаляване на подоходните неравенства (Stoyanov, 2013, p. 55).

Социално-психологическите последици, предизвикани от голямото неравенство в доходите, се отразяват в сфери, които не са

пряко свързани с икономиката, но са силно зависими от социално-психологическите процеси.

Например, „връзката между социално-икономическите фактори и демографските показатели се предопределя от психологическите реакции на хората и поведенческите нагласи, произтичащи от тези реакции“ (Shevyakov, 2008, р. 308). В същото време „Отношението към собственото здраве и здравето на другите хора, към брака и семейството, репродуктивното поведение и просто желанието за живот се определят не от нивото на благосъстоянието на човека, а от позицията му, която той заема в обществото, включително в разпределението на общественото богатство, тъй като той преценява възможностите да промени или запази тази позиция“ (Shevyakov, 2008, р. 308).

Оттук идва и на пръв поглед парадоксалната връзка между прекомерното неравенство в доходите и обезлюдяването на България, което от своя страна, е един от основните ѝ проблеми.

Анализът на статистиката през годините на преход показва, че промените в тенденциите на раждаемостта и смъртността в България, в по-голямата си част се дължат на прекомерното неравенство в доходите и високата относителна бедност на населението.

От друга страна, по-умереното неравенство води до повишаване на раждаемостта.

Субективното икономическо благополучие е водещ фактор за цялостното удовлетворение от живота. От него зависи и нивото на раждаемост в страната.

Друг демографски показател е здравето на населението. Настъпилото му влошаване се свързва от изследователите с редица причини, най-важните от които са значителното намаляване на жизнения стандарт на повечето български граждани през годините на прехода. Това засегна особено качеството на хранителните продукти, които се купуват; нарастването на стреса, поради високите темпове на социална промяна; значително повишената консумация на алкохол; лошото състояние на здравната система и др. Този процес засегна предимно онези, които се оказаха на по-ниските нива на социално-икономическата стратификация, докато в горните ѝ слоеве здравните показатели са значително по-добри.

При запазване на сегашното ниво на неравенство в обществото, според болшинството демографи, няма да е възможно да се преодолее отрицателната динамика на смъртността.

Същото важи и за отрицателната динамика на раждаемостта. В момента по-голямата част от населението не може да реализира репродуктивните си намерения, именно поради социално-икономически ограничения. Раждането на малко деца се е превърнало

в норма. Много български семейства отглеждат само едно дете, а родителите не планират увеличаване членовете на семейството с още едно или повече деца, позовавайки се най-вече на липсата на средства. Освен това по-образованите жени раждат първото си дете средно 5 години по-късно от жените с по-ниска квалификация.

Наблюдава се пряка зависимост между нивото на бедност и броя на децата в едно семейство. В същото време голяма част от бедните у нас са многодетни семейства с три или повече деца.

Именно относителната бедност, породена от прекомерното социално неравенство, е една от основните причини за спада на раждаемостта, а ключовият фактор за отказа да имат деца или да раждат повече от едно дете, е възприятието на родителите за невъзможността да им осигурят достойно съществуване. Този фактор може да повлияе и на смъртността, създавайки у човека песимистична визия за мястото му в обществото, изпълнена със стрес, психосоматични заболявания и самоубийства.

Субективното икономическо благосъстояние на човек се определя спрямо субективно преживяното ниво на бедност, което действа като критерий, вид „отправна точка“ при оценката на материалното му благосъстояние (Khashchenko, 2005, p. 7).

Относителната бедност, определена въз основа на благосъстоянието на населението, в много региони на страната е пряко свързана с нивото на неравенство на доходите. Поради тази причина бедността не може да бъде преодоляна за кратко време, без радикално намаляване на мащаба на неравенството.

Размерът на тази група хора в настоящия етап, макар и много близо до критичната маса, все още не е достатъчен, за да предизвика сериозни социални сътресения в страната и, за съжаление, властимащите понякога „спекулират“ с този факт.

Изследванията в областта на доходите показват, че голямото им неравенство може да доведе до повишаване на финансовата несигурност и стреса, като по този начин се увеличава риска от развитие на психични заболявания. Това, от своя страна, в болшинството от случаите води до социална изолация и намалена самооценка.

Неравните икономически условия могат да доведат и до намалено усещане за контрол над живота, защото хората с по-ниски доходи имат по-малко достъп до ресурси и услуги.

Хората, които са изложени на по-голяма финансова несигурност и стрес, в по-голяма степен, прибягват по-често до употребата на алкохол и психоактивни вещества, като начин за справяне със затрудненията, отколкото останалите хора. Това може да доведе до злоупотреба и зависимост.

В крайна сметка, голямото неравенството в доходите може да има сериозни последици за физическото и психическото здраве, както на отделния индивид, така и на обществото като цяло.

В редица случаи, продължителните периоди на бедност в човешкия живот създават силно чувство на безнадеждност, което от своя страна, увеличава риска от самоубийства.

Разбира се, за такива разрушителни за обществото явления като психичните заболявания, алкохолизма, употребата на психоактивни вещества и самоубийствата, съществуват и редица други причини, но повечето изследователите, които ги изучават, ги класифицират с общото понятие „социални заболявания“, защото те изразяват общото състояние на съвременното българско общество и, не на последно място, характерното за него прекалено несъразмерно разпределение на доходите.

В много голям процент от случаите на пиянство, самоубийство и други форми на самоунищожение, човек е тласкан именно от бедността и много силното преживяване на неплатежоспособността му в общество. Там основната мярка за това колко е успешен човек в живота са парите. И убеждението, че е невъзможно да подобри материалното си положение, при несправедливото разпределение на доходите, създава тази трайна негативна психическа нагласа към самоунищожение. Разбира се, влияят и други подобни фактори.

Съответните „социални заболявания“, които имат голям принос за обезлюдяването на България и влошаването на качеството на живот на нейното население, също до голяма степен произтичат от прекомерното социално неравенство и неговите социално-психологически последици.

Неравенството в доходите допринася за появата на маргинализирани общности, където насилието често се явява един от начините за решаване на конфликти. Именно в тези общности се наблюдава повишено извършване на тежки престъпления, включително убийства.

Броят на убийствата обикновено служи като един от основните показатели за агресивността на обществото, която е изключително висока в съвременна България. Тази агресивност, която е особено характерна за нашата младежка среда, акумулира в себе си влиянието на различни фактори – медии, телевизия, кино и др., които създават култ към „твърдите момчета“ и „добрите бандити“. Но голяма роля, както и при пиянствата и самоубийствата, играе масовото разочарование.

Изключително високото ниво на ежедневна агресия в съвременна България (в училищата, по пътищата, по стадионите и др.), в много отношения се явява механизъм за „компенсиране“ на общата ситуация.

Раздразнението на значителни слоеве от населението, от тяхната бедност, която се изразява на фона на цинично демонстрираното богатство и при невъзможността да се промени нещо със законови средства (например чрез избори), намира израз в агресията, която в условията на невъзможност да се насочи към властимащите, се насочва към обикновените граждани.

Най-високо ниво на ежедневна агресия се наблюдава в бедните слоеве от населението. Основната част от битовите убийства се извършват именно в тези слоеве, от които произхождат например по-голямата част от футболните фенове, известни с агресивното си поведение.

Също така показателен за нивото на агресия в страната е фактът, че у нас всяка година загиват не малък брой жени от ръцете на съпрузите или съжителите си.

Прекомерното неравенство в доходите може да има и важни социално-политически причини. Голяма част от нашето общество смята някои законови „дадености“ за особено несправедливи. Например получаването едновременно на пенсия и заплата от някои държавни служители на сравнително млада възраст; отдаването на концесия на прекалено ниски цени на природните богатства на чужди фирми; изнасянето на значителен капитал зад граница от големите хранителни вериги, като в същото време се поддържат ниски нива на заплащане на работещите в тях и др.

Разпространението в обществото на идеята за нелегитимността на съществуващото състояние на нещата, е ситуация, при която богатството или, напротив, бедността се възприема от населението като несправедлива.

Бедността притежава потенциал при определени обстоятелства от различен характер (природен, геополитически и др.) да се превърне в най-важния фактор за социално напрежение, което да получи социално-политически отзвук. Огромното мнозинство от населението дълбоко вярва, че неравенството е предопределено още през 90-те години, след започването на т.нар. „бандитска приватизация“.

Само с постепенно и реално изравняване на доходите, темата за първоизточниците на голямото неравенство може да остане в миналото.

В съвременна България обаче неравенството в доходите не намалява, а непрекъснато се увеличава, което само допълнително изостря представата за несправедливото им разпределение и съмнителния им произход. Това лишава от легитимност, в очите на значителна част от населението, не само политическата класа, но и другите „богати“ слоеве.

Непрекъснато се увеличава броя на хората, особено в настоящия момент на непрестанно нарастваща инфлация, които смятат пазарните отношения за нелегитимни и неморални. Според обществото властта и собствеността са концентрирани в ръцете на бюрократите, богатите и престъпниците.

Субективното отражение на голямото неравенство и на неговите последици от различен характер поражда протестни настроения и други подобни явления, разклащайки цялата ни социално-политическа система, за което много сериозно доказателство е политическата ситуация в страната през последните години.

В нашата страна има очевидно несъответствие между политиката по доходите и реториката на управляващите за формиране на средна класа. Френският носител на Нобелова награда за икономика М. Алле отбелязва, че „справедливостта в разпределението на доходите едновременно противодейства на растежа на нетрудовите доходи и формирането на монополни елити, осигурява възхода на най-способните, стабилност и сигурност“ (Alle, 1998, p. 178).

Изравняването на нивата на доходите ще насърчи развитието на средна класа в нашето общество и ще подобри неговата социална структура.

Корупцията е тясно свързана с неравномерното разпределение на доходите. Тя е една от основните „болести“ на съвременното българско общество, по отношение на която ние заемаме 72-ра позиция в света от 180 възможни, нареждайки България до държави като Гана, Сенегал и Бенин (Transparency International, 2023). Голяма част от свръхдоходите формират корупционен капитал, който в нашата страна често се използва за социално деструктивни цели. Освен това прослойката на свръхбогатите обикновено се попълва от корумпирани чиновници, което в очите на бедните хора се превръща в един вид „омагьосан кръг“, от който няма изход.

При настоящите обстоятелства много анализатори смятат, че намаляването на неравенството в доходите би имало многостранно положително въздействие върху българското общество. Смаляването на тази разлика до нормалното (от 6 до 8 пъти) ще ограничи широко разпространеното в момента чувство за социална несправедливост, отчуждението, ще намали безсилието да се промени нещо в живота по какъвто и да е начин, особено чрез протестни действия.

Но въпреки очевидните негативни икономически, социално-психологически, социално-политически и др. последици от прекомерното неравенство, се правят опити за оправдаването му. Използват се клишетата от сорта на „трябва да се борим не с богатството, а с бедността“, главно от нашите неолиберали. Това не е изненадващо, защото то е от полза именно за тях и техните лобисти, които

непрестанно правят опити за промяна в негативното отношение на много голяма част от българския народ към прекомерното неравенство в доходите.

Също така е очевидна и голямата съпротива към предлаганите начини за намаляването му, например въвеждането на прогресивна скала на данъчното облагане и данък върху лукса. Привържениците на прогресивното данъчно облагане справедливо подчертават, че след като копираме много от западните регулации, би следвало да приемем техните методи за регулиране на неравенството в доходите.

Всичко казано дотук навежда на извода, че отсъствието на воля за подобни промени се корени в създалия се нездрав баланс на интереси в нашето общество. Той противоречи, както на здравия разум, така и на интересите на основната част от нашето общество. А необходимостта от промени е очевидна.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Голямото неравенство в разпределението на доходите резонира в деструктивно въздействие не само върху икономиката, а засяга негативно и най-разнообразни аспекти на обществото като здравето на гражданите, демографските процеси, убийствата и самоубийствата, корупцията, социално-политическите процеси и др. Възникващите на тази основа противоречия между бедните и богатите, работодателите и работниците, удовлетворените и неудовлетворените от живота и т.н., и в крайна сметка между властта и народа, стават все по-забележими в съвременното българско общество.

Делът на българите, които вярват, че нашата държава изразява интересите на богатите граждани и държавната бюрокрация, непрекъснато нараства. Това състояние увеличава многократно риска за националната сигурност на България, тъй като при определени обстоятелства, някои от които външни за страната и неподлежащи на контрол, може да се превърне в реална заплаха и ситуацията за кратко време да излезе извън конституционните норми.

ЛИТЕРАТУРА:

Aleksiev, Ya. (2017). *Dohodite na domakinstvata: otkade idvat razlichiyata*. Sofiya: Byuletin na Instituta za pazarna iкономика (IPI), (831). <https://ime.bg/articles/dohodite-na-domakinstvata-otkyde-idvat-razliiyata/> accessed on 06.04.2023 [Алексиев, Я. (2017). *Доходите на домакинствата: откъде идват различията*. София: Бюлетин на Института за пазарна икономика (ИПИ), (831). <https://ime.bg/articles/dohodite-na-domakinstvata-otkyde-idvat-razliiyata/>].

- Alesina, A., & Rodrick, D. (1994). Distributive Politics and Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 109 (2), 465-490.
- Alle, M. (1998). Usloviya effektivnosti v ekonomike. Moskva: Nauka dlya obshchestva [Алле, М. (1998). Условия эффективности в экономике. Москва: Наука для общества].
- Ariyeli, D. (2013). *Povedencheskaya ekonomika*. Moskva: Mann, Ivanov i Ferber [Ариели, Д. (2013). Поведенческая экономика. Москва: Манн, Иванов и Фербер].
- Khashchenko, V. (2005). Ekonomiko-psikhologicheskaya model' sub'yektivnogo ekonomicheskogo blagopoluchiya (soobshcheniye 2). *Psikhologicheskii zhurnal*, 26 (4), 5-19 [Хашченко, В. (2005). Экономико-психологическая модель субъективного экономического благополучия (сообщение 2). Психологический журнал, 26 (4): 5-19].
- Khashchenko, V. (2007). Tipologiya sub'yektov ekonomicheskogo blagopoluchiya. *Psikhologicheskii zhurnal*, 28 (1), 58-69. [Хашченко, В. (2007). Типология субъектов экономического благополучия. Психологический журнал, 28 (1), 58-69].
- Larrain, F., & Vergara, R. (1997). Income Distribution, Investment, and Growth. *Development Discussion Paper*, (596), 125-152.
- Persson, T., & Tabellini, G. (1994). Is Inequality Harmful for Growth? *The American Economic Review*, 84 (3), 600-621.
- Shevyakov, A. (2008). Neravenstvo i formirovaniye novoy sotsial'noy politiki gosudarstva. *Vestnik Rossiyskoy akademii nauk*, 78 (4), 304-331. [Шевяков, А. (2008). Неравенство и формирование новой социальной политики государства. Вестник Российской академии наук, 78 (4), 304-331].
- Solt, F. (2020). Measuring Income Inequality Across Countries and Over Time: The Standardized World Income Inequality Database. *Social Science Quarterly* 101(3), 1183-1199. SWIID Version 9.4, November 2022. <https://fsolt.org/swiid/>
- Stoyanov, A. (2013). Ikonomicheskite neravenstva v Bulgariya 1990-2010 g. *Avtoreferat na disertatsiya za prisazhdane na OND „doktor“*. Sofiya: Universitet za natsionalno i svetovno stopanstvo [Стоянов, А. (2013). Икономическите неравенства в България 1990-2010 г. Автореферат на дисертация за присъждане на ОНД „доктор“. София: Университет за национално и световно стопанство].
- Transparency International (2022). *Corruption Perceptions Index*. <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/bgr>
- Tsanov, V., & Bogdanov, B. (2012). Evolyutsiyata na neravenstvata kato predizvikatelstvo kam sotsialnata politika. *Statistika*, (3-4), 45-78. [Цанов, В., & Богданов, Б. (2012). Еволюцията на неравенствата като предизвикателство към социалната политика. Статистика, (3-4), 45-78.

като предизвикателство към социалната политика. *Статистика*, (3-4), 45-78].

НАЦИЯТА И ДЪРЖАВАТА В ЕПОХА НА ДИНАМИЧНИ ПРОМЕНИ

Владко Иванов, Гергана Кресналийска

THE NATION AND THE STATE IN EPOCH OF DYNAMIC CHANGES

Vladko Ivanov, Gergana Kresnaliyska

Резюме: Настоящата статия е опит за преосмисляне на представата за държавата и нацията в епохата на динамични промени, предизвикани от пандемията от COVID-19 и от войната в Украйна. Нейната цел е да анализира и оцени доколко познаваме и прилагаме принципите на държавното управление в условията на преход към ново състояние на света. Това състояние е дефинирано чрез епохата и ситуацията - продукт на обстоятелствата и управлението. Авторите правят редица предложения относно принципите на държавното управление и насоките за управленско мислене и поведение. Очертават се някои тенденции и предизвикателства в условията на бързо променящата се среда на сигурност. В този контекст, авторите предполагат оптимизиране на Общата политика за сигурност и отбрана на Европейския съюз.

Ключови думи: управление, нация, държава, епоха, сигурност

Summary: This article is an attempt to rethink the notion of the state and the nation in the epoch of dynamic changes, caused by the COVID-19 pandemic and the war in Ukraine. Its goal is to analyze and evaluate how well we know and apply the principles of governance in the conditions of transition to a new state of the world. This condition is defined by the epoch and the situation – a product of circumstances and governance. The authors make a number of suggestions regarding the principles of governance and the guidelines for managerial thinking and behavior. Some trends and challenges in the rapidly changing security environment are outlined. In this context, the authors suppose optimizing the Common Security and Defence Policy of the European Union.

Keywords: governance, nation, state, epoch, security

УВОД

Тридесет години след „Желязната завеса“ Европа живя в относителен комфорт. Миграционните вълни след арабските революции, терористичната активност и икономическата криза (2008 г.) не се оказаха фактори, които да подскажат на елита, че идва епоха на глобални промени.

Така се стигна до две безпрецедентни предизвикателства пред националната сигурност и държавното управление, които вече се открояват доста отчетливо.

Първо, върху държавното управление, националната и международната сигурност силно влияние оказа пандемията от COVID-19¹. Второ, през 2022 г. центърът на Европа стана арена на въоръжен конфликт – събитие, което никой не очакваше в такива мащаби. Непознатото и неочакваното трудно подлежат на въздействие, и понастоящем светът прави усилия да преодолее последствията от тях. В този контекст важна роля ще имат бързите промени в стратегическия мениджмънт, качеството на стратегическото мислене и управлението на риска в сигурността².

Целта на настоящото научно изследване е да анализира и оцени доколко познаваме и прилагаме принципите на държавното управление и националната сигурност в условията на преход към ново състояние на света.

1. НАЦИЯТА И ДЪРЖАВАТА КАТО ДИНАМИЧНИ УПРАВЛЯЕМИ СИСТЕМИ

Предизвикателство към установения световен ред след края на Студената война, се оказа „новата война“, чиято основна черта е асиметричният характер на бойните стратегии на участниците в нея (Иванов, 2008, с. 25-28). Така започна и конфликтът около Украйна, който прерасна в пълномащабна война на територията на една от най-големите държави в Европа и предизвика не само региона, но и света. Както посочва С. Стойков (2022): „И отново най-гръмкия език, на който се изясняват отношенията в системата за международна сигурност, след ненаучените уроци от две световни и една студена война, е езикът на силата.“ (с. 59). Интересен прочит на процесите в международните отношения, оказващи огромно влияние върху света и международната сигурност, прави Вл. Бабанов (2021, с. 40-41).

Според автори, като Г. Бахчеванов (2007): „Проблемът за поведението на държавите в новата глобална среда е комплексен и съдържа в себе си няколко отделни проблема: икономическа и политическа стабилност, съхранение на институцията националната държава, суверенитет и национална сигурност.“ (с. 4).

¹ За повече информация относно ефектите на пандемията от COVID-19, вж. Бабанов, Вл. & Насева, Йо. (Септември 2022). Ефекти от пандемията от COVID-19 върху националната и международна сигурност. *Право, Политика, Администрация*, 9(2), 1-7. <https://lpajournal.swu.bg/>

² За повече информация относно важната роля на управлението на риска в сигурността, вж. Stoykov, S. (2019). Risk management as a strategic management element in the security system. *International Conference on Creative Business for Smart and Sustainable Growth, CreBUS 2019, March 2019*, Article number 8840098, Category number CFP19U17-ART; Code 152084. DOI: 10.1109/CREBUS.2019.8840098

Понятия като „управление”, „нация”, „държава”, „епоха” в условията на устойчив световен ред се възприемат като статични величини, но новата ситуация в света изисква преосмисляне на визиите в по-различен, дори екстреман вариант.

Вариантите според някои автори като Вл. Иванов (2011), в това отношение, са няколко (с. 12 и с. 34).

Можем да възприемем подходите на кибернетиката, която търси всеобщите принципи на съществуването и управлението и акцентира върху управлението на технологичните системи, контролирани с информация.

Социалното управление винаги се насочва към живите, интелигентни обществени системи и отношения. То е разположено между философските и математическите модели и използва постиженията на всички науки, за да създаде своя теоретична и приложна постановка за поведение в условията на ситуационни промени. Можем да отбележим, че винаги е имало автори и школи, които изтъкват обективни и субективни феномени, системи и измерения, за които хората дори не предполагат (Толбот, 2003)³.

Общо погледнато, човешкото управление във всички сфери, почти винаги води до социални конфликти и екологични катастрофи, които са много по-чести и разрушителни от природните.

Например, една ядрена война ще унищожи човечеството, а Втората световна война (1939 г. – 1945 г.) погуби хора и нанесе щети в цял свят, несравними с природните бедствия през двете хилядолетия сл. Хр. Поради това, когато твърдим, че „Правото е система от задължителни (и принудителни) изпълнително-разпоредителни дейности, които се осъществяват с методите на властта”, а властта *de facto* е държавата, ние трябва да имаме предвид и предупреждението, което е известно от древността: „Само слабите се стремят към порядък. Силните владеят хаоса.“

Т.е., независимо от достиженията, живите социални системи често остават извън възможностите на управлението и контрола, за да се следва предвидимост и прогрес. Ако беше върно обратното, сега светът щеше да бъде подреден по схемите на императори, диктатори или мечтатели. Те, от своя страна, щяха да роботизират поведението на хората или да ги вкарат в щастлив холивудски сценарий.

Трудно е да кажем какво бихме избрали – детайлна предвидимост или романтичен хаос. На този етап приемаме, че светът на живите системи съществува едновременно в собствен и обективен сценарий,

³ Една парадигма за холографския свят представена от Толбот, М. набира все по-голяма популярност сред научните среди. За повече информация, вж. Толбот, М. (2003). *Холографската вселена*. Изток-Запад.

подреден непонятно като Вселената. Той непрекъснато се разгадава, за да се получат предимства в управлението.

По този начин животът се превръща в състезание и ето, че в уредена и спокойна Европа, то започва отново, с войната в Украйна на 24 февруари 2022 г.

Тази нова ситуация (вероятно начало на нова световна епоха) изисква да се подготвим за изпитания и жертви. Нейният ход ще е съвсем различен от предвидимите цикли на Слънчевата система или на Галактиката.

Европейският съюз, неговите нации и държави са социално-политически системи, които имат силен субективен, личностен и социален компонент, могат да формират самостоятелно познание, самоуправление и поведение, независимо от методите на официалното управленско въздействие.

Т.е., те не винаги вървят по сценария на институциите, които понякога не са достатъчно ефективни.

В определени случаи вярното е тъкмо обратното – държавата е начало на спасителната политика. Днес имаме нова ситуация - Общата политика за сигурност и отбрана (ОПСО) на Европейския съюз е поставена между два могъщи фактора – НАТО и Русия, представени като водещи сили на Запада и Изтока. Десетки държави и нации, разположени на разломната линия между тези две системи изпитват трудности при формирането на поведение, което ще им осигури икономически комфорт и демократично функциониране в разделящата се Евр-Азия. В много случаи, ще се налага сложно съгласуване между институциите на властта и различните социални групи, на които се базира националното единство.

Нацията в много отношения е система, която не съвпада с измеренията и целите на държавата. Със своите народностни, психически и социални феномени, тя е относително самостоятелна система, със свой път през еволюцията.

Основата на нацията е народността, която формира контурите си векове преди да се конструира държавата като оръдие на власт и управление. Пример за тази двойственост, за която говори подробно Кисинджър (2002, с. 155, с. 177, с. 179 и с. 183), е Турция – държавното ръководство дълго я ориентираше към европейските ценности, но народът битуваше в Азия и тази тенденция изглежда надделява. Народността и нацията, като живи системи, произвеждат такова количество и качество на поведение, че могат да преминават през ситуациите и епохите с цената на огромни загуби, да оцеляват и да живеят своя субективен живот сред океан от обективни предизвикателства и директни съперници.

Тежко на управляващи, които подценяват народността и нацията, защото формите на управление са временни, а властовите постове имат кратък мандат.

Народът е вечен субект, жива, самоуправляваща се конструкция със собствена гравитация. Никой не може да оспори това. Дори малкият народ на Унгария оцеля в хилядолетията в средата на Европа и премина през резки обрати от религиозен, институционален и геополитически характер. Факт – народопсихологията и езикът на унгарците и днес са обективния фундамент на държавата.

Примерът с Унгария не е единствен и показва, че когато нацията и държавата създават едно органично тяло, това гарантира възход и може да прерасне в Златен век. Т.е., когато лидерите и официалните институции (мозъчният тръст на управлението) се вслушват в инстинктите и сърдечния ритъм на нацията. Поради горепосоченото държавите имат ръководители, а нациите – лидери, като между техните характеристики и функции има голяма разлика.

Завършвайки разсъжденията за управлението на държавите в епохата на ново глобално противопоставяне, което ще кулминира около Украйна, Тайван и вероятно около Иран, на този етап ние предполагахме големи промени в Общата политика за сигурност и отбрана на Европейския съюз.

След пет века на абсолютно лидерство на европейските империи и 50 години планетарен живот в условията на глобализация, днес трябва да направим критичен преглед на концепциите за дълговечни народностни възделения, национална сигурност, държавно управление и съюзнически задължения.

2. НАЦИЯТА И ДЪРЖАВАТА – ХАРМОНИЯ И НЕСЪОТВЕТСТВИЯ

Историята отдавна е доказала, че държавата в някои периоди е изкуствена алогична система за привилегии, но не и за ефективно управление. Достатъчно е да прочетем римските сентенции и всичко ще стане ясно. (Нурижан, 1945). Поради лошо управление стотици държави, империи и съюзи вече не съществуват. За разлика от институциите, народите и нациите са дълговечни, търсят простори и състезания, както всеки жив организъм те преливат едно в друго и търсят нови форми на държавност.

Анализът на трудове и факти показва, че нацията не може:

- да живее на чужди дотации, защото те я управляват в неестествена посока и ще дойде време да се плаща с лихвите. Поради това някои държави са сред победителите, но са по-зле от победените;
- друг, вместо нацията не може ефективно да произвежда и да се бори от нейно име, защото тя ще загуби смисъл, жизненост и ще умре;

- една нация не може да взема прекалено дълго свеж човешки потенциал отвън, защото ще стане друга нация, с друга идентичност, която ще поиска друга държава;

- нацията не може дълго да се управлява отвън, защото външните фактори са разрушителни за всяка система. Външните покровители ще се възползват от ценното (богатства, човешки потенциал, временни съюзи) и при първи удобен случай ще се насочат към новите възможности в други части на света;

- нацията рано или късно осъзнава, когато се управлява от лицемерни, немощни, компрадорски или паразитни структури, защото самите те ще умрат без жизнените сили на нацията. Когато една нация изчерпи жизнените си ресурси или бъде притисната, тя изведнъж може да генерира потенциал, който да я направи лидер в нова система (държава).

Горното е пределно ясно – една жива нация винаги ще се стреми към силно, но собствено и съответстващо ѝ управление. Тя търси самоотвержени пазачи, а не въоръжени готованци, които я напускат при първата заплаха.

Силната държава е силна с живата, възпроизвеждаща се в духовни и физически простори нация, а не с артилерията си. Когато държавата не изпълнява предназначението да управлява, силата на нацията се насочва против нея. Това е момент, при който държавната клика може да повика външен фактор, за да дели богатствата на нацията и да стои на власт.

Ползвайки идеите на Ешби (1967) и Лао Дзъ⁴, **можем да препоръчаме следните принципи на държавно управление:**

- Нацията е среда, в която съществува държавата, не обратното.

- Опростявай целенасочено и интелигентно системата на държавата и управлението и върви според ритъма на народа.

Вихреното народно хоро е проекция на вихрена конница и неудържима атака. По този начин усложнявай обстоятелствата за противниците си, преди да са преминали границите.

- В една система богатството е на всички. То трябва да бъде преразпределяно прозрачно, да е скъпо за всички и да се пази от всички. Натрупаното незаконно и скрито, несъразмерно богатство може да потопи кораба и да извика чужди амбиции с вътрешни помагачи.

- В системата на богатството на първо място е било и ще бъде познанието. Образованите и целеустремени нации ще създадат цивилизационния модел на XXI век.

⁴ За повече информация относно идеите на Лао Дзъ, които се ползват, за да се препоръчат редица принципи на държавно управление, вж. Сун Дзъ. (2009). *Изкуството на войната. Древни китайски трактати*. Труд, стр. 67–83.

- Хънтингтън (2015) казва ясно – в цивилизационния конфликт ще победят тези, които раждат наследници и имат възходяща вяра. Не тези, които имат пари, танкове и компютри.

- Живата система създава ново познание и побеждава в съревнования, а не в охолство.

- Никакви външни гаранции и допълнителни системи за сигурност не могат да спасят една безсмислена за нацията дейност.

- Не претоварвай нацията със забрани, давай ѝ простор във всички посоки и особено в духовната. Тя сама ще си намери съответстващата ѝ системност, от която ще израства силна държавност.

- Съответствието между естествените и целенасочено формираните системи, означава синхронно поведение на нацията и държавата в обективната действителност. Това предпазва социума от колебания и революционни промени, които понякога са смъртоносни за цели общества.

- Ефективното управление се базира на самозараждащата се и неизчерпаема национална енергия, която може да се насочва градивно от лидери с висш морал, които разсъждават независимо за обективните дадености и външните интереси на всякакви „благодетели“.

- Сложните субективни операции в оперативното поле на Евразия не са по мярата на изкуствено поставените пешки във властта. Те не могат да понесат лично тежестите на съдбата, за държавното управление се иска много повече.

- Войната в Украйна през 2023 г. вече показва, че ще победи не този, който прави стратегиите (институцията), а този, който воюва на бойното поле (народът).

От горното се предполага, че добре подредената държава, произхождаща от автентичната национална енергия, може да устои на всички бури, защото участва в извайването на съдбата с таланта, знанието и волята на милионите си верни хора.

Държавата на ХХІ век ще бъде самостоятелна и дълговечна, само ако черпи енергия от буреносните течения и произвежда синергия от факторите на ситуацията и епохата.

Така ще бъде произведен следващият етап от спиралата на историята и това вече е преживяно от миналите поколения. Следващите ще се учат, борят и разгадават, защото човечеството чете историята за удоволствие и късно се сеца за нейните уроци. Тези, които решат да почиват ще бъдат заличени.

3. ЕПОХАТА И СИТУАЦИЯТА КАТО ПРОДУКТ НА ОБСТОЯТЕЛСТВАТА И УПРАВЛЕНИЕТО

Универсумът не може да бъде интерпретиран единствено в еволюционна рамка, кризите и конфликтите са двигателя на промените.

Периодичните катаклизми не могат да се избегнат, дори с доказаните демократични механизми на ЕС.

Светът съществува чрез епохи, които периодично се сменят чрез мъчително прераждане на системите по закона за отрицание на отрицанието. Това не е нито приятно, нито безопасно. Епохата се използва и като синоним на цикъл, период. Тези цикли са известни още от времето на Стария завет и Ведите. Виждаме ги и като основа в анализите на Джордж Фридман (2009), който отбелязва: „През досегашната си история САЩ са имали четири пълни цикъла, а в момента преминават през петия. Всеки от циклите обикновено започва с някой силен президент и завършва със слаб.“ ... „Епохите идват и си отиват. В международен аспект начинът, по който политическите взаимоотношения изглеждат сега, след 20 години изобщо няма да бъде същият – а дори след по-малко. Да не забравяме, че никой не бе в състояние да си представи краха на Съветския съюз...” (с. 151 и с. 9).

На този етап нищо от научните прогнози за света, направени в края на XX век не се е сбъднало.

Показателни са и анализите в книгата *„Светът през 2020 - Официален доклад на ЦРУ“* (2007). Те са изградени по метода на алтернативните сценарии за света. Всеки от тях описва характеристиките на една от няколко възможни епохи и вероятните резултати още до 2020 г. Но и тук виждаме разколебавачи управлението факти – голямата криза с начало 2008 г., пандемията от Ковид-19 и войната в Украйна въобще не бяха предвидени, но те промениха света.

Горното ни дава основание отново да разсъждаваме за категорията „епоха“. Тя може да се определи като обособен етап от световното развитие, през който обективните и субективните фактори имат относително устойчива конфигурация. В нея социално-политическите системи имат собствена уникална роля, развита в поредица от ситуации между две кардинални (революционни) промени.

Това е една моментна схема на света (наричана „световен ред“), в която отделните субекти са в различна фаза на готовност и поведение. Обикновено съревнованието се води от сили и управленски оси, пазещи статуквото и претенденти, набиращи енергия и амбиции за доминация. Типичен пример е епохата на Студената война, която може да се представи на една схема с двете водещи сили, следвани от две коалиции и свят, поделен на сфери на влияние от тях. Днес, през 2023 г. отново виждаме тези две сили – Изток и Запад, но кой може да каже какъв ще бъде изходът? Кой ще са факторите на победата – икономика, демография, армия, изкуствен интелект, морал?

Епохата живее и си пробива път чрез поредица от ситуации, които за неподготвените (невиждащите) управляващи изглеждат като

случайности сред хаоса. Ситуациите са кръг сред историческата спирала, комбинация от обективни обстоятелства и субективни стратегии.

Активните колективни субекти от всички краища на света се стремят да използват, подреждат и насочват всичко това. Тази теория на ума не може да достигне сложността на универсума. Но тя дава начало на всички социални науки, теологията, футурологията и метапознанието.

Ако епохата е войната, ситуацията е отделната битка. Изходът от войната ще се реши в поредица от битки. Така както човешката и националната съдба преминава през определени възлови точки, които се опитваме да идентифицираме като ориентири, за да формираме оптимални управленски вектори. Ситуацията като познавателен образ (субективно отражение на обективната действителност) има ролята на оперативно поле, където се вземат решенията за промяна. Блестящ пример хората да разберат една епоха и ситуация е, да бъдат притиснати от обстоятелствата, без да могат да ги манипулират.

Партия шах илюстрира превъзходно модела на поредица от такива ситуации и решения⁵. Двете полета на шахматната дъска с наредените фигури в изходно положение са две обособени системи (армии, фирми, отбори или нации). Те разполагат с абсолютно еднакви ресурси, както две държави със своите територии, население и богатства, разделени от граница и цветове в статично проблемно пространство. Шахматната дъска има 64 полета, 32 фигури, и ясни правила за ходовете, които са с ограничен брой. Целта е ясна – настъпление и мат. Всичко това е толкова просто, че съвременен компютър може да предвиди множество варианти.

Ситуацията в началото е статична. Тя може да се представи като сравнение между България, Гърция, Австрия и Унгария – държави със съизмерими изходни ресурси. Всичко това главоломно се променя, когато зад полетата седнат претендентите – те не са компютри, а живи субекти с отделни биографии, образование и уникални познавателни светове. Зад тях са подредени екипите, организаторите и публиката. Всички „дишат” атмосферата на състезанието и създават обстановка подобна на национално вълнение преди световно първенство по футбол.

Днешната повсеместна хибридна война около събитията в Украйна доказва, че всеки залага не на това, което декларира, а на подготовката на отборите, на разузнаването, на качествата на управляващите субекти и на рекламата (пропагандата). Но и тази

⁵ Градишки, Р. в книгата „Великата игра шахмат” цитира Сервантес, според когото „Шахматът е като живота - побеждава този, който умее да се бори по-добре!”. За повече информация, вж. Градишки, Р. (2007). *Великата игра шахмат*. Военно издателство.

констатация бързо губи значение. Всеки ход създава нова ситуация, която е нова възможност. Ако друг субект или компютър играе паралелно той вероятно ще предпочете други ходове и стратегии. Но това не е електронна игра, която може да се повтори. Както на световната сцена и тук се играе само веднъж, грешките са фатални, поразените цели не съществуват. Така достигахме до незаобиколим факт – победители и победени. Едната публика ликува (въпреки жертвите), издига паметници на героите, взима богатствата. Другата е разочарована или направо премазана. Прочетете „Илиада“ – там е казано всичко, което можем да очакваме от конфликта в съвременна Евр-Азия.

Равенството не удовлетворява - то е ново изходно положение и нова поредица от непредвидими ситуации. Виждаме го през 2023 г. по фронтовете на Украйна. Всяка ситуация е етап от играта (епохата). Понякога някой губи битката, но печели войната. Всичко това поставя въпроса на въпросите – качеството на лидерите, гносеологията и управлението. А в епохата на ядрените оръжия има нов въпрос – дали целта оправдава средствата, заслужава ли си да опитаме да победим?

Днес е актуално да напомним, че Азия настъпва с войски, технологии и жив народ (демография). Древните ѝ теории казват, че обстоятелства се определят от висши сили, придаващи насока на процесите.

Значението на Дао (път, пътека, зона, проход, орбита, русло, истина, учение, доктрина, принцип, морал, етика, нравственост, подход, метод, средство, висш абсолютен закон, даоизъм, даоистко учение) също дава достатъчно асоциации в тази посока (*Конфуций*, 2007, с. 428 и с. 482). Тези гносеологически подходи могат да бъдат пренебрегвани само от хора „под средното ниво“, които произвеждат хартии, организирана посредственост и управляват с принципа „след нас и потоп“. Подобно на добри архитекти, през ХХІ век, държавници и учени ще се стремят да построят обществена сграда, с всички средства, която да устои на катаклизми и ситуации, с които ще дойдат следващите епохи. Преди това Европа не трябва да забравя кой и как е построил пирамидите, създал е календара и е преживял потопа. Така ние ще вървим към бъдещето с познание и бъдещето ще идва към нас с великолепието от митове, рационални теории и предизвикателства. Т.е., от кризите ще черпим енергия за нови измерения в политиката, икономиката и културата.

Това ни дава повод да **формулираме насоки за управленско мислене и поведение (включително и стратегическо)**, извлечени от измеренията на гносеологията, субективните състояния и ситуацията от второто десетилетие на ХХІ век, след уроците на Пандемията и

върщането на войната (студена, икономическа, хибридна и пр.) като култов елемент за победа:

Движението на живите обективни системи (като нация и държава) се пренася в субективните им отражения и съдържа предпоставки за управленски хаос, ако политическият елит е неподготвен или се поддава на внушения. „Полето на съзнанието“ и полето на живота винаги ще бъдат различни неща. Мисията на нацията преминава в двете полета, които са два паралелни свята. Ако те вървят успоредно (познанието и планирането на пътя съответства на реалния път) опасността от катастрофи на държавно ниво намалява. За пример може да се даде поведението на Китай – от хилядолетия той следва историческия ход, докато други велики сили постоянно провокират конфликти и понякога губят.

Човешката представа за епохите и ситуациите се състои от онези фрагменти, които са научени, прилагани и преживени. В този смисъл отделните лидери, обществени групи, нации и техните представителни институции никога не могат да обхванат огромното многообразие на ситуациите от миналото, настоящето и бъдещето, което може да е само плод на въображения. Ето защо субектът на управление може преди всичко да се ориентира в ситуациите и да достига целите чрез непрекъсната актуализация на посоките. Нещо като шахматна или електронна игра, която ни предлага нови и нови варианти. Но и тук виждаме все същото условие за успех – нацията и държавата да вървят по един път.

Дългосрочното планиране и стратегиите за сигурност са жизнено важни, но са само ориентири⁶. Оперативното и тактическото планиране, като продукт на по-ясно познание и непосредствен опит са подходящи за намеса с изгледи за високи резултати. Проблемът тук е, че ако не са във фарватера на централната идея също настъпва объркване със значението на „приятелски огън”.

Ситуацията е временна картина, в която хората влагат огромна доза пристрастия поради начина на мислене, лични интереси, или целенасочени манипулации, наречени още мръсни войни. Следователно, отражението, реагирането и планирането на ситуациите може би е неадекватно. Сигурен системообразуващ фактор за всички участници в събитията е епохата, но тя съществува като тенденция и още не се е състояла. Поради това не страстно желаещите и въоръжените до зъби, а притежателите на познанието и живата народностна енергия ще бъдат доминатори на епохата.

⁶ За повече информация относно спецификата на стратегическото планиране, вж. Стойков, С., Василев, В., Кресналийска, Г., & Чорбаджийска, О. (2016). *Стратегически анализ, мениджмънт и управление*. Пропелер, стр. 109-118.

За една и съща обективна ситуация субектите на управление формират различни варианти на субективно ситуационно поле. Поради това съветите от Берлин, Токио и др. столици могат да се отчитат, но София би трябвало да вижда най-вярно ситуацията в, около и за България. Всяка ситуация създава общ вектор на обществени нагласи, но и на противоречия поради разнопосочни човешки, кастови, етнически “желания” и “намерения”. Те зависят от нивото на отражение на ... и могат да бъдат емоционално-психически, инстинктивни, социални, политически, религиозни. Ролята на държавата е да насочва вектора в позитивна посока. Защото винаги има активни враждебни сили, които с усмивки сочат пътя на катастрофите. Прочетете дефинициите за „разузнаване“ и ще получите пълна представа, кой може да стои до вас.

Само отделни, най-високо стоящи в йерархията на познанието общности и водачи, могат да насочват (не да контролират!) богатство от живи феномени и да го канализират в стратегии, ако самите те са открехнали завесата на бъдещето. Верните ориентир са решаващи за управлението. Доминиращи възможности над другите означава по-висше познание и ориентация в закономерностите на света. Българската история от XX век е класически пример за обратното – нацията расте, народът постига икономически възход, войските побеждават, но държавата е все от страната на победените.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Според Паскал „Сърцето има доводи, които разумът не познава.“ Аналогично, държавата понякога се ръководи от временни интереси, лидери и съюзници. Народът и нацията са подвластни на хилядолетно лелеяни чувства и тежко на управляващи, които не се съобразяват с тях. Учените вероятно са озарени от нещо по-възвишено и е време да го кажат. Но към 2023 г. се налага отново да помислим върху извода на Р. Даскалов (2009): „...повратните точки на новата ни история неизбежно са водели до написване на нова и пренаписване със задна дата на „фалиралата” външна ориентация” (с. 11).

XXI век няма да се различава от предишните и няма да даде шансове на нациите и държавите без устойчиви ориентир, формиращи идентичност сред вълненията на над осем милиарда.

Ние, българите, целокупно трябва да помислим над това – много партии, лидери с претенции, обещания от всички посоки, но народът не вярва на никого – вижте активността на изборите, рейтинга на институциите и резултатите от преброяванията.

Въпреки всичко, прекрасно е, че сме това, което е изваяла нашата славна история - пъстра като националните ни носии. Родината е ограбвана и осакатявана безогледно в много войни, впрягана е в чужди

време и колесници, губила е държавност, но е още жива с народа си. И за разлика от много други, през хилядолетията носи едно име – България.

ЛИТЕРАТУРА:

- Бабанов, Вл. (Февруари 2021). Глобалната среда за сигурност и съвременни характеристики на системата на международните отношения. *Национална сигурност*, (9), 37-41. <https://nacionalna-sigurnost.bg/broi-9/>
- Бабанов, Вл. & Насева, Йо. (Септември 2022). Ефекти от пандемията от COVID-19 върху националната и международна сигурност. *Право, Политика, Администрация*, 9(2), 1-7. <https://lpajournal.swu.bg/>
- Бахчеванов, Г. (2007). *Система за национална сигурност. Държавни институции и оперативни компоненти*. ВА „Георги С. Раковски”. https://elearn.uni-sofia.bg/pluginfile.php/322210/mod_resource/content/1/SistemaNS.pdf
- Бжежински, З. (2001). *Голямата шахматна дъска*. Обсидиан.
- Градишки, Р. (2007). *Великата игра шахмат*. Военно издателство.
- Даскалов, Р. (2009). *От Стамболов до Живков. Големите спорове за новата българска история*. Гутенберг.
- Ешби, У. Рос. (1967). *Въведение в кибернетиката*. Наука и изкуство.
- Иванов, Вл. (2011). *Управление на националната ориентация през ХХI век*. Военно издателство.
- Иванов, Т. (2008). *Мениджмънт на сигурността и отбраната*. УИ „Стопанство”, УНСС.
- Кисинджър, Х. (2002). *Политиката*. Труд.
- Конфуций (2007). Мириам.
- Кресналийска, Г. (2022). Стратегически мениджмънт на сигурността – ключов фактор за формиране на ефективна политика. *Сборник доклади от Научна конференция „Актуални проблеми на сигурността” 2022*. ИК на НВУ „Васил Левски”.
- Национален разузнавателен съвет към ЦРУ. (2007). *Светът през 2020 - Официален доклад на ЦРУ*. Колибри.
- Нурижан, Ж. (1945). *Латински сентенции и мъдри мисли*. Печатница „Мусала”.
- Стойков, С. (Декември 2022). Дилемата на (не)сигурността и добавената стойност на образованието за сигурност. *Сигурност и отбрана*, (2), 58-81. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-2-04-stoykov.pdf>
- Стойков, С., Василев, В., Кресналийска, Г., & Чорбаджийска, О. (2016). *Стратегически анализ, мениджмънт и управление*. Пропелер.

- Сун Дзъ. (2009). *Изкуството на войната. Древни китайски трактати*. Труд.
- Сун Дзъ. (2019). *Изкуството на войната*. A&T Publishing.
- Толбот, М. (2003). *Холографската вселена*. София: Изток-Запад.
- Фридмън, Дж. (2009). *Следващите 100 години. Геополитическа прогноза за XXI век*. НСМ – Медиа.
- Хънтингтън, С. (2015). *Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред*. Обсидиан.
- Stoykov, S. (2019). Risk management as a strategic management element in the security system. *International Conference on Creative Business for Smart and Sustainable Growth, CreBUS 2019, March 2019*, Article number 8840098, Category number CFP19U17-ART; Code 152084. DOI: 10.1109/CREBUS.2019.8840098

ЦЕЛИ НА УПРАВЛЕНИЕТО НА СИСТЕМАТА ЗА ВОЕННА СИГУРНОСТ

Румен Маринов

OBJECTIVES OF THE MANAGEMENT OF THE MILITARY SECURITY SYSTEM

Rumen Marinov

Резюме: Статията представя анализи и оценки на теорията на управлението на системата за военна сигурност.

Ключови думи: военна сигурност, управление, модели, цел.

Summary: The article presents theoretical experiences to analyze and evaluate the management theory of the military security system.

Keywords: military security, governance, models, purpose.

В международен план, съвременната среда за сигурност налага непрекъснато увеличаване на разнообразието на операциите, в които се въвличат Въоръжените сили. Необходимо е, те да бъдат подготвени да посрещнат разширяващия се спектър от задачи, които политическото и военно ръководство може да постави пред тях.

„В свят, хванат между глобалния натиск и местния отпор, регионалната динамика излиза на преден план.“ (Federal MOD of the Republic of Austria, 2021). На Балканите в рамките на ЕС тече процес на оформяне на общо политическо, икономическо, социално и правно пространство. „Общата политика за сигурност и отбрана (ОПСО) е глобална „визитна картичка“ на нашия Съюз, когато става въпрос за управление на кризи.“ (Federal MOD of the Republic of Austria, 2021) Планът е допълнително да се намали вероятността от задълбочаване, изостряне на войната в Украйна и снижаване на риска от мащабен военен конфликт. Потвърждение намираме и в съобщение за печата на ЕК, след одобряването на стратегическия компас за сигурността и отбраната, където се казва, че: „ще укрепи гражданските и военните мисии и операции на ЕС по линия на ОПСО (общата политика за сигурност и отбрана), като насърчава един бърз и по-гъвкав процес на

вземане на решения, по-мощните действия и като гарантира по-голяма финансова солидарност;“ (Съвет на Европейския съюз, 2022)

Година по-късно в Стратегическия компас за укрепване на сигурността и отбраната на ЕС през следващото десетилетие е записано: *„- ще разработи персонализирани партньорства в Западните Балкани...“* (Съвет на Европейския съюз, 2022 г.)

Това налага в национален аспект да се подобряват показателите на военната сигурност на държавата, от които зависи нейната ефективност. Такива показатели са – оптимизиране на организационната структура, поддържане и развитие на формите на използване, планиране и управление.

За да допринасяме за международния мир и сигурност е необходимо да бъдат усъвършенствани различните компоненти на оперативната съвместимост с НАТО и ЕС.

Това е необходимо да бъде обвързано сътрудничеството с *„...ясно осъзнати национални икономически цели и интереси, при отчитане на ресурсните възможности на страната могат да бъдат построени значими управленски решения...“* (Велкова, 2022).

От първостепенна важност в дейността на всяка система за сигурност е амбицията, стремежът ѝ към определени цели и задачи, за реализирането на които е нужно да се разрешават свързани проблеми. *„Една добре функционираща ОПСО с нейните мисии и операции е от решаващо значение за изпълнението на нашите приоритети съгласно Глобалната стратегия, а именно сигурност и отбрана, изграждане на устойчивост на държавата и обществото, възприемане на интегриран подход към конфликти и кризи, укрепване на кооперативните регионални порядки и установяване на основана на правила система за глобално управление.“* (Federal MOD of the Republic of Austria, 2021)

Всеки един от тези проблеми има множество варианти на решения. Благоразумният човек предпочита да избере от множеството реалистични решения най-доброто, оптималното решение за управлението на дадена система.

Този избор и решение намират своето място в системата за военна сигурност. Целите на управлението на системата за военна сигурност варират в зависимост от специфичния контекст и според целите на въоръжените сили, като някои съвместни цели могат да включват:

- защита на националната сигурност;
- защита на класифицираната информация;
- поддържане на оперативна готовност;
- действия в съответствие със законите и разпоредбите;
- подобряване на международната сигурност;
- образование и обучение на личния състав.

„Основната цел на държавите в тази системата на „несигурност в намеренията на другите“, е да осигурят своето оцеляване и сигурност, посредством политика за „опора в собствените сили“ и установяване на баланс на силите, за да се запази „реда в системата“.“ (Стойков, 2023)

Защитата на националната сигурност – основната цел на Въоръжените сили, съгласно чл. 9 от Конституцията на Р България е да *„...гарантират суверенитета, сигурността и независимостта на страната и да защитават нейната териториална цялост.“*

Също така можем да допълним и защита от вътрешни и външни заплахи, включително тероризъм, шпионаж и кибератаки. В закона за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност в чл. 3 е записано, че *„Системата за защита на националната сигурност се състои от държавни органи и структури, които осъществяват дипломатическа, отбранителна, разузнавателна, контраразузнавателна, оперативно-издирвателна, правоохранителна и охранителна дейност...“* (Закон за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност, 2022).

В същия закон са регламентирани правата и задълженията на изброените структури. *„Важно условие за успешно изследване на проблема за военната сигурност на страната и практическото решение на задачата за въоръжената ѝ защита е разкриване на характера на съществуващите международни и вътрешнодържавни отношения, откриване на източниците на военни опасности и заплахите за националните интереси“.* (Илиев, 2020)

Защита на класифицираната информация – военните системи за сигурност трябва да гарантират, че класифицираната информация, включително чувствителната, са защитени от неоторизиран достъп и разкриване.

Поддържане на оперативна готовност – военните системи за сигурност трябва да гарантират, че личния състав, оборудването и инфраструктурата са защитени и подготвени да отговорят на всякакви заплахи или атаки.

Действия в съответствие със законите и разпоредбите – системата за военна сигурност трябва да гарантира, че всички дейности, свързани с националната сигурност, се извършват в съответствие с националните и съюзни закони и разпоредби, включително международни закони и стандарти за правата на човека.

Подобряване на международната сигурност – системата за военна сигурност може също да изиграе роля в насърчаването на международната сигурност и стабилност чрез сътрудничество с други държави и международни правителствени организации.

Образование и обучение на личния състав – военната система за сигурност може да осигури образование и обучение на личния състав относно оперативните процедури за сигурност, оценка на риска и алгоритъм за реагиране в отговор на криза. *„Съвременните организации, независимо от какъв тип са, разглеждат ученето през целия живот като основен компонент в развитието на служителите.“* (Стоицова, 2022).

Преимущество ще бъде постигнато само и единствено ако *„концептуалните знания и разбиране се предават на хората чрез професионално военно образование и обучение.“* (Allied Joint Publication (AJP)-01, Edition F Version 1 + UK national elements, 2022) *„Общото предположение е, че думата „обучение“ се отнася до придобиване и прилагане на знания, умения и компетенции, които са необходими за конкретна работа. В допълнение към класическите цели на обучението обаче, има някои други подходящи измерения, които играят решаваща роля, особено когато става дума за обучение на стратегическо ниво.“* (Federal MOD of the Republic of Austria, 2021) Позитивните ефекти биха могли да бъдат описани като *„...„измерението на политиката за сигурност“ на обучението.“* (Federal MOD of the Republic of Austria, 2021) Те от своя страна обхващат изграждането на институционален и човешки потенциал, укрепване на интелектуалното многообразие на участниците и формиране на доверие. От голямо значение е дизайнерът на обучението да е наясно с тези позитивни ефекти, за да ги прилага по най-добрия начин.

Ударението е върху целите на управлението на системата за военна сигурност, което по същество е от критична важност за осигуряване на защита на суверенитета и териториалната цялост на държавата.

„Стратегическото управление на сигурността предполага широко стратегическо мислене с ясна визия за бъдещето и включва формулиране, прилагане и оценка на решения, които правят възможно постигането на основната цел на политиката за сигурност – създаване на благоприятна среда за реализиране на националните интереси чрез създаване, развитие, и използването на възможностите на системата за сигурност в случай на разумни заплахи и рискове.“ (Stoykov, 2019)

Една от най-важните задачи в управлението на системата за военна сигурност, е да се осигури безопасно и ефективно командване и управление и комуникация между всички нива – стратегическо, оперативное и тактическо ниво, които са отговорни за реагиране в случай на заплаха срещу националната сигурност.

Важно е да отбележим всеобхватния и интегриран подход, както и ключовата роля в управлението на системата на съответните служби и специалисти.

Персоналът – на първо място, трябва да бъде квалифициран и готов за работа в тази област. Да има необходимите познания и да бъде запознати с актуалните рискове и заплахи, както и с най-добрите практики за защита и сигурност. „Управлението се осъществява със заповеди, указания, разпореждания, команди и сигнали на командирите. Основа на управлението е решението на командира и организирането на неговото изпълнение. Успехът в управлението на боя зависи от това доколко ясно е поставена задачата на подчинените и доколко те са я разбрали.“ (Илиев, 2020)

Освен това, управлението на системата за военна сигурност е необходимо да включва редовни проверки и тестове, за да се гарантира, че тя работи правилно и е готова за изпълнение на своята задача в условия на криза.

Тези проверки могат да включват, както физически тестове, така и симулации на различни планове, в отговор на кризи. Управлението на тази система е от изключителна важност за безопасността на държавата и за защитата на националните интереси. Това е комплексен процес, който включва елемент от управлението на системата за военна сигурност и използването на съвременни технологии за защита и мониторинг. Това включва прилагането на системи за контрол на достъпа, мониторинг на данни, защита на информацията, киберсигурност и други.

За да се осигури ефективно управление на системата за военна сигурност, е важно да се създаде и следва стратегия и политика за сигурност, която да определя целите и приоритетите в тази област.

Тази стратегия може да се изгради върху добре аргументирани анализи на рисковете и заплахите, свързани с националната/военната сигурност. Изградените структури за управление на сигурността се занимават с координация и мониторинг на сигурността в цялата система.

Това включва създаване на централен офис за сигурност, който да координира дейностите на различните служби, свързани със сигурността. В крайна сметка, ефективното управление на системата за военна сигурност е от първостепенно значение за запазване на „...суверенитета, сигурността и независимостта на страната и ... териториална цялост.“ (Велико народно събрание, 2015).

Може да допълним, че всеобхватният и интегриран подход при управлението на системата за военна сигурност, е правилният подход.

„Отбранителната недостатъчност днес все по-успешно се компенсира с политически мерки за укрепване на сигурността.“

(Стойков, 2023). В последното издание на AJP-01 издание F версия 1 се казва, че: *„Политиката се развива в отговор на променящите се обстоятелства в политическа и военна среда за сигурност, съгласувани политически насоки, извлечени практически уроци или нови технологии.“* (Allied Joint Publication (AJP)-01, Edition F Version 1 + UK national elements, 2022). Това означава, че политиката може да създаде нови роли и да изисква придобиването, развиването и поддържането на нови способности *„и да предоставя насоки за подготовката на силите на НАТО да изпълняват възложените им роли.“* (Allied Joint Publication (AJP)-01, Edition F Version 1 + UK national elements, 2022).

При разработването на рисковете от конфликти и вариантите за отговор на кризи не е за подценяване голямата ролята на страната домакин и нейните въоръжени сили.

В Договора за Европейския съюз в чл. 68 е записано: *„Европейският съвет определя стратегическите насоки на законодателното и оперативно планиране в пространството на свобода, сигурност и правосъдие“*, в който се приканва да се уеднаквяват стратегическите насоки на Съюза.

„Нашият свят е взаимно обвързан и взаимно зависим.“ (Слатински, 2022). Това със сигурност е призив за „политическа стратегия“, както към вътрешния ***modus vivendi*** (начин на живот) и ***modus operandi*** (начин на действие), така и към външнополитическа дейност и проекция на ЕС.

Факт е, че и в българското законодателство думата „стратегия“ се използва рядко. В Закона за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност, „стратегия“ се среща три пъти.

Системата за вътрешна сигурност на ЕС отразява общото виждане на Европа към днешните предизвикателства и решимостта, при необходимост, от общ фронт срещу тези заплахи, чрез политики, които оползотворяват добавената стойност на съюза.

Договорът от Лисабон и Стокхолмската програма позволяват на ЕС да предприема амбициозни и съгласувани стъпки за развитието на Европа като пространство на свобода, сигурност и правосъдие. Системата е комплексна и има за цел да защитава гражданите на Европейския съюз от престъпления, тероризъм, незаконна миграция и други заплахи. *„ЕС ще увеличи приноса си към колективната сигурност на Европа, като работи в тясно сътрудничество със своите партньори, като започнем с НАТО.“* (Federal MOD of the Republic of Austria, 2021). Тя обхваща различни инструменти и механизми за сътрудничество между държавите членки и за координация на дейностите им в областта на вътрешната сигурност.

В този контекст политиката за вътрешна сигурност на ЕС се основава на следните ключови принципи на управление:

- приобщаване, реципрочност, откритост и прозрачност, както и автономност;
- колективна отговорност;
- ефективно вземане на решения и прилагането им;
- сътрудничество чрез разпределено и оперативно съвместимо управление.

За пример можем да дадем един от основните инструменти на системата за вътрешна сигурност на ЕС, който е Шенгенското споразумение.

Това споразумение предоставя свободно движение на граждани между държавите членки на ЕС, но в същото време въвежда строги мерки за контрол на границите, както и мерки за борба с незаконната миграция.

Друг важен инструмент от политиката за вътрешната сигурност на ЕС е Европол. Европейска полицейска агенция, отговаря за координацията на дейностите между националните полицейски служби на държавите членки в борбата с престъпността и тероризма.

Европол предоставя сътрудничество и информационен обмен между държавите членки, както и други съществени инструменти за борба с престъпността. Освен това, системата за вътрешна сигурност на ЕС, включва и механизми за контрол на границите, за борба с тероризма, за защита на личните данни, за борба с киберпрестъпността и други.

Всички тези ключови принципи, инструменти и механизми работят заедно, за да осигурят по-добра вътрешна сигурност на ЕС и да защитят гражданите му.

Основната идея е да се подобри сътрудничеството между държавите членки и да се координират дейностите им, за да се борят съвместно срещу заплахите за вътрешната сигурност на ЕС.

Един от важните документи за ЕС е Глобалната стратегия за външната политика и политиката на сигурност на ЕС. Той е стратегически документ, който е приет през юни 2016 г. и определя общите приоритети и цели на съюза в областта на външната политика и сигурността.

Главните цели на Глобалната стратегия на ЕС са защитата на европейските граждани, насърчаването на международната стабилност и сигурност, подкрепата на свободата и справедливостта в света и защитата на международния ред и мултилатерализма¹.

¹ Мултилатерализмът е концепция в международните отношения, която предполага сътрудничество и диалог между различните държави, включително чрез международни организации и споразумения. Това означава, че взаимодействието между държавите се основава на принципите на

Стратегията предвижда, че ЕС може да работи заедно с други международни организации, като ООН, НАТО и ОССЕ, за да се бори с общите заплахи за сигурността и за да се насърчава стабилността в света. Освен това, стратегията признава важноста на мултилатерализма и на силната и ефективна международна система, която е от съществено значение за справянето с глобалните предизвикателства.

Глобалната стратегия на ЕС разглежда различни области на външната политика и сигурност, включително борбата срещу тероризма и екстремизма, превенцията на конфликти, защитата на морските пътища, борбата с незаконната миграция и защитата на правата на човека. Глобалната стратегия на ЕС е важен документ, който дава ясна насока за действията му в областта на външната политика и сигурността и предоставя основа за координиране на дейностите на държавите членки и за укрепване на ролята на ЕС на международната сцена.

Глобалната стратегия на ЕС се допълва от план за изпълнение в областта на сигурността и отбраната, който е одобрен от Европейския съвет през декември 2016 г.

„Планът е съсредоточен върху три стратегически приоритета:

- реагиране на външни конфликти и кризи;
- изграждане на капацитета на партньорите;

- защита на ЕС и неговите граждани.“ (Съвет на Европейския съюз, Инфографика — Европейски фонд за отбрана, 2023).

Друг много важен документ за ЕС, на който ще обърнем внимание е Стратегическия компас за сигурността и отбраната, който е одобрен на 21 март 2022 г. В него се казва, че *„живеем в епоха на стратегическа конкуренция и комплексни заплахи за сигурността. Европейският съюз е по-единен от всякога. Ние сме решени да защитаваме европейската система за сигурност.“* Това гласи въведението на документа. По-надолу в текста пише: *„Настоящият стратегически компас ще засили стратегическата автономност на ЕС и способността му да работи с партньорите в защита на своите ценности и интереси.“* (Съвет на Европейския съюз, Съобщение за печата на Стратегически компас за укрепване на сигурността и отбраната на ЕС през следващото десетилетие. Брюксел., 2022 г.) Съветът на Европейския съюз достига до извода, че е необходимо повишаване на разходите за отбрана и сигурност, в съответствие с *„амбицията за намаляване на слабостите на критичните военни и*

равенство, справедливост и правова държава. В рамките на мултилатерализма, държавите се стремят към създаване на международни институции, като ООН, Световната търговска организация, Международния валутен фонд и други, които имат за цел да регулират международните отношения и да гарантират мир и стабилност в света.

граждански способности.“ (Съвет на Европейския съюз, Съобщение за печата на Стратегически компас за укрепване на сигурността и отбраната на ЕС през следващото десетилетие. Брюксел., 2022 г.) Постигнатите договорености ще се реализират чрез: *„Нов фонд за насърчаване на сътрудничеството между фирмите от ЕС в областта на отбраната и за увеличаване на капацитета им за иновации. ЕС става главния инвеститор в европейската отбрана.“* (Съвет на Европейския съюз, Инфографика — Европейски фонд за отбрана, 2023)

„На 14 март 2023 г. Съветът прие решение за увеличаване на финансовия таван на Европейския механизъм за подкрепа на мира на 7,979 милиарда евро (по текущи цени) до 2027 г., за да се гарантира, че могат да бъдат покрити допълнителните финансови нужди.“ (Съвет на Европейския съюз, Сътрудничество на ЕС в областта на сигурността и отбраната, 2023)

В инфографиката – Бюджет на ЕС за 2023 г., в следствие на правно обвързващите обещания, за главна област „Сигурност и отбрана“, колективният размер на плащанията, е 2,06 милиарда евро.

С помощта на Европейския механизъм за подкрепа на мира се търси вариант да се подобри способността за предотвратяване на конфликти, укрепване на мира и международната сигурност.

В национален план – управлението на системата за военна сигурност. В Национална публикация на въоръжените сили на Република България НП-01 е записано, че: *„Националната мощ в междудържавните отношения се изразява в способността на държавата целево да променя състоянието на друга държава, и/или да противостои на такова въздействие.“*

Подобен пример бихме могли да открием при изпълнението на задачи от физическия компонент, основен стълб от военната мощ на държавата, при който се срещат три типа управление: *постоянно, програмно и с обратна връзка.*

Управлението, базирано на *обратната връзка* е свързано с измерването на величина, за която често отсъства необходимата информация или е неопределена. Затова при изследване на свойствата на управляваната система обикновено се започва с изследване на възможностите на *постоянно управление*, след това се преминава към изследване на *програмно управление* и накрая се изследва *управлението с обратна връзка.*

Задачите при управлението на системата за военна сигурност с отчитане на особеностите на физическия компонент представляват разкриване на всички вероятни перспективи на поведението на системата. Можем уверено да твърдим, че този компонент е необходимо да възплъщава национализъм и патриотизъм в едно, а според думите на д-

р Галя Грозданова-Радева: „Национализмът е идеология на нацията и главен творец и двигател...“ (Грозданова-Радева, Г., 2022). Следователно този компонент на свой ред може да бъде подсигурен с помощта на управляваща функция, непревишаваща зададена (достатъчно малка) величина при изпълнение на зададени ограничения.

Прилагането на теорията на управлението на процеси и явления в системата за военна сигурност допуска прилагане на методологията на теорията на управлението на системи.

Затова е необходимо да се опишат **целите на управление и алгоритмите за управление**. Освен това е необходимо да се опишат главните методи за създаване на алгоритмите за управление на системата за военна сигурност и получените резултати. Необходимо е да се направи уточнение, че темата е обширна, което не позволява да се засегнат достатъчно задълбочено проблемите.

В статията ще съсредоточим вниманието си върху класификацията на задачите за управление на системата за военна сигурност. Според целта на управлението, те могат да бъдат сведени до следните четири:

- регулиране;
- асимптотичност;
- възбуждане на колебания;
- синхронизация.

Регулиране (стабилизиране или позициониране)

Типична и най-лесна задача на управлението е задаването на формална цел. Извършва се чрез привеждане на вектора на променливите на състоянието на обекта $x(t)$ или вектора на изходните променливи $y(t)$ към някакво равновесно състояние x_* (съответно y_*). Задава се идеализирана формална цел на управлението във вид на гранично съотношение, независимо от времето, необходимо за нейното достигане:

$$\lim_{t \rightarrow \infty} x(t) = x_* \quad \text{или} \quad \lim_{t \rightarrow \infty} y(t) = y_* \quad \dots(1)$$

Обикновено при наличие на ограничени смущения, при достигане на целта, се използва приближение:

$$\lim_{t \rightarrow \infty} |x(t) - x_*| \leq \Delta \quad \text{или} \quad \lim_{t \rightarrow \infty} |y(t) - y_*| \leq \Delta \quad \dots(2)$$

където Δ определя големината на грешката.

При действие върху обекта на случайни смущения, целта се разглежда във вида:

$$\lim_{t \rightarrow \infty} M|x(t) - x_*| \leq \Delta \quad \text{или} \quad \lim_{t \rightarrow \infty} M|y(t) - y_*| \leq \Delta \quad \dots(3)$$

където M е математическото очакване².

Трудността за достигане на целта расте, ако желаното състояние на равновесие x_* е нестабилно при отсъствие на управление. Това е характерен случай за задачите за управление на хаотични системи.

Асимптотичност

В тези задачи вектора на променливите на състоянието на обекта на управление и търсената функция на времето $x_*(t)$ удовлетворяват асимптотичното условие:

$$\lim_{t \rightarrow \infty} |x(t) - x_*(t)| = \Delta, \quad \text{или} \quad \lim_{t \rightarrow \infty} |y(t) - y_*(t)| = \Delta \quad \dots(4)$$

Изходът $y_*(t)$ може да се интерпретира като управляващ сигнал. Търсената функция $x_*(t)$ или $y_*(t)$ може да се зададе като явна функция на времето, или да се измерва с развитие на процеса.

Възбуждане на колебания

Тук се предполага, че системата първоначално се намира в покой и е необходимо да се приведе в колебателно движение със зададени характеристики. Траекторията, по която трябва да се движи фазовият вектор на системата, не е зададена предварително.

Подобни задачи има в електротехниката, радиотехниката, акустиката, лазерната техника, вибрационната техника за пускане на процес за генерация на периодически колебания и други. Формално, подобни задачи могат да се сведат към задачата за асимптотичност.

Задачата за възбуждане на колебания е подходящо да се формализира със скаларна *целева функция* $G(x)$, като се зададе целта на управлението чрез гранично равенство:

$$\lim_{t \rightarrow \infty} G(x(t)) = G_*, \quad \text{или} \quad \lim_{t \rightarrow \infty} G(x(t)) \geq G_* \quad \dots(5)$$

В много случаи като целева функция по естествен начин се взема пълната енергия на свободна система $H(t)$.

Синхронизация

Явлението синхронизация в системите без управление (самосинхронизация), е описано още през XVII век от Х. Гюйгенс, изучавал работата на часовници с махало.

² M – математическо очакване – „средна стойност“ на една дискретна случайна величина представлява сумата от всевъзможните стойности на тази величина, умножени по съответните им вероятности.

Задачата за управляема синхронизация се изучава сравнително неотдавна.

Под синхронизация се разбира съвпадащи или близки състояния на две или няколко системи, или съгласувано изменение стойностите на величини на системите. Възможно е съвпадение на различни променливи, взети в различни моменти от време. Времето отместване може да е постоянно или да се стреми към константа (асимптотична фаза).

Можем да добавим, че специфичността на всеобхватния и интегриран подход при управление на системата за военна сигурност, е аналогична на процесите на възбуждането и синхронизацията на колебанията от теорията на управлението на системи. Разбира се, исканото поведение еднозначно не е фиксирано, а неговите характеристики се задават само частично. Така при възбуждане на колебания в системата за военна сигурност, могат да се зададат изисквания само за амплитуда на колебания, а честотата и фазата могат да се променят в конкретни граници.

Пример за възбуждане на колебания в системата за военна сигурност откриваме и в Стратегическия компас на ЕС, където се казва: *„Един по-силен и по-способен ЕС в областта на сигурността и отбраната ще допринесе положително за световната и трансатлантическата сигурност и ще допълва НАТО – организацията, която за държавите, членувачи в нея, продължава да бъде основата на колективната им отбрана.“* (Съвет на Европейския съюз, Съобщение за печата на Стратегически компас за укрепване на сигурността и отбраната на ЕС през следващото десетилетие. Брюксел., 2022 г.)

Подходящ математически израз за целта на управление на системата за военна сигурност при подобни задачи се явява задаването на желаните стойности за един или няколко числови показатели. В задачата за възбуждане на колебания такъв показател може да бъде енергията на системата.

Изразите на векторите на състоянията x_1 и x_2 на две подсистеми за синхронното движение могат напълно или частично да съвпадат:

$$x_1(t) = x_2(t), \quad t \geq 0 \quad \dots(6)$$

Ако исканото съотношение се установява само асимптотически при $t \rightarrow \infty$, то синхронизацията е асимптотична. Ако синхронизацията в система без управление ($u=0$) отсъства, или синхронния режим се явява неустойчив, тогава се търси управляващо въздействие, осигуряващо синхронен режим на работа. Целта на управлението ще бъде синхронизацията. Изискването за обезпечаване на асимптотична

синхронизация на векторите на състоянието на две системи се представя във вида:

$$\lim_{t \rightarrow \infty} [x_1(t) - x_2(t)] = 0 \quad \dots(7)$$

Това съотношение изразява сходимостта на решенията $x(t) = \{x_1(t), x_2(t)\}$ в обединено пространство на състоянията на две системи. Последните целеви условия (4), (5), (6), (7) се записват и с подходящи целеви функции:

$$\lim_{t \rightarrow \infty} |x_1(t) - x_2(t)|^2 = \lim_{t \rightarrow \infty} Q(x(t), t) = 0 \quad \dots(8)$$

Построяване на алгоритми за управление на системата за военна сигурност

Във физическите системи обикновено някои параметри са неизвестни, а някои променливи са недостъпни за измерване. В терминологията на теорията на управление това означава, че синтеза на управление трябва да се изпълни в условията на значителна неопределеност, „като всички или повечето от създаващите я фактори влияят в различна степен.“ (Statev, 2021) „...неопределеността и сигурността вървят в неизбежния паралел на отрицаване и отрицание“ (Атанасов, 2022).

Градиентен метод за построяване на алгоритми за управление

Математическите модели на много системи, например в областта на физиката, биологията, икономиката, се явяват системите с уравнения с разлики.

Когато в такава система може да присъства управляващо въздействие, то моделът може да се запише във вида $x_{k+1} = F(x_k, u_k)$, където $k = 0, 1, 2, \dots$ е поредното състояние на функциониране на системата или номер на поредното измерване и подаване на управлението в момента t_k .

Градиентният метод е предназначен за построяване управление на модел, когато целта на управление е зададена с помощта на гладка неотрицателна целева функция $Q = Q(x)$ във вида:

$$Q(x_{k+1}) \leq \Delta, \text{ при } k > k_* \quad \dots(9)$$

където $\Delta > 0$ - задава стойността на прага на точността на задачата. Като се има предвид:

$$Q_k(u) = Q(F_k(x_k, u)) \quad \dots(10)$$

Градиентният метод е основан на изменение на вектора u_k , в посока противоположна на посоката на градиента (вектор от частни производни) на функцията Q_k , по управляващите променливи:

$$u_{k+1} = u_k - \gamma_K \nabla_u Q_k(u_k) \quad \dots(11)$$

където $\nabla_u = \left\{ \frac{\partial}{\partial u_1}, \dots, \frac{\partial}{\partial u_m} \right\}$ е вектор на градиента,

$\gamma_k \geq 0$ - коефициент на стъпката на управление.

Идеята на метода е известна в теорията на оптимизацията.

При малки стойности на γ_k поправката $\Delta u_k = u_{k+1} - u_k$ води към намаляване на стойността на функцията $Q_k(u)$.

Алгоритми подобно на горния, се използват при управление на дискретни динамични системи, а също и за управление на хаос в непрекъснати системи. (Панчев, 2001)

Поведението на една нелинейна система е хаотично, ако:

- системата е детерминирана, тоест съществува правило, което определя бъдещето ѝ поведение при дадени начални условия;
- системата показва силна чувствителност към началните условия (което я прави по принцип неопределена или по-точно с ограничен срок на неопределеност).

Методът на скоростния градиент е предназначен за управление на непрекъснати във времето системи, в които целта на управлението е зададена с помощта на целева функция.

В традиционните раздели на физиката са представени или могат да се представят във вид на *законали съхранение* потвърждаващи, че някои величини не се изменят в процеса на еволюция на системата.

В резултат на проведения анализ можем да обобщим, че такава форма на представяне не съответства на задачата на теорията на управление на системата за военна сигурност, която трябва да установи до каква степен еволюцията на системата може да се измени с помощта на управление.

Теорията на управлението във физиката не може да бъде буквално имплементирана при управление на системата за военна сигурност.

Съответно за хаотичните системи – *Всяка управляема хаотична траектория може да се преобразува в периодическа с помощта на произволно малко управление.*

Тези резултати дават възможност да се изучат различните свойства на физическите системи при въздействие на обратна връзка. Интерес представляват и слабите обратни връзки за изследване на свойствата на физическите системи, невнасящи съществено нарушение в естественото функциониране на системите за управление. „Управлението, като човешка дейност насочена към улесняване постигането на положителни резултати от една организация.“ (Петрова, 2022).

Управлението на субекти и процеси е основано на следните три методи:

- за построяване на математически модели на управляемите системи;
- за оценяване на променливите и параметрите на системите;
- за синтез на обратни връзки, развити в теория на управлението.

Разграничението между методите на управляемите системи от традиционните модели се състои в това, че в тях ясно се посочват входовете и изходите на системите, тъй като това е съществено при построяване на обратната връзка.

За разлика от законите за съхранение на традиционните области, резултатите се формулират като *закони за преобразуване*, установяващи възможностите и границите на изменение на свойствата на системите с помощта на управление.

За изследване на физичните обекти и системи с помощта на фундаменталните идеи, заложи в теорията на управлението, е целесъобразно да се приложи подхода на *математическото моделиране*: построяване, изследване и използване на математически модели.

Можем да подчертаем, че управлението на системата за военна сигурност представлява внимателното прилагане на здрав, креативен разум.

Неоспоримо е, че управлението на системата за военна сигурност играе важна роля за гарантиране на териториалната цялост и суверенитета на държавата, както и на защитата от рискове и заплахи за националната сигурност. „Всяко време и всяко поколение има своите идеали и ценности...“ (Грозданова-Радева Г. , 2021).

Необходимо е да се отбележи, че при анализиране на моделите широко приложение намира *изчислителния експеримент*.

Това, което не може да се докаже с експеримент или математически средства, често се оказва реализуема проверка чрез компютърно моделиране. Особеност е, че се осъществява синтез на описателната, нормативната наука и нормативното запитване.

Подобно разширение в сферата и методологията на физическите изследвания способства за достигане на тяхната основна цел –

разбиране на природата. Управлението на консервативна система като военната (военната сигурност) се свежда до управление на инварианта на системата.

Състоянието на всеки управляем инвариант на свободна система може да се измени на произволна стойност, с помощта на произволна малка обратна връзка. В устойчивите системи ефективността на малката обратна връзка е толкова по-голяма, колкото е по-близко системата към консервативна.

ЛИТЕРАТУРА:

- Атанасов, П. (Ноември 2022). Неопределеност VS. Сигурност. *Сигурност и отбрана*, (1), 192-213. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-1-16-atanasov.pdf>
- Велкова, Л. (Декември 2022). Икономическата сигурност – фундамент на националната сигурност. *Сигурност и отбрана*, (2), 7-19. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-2-01-velkova.pdf>
- Грозданова-Радева, Г. (2021). Гвардейският представителен духов оркестър на Република България: медиатор между града и фолклора в съвременността. *Съвременна сръбска фолклористика* 9, 287-302.
- Грозданова-Радева, Г. (2022). Фолклорът в творчеството на българските военни диригенти. *Съвременна сръбска фолклористика* 10, 113-125.
- Закон за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност (2015). Обн. ДВ. бр.61 от 11 август 2015 г., доп. ДВ. бр. 15 от 22 февруари 2022 г.
- Илиев, Н. (2021). Основни заплахи за военната сигурност на Република България. *Дни на науката 2020*, 144-154.
- Илиев, Н. (2020). Повишаване на ефективността при управление на войските в боя. *Сборник доклади от годишна университетска научна конференция на НВУ „Васил Левски“*. Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“, 209-216.
- Конституция на Република България (1991). Изм. и доп. ДВ. бр. 100 от 18 декември 2015 г., чл.9.
- Панчев, С. (2001). *Теория на хаоса*. ИК „АИ „Проф. Марин Дринов“.
- Петрова, Е. (Декември 2022). Етимология, дефиниции, тълкувания и сравнителна характеристика на някои свързани с управлението понятия. *Сигурност и отбрана*, (2), 37-57. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-2-03-petrova.pdf>

- Слатински, Н. (Ноември 2022). Интегративна схема на някои ключови понятия от науката за сигурността. *Сигурност и отбрана*, (1), 15-30. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-1-02-slatinski.pdf>
- Стоицова, Т. (Ноември 2022). Възпитание, обучение, сигурност: и усмивката може да бъде заповед. Психологически щрих. *Сигурност и отбрана*, (1), 53-58. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-1-05-stoitsova.pdf>
- Стойков, С. (Декември 2022). Дилема на (не)сигурността и добавената стойност на образованието за сигурност. *Сигурност и отбрана*, (2), 58-81. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-2-04-stoykov.pdf>
- Съвет на Европейския съюз. (2022). *Стратегически компас за сигурността и отбраната*. Брюксел. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/bg/pdf>
- Съвет на Европейския съюз. (2022). *Съобщение за печата на Стратегически компас за укрепване на сигурността и отбраната на ЕС през следващото десетилетие*. Брюксел. <https://www.consilium.europa.eu/bg/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/pdf>
- Dirac, P. (1978). *Directions in Physics*. (H. Horn, & J. R. Shepanski, Eds.). John Wiley & Sons.
- Federal Ministry of Defence of the Republic of Austria. (2021). *Handbook on CSDP The Common Security and Defence Policy* (4th ed., Vol. I). (J. Rehr, Ed.) Directorate for Security Policy of the Federal Ministry of Defence of the Republic of Austria. Retrieved April 4, 2023, from https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/19-03241%20CSDP%20Buch_WEB.pdf
- North Atlantic Treaty Organization (NATO). (2022). *(AJP)-01 Allied Joint Doctrine* (F Version 1 with UK National Elements ed.). NATO Standardization Office. Retrieved April 4, 2023, from https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1148298/AJP_01_EdF_with_UK_elements.pdf.pdf
- Statev, V. (2021, December). Training for Uncertainty. *Horizons International Scientific Journal*, 29, 271-276.
- Stoykov, S. (2019). Risk Management as a Strategic Management Element in the Security System. *International Conference on Creative Business for Smart and Sustainable Growth*. doi:10.1109/CREBUS.2019.8840098

ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА УПРАВЛЕНИЕТО НА ГРАНИЧНИЯ КОНТРОЛ

Владко Иванов, Олга Чорбаджийска

THEORETICAL FOUNDATIONS OF BORDER CONTROL MANAGEMENT

Vladko Ivanov, Olga Chorbazhiyska

Резюме: Настоящата статия дава първоначална принципна визия относно теоретичните основи на управлението на граничния контрол. Нейната цел е да въведе научната общност в проблематиката на периферната система за сигурност на Европейския съюз и България, която е изправена пред огромни предизвикателства – военни конфликти, миграционна ескалация, преконфигуриране на пространствата, хибридни войни, тероризъм и трансгранична престъпност.

Очевидно е, че граничният контрол трябва да бъде преустройван бързо, съобразно обстоятелствата, особено на източните граници на ЕС. Това ще изисква нова методология, изследвания и съревнование за победа на най-добрите идеи.

Ключови думи: граничен контрол, управление, ръководство, МВР, Гранична полиция.

Summary: This article provides an initial principled vision of the theoretical underpinnings of border control management. Its goal is to introduce the scientific community to the problems of the peripheral security system of the European Union and Bulgaria, which is facing huge challenges - military conflicts, migration escalation, reconfiguration of spaces, hybrid wars, terrorism and cross-border crime. It is obvious that the border control needs to be rebuilt quickly, according to the circumstances especially on the eastern borders of the EU. This will require a new methodology, research and a competition to win the best ideas.

Key words: border control, management, leadership, Ministry of the Interior, Border Police.

УВОД

Управлението е сфера на дейност, с която се занимават много науки. Счита се, че от средата на XX век то представлява напълно самостоятелен дял от съвременното познание с теоретична и практическа част. У нас надделява становището, че Теорията на

социалното управление, според М. Марков¹ и В. Афанасиев², е най-оптималното наименование на тази дейност, поради факта, че изследва изцяло обществени отношения (Афанасиев, 1968, с. 250; Марков, 1975, с. 35), за разлика от кибернетиката, която според Н. Винер е обща теория за управление на живите организми, машините и социалните отношения³.

1. ТЕОРИИ И АВТОРИ В СФЕРАТА НА УПРАВЛЕНИЕТО, ОТНОСИМИ КЪМ ГРАНИЧНИЯ КОНТРОЛ

Питър Дракър, един от съвременните и най-цитирани автори, обобщава, че управлението на организациите се нарича мениджмънт или бизнес мениджмънт (Дракър, 2005, с. 14). Той се оформя през 30-те години на XX век, първо като практика, а в последствие и като теория, която започва да се преподава във всички университети на САЩ⁴.

Илия Илиев, автор на книгата „Управление на полицейските и специалните служби“, излязла от печат през 2000 г., прави бележката, че понятието “мениджмънт” се отнася до научното управление в бизнеса, т.е. в икономическата сфера (Илиев, 2000). Той правилно обобщава, че в пирамидалните държавни организации с нестопанска (идеална) цел има специфика в предмета на управлението.

Още по-голяма конкретика изисква подходът към отделните дейности и структури в МВР и други институции за сигурност. Например, П. Владимиров, автор на книгата „Управление на специалните служби“, издадена през 2002 г., отделя голямо внимание на познанието за оперативната обстановка, теорията на информацията и творческите подходи към обектите на разузнавателната дейност (Владимиров, 2002).

Голяма обобщаваща роля за издигане на качеството на научното управление у нас имат и авторите Е. Къндева, А. Ангелов, М. Кънчев, Ц. Семерджиев и др., чиято компетентност ще бъде използвана в процеса на изложението. Специално трябва да се отбележи, че след 1990 година в Република България чрез различни проекти, инициативи, индивидуални и колективни активности, навлязоха управленски технологии и подходи, които обогатиха практиката, без количествените натрупвания да доведат до нова, еднозначна и

¹ За повече информация относно теоретичните постановки, свързани със социалното управление вж.: Марков, М. (1975). *Теория на социалното управление*. Партиздат, 35-37.

² За повече подробности вж.: Афанасиев, В. (1968). *Научното управление на обществото* (Б. Мисирков, прев.). БКП, 250.

³ Всичко казано по повод управлението и граничния контрол, запазва своята теоретична стойност, но след пандемията Ковид – 19 и разгара на конфликта в Украйна, тази материя придобива нов контекст.

⁴ По-подробно вж.: Дракър, П. (2005). *Мениджмънт. Предизвикателствата през XXI век*. Класика и стил, 14-15.

методологически вярна теория за управлението на страната и стопанството в началото на ХХІ век.

Преходът на страната, започнал от 1989 г., завари политическия и стопански елит без ясни цели, технологии и подходи, поради което настъпи тотален управленски срив. Той засегна и сферата на националната сигурност и МВР.

Към граничния контрол отсъстваше принципен подход – първо той бе обявен за тоталитарна отживелица, след това бе сочен като генератор на корупция и когато дойде ред да бъдем оценявани за ЕС и Шенген разбрахме, че е необходим системен подход. Но в сферата на сигурност нещата не стават от днес за утре.

Голяма методологическа роля за управлението на МВР и граничния контрол имат развитието и класификацията на управленската мисъл. Макар и самостоятелна област от знанието, в зависимост от доминиращия подход, днес разграничаваме кибернетични, юридически, политологически, социо-психологични, военни и пр. школи в управленската теория.

Много автори днес класифицират школите по реда на тяхната поява и узряване – управление в доиндустриалната епоха, доаналитичен етап, тейлъризъм (административна школа), класическо управление и първа управленска революция, неокласически подход в управлението, втора управленска революция, информационна епоха в управлението (Стойков, Василев, Кресналийска & Чорбаджийска, 2016). Това трябва да се отчита при представянето на теорията за граничен контрол, защото самата тя има исторически особености⁵.

Напоследък много ясно личи, че представителите на големите държави държат да се говори за японска, американска, руска, френска, немска, китайска и пр. школи. За съжаление, според нас, ЕС не успя да наложи своя научна школа (въведе само оперативни инструменти за управление) и това доведе до редица стратегически пропуски в сферата на сигурността, икономиката и миграционния контрол. Това се потвърждава от върховния представител на ЕС по външната политика и сигурността Жозеп Борел, който на 22 октомври 2022 г. заяви: „Изчезна светът, в който САЩ осигуряват нашата сигурност, а Китай и Русия – нашия напредък.“

От гледна точка на свободата на инициатива и поведението в организациите, управленските школи се делят на две големи групи – либерални и командно-контролни, като между тях са разположени техни производни.

⁵ Допълнително информация за класификацията на различните школи в управленската теория вж.: Стойков, С., Василев, В., Кресналийска, Г., & О. Чорбаджийска. (2016). *Стратегически анализ, мениджмънт и управление*. Пропелер.

В края на XX век все по-голямо внимание се обръщаше на т. нар. „школа на човешките отношения“, чийто виден представител е Елтън Мейо, с известните му Хоторнски експерименти.

Не може да се отрече, че прогресът на организациите се базира на живия труд.

Затова целите на управлението трябва да се насочат към грижа, образование и прогрес на работещите⁶.

Надделява и мнението, че понятията началници – подчинени трябва да се заменят със сътрудници (Владимирова, Спасов & Стефанов, 1998, с. 7).

Всичко това е на път да бъде игнорирано от постановките за Индустрия 4.0 (вече говорим за Индустрия 5.0), която абсолютизира дигитализацията, изкуствения интелект, киберпространството и виртуалните светове⁷ (Хорозова, 2020, с. 9).

От друга страна, на фона на вихрещия се глобализъм, холандският професор Хеерт Хофстеде отдавна отстоява, че националната култура влияе силно върху управлението на държавата (Хофстеде, 2000). В този смисъл прилагането на лондонска стратегия в Близкия Изток и Африка може да доведе до тотален провал.

Въпреки, че голяма част от ръководителите в МВР подценяват теорията и методологията и не виждат голямата ѝ роля за практиката, трябва да отбележим, че историята, настоящето и бъдещето на граничния контрол се движат в лоното на тези школи и парадигми. Например, след 1989 г. съветската школа на управлението отстъпи място на американската, а управлението на Гранична полиция изцяло бе повлияно от модела на федералната гранична охрана на ГФР. Понятието „управление“ в системата на МВР по традиция много често се отъждествява с „ръководство“ (вж. напр. Чл. 33 от Закона за МВР). Под общото понятие управленци или ръководители, се имат предвид министри, директори, началници, командири и техните заместници.

Горното изложение е достатъчна основа, за да се фокусираме към теоретичните основи на граничния контрол.

2. ОСНОВНИ ИЗИСКВАНИЯ КЪМ УПРАВЛЕНИЕТО НА ГРАНИЧНИЯ КОНТРОЛ

Историческото движение на българската гранична охрана бе отразено в множество научни и професионални трудове в последните двадесет години. То дава само еднопосочна представа за управлението,

⁶ За повече информация, относно управлението на човешките ресурси и отражението му към развитието на организациите вж.: Владимирова, К., Спасов, К. & Стефанов, Н. (1998). *Управление на човешките ресурси*. УИ „Стопанство“, 7-46.

⁷ За подробности, относно значимостта на дигитализацията и бурното развитие на технологиите в сферата на сигурността и съвременните организации вж.: Хорозова, В. (2020). *Индустриалните революции и информационните следствия за сигурността и киберразузнаването*. Диомира, 9-22.

която освен друго, превърна суверенитета, националните интереси и границите в арена за временни политически пристрастия.

През 2022 г. ние се обединихме по темата едва, когато за втори път ни затвориха вратите на Шенген. Това показва, че липсва солидна национална традиция за обективна оценка на миналото, селектиране на новите знания и целенасочена подготовка на управленските кадри. Според С. Стойков дилемата, свързана със сигурността е ключово предизвикателство за международната държавна система⁸ (Стойков, 2022, с. 58). В този смисъл трябва да се отбележи, че както в света се търси универсална управленска система, така поне в рамките на ЕС управлението на граничния контрол трябва да се подчинява на единни стандарти. Проблемът е дали те са адекватни спрямо националните интереси и обстановката преди всичко на периферните държави, заплашени от военнополитически, миграционни и цивилизационни кризи.

Гергана Кресналийска⁹ подчертава ролята на стратегическия мениджмънт на сигурността като основен фактор за изграждане на ефективна политика, която да отговори адекватно на непрекъснатите промени в средата на сигурност (Кресналийска, 2022, с. 209).

Според нас, ако трябва да се направи по-солидно обективно и съвременно теоретично обобщение и предвиждане на управленската теория, на правната регламентация и на практиката в сферата на граничния контрол, за всяка отделна държава или съюз, то това трябва да бъде съобразено с няколко изисквания.

На първо място обръщаме внимание на следните предварителни условия:

да отчита класическите световни образци в тази консервативна и взривоопасна материя;

да не пренебрегва историческия ход, позитивите, грешките и новите възможности на системата за граничен контрол;

да изхожда от официално възприетата управленска теория в България и поставените национални цели пред граничния контрол;

да оцени обективно ролята на доминиращите външни фактори, държави и коалиции, които повлияват повече или по-малко със своя управленски модел;

да комбинира идеите и инструментите, с които се реализира политиката за граничен контрол и присъствието по периферията –

⁸ За повече информация, по отношение на релацията „сигурност – несигурност” виж: Стойков, С. (Декември 2022) Дилемата на (не)сигурността и добавената стойност на образованието за сигурност. *Сигурност и отбрана*, (2), 58-81. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-2-04-stoykov.pdf>

⁹ Вж. по-подробно в: Кресналийска, Г. (2022). Стратегически мениджмънт на сигурността – ключов фактор за формиране на ефективна политика, *Сборник доклади от Научна конференция „Актуални проблеми на сигурността” 2022*. ИК на НВУ „Васил Левски”, 209-215.

полицейско, военно, народно-доброволно, съюзническо, съвместно и пр.;

критерии за теоретичните постановки са резултатите, а не етикетите от всяко управление – това се знае и прави навсякъде по света.

В крайна сметка извеждаме ясно предупреждение – геополитическата трансформация в Югоизточна Европа може да е толкова рязка, че старите управленски теории, кадри и структури не успяват да запазят ценното и полезното за Европа.

В национален мащаб виждаме, че, някои нови лидери, често ръководени от външни „съветници“, в продължение на години премахват “отживелите” системи и изграждат хаотични нови модели в зависимост от обещанията и финансирането.

Ескалацията на миграционните потоци към Европа след Арабските революции, конфликтите в Близкия изток и войната в Украйна, са категорично предупреждение за институциите на ЕС и държавите от източната му периферия.

Международноправната регламентация на дейностите, свързани с граничния контрол е основополагащ източник за управлението. Координатор на този процес е ООН, като основен кодифициращ източник по тази материя е Устава на ООН.

Член 5 (4) от Конституцията на Република България постановява, че „Международните договори, ратифицирани по конституционен ред, обнародвани и влезли в сила за Република България, са част от вътрешното право на страната. Те имат предимство пред тези норми на вътрешното законодателство, които им противоречат“. Това изискване е залегнало и в чл. 3, ал. 1, т. 1 от Закона за МВР като основен принцип, който гласи, че дейността на МВР се осъществява при „спазване на Конституцията, законите и международните договори, по които Република България е страна“¹⁰.

В международната практика все по-голямо значение придобиват нормите, гарантиращи свобода, равенство и стандарти за хората. Показателен в това отношение е, например, Международният пакт за граждански и политически права, приет от Общото събрание на ООН с Резолюция 220 А (XXI) на 16.12.1966 г. и др.

Изискванията на Международното хуманитарно право са особено важни в случай на конфликти. То се дели на:

Женевско право – закриля жертвите на войната, независимо дали са военни или цивилни, когато са извън „сражението“. От този статут се ползват лица, които не участват или са прекратили участието си във военните действия. Обхваща дейността и на органите на МВР;

¹⁰ По- подробно вж.: Закон за МВР, с последно изм. и доп. ДВ бр. 62 от 5 Август 2022 г.

Хагско право – регламентира методите и средствата за водене на война. Предназначено е за военните органи и активните участници в конфликтите¹¹ (Арабаджийски, 2002, с. 118).

Изисквания, произтичащи от членството на Република България в евроатлантическите структури и задължения относно контрола на външните граници на ЕС. Основни правни актове в това отношение са:

Договор за създаване на ЕС, подписан в Маастрихт на 07.02.1992 г. Обн., С ОВ, бр. 191 от 29 юли 1992;

Договор от Лисабон за изменение на Договора за Европейския съюз и на Договора за създаване на Европейската общност. Обн., С ОВ. бр. 306 от 17.12.2007 г.;

Конвенция за прилагане на Споразумението от Шенген (КПСШ) от 14.06.1985 г. Обн., ЛОВ, бр. 239 от 22 септември 2000 г.;

Хартата на основните права на Европейския съюз;

Регламент (ЕС) 2016/399 на ЕП и на Съвета от 9 март 2016 година относно Кодекс на Съюза за режима на движение на лица през границите (Кодекс на шенгенските граници), Обн. ЛОВ. бр. 77 от 23 Март 2016 г.;

Регламент (ЕС) 2019/1896 на ЕП и на Съвета от 13 ноември 2019 година за европейската гранична и брегова охрана и за отмяна на регламенти (ЕС) № 1052/2013 и (ЕС) 2016/1624.

Както е видно, Правото на ЕС е обемна и сложна материя, която за съжаление не се познава като йерархия, принципи и национални трансформации. За съжаление, в сферата на граничния контрол понякога се намесват външни фактори, които игнорират експертите по материята и втората половина на 2022 г. бе изпъстрена с инциденти.

Националните приоритети при определяне на стратегията за българските граници и техния контрол често се подценяват от теоретичите и управленците. Влиянието на мегасистемите върху политиката на малките държави е очевидно.

Основният въпрос в случая е каква национална политика може да си позволи страната в областта на граничния контрол. Изясняването на стратегическите цели зависи от обективната оценка на:

Перспективите, единството и противоречията на европейското и евроатлантическото движение на изток.

Еволюцията на заплахите за националната сигурност по пътя на разширяването.

Какъв ще бъде характерът на външните граници на ЕС.

¹¹ По- подробно вж.: Арабаджийски. Н. (2002). *Полицейска администрация*. Албатрос, 118-125.

Отчитане на икономическите, културните и демографските тенденции в крайграничните райони на България след излизане на негативните резултати от преброяването на населението през 2021 г.

Какви ще бъдат новите модели за световна сигурност и геополитическите тенденции между Азия, Европа и Африка.

Всичко казано, показва, че България дълго ще остане на периферията на ЕС и Шенген и ще бъде изправена пред непредвидими обстоятелства. Единствено правилният подход може да бъде формулиране на ясни, но гъвкави, и подходящи за всички предизвикателства приоритети за сигурност на българските граници. Основа за подобен подход могат да бъдат Конституцията, нормативни актове, научни трудове, концепции и подходи на съседните на България или други страни с подобно геополитическо положение. Конституцията на Република България постановява, че:

„Република България е единна държава с местно самоуправление. В нея не се допускат автономни териториални образувания“ (чл. 2, /1/);

„Териториалната цялост на Република България е неприкосновена“ (чл. 2, /2/);

„Забраняват се организации, чиято дейност е насочена срещу суверенитета, териториалната цялост на страната и единството на нацията, към разпалване на расова, етническа или религиозна вражда, към нарушаване правата и свободите на гражданите, както и организации, които създават тайни или военизирани структури или че се стремят да постигнат целите си чрез насилие“ (чл. 44 /2/);

„Народното събрание ратифицира и денонсира със закон международните договори, които 3. Предвиждат коригиране на границата на България“ (чл. 85 /1/).

Тези и други текстове от основния закон са актуални, поради три причини: първо, защото разпадането на политическите структури в Югоизточна Европа с насилие не са новост, а историческа закономерност, второ, унитарните и федеративните държави имат различни системи за сигурност и граничен контрол и ползването на чуждия опит трябва да се прецизира и трето, миграциите, сепаратизмът, хибридните войни и трансграничният тероризъм се управляват от неясни международни субекти, а легитимните световни системи за сигурност често реагират постфактум. Точно това наблюдаваме в конфликтите около Кавказ, в Западните Балкани и в Украйна.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Човешкият свят е динамично пространство, което се променя под напора на множество предизвикателства, които еволюционно или бързо се превръщат в заплахи и рискове за сигурността.

Една от институциите, които наблюдават, анализират и противодействат на негативните външни процеси е системата на граничния контрол. Пандемията Ковит-19 беше само един от примерите, които върнаха границите в техните най-консервативни ограничителни времена.

Пред науката на ЕС стои въпросът каква система за граничен контрол ще строи на огромните си граници.

България, като хилядолетна държава на цивилизационен разлом, има и традицията и експертния състав, за да бъде лидер в тази сфера.

ЛИТЕРАТУРА:

- Арабаджийски. Н. (2002). *Полицейска администрация*. Албатрос.
- Афанасиев, В. (1968). *Научното управление на обществото* (Б. Мисирков, прев.). БКП.
- Владимиров, П. (2002). *Управление на специалните служби*. КП.
- Владимова, К., Спасов, К., & Стефанов, Н. (1998). *Управление на човешките ресурси*. УИ „Стопанство”.
- Дракър, П. (2005). *Мениджмънт. Предизвикателствата през XXI век*. Класика и стил.
- Закон за МВР, с последно изм. и доп. ДВ бр. 62 от 5 Август 2022г. Наличен на <https://lex.bg/laws/ldoc/2136243824>
- Илиев. И. (2000). *Управление на полицейските и специалните служби*. Албатрос.
- Конституцията на Република България, Обн. ДВ, бр. 56 от 13.07.1995 г. с посл. изм. и доп.
- Кресналияска, Г. (2022). Стратегически мениджмънт на сигурността – ключов фактор за формиране на ефективна политика. *Сборник доклади от Научна конференция „Актуални проблеми на сигурността” 2022*. ИК на НВУ „Васил Левски”.
- Марков, М. (1975). *Теория на социалното управление*. Партиздат.
- Сборник от международни документи. (1992). *Център по правата на човека-Женева*.
- Стойков, С. (Декември 2022) Дилемата на (не)сигурността и добавената стойност на образованието за сигурност. *Сигурност и отбрана*, (2), 58-81. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-2-04-stoykov.pdf>
- Стойков, С., Василев, В., Кресналияска, Г., & О. Чорбаджийска. (2016). *Стратегически анализ, мениджмънт и управление*. Пропелер.
- Хорозова, В. (2020). *Индустриалните революции и информационните следствия за сигурността и киберразузнаването*. Диомира.
- Хофстеде, Х. (2000). Културата на нацията влияе силно върху управлението на държавата. *Списание НАТО и България*, 1(6).

РАЗГРАНИЧЕНИЕ МЕЖДУ „ЧЕРНИ“ И „БЕЛИ“ ХАУАЛА ТРАНЗАКЦИИ В КОНТЕКСТА НА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕТО НА ИЗПИРАНЕТО НА ПАРИ

Гергана Йорданова

CIRCUMSCRIPTION BETWEEN “BLACK” AND “WHITE” HAWALA TRANSACTIONS WITHIN ANTI- MONEY LAUNDERING CONTEXT

Gergana Yordanova

Резюме: *Превенцията на използването на финансовата система за целите на изпирането на пари включва дефинитивното пространство на т.нар. „черни“ и „бели“ Хауала транзакции. Настоящата статия резюмира възгледите на автора при дефиниране на „черните“ и „белите“ Хауала транзакции като секютизиран проблем и дава някои възможности за неговата десекюритизация в борбата с изпирането на пари и финансирането на тероризма.*

Ключови думи: *Хауала, изпиране на пари, финансиране на тероризъм*

Abstract: *The prevention of the usage of the financial system for money laundering purposes includes the definitive area of the so-called "Black" and "White" Hawala transactions. The present article summarizes the author's views in defining "Black" and "White" Hawala transactions as a securitized problem and gives some options for its de-securitization in the fight against money laundering and terrorist financing.*

Keywords: *Terrorism Financing, Proliferation, Money Laundering, "Islamic State"*

Увод

Концептуализацията на Арабската неформална система за прехвърляне на парични средства „Хауала“ (извън регулираната финансова система, без физическа доставка на парите), като понятие в теорията на финансовата сигурност и разследването на финансовите престъпления, свързани с нея, налага дефинирането на две водещи семиотични понятия в оперативно-издирвателната дейност, а именно т.нар. „черни“ и „бели“ Хауала транзакции. Класификацията на тези две категории, дело на експерти от Европол и Държавния департамент

на САЩ¹, е субективна и относителна, доколкото същността, функционалните особености и социеталното значение на системата все още не е достатъчно изследвано и проучено. Нещо повече, те касаят „...състоянието на равновесие...“² на всяка система, т.е. нейната сигурност. И все пак, в своя специализиран дискурс, същата дава някои основни насоки в работата на специалистите при разкриването, разследването и изучаването на начина, по който протичат сделките по прехвърляне на парични средства със сетълмент от типа „Хауала“.

В допълнение към гореизложеното, следва да се има предвид и обстоятелството, че системата „Хауала“ засяга особен сегмент от Доктрината на Шариатските финанси³, а именно доверителното управление и сключването на договори за финансова сигурност (безопасност). Като такава, тя е характерна преди всичко за специфични дефинитивни геополитически и геоикономически пространства с регионален характер, каквито са Широкият Близък Изток, Северна Африка и Азия. Тези регионални пространства притежават специфични географски, икономически, социетални и етно-конфесионални граници, които са динамични и чиито „...мащаби и отличителна черта...“ изисква задълбочено наблюдение и анализиране на латентно протичащите ендегенни процеси⁴.

Успоредно с това трябва да се обърне внимание и на специфичната особеност на икономическата и финансова сигурност като „...ключово понятие във всички концепции за национална сигурност...“⁵, което превръща системата „Хауала“ и извършваните посредством нея операции по прехвърляне на парични средства, без физическа доставка, в неделим елемент от всяка система на национална (икономическа и

¹ JOST, P. and H. SANDHU. *The Hawala Alternative Remittance System and its Role in Money Laundering*. Appendix A. Origins of Hawala, Hundi and Other Related Words. United States Department of the Treasury Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN). INTERPOL/FOPAC. [Online]. [viewed 17.05.2022]. Available from: <https://www.amnet.co.il/attachments/FinCEN-Hawala-rpt.pdf>

² Йончев, Д. (Ноември 2022). Сигурна ли е сигурността? *Сигурност и отбрана*, (1), 7-14. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-1-01-yonchev.pdf>

³ Икономически, религиозен и културен феномен – геоикономически код; финансова и банкова дейност, основани на принципите на ислямската юриспруденция и религиозни традиции, а именно: кредитиране без лихва, инвестиране в реални активи и извършване на икономическа и търговска дейност, без необосновани, непремерени, прекомерни рискове (гарър). За повече информация относно концепцията на Шариатските финанси виж Йорданова, Г. (Януари 2023). Хауала. Същност. Типологии за изпиране на пари и финансиране на тероризъм и пролиферация. Глава I. Произход, концептуализация и *modus operandi* на системата „Хауала“, т. 5 [65–74]. В: *Библиотека „Сигурност“*. Бр. 33. Фондация „Институт за национална и международна сигурност“. София. ISBN 978-619-7143-14-0

⁴ Димитров, М. (Юни 2021). Дефиниционни аспекти на регионалните пространства. В: *International Scientific Conference “Military Sciences and National Security”*, 07-10.06.2021, Borovets, Bulgaria [online]. Scientific Technical Union of Mechanical Engineering "Industry - 4.0.", 2021, vol. V(3), pp. 287-290. eISSN 2535-0323. Извлечено от: www.techtos.net/sbornik/2021/3-2021.pdf Стр. 276.

⁵ Велкова, Л. (Декември 2022). Икономическата сигурност – фундамент на националната сигурност. *Сигурност и отбрана*, (2), 7-19. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-2-01-velkova.pdf> Стр. 8.

финансова) сигурност, „...с оглед разкриването на действителното състояние на вътрешната му динамика...“⁶ (има се предвид регионалното пространство и сигурността му, дефинирано през призмата на системата „Хауала“)⁷.

Класификация на „черни“ и „бели“ Хауала транзакции

Имайки предвид финансово-счетоводните особености на операциите по прехвърляне на парични средства със сетълмент от типа „Хауала“ и следвайки принципа на законността (основополагащ, върховен принцип в системата на правото и правовата държава), Държавният департамент на САЩ систематизира две основни категории Хауала транзакции: „черни“ и „бели“⁸ (вж. Таблица 1).

Таблица 1. Класификация на видовете „Хауала“ транзакции по признака „законност“

„Бели Хауала транзакции“	„Черни Хауала транзакции“
Социално-битова издръжка на домакинствата	Пътувания, туристически услуги, агенции за самолетни билети
Образование и квалификация	Търговия с леки и лекотоварни автомобили и части
Медицинско лечение	Таксиметрова дейност
Издръжка на мигранти	Финансови услуги от типа „лизинг“ и „факторинг“
Светски и религиозни събития	Обмяна на валута и осребряване на пътнически чекове
Хадж	Трафик на хора и контрабанда на мигранти, жени, човешки органи
Благотворителност, спонсорства, милостиня	Търговия с бижута
Строеж на духовни, религиозни и културно-образователни центрове	Търговия с традиционни Източни продукти
Издателска дейност	Международни телефонни и интернет услуги
Закат	Търговия с нефт и газ
	Трафик на наркотични вещества

Източник: собствена интерпретация въз основа на мета данни от проведено емпирично изследване.

⁶ Вж. цит. 4. Пак там. Стр. 276.

⁷ Бел. моя.

⁸ Вж. цит. 1. Пак там. Стр. 12. В допълнение вж. JOST, Patrick (1997). *Black Hawala, Financial Crimes and the World Drug Trade* in Jayasuriya, D.C. The U.S. Department of the Treasury, Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN), Office of Communications, 2070 Chain Bridge Road, Suite 200, Vienna, VA 22182 USA.

В дефинитивната категория на т.нар. „бели Хауала транзакции“ попадат всички сделки, операции и/или транзакции, за които не са налице подозрения или обосновани предположения, че са с криминален характер, не е доказан състав на престъпление при извършването им и няма данни за криминален произход на средствата. В повечето случаи, обикновено това са операции, отнасящи се до прехвърляне на дребни по номинал суми с цел прехвърляне на средства между свързани помежду си лица (най-често по роднински признак). Предназначението на тези прехвърляния обикновено касае широк кръг въпроси, свързани с покриване на разходите за:

1. Социално-битовата издръжка на домакинствата: комунални задължения, покупка на храни, напитки и стоки/вещи от първа необходимост, дрехи, обувки, изплащане на кредитни задължения, религиозни нужди.

2. Образованието и квалификацията на децата и/или други членове на семейството/фамилията, вкл. образование в чужбина: книги, учебници, помагала, частни уроци, интернет и др.

3. Медицинското лечение, лекарства и консумативи в семейството, фамилията, дома.

4. Издръжката на мигрантите в други държави (особено в контекста на мигрантските потоци след Панарабските революции от 2015 г. насам).

5. Традиционните светски и религиозни събития в контекста на социеталната сигурност на мюсюлманските общности: суннет, годеж, къна геджесе, сватба, курбан, ифтар и др.

6. Ежегодното поклонение пред древния храм „Кааба“ и джамията „Масджид ал-Харам“ („Домът на Аллах“) в Мекка (т.нар. „хадж“)⁹.

7. Благотворителна дейност, спонсорства, милостиня.

8. Строеж и ремонт на мюсюлмански духовни, религиозни и културно-образователни центрове.

9. Издателска и просветителска дейност в областта на исляма, Шариата, ислямската юриспруденция и хадисите¹⁰.

10. Вноската по задължителния данък „Закат“¹¹.

⁹ Петият стълб на исляма съгласно доктрината „Ибада“ (религиозните задължения на всички мюсюлмани в зряла възраст, здраво тяло и ум). Всеки възрастен мюсюлманин е длъжен да извърши религиозно поклонение поне веднъж в живота си, възпроизвеждайки поредица от събития в живота на пророците Ибрахим, Хаджар и Исмаил. За повече информация относно тълкуването на понятието виж ЕСПОЗИТО, Джон Л. (2007). Оксфордски речник на исляма. София: Рива, 2007. Стр. 122, 403-404.

¹⁰ Предание за словата и деянията на Пророка Муххамед и други мюсюлмани от зората на исляма, авторитетен източник на откровения. Вж. бел. 9. Пак там. Стр. 405.

¹¹ Третият стълб на исляма съгласно доктрината „Ибада“. Задължителна милостиня, подаяние, спонсорство, дарение от всеки праведен мюсюлманин в размер на 2,5% от нетната стойност на годишните ликвидни активи и доходоносни имуществва, платими на религиозен служител или на представител на ислямската държава или на местната джамия. Средствата, събрани от заката, се използват за благотворителна, духовна и религиозна дейност, освобождаване на роби, заложенници и

Горепосочените транзакции принципно не попадат в обхвата на наблюдение и на дефинициите за съмнителни сделки и/или клиенти от страна на разследващите органи или широк кръг задължени лица във връзка с превенцията и противодействието на използването на финансовата система за целите на изпирането на пари: обменни бюра, финансово-кредитни институции, оператори на платежни и сетълмент системи, други доставчици на платежни услуги, застрахователи и застрахователни посредници, лизингови предприятия, пощенски оператори с лиценз за извършване на пощенски парични преводи, инвестиционни посредници и др. В повечето случаи горепосочените типологии (сфери на проявление) не представляват значим оперативен интерес, от криминална гледна точка.

Следва да се отбележи, че макар и да не попадат в обхвата на традиционните и регулирани по законов път банкови и платежни системи, повечето „бели Хауала транзакции“, поради малките суми, от гледна точка на съвкупната им номинална стойност, които прехвърлят (т.е. маловажни), не са в състояние да окажат пряко, съществено значение (значително икономическо влияние) върху регионалната икономическа и финансова сигурност, на чиято географска територия се извършват. Същите, в общия случай, не водят до престъпно увреждане на обществения интерес, поради което трудно биха могли да бъдат дефинирани като реална заплаха за икономическата и финансова мощ.

Независимо от това, в по-широк дискурс, „белите Хауала транзакции“ биха могли да се разглеждат като съществени възприятийни параметри на дефинитивното пространство на системата „Хауала“ и да бъдат обект на изследователски и оперативен интерес с оглед разкриване на потенциални „черни Хауала транзакции“ дори измежду „бели“ такива.

В дефинитивната категория на т.нар. **„черни Хауала транзакции“** попадат всички сделки и/или транзакции, за които е налице обосновано предположение или е доказано, че имат криминален произход. Същите попадат в приложното поле на квалифицирания състав на тежки престъпления като „изпиране на пари“ и „финансиране на тероризъм“. От гледна точка на изпирането на пари, когато са извършени умишлено, те касаят хипотезите, описани в чл. 2, ал. 1, т. 1–4 вкл. от Закона за мерките срещу изпирането на пари (ЗМИП)¹² и

длъжници, административни дейности, строителство на молитвени и образователни институции, за да бъдат нахранени бедните, за издръжка на обреклите се в служба на Аллах и др. Освен в парични средства, закят може да се дава и под формата на злато, сребро, селскостопански животни, земеделска продукция, чуждестранна валута, ценни книжа, полици и други ликвидни активи, които са халал. Вж. бел. 9. Пак там. Стр. 115.

¹² Обн., ДВ, бр. 27 от 27.03.2018 г., изм., бр. 32 от 26.04.2022 г., в сила от 27.07.2022 г.

Правилника за неговото приложение (ППЗМИП)¹³. От гледна точка на финансирането на тероризма, те обхващат действията, упоменати в §1, т. 3 от Допълнителните разпоредби на Закона за мерките срещу финансирането на тероризма (ЗМФТ)¹⁴.

Във всички от горепосочените хипотези следва да може да бъде доказана свързаност с или същинско изпиране на пари, финансиране на тероризъм и радикална дейност и/или други предикатни за тях престъпления, доколкото е нарушена връзката с източника на средствата и трудно, вкл. чрез умишлено прикриване, не могат да бъдат доказани легалният произход на имуществото и целево предназначение на средствата.

Посредством прилагане на структуралистски подход към изследваното дефинитивно пространство на системата „Хауала“, в дискурса на т.нар. „черни Хауала транзакции“, доколкото той *„...притежава значителен потенциал, произтичащ от възможността за откриване на ред спрямо системи, за които на пръв поглед изглежда, че е присъщ безпорядък...“*¹⁵, могат да бъдат дефинирани, по функционален признак, следните по-важни бизнес дейности и занятия, под чието прикритие би могло да се допусне разгръщане на вътрешни и трансгранични типологии за изпиране на пари при сетълмент чрез „черни Хауала транзакции“:

1. Пътувания, туристически услуги (агенции за организирано пътуване, гидове и водачи, компании за продажба на самолетни билети и др.) транспорт, спедиция и логистика по море, суша и въздух.

2. Търговия с леки, леко- и тежкотоварни автомобили втора употреба. Незаконна търговия с откраднати леки и лекотоварни автомобили (на вторичен и третичен пазар), в т.ч. на техни части. Наем на леки автомобили - обикновено не чрез лицензирани международни вериги от компании за наем или франчайзинг, а „наемодатели“ на дребно, с малък автомобилен парк (до 10 автомобили), за да не правят впечатление на разследващите органи.

3. Таксиметрова дейност – също не в рамките на големи вериги от таксиметрови компании, а самостоятелно с един до два автомобила.

4. Дейности, свързани с предоставяне на финансови услуги от типа „лизинг“ и „факторинг“. Финансови измами и извършване на незаконни онлайн и реални хазартни и спортни залагания чрез нелегални платформи.

¹³ Приет с ПМС № 357 от 31.12.2018 г., изм. и доп., бр. 21 от 13.03.2020 г.

¹⁴ Обн., ДВ, бр. 16 от 18.02.2003 г., изм., бр. 21 от 12.03.2021 г.

¹⁵ ДИМИТРОВ, Михаил (Май 2021). Структуралистски подход към разбиране на регионалните пространства. В: Сборник научни трудове. Международна научна конференция „Кризи и сигурност – корелации и предизвикателства“. Том 1. Кризи и сигурност на международно и регионално ниво. Нов български университет. [34 – 40] Научно-технически съюз по машиностроене „Индустрия 4.0.“ ISBN 978-619-7383-22-5. Стр. 34.

5. Нелегална търговия с високорискови бинарни опции и други видове фючърси (финансови деривати) в интернет.

6. Трафик на хора и контрабанда на мигранти от Близък и Среден Изток и Северна Африка, вкл. всяко от престъпленията, посочени в Директива 2011/36/ЕС¹⁶, трафик на жени с цел сексуална експлоатация, нелегална търговия с новородени бебета, сурогатно майчинство и (пре)продажба на малки момиченца и жени като робини, вкл. всяко от престъпленията, посочени в Директива 2011/36/ЕС и нелегална търговия („черен пазар“) с човешки органи (сърце, черен и бял дроб, бъбреци, очни роговици), кръв и плазма от редки кръвни групи („AB отрицателна“ и „B отрицателна“), вкл. след преболедуване от SARS-CoV-2 (реконвалесцентна плазма).

7. Търговия с бижута, благородни метали и скъпоценни камъни, със заплащане в брой, в малки номинали.

8. Обмяна на чуждестранна валута (в т.ч. на хотелски рецепции), отпускане на пари в заем срещу лихва и осребряване на пътнически чекове – „Хауала“ бизнесът е особено успешен в държави и юрисдикции, в които не се издават и не се приемат за инкасиране чекове, в т.ч. и пътнически, а самите чекови услуги са слабо развити или изобщо не се предлагат като форма на разплащане, поради което се налага носене на пари в брой.

9. Производство и търговия с традиционни източни продукти – ръчно тъкани килими и черги, храни и напитки, плодове, зеленчуци, месни и млечни продукти, чай, кафе, подправки и аромати.

10. Доставчици на международни телефонни и интернет услуги и компании, отговарящи за поддръжката на „yellow pages“. Търговия с предплатени карти за услуги – телефон, интернет, транспорт.

11. Търговия на дребно с петрол, петролни продукти и природен газ, добивани от Близкия и Среден Изток, замяна на плодородна земя и оазиси в пустинята.

12. Рекет и контрабанда на стоки и природни ресурси в Близкия и Среден Изток.

13. Незаконен трафик на наркотични вещества и психотропни субстанции, вкл. всяко от престъпленията, посочени в Рамково решение 2004/757/ПВР на Съвета от 25.10. 2004 г. за установяване на минималните разпоредби относно съставните елементи на наказуемите деяния и прилаганите наказания в областта на трафика на наркотици¹⁷.

¹⁶ Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 05.04.2011 г. относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него и за замяна на Рамково решение 2002/629/ПВР на Съвета. OJ L 101, 15.4.2011, р. 1–11.

¹⁷ Рамково Решение 2004/757/ПВР на Съвета от 25.10.2004 г. за установяване на минималните разпоредби относно съставните елементи на наказуемите деяния и прилаганите наказания в областта на трафика на наркотици. OJ L 335, 11.11.2004, р. 8–11.

14. Изграждане на схеми от типа *“boiler room”* – измами за генериране на бърза доходност по инвестиции, първоначално направени с „мръсни пари“, подлежащи на „изпиране“ („изкуствена“ покупко-продажба на финансови инструменти, най-често акции на кухни, несъществуващи търговски компании, между свързани помежду си дружества, с цел поддържане на висока цена на тези инструменти на ОТС пазара).

15. Генериране на измами от типа „социално инженерство“, свързани с атаки спрямо високочувствителна персонална информация (телефонни номера, *e-mail*, профили в социални мрежи, пароли за *on-line* и мобилно банкиране, персонални идентификационни кодове за достъп и подписване на операции с квалифициран електронен подпис, пароли за тоукън устройства и други средства за обмен на информация, в т.ч. криптоактиви), в резултат на които се извършват кражби на парични средства, самоличност и други злоупотреби.

16. Незаконна търговия с антики, монети и произведения на изкуството от конфликтни зони с висока историческа стойност, изложени за продажба в незаконно-устроени аукциони в интернет, в *“darknet”* или на тайни физически места за продажба, уговорени в частна комуникация в социалните мрежи, със заплащане в брой.

17. Откуп, платен в брой, за неправомерно използване на данни и пароли за достъп до функциониране на специфични медицински импланти (изкуствени кардио и транскраниални-електромагнитни стимулатори, дефибрилатори и др.).

Следва да се отбележи, че в рамките на категорията **„Черна Хауала“** е допустимо да попаднат и сделки и транзакции, първоначално дефинирани като **„Бяла Хауала“**, но с криминална етимология на някои от елементите в сделката (най-вече трансферираното имущество – парични средства или друг вид ценности), дори когато не е налице знание за това у някои от участниците в сделката (наредител, бенефициар или хауаладар от мрежата). Характерни дефинитивни особености (сигнали, критерии за съмнителна операция), в тези случаи, са следните **кумулятивно действащи структурни елементи**¹⁸:

- Изпращаните суми са дребни по номинал – най-често 100 валутни единици (по-рядко хиляда), за да не правят впечатление големите суми при евентуално съмнение;

¹⁸ Признаците са изведени на база разкрита типология за изпиране на пари от типа „Хауала“ съгласно изнесеното в отчетни документи на контраразузнавателна служба. За повече информация относно типологията виж Годишен доклад за дейността на Специализирана административна дирекция „Финансово разузнаване“ на Държавна агенция „Национална сигурност“ (2013 г.). Раздел VII. Тенденции, установени във връзка с изпиране на пари. София. Извлечено от: www.dans.bg/images/stories/FID/Godishni%20dokladi/ANNUAL_REPORT2013-bul-09052014.pdf
Стр. 28

- Адресати, т.е. бенефициери (приобретатели)¹⁹ на Хауала преводите са едни и същи правни субекти, в повечето случаи физически лица (не е задължително да са свързани по роднински, търговски или друг признак, но често са именно такива, за да няма съмнения относно целесъобразността; в други случаи – изобщо няма свързаност, за да не будят съмнение);

- Изпращаните суми се прехвърлят в близки по време интервали – напр. всеки ден, през ден, един път седмично, в точно определен ден (напр. петък заради молитвеното задължение в джамията);

- Изпращаните суми са наредени от адресанти, прехвърлители от едни и същи географски локации или тъкмо обратното – от различни локации, но към едни и същи бенефициери (приобретатели).

Именно тези съмнителни операции и/или клиенти са обект на засилено наблюдение от страна на задължените субекти по ЗМИП и ЗМФТ се радват на висок оперативен интерес от разследващите органи, независимо от конспиративния и латентен характер на извършването им. Именно тези разпоредителни сделки притежават потенциала да окажат пряко влияние върху икономическата и финансова сигурност на държавата и/или региона и представляват реална заплаха за икономическата и финансова мощ, доколкото водят до престъпно увреждане на обществения интерес (имат висока обществена опасност) и представляват нетна счетоводна и данъчна загуба за финансовата система, доколкото касаят финансови средства и икономически ресурси.

При класифициране на дадена сделка и/или транзакция като „Черна Хауала“ следва да се отчитат стандартните условни етапи (стадии) на изпирането на пари съгласно процесния подход в теорията на финансовото разузнаване и контрола²⁰: влагане (пласиране), разслояване (напластяване) и интегриране (въвеждане) (вж. *Фигура 1*).

Фигура 1. Етапи на изпирането на пари

¹⁹ Лице, придобиващо в брой, по банкова и/или платежна сметка сумата на превода, в т.ч. правото да се разпорежда с нея или да се възползва от благата по нея. Заб. моя.

²⁰ History of Anti Money Laundering Laws. U.S. Department of Treasury [online]. 18.02.2010. [viewed 19.04.2023]. Available from: <https://www.fincen.gov/history-anti-money-laundering-laws>

Взети заедно, тези етапи представляват сборна величина на всички фактически действия, сделки и транзакции, водещи до узаконяване на придобити, в резултат на престъпна дейност, средства, имущества, активи. Дадена сделка или транзакция от типа „Хауала“ може да бъде дефинирана като „черна“ не само след извършването ѝ, но и на всеки от трите етапа по веригата, според целта на извършваното прехвърляне на стойността и преследваните крайни цели и задачи.

При етапа „влагане (пласмент)“ паричните средства, получени в резултат на престъпна дейност, първоначално се вкарват във финансовата система безпроблемно, доколкото операцията, ако е извън регулираните системи, не се регистрира никъде, нито подлежи на докладване пред компетентните регулаторни, надзорни и контролни органи. Икономическата цел на тази операция е бързото трансформиране на придобитото по престъпен начин имущество, с оглед прикриване на произхода му и затрудняване на идентификацията му от разследващите органи. На практика това означава, че веднага след изпращане на пари в брой, посредством сетълмент при „Хауала“ операция, в случай че те са „мръсни“, *id est* имат незаконен произход (придобити са в резултат на престъпление или от акт на съ/участие в престъпление) или същият е труден за доказване като законен, приемането им от хауаладара на изпращача (прехвърлителя) може да се дефинира като първоначален етап на „изпирането“, чрез влагането им в конкретна система.

За сравнение, при стандартна банкова или платежна операция вноската на пари в брой се регистрира (и доказва) чрез съответните приходни документи (приходен касов ордер или вносна бележка), а в някои случаи и чрез попълване на декларация за произход на средствата (при достигане на определен бенчмарк²¹) и деклариране на свързаността на лицата, което е своеобразна спирачка за „мръсните пари“ или най-малкото затруднява „изпирането“ им. Поради това криминалният контингент предпочита употребата на квази, неформални и небанкови, алтернативни системи за трансфер на пари като „Хауала“, изпращайки малки по номинал суми, за да не правят впечатление на разследващите, а не стандартен банков или паричен превод през платежни системи като „*Money Gram*“, „*Western Union*“, „*Express-M*“, „*Money trans*“, „*UPT*“ и др.

На етапа „разслояване (напластяване)“ клиентът прехвърлител, посредством изпълнение на „Хауала“ превод, манипулира незаконно

²¹ В България, по аргумент на ЗМИП и Валутния закон долната граница за докладване пред САД „Финансово разузнаване“ на ДАНС е 10, 000.00 BGN или тяхната равностойност в друга чуждестранна валута. В допълнение, по реда на чл. 11 от ЗМИП са налице и други хипотези на необходимост от докладване, в зависимост от резултатите от извършената комплексна проверка на клиента и нейната верификация. В САЩ това задължение възниква при суми над 10, 000.00 USD. Бел. моя.

придобитите си средства по начин, който позволява, на пръв поглед, те да изглеждат напълно „чисти“, сякаш са получени от законен източник или най-малкото е в състояние да докаже законния им произход. Това е улеснено и от обстоятелството, че операцията „не оставя следи“ – не се регистрира в платежна или банкова система, не се оформя документално или ако все пак съществува някакъв първичен „счетоводен“ документ, то той няма правна стойност (непълнен, неточен или фиктивен, с фалшиви данни), не се извършва клиентска идентификация, респ. няма верификация на идентификацията. Клиентите (и прехвърлителят, и приобретателят) не доказват произход на средствата или свързаност. Няма обследване на имущественото им състояние. Същевременно двамата хауаладари по транзакцията, изравнявайки счетоводните си позиции един спрямо друг при прехвърляне на средствата, на практика ги разсложават и още повече прикриват техния незаконен произход, затруднявайки проследяването им при евентуално разследване.

На последния етап, „интегриране“, клиентът-бенефициар (приобретател) на паричните средства ги инвестира в други активи или средства, прикрива с тях други незаконни доходи или упражнява с тях друг вид забранена от закона дейност и по този начин „изпира“ окончателно първоначално внесените пари като „мръсни“. Съвсем не е задължително приобретателят да е част от „мръсния бизнес“ и да е информиран, че получава „мръсни пари“. Честа практика е обратното – налице е незнание относно първоначалния произход на прехвърляното парично имущество: придобито от престъпление или от акт на (съ)участие в престъпление, укриващи или прикриващи незаконния му произход. В този случай приобретателят се явява жертва на транзакцията от типа „Хауала“, доколкото произходът на средствата е неизвестен за него.

В практиката на редица дефинитивни регионални пространства (Широк Близък Изток) в „...новите глобални тенденции в сферата на сигурността...“²² това е типичната ситуация на безработната и/или ниско образована (недообразована) съпруга, която изпълнява основно функциите на домакиня и майка и „харчи“ изпратените от съпруга ѝ „мръсни“ пари, „изпирайки“ ги чрез своите ежедневни покупки в реални системи и сектори: храна, дрехи, обувки, тетрадки и учебници за децата и т.н. Подобна е ситуацията и с покоряващата се приятелка (конкубинка), съжителстваща в условията на конкубинат със своя

²² Буюклиев, Е. (2021). Глобалните тенденции и сблъсъкът между САЩ и Китай. В: *Сборник научни трудове. Международна научна конференция „Кризи и сигурност – корелации и предизвикателства“*. Том 1. Кризи и сигурност на международно и регионално ниво. Нов български университет. [52-59] Научно-технически съюз по машиностроене „Индустрия 4.0.“ ISBN 978-619-7383-22-5. Стр. 53.

приятел, която „харчи“ получените средства за козметика, дрехи, обувки, забавления, пътувания и т.н.

Именно поради гореописаните две фактически обстоятелства най-често изпълняваната „Хауала“ транзакция е от вида лицето „А“ изпраща на лицето „В“ определена парична сума (с малък номинал). Съответно лицата „А“ и „В“ са свързани помежду си – съпрузи или съжителстващи в условията на конкубинат, неустойчив чрез брак. Съпругът/конкубинът „А“, който е мигрант или бежанец в Европа и САЩ, изпраща на съпругата/конкубинката си „В“, *ad exemplum*, в Пакистан, Афганистан или Сирия месечната издръжка на семейството. Никой от местните хауаладари, нито съпругата/конкубинката „В“, не се интересува какъв е произходът на средствата и какво работи съпругът/конкубинът „А“?

Във връзка с гореизложеното следва да се отбележи и важна дефинитивна особеност от социеталната сигурност на конкретна етническа група, потребяваща услуги по сетълмент на парични средства от типа „Хауала“. Поради особеностите на мюсюлманската религия, която забранява съвместното съжителство без брак (без значение дали граждански или религиозен), в мюсюлманска страна, то в гореописаната хипотеза е налице грях/престъпление „прелюбодейство“ по смисъла на Сури „Ал-Исра“ („Нощното пътешествие“), ая 32, „Ал-Фуркан“ („Разграничението“), ая 68 и „Ан-Нур“ („Светлината“), аят 2²³. В този случай, алгоритъмът на сетълмент на парични средства от типа „Хауала“ при лица, които фактически съжителстват в условията на конкубинат, практически е невъзможен или малко вероятен да се реализира. Тази фундаментална теологична постановка в мюсюлманската религия следва да се има предвид при разследване и противодействие на потенциално изпиране на пари и финансиране на тероризъм чрез „Хауала“ транзакции, доколкото разкрива съмнителна, малко вероятна за практическо реализиране транзакция, особено в мюсюлманска държава, следваща принципите на Шариата.

Поуки

Дефинитивното пространство, в което протичат и се самоопределят „черните“ и „бели“ Хауала транзакции е интересно за изследване нехомогенно, нелинейно явление. Неговите динамични граници могат да се разглеждат и да служат като предпоставка за последващо разкриване на нови, неизучавани интеракции между тях в контекста на процесите, свързани с използване на финансовата система за целите на изпирането на пари и финансирането на тероризма,

²³ Свещен Коран. [онлайн]. [прегледан 26 март 2023]. Достъпен на: <http://bg.noblequran.org/>

радикализма и пролиферацията. Разгледаните примери за „черни“ и „бели“ Хауала транзакции не изчерпват богатата практическа природа на процесите в рамките на собствената екосистема на системата „Хауала“. Същите обаче могат да послужат за оперативно-издирвателната дейност при разкриване на широк кръг от икономически престъпления, свързани с нея. Чрез прилагане на структуралисткия подход биха могли да бъдат постигнати по-точни хипотези при формулиране на обосновани предположения или квалифициране на престъпния състав на деяния, свързани с изпиране на пари и финансиране на тероризъм. В допълнение, следва да се очаква по-ясно дефиниране на потенциални видове бизнеси, професионални занимания или дейности, извършвани по занятие, които служат като параван за прикриване на всякакви незаконни „Хауала“ транзакции и които могат да бъдат използвани от разследващите органи като критерии за съмнителни сделки, операции и/или клиенти. Доколкото същинската част на тези предизвикателства е динамична величина, а процесите, в голямата си част, са незавършени, в рамките на трудна за моделиране и контролиране система, то легитимирането на транзакциите по прехвърляне на парични средства със сетълмент от типа „Хауала“ остава нерешен въпрос.

ЛИТЕРАТУРА:

- Буюклиев, Е. (2021). Глобалните тенденции и сблъсъкът между САЩ и Китай. В: *Сборник научни трудове. Международна научна конференция „Кризис и сигурност – корелации и предизвикателства“*. Том 1. Кризис и сигурност на международно и регионално ниво. Нов български университет. [52-59] Научно-технически съюз по машиностроене „Индустрия 4.0.“ ISBN 978-619-7383-22-5.
- Велкова, Л. (Декември 2022). Икономическата сигурност – фундамент на националната сигурност. *Сигурност и отбрана*, (2), 7-19. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-2-01-velkova.pdf>
- Годишен доклад за дейността на Специализирана административна дирекция „Финансово разузнаване“ на Държавна агенция „Национална сигурност“ (2013 г.). Раздел VII. Тенденции, установени във връзка с изпиране на пари. София. Извлечено от: www.dans.bg/images/stories/FID/Godishni%20dokladi/ANNUAL_REPORT2013-bul-09052014.pdf
- Димитров, М. (Юни 2021). Дефиниционни аспекти на регионалните пространства. В: International Scientific Conference “Military Sciences and National Security”, 07-10.06.2021, Borovets, Bulgaria [online]. Scientific Technical Union of Mechanical Engineering

- "Industry - 4.0.", 2021, vol. V(3), pp. 287-290. eISSN 2535-0323.
Извлечено от: www.techtos.net/sbornik/2021/3-2021.pdf
- Димитров, М. (Май 2021). Структуралистски подход към разбиране на регионалните пространства. В: Сборник научни трудове. Международна научна конференция „Кризис и сигурност – корелации и предизвикателства“. Том 1. Кризис и сигурност на международно и регионално ниво. Нов български университет. [34 – 40] Научно-технически съюз по машиностроене „Индустрия 4.0.“ ISBN 978-619-7383-22-5
- Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 05.04.2011 г. относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него и за замяна на Рамково решение 2002/629/ПВР на Съвета. OJ L 101, 15.4.2011, p. 1–11.
- Закон за мерките срещу изпирането на пари. Обн., ДВ, бр. 27 от 27.03.2018 г., изм., бр. 32 от 26.04.2022 г., в сила от 27.07.2022 г.
- Закон за мерките срещу финансирането на тероризма. Обн., ДВ, бр. 16 от 18.02.2003 г., изм., бр. 21 от 12.03.2021 г.
- Йончев, Д. (Ноември 2022). Сигурна ли е сигурността? *Сигурност и отбрана*, (1), 7-14. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-1-01-yonchev.pdf>
- Йорданова, Г. (Януари 2023). Хауала. Същност. Типологии за изпиране на пари и финансиране на тероризъм и пролиферация. В: Библиотека „Сигурност“. Бр. 33. Фондация „Институт за национална и международна сигурност“. София. ISBN 978-619-7143-14-0
- Оксфордски речник на исляма. София: Рива, 2007. ISBN 978-954-320-098-6
- Правилник за прилагане на Закона за мерките срещу изпирането на пари. Приет с ПМС № 357 от 31.12.2018 г., изм. и доп., бр. 21 от 13.03.2020 г.
- Рамково Решение 2004/757/ПВР на Съвета от 25.10.2004 г. за установяване на минималните разпоредби относно съставните елементи на наказуемите деяния и прилаганите наказания в областта на трафика на наркотици. OJ L 335, 11.11.2004
- History of Anti Money Laundering Laws. U.S. Department of Treasury [online]. 18.02.2010. [viewed 19.04.2023]. Available from: <https://www.fincen.gov/history-anti-money-laundering-laws>
- JOST, P. and H. SANDHU. The Hawala Alternative Remittance System and its Role in Money Laundering. United States Department of the Treasury Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN). INTERPOL/FOPAC. [Online]. [viewed 17.05.2022]. Available from: <https://www.amnet.co.il/attachments/FinCEN-Hawala-rpt.pdf>

JOST, Patrick (1997). Black Hawala, Financial Crimes and the World Drug Trade” in Jayasuriya, D.C. The U.S. Department of the Treasury, Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN), Office of Communications, 2070 Chain Bridge Road, Suite 200, Vienna, VA 22182 USA.

РЪКОВОДИТЕЛИТЕ НА ДАНС, ДАР И СВР – ИЗБОР ИЛИ НАЗНАЧАВАНЕ

Огнян Стоичков

THE HEADS OF STATE AGENCY FOR NATIONAL SECURITY, STATE INTELLIGENCE AGENCY AND MILITARY INTELLIGENCE SERVICE – ELECTION OR APPOINTMENT

Ognyan Stoichkov

Резюме: В статията, накратко е анализирана организацията на специалните служби във ФРГ и във Франция, както и съгласувателните процедури в САЩ и Русия при назначаване на ръководителите. На основата и на добрия модел на системата за сигурност в Република България, след 2015 г. се предлага при назначаване на ръководители на специалните служби, да се търси по-широко, обществено и институционално съгласие, чрез участие на Народното събрание в тази процедура.

Ключови думи: управление на служби за сигурност, разузнаване, парламент, президент, правителство.

Abstract: The article briefly analyzes the organization of special services in Germany and France, as well as the coordination procedures in the United States and Russia for the appointment of managers. Based on the good model of the security system in the Republic of Bulgaria after 2015. it is proposed when appointing heads of the special services to seek wider public and institutional consent through the participation of the National Assembly in this procedure.

Keywords: management of security services, intelligence, parliament, president, government.

Въпросът кой да ръководи специалните служби, поради обществената си значимост, е съществен и актуален. Въпросът кой да „ръководи“ ръководителите на тези служби, ще бъде актуален, докато има специални служби.

Вероятно интересът е нестихващ и с оглед на втория по важност ресурс, след времето, с който те разполагат. Това е информацията.

Изразът „тримата големи“ се използва в различни области и аспекти, като в сектор „Сигурност“ е подходящ за тримата

ръководители на специалните служби – председателя на Държавна агенция „Национална сигурност“, председателя на Държавна агенция „Разузнаване“ и директора на Служба „Военно разузнаване“.

Защо бихме могли да ги определим по този начин?

Защото действащият нормативен модел на националната сигурност, им отрежда това подобаващо място – с приетия през 2007 г. Закон за ДАНС и с поредицата приети през 2015 г. закони – Закон за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност, Закон за Държавна агенция „Разузнаване“, Закон за военното разузнаване и др., а през 2018 г. – и с Актуализираната стратегия за национална сигурност на Република България.

Предходният модел на устройство на службите бе силно фрагментиран – контраразузнаването (Национална служба за защита на Конституцията, в последствие – Национална служба „Сигурност“), бе в системата на МВР¹, военното контраразузнаване премина от МВР в системата на МО², разузнаването първоначално през 1990 г. се обособява при Държавния съвет,³ в последствие (Национална разузнавателна служба) към МО.⁴

Частично този предходен модел възприема утвърдената във Федерална република Германия организация на службите.

Трите федерални разузнавателни служби са на различно подчинение: Федералната разузнавателна служба (BND)⁵ – към Федералното канцлерство, Службата за военно контраразузнаване (MAD)⁶ – към Федералното министерство на отбраната, Федералната служба за защита на конституцията (BfV)⁷ – към Федералното министерство на вътрешните работи. Всяка федерална провинция има свой собствен орган – служба за защита на конституцията (LfV), който

¹ Съгласно Закон за МВР (Обн. ДВ. бр.57 от 16 Юли 1991 г. отм. 1997 г.) – НСС е национална служба на МВР. За кратко, по силата на Закона за Националната служба за сигурност (Обн. ДВ. бр.49 от 17 Юни 1994г., отм. ДВ. бр.122 от 19 Декември 1997г.) – НСС е обособена като специализирана контраразузнавателна служба на Министерството на вътрешните работи. Съгласно Закон за МВР (Обн. ДВ. бр.122 от 19 Декември 1997г, отм. 2006г) -Национална служба „Сигурност“ отново е служба в МВР.

² Указ на Държавния съвет № 250 от 07.03.1990 г.

³ С Указ на Държавния съвет № 152 от 05.02. 1990г е създадена Национална разузнавателна служба.

⁴ Закон за отбраната и Въоръжените сили на Република България (Обн. ДВ. бр.112 от 27 Декември 1995г., отм. ДВ. бр.35 от 12 Май 2009г.) - § 1, т.4 - „Специализирани служби“ са: Националната разузнавателна служба и Националната служба за охрана; и §6 от ПЗР – за военното разузнаване, за военното контраразузнаване и за военната полиция

⁵ Закон за Федералната разузнавателна служба (BND Law – BNDG), <http://www.gesetze-im-internet.de/bndg/BJNR029790990.html>

⁶ Закон за военното контраразузнаване (MAD Law – MADG), <http://www.gesetze-im-internet.de/madg/BJNR029770990.html>

⁷ Федерален закон за защита на конституцията – BVerfSchGq <http://www.gesetze-im-internet.de/bverfschg/BJNR029700990.html>

работи в тясно сътрудничество с Федералната служба (BfV) в така наречената асоциация за защита на конституцията.⁸

Механичното привнасяне на чужд опит, без отчитане на националната специфика не винаги води до добри резултати. В системата за национална сигурност на ФРГ са предвидени множество механизми за координация и контрол на службите, както на федерално, така и на ниво – федерални провинции. Изключително засилен е *парламентарния контрол* върху дейността на трите специални служби, чрез конституционно уреден орган за контрол на разузнавателните дейности на Федерацията, който се назначава от Бундестага.⁹

В Закона за парламентарния контрол върху дейността на федералното разузнаване (Закон за контролния орган – PKGrG)¹⁰ подробно е регламентирана структурата и правомощията на *Комисията за парламентарен контрол*, както и взаимодействието с останалите контролни органи – Комисията G 10¹¹, Независимия контролен съвет и Федералния комисар за защита на данните.¹²

Подобна е организацията на разузнавателната общност и на Франция, състояща се основно от шест специални служби, обособени към съответните министерства¹³ – Главна дирекция „Външна сигурност“ (DGSE), Дирекция „Разузнаване и сигурност на отбраната“ (DRSD) и Дирекция „Военно разузнаване“ (DRM) са към Министерството на отбраната¹⁴, Главна дирекция „Вътрешна сигурност“ (DGSI) е към Министерство на вътрешните работи¹⁵, „Национална дирекция за разузнаване и митнически разследвания“

⁸ Службата за защита на конституцията (Landesbehörde für Verfassungsschutz; LfV) – в седем федерални провинции на Германия тя е обособена агенция и се отчита на вътрешното министерство на провинцията. В останалите девет федерални провинции тя е организирана като подразделение във вътрешното министерство на провинцията.

⁹ Основен закон на ФРГ, Член 45d – Орган за парламентарен контрол, <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>

¹⁰ Закон за парламентарния контрол върху дейността на федералното разузнаване, <https://www.gesetze-im-internet.de/pkgrg/>

¹¹ Закон за ограничаване на тайната на писмата, пощата и телекомуникациите (Закон – G 10) http://www.gesetze-im-internet.de/g10_2001/BJNR125410001.html

¹² Виж Dietrich, I., Fahrner, M., Gazeas, N., Handbuch Sicherheits- und Staatsschutzrecht, 2022г, ISBN 978-3-406-78593-1

¹³ Кодекс за вътрешна сигурност, чл. R811-1, Към тях се добавят и Националния координационен център за борба с тероризма, Националния координатор по разузнаването и борбата с тероризма, Академията за разузнаване и инспекцията на разузнавателните служби, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000025503132/LEGISCTA000031240605/#LEGISCTA000031255237

¹⁴ Кодекс на отбраната, част 3, глава V, чл. D3126-1 до D3126-4, чл. D3126-5 до D3126-9, чл. D3126-10 до D3126-14, , <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006071307/> и Заповед от 10 март 2015 г. за организацията на Главна дирекция за външна сигурност, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000030375775>

¹⁵ Указ № 2014-445 от 30 април 2014 г. „Вътрешна сигурност“, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000019078545>

(DNRED)¹⁶ и Служба за „Обработка на разузнавателна информация и действия срещу нелегални финанси“ (Tracfin)¹⁷, са към Министерство на икономиката и на финансите.

Съгласно Конституцията на Франция¹⁸, със закон се определят длъжностите за които поради тяхното значение за гарантирането на права и свободи или икономическия и социален живот на нацията, правомощието за назначаване на президента на републиката се упражнява, след мнение на *компетентните постоянни комисии* на всяко събрание.

Президентът на републиката *не може да назначава*, когато събирането на отрицателните гласове във всяка комисия представлява най-малко три пети от подадените гласове в двете комисии. Законът определя компетентните постоянни комисии, според съответните длъжности или функции.

Тези правомощия на президента и реда за съгласуване с парламентарните комисии са уредени в *Закон относно прилагане на чл. 13 от Конституцията*¹⁹, като в приложение към закона са изброени ръководните длъжности на 55 институции, които се назначават по този ред – председателя на Националната секретна комисия по отбраната,²⁰ Национална комисия за контрол на разузнавателните техники²¹ и др.

Във Франция е засилен текущия парламентарен контрол, включително и с участие на народни представители в Националната комисия за контрол на разузнавателните техники – двама депутати и двама сенатори, са назначени по такъв начин, че да осигурят плуралистично представителство на Парламента²².

Подобни механизми за координация и взаимен контрол не са предвидени в българското законодателство при трансформацията на службите от 90-те години на миналия век – от заварената интегрирана система за сигурност държавата преминава към „ведомствен модел“, на

¹⁶ Заповед от 29 октомври 2007 г. за създаване на служба с национална компетентност "Национална дирекция за разузнаване и митнически разследвания", на министъра на финансите, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006076055>

¹⁷ Валутен и финансов кодекс, Раздел 5: Националното звено за финансово разузнаване (членове R561-33 до R561-36), <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGIARTI000023416066/2011-01-09>

¹⁸ Конституция на Република Франция, чл.13, § 5, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur>

¹⁹ Закон № 2010-837 от 23 юли 2010 г. относно прилагането на член 13, параграф 5 от Конституцията, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI000044248675/2021-10-27/>

²⁰ Кодекс за отбраната, Франция, член L2312-1- Националната секретна комисия по отбраната е независим административен орган, <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGISCTA000033912306>

²¹ Виж Surveillance by intelligence services: fundamental rights safeguards and remedies in the European Union- Mapping Member States' legal frameworks, 2015, FRA, ISBN 978-92-9491-820-8, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2015-surveillance-intelligence-services-voi-1_en.pdf

²² Кодекс за вътрешна сигурност, чл. L831-1 до L833-11, Национална комисия за контрол на разузнавателните техники, <https://www.cnctr.fr/>

подчинение на различни министри – подход, оценяван отрицателно в структурен и функционален аспект²³.

След като през периода 2008 г. – 2015 г. се възприе и утвърди модела на специалните служби, като организационно обособени субекти, извън структурата на министерства (МВР или МО), съвсем закономерно и назначаването на техните ръководители не се обвързва само с волята на изпълнителната власт.²⁴

От изключително значение е личността на ръководителя, с оглед специфичните задачи и отговорности при защита на националната сигурност, йерархичната структура и относителната автономна функционалност на специалните служби, партньорското взаимодействие с чужди структури, всеобхватността и устойчивостта на набеязаните цели.

За това и процедурата за назначаване на ръководителите на службите е специфична – председателя/директора, се назначава с указ на президента на Република България, по предложение на Министерския съвет (МС). За директора на СВР, предложението се внася в МС от министъра на отбраната. Мандатът е 5 години.²⁵

За кратък период – от 2013 г. до 2015 г., в ЗДАНС е предвиден друг ред – Държавна агенция „Национална сигурност“ се ръководи от председател, който се *избира от Народното събрание (НС)* по предложение на министър-председателя за срок 5 години²⁶.

Съгласно Закона за военното разузнаване длъжността „директор“ на службата, може да бъде определена за офицер от висшия команден състав на въоръжените сили, а след промяната през 2019 г., или за цивилен служител.

Заместник-председателите, се определят с решение на Министерски Съвет, по предложение на председателя на агенцията. За служба „Военно разузнаване“ – заместник-директорите, когато са военнослужещи се назначават от министъра на отбраната, по предложение на директора, а когато са цивилни лица – се назначават от директора, след съгласуване с министъра на отбраната²⁷.

Към момента, след петнадесетгодишно ефективно функциониране на този модел, се поставя въпросът за нов ред за назначаване на ръководителите на службите – само по волята на изпълнителната власт, без санкция от Президента.

²³ Кръстев, Г. (2006). *Разузнавателните служби на България. Възникване, развитие, перспективи*. Военно издателство.

²⁴ Виж Вучков, В., & Славчев, Б. (2014). *Секторът за сигурност в процес на трансформация*. Феней.

²⁵ ЗДАР – чл.14, ЗДАНС – чл.8 (изм. - ДВ, бр. 14 от 2015 г.), ЗВР – чл.24

²⁶ ЗДАНС – чл.8 (Изм. - ДВ, бр. 52 от 2013 г., изм. ДВ, бр.14 от 2015г). На това основание и на основание чл. 84, т. 8 и чл. 86, ал. 1 от КРБ Народното събрание избира за председател на ДАНС действащ народен представител на 14.06.2013г и на 19.06.2013г. отменя решението си.

²⁷ ЗВР – чл.25, ал.1

В тази насока се внасят законодателни предложения, с които се изменят и допълват цитираните устройствени закони на трите специални служби, с позоваване на чл. 105 от Конституцията²⁸.

Конституцията *не предвижда изключителни правомощия* на премиера в сектор „Сигурност“. Видно от разпоредбата на чл. 105, ал. 2 от КРБ, липсва правомощието на Министерският съвет да „ръководи“, а само „осигурява“ обществения ред и националната сигурност.

Не би могло да се приеме, че съгласно втората хипотеза на цитираната конституционна норма, след като Министерският съвет осъществява общото ръководство на държавна администрация, ръководителите на специалните служби могат да се назначават, само по волята на министър-председателя, като вносител на подобно предложение в МС.

Систематичното тълкуване на нормата, наред с останалите конституционни разпоредби, води до извода, че Основният закон е предоставил правомощия в сферата на сигурността и на президента. Достатъчно е да се посочи разпоредбата на чл. 100 КРБ – Президентът е върховен главнокомандващ на Въоръжените сили, той възглавява Консултативния съвет за национална сигурност (КСНС) и др.

Конституцията е делегирала правомощията на Народното събрание да приеме Стратегията за национална сигурност, за изпълнение на която основна отговорност носят „тримата големи“, да изслушва и гласува годишни доклади за дейността на специалните служби и на техните бюджети и т.н.

Във всяка една от цитираните институции нормативно са предвидени структури, с компетентност в областта на националната сигурност – в Народното събрание, това са съответните постоянни комисии по вътрешен ред и сигурност, комисията за контрол на службите за сигурност, комисии по външна политика, отбрана и др.; при Президента – конституционно е предвиден Консултативния съвет за национална сигурност; при Министерски съвет е обособен Съвет по сигурността.

Ръководителите на трите специални служби, са длъжни по закон да дават еднаква по обем и съдържание информация на президента, на председателя на НС и на министър-председателя, и не може да са личен

²⁸ ЗИД на ЗДАНС № 48-254-01-79/30.11.2022г внесен в 48 НС. В мотивите към законопроекта е изложено, че „предложението е провокирано....в светлината на чл.105, ал.2 от Конституцията, според която Министерският съвет осъществява обществения ред и националната сигурност, както и общото ръководство на държавната администрация и на Въоръжените сили“. Вносителите приемат, че след като МС осъществява общото ръководство на държавната администрация, „...е логично той да разполага с възможността да определя ръководителите на горепосочените институции...“, file:///D:/Downloads/48-254-01-79%20(3).pdf. Представени са становища от ДАНС, ДАР, СВР и др., <https://www.parliament.bg/bg/parliamentarycommittees/3131>

избор само на последния, без да се ползват с доверието на останалите две институции. Нещо повече, президентът има право на самостоятелно основание на пълна информация за осъществяване на функциите като върховен главнокомандващ²⁹.

Съвременното разбиране на националната сигурност, накратко – за целите на настоящата статия, се свързва със системата на всички ценности, без които държавата, обществото и гражданина, не биха съществували³⁰. Защитата на тази система не е по силите на който и да е премиер еднолично, без съгласувани волеизявления на останалите власти.

Не случайно в т. 175 от Актуализираната стратегия за национална сигурност е прието, че целите на стратегията могат да бъдат постигнати само при наличие на нормативно регламентиран и институционално организиран *процес на диалог, консултиране и взаимодействие* между законодателната, изпълнителната и съдебната власт, Президента на републиката, гражданите и техните организации. В тази насока е и т. 180 – *Формирането на държавната политика за национална сигурност, е отговорност на Народното събрание, на Министерския съвет и на Президента на републиката.*

Не се допуска свръхконцентриране на правомощия, компетенции и ресурси в една институция. Водещ е принципът на разделяне на компетенциите и постигане на висока степен на координация (т. 188).

Съгласно чл. 5 от Закона за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност, при управлението на системата за защита на националната сигурност, *Народното събрание, Президентът на републиката и Министерският съвет, съобразно тяхната компетентност, определят най – съществените насоки: дефинират националните интереси и приоритети; изготвят и приемат нормативни актове, стратегии, концепции, доктрини и планове за действие; осъществяват и организират стратегическото планиране, взаимодействието, съгласуването и интегрирането на дейностите на компетентните държавните органи и структури; определят техните основните задачи и необходимите ресурси за осъществяване на дейностите; контролират изпълнението на стратегическите цели и приоритети.*

²⁹ Закона за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност, ЗУФСЗНС

(Обн. ДВ. бр. 61 от 11 Август 2015 г., последно доп. ДВ. бр.15 от 22 Февруари 2022 г.) – чл. 6.

³⁰ Пак там – чл. 2. Национална сигурност е динамично състояние на обществото и държавата, при което са защитени териториалната цялост, суверенитетът и конституционно установеният ред на страната, когато са гарантирани демократичното функциониране на институциите и основните права и свободи на гражданите, в резултат на което нацията запазва и увеличава своето благосъстояние и се развива, както и когато страната успешно защитава националните си интереси и реализира националните си приоритети.

Предвид изложеното, не би могло да се приеме, че политиките, гарантиращи националната сигурност на страната, са *в прерогативите на Министерския съвет*. Това е теза, която не кореспондира с основните положения в Актуализираната стратегия.

Стратегията е приета с решение на Народното събрание³¹ и съгласно чл. 86, ал. 2 КРБ, решението има силата на закон, то е задължително за всички.

Разглеждането на законопроект, който противоречи на приетата Стратегия, следва да се предшества от дебати за необходимостта от промяна на основните принципи, формулирани в този стратегически акт.

Да не пропускаме и обстоятелството, че съгласно чл. 1 от Конституцията, България е парламентарна република, от която разпоредба произтича върховенството на Народното събрание, и при организиране на системата за национална сигурност. Конституционният текст повелява, че никоя политическа партия или друга организация, държавна институция не може да си присвоява осъществяването на народния суверенитет³².

Известно е, че дейността на разузнаването и контраразузнаването, е деполитизирана.

От друга страна, азбучна истина е, че политическата власт, в моменти на слабост и на кризи, се е „изкушавала“ да посегне към службите за сигурност, за да се опита да се спаси от собствената си несигурност. Достатъчно е да посочим грубото използване на структурите на „Държавна сигурност“ през 50-те и 80-те години на миналия век, когато устоите на Партията – ръководител са компрометирани, и с Укази на Държавния съвет, или със заповеди на министъра на вътрешните работи, без санкция на Народното събрание, са се определяли структурата, функциите и насоките на дейността на службите.

В *положителен аспект* биха могли да се отбележат предложенията, относно нов институционален подход – *изслушване на предложения за кандидат за ръководител в ресорната комисия*, по въпросите на вътрешната сигурност и обществен ред в Народното събрание, преди да бъде назначен³³.

³¹ Актуализираната стратегия за защита на националната сигурност на Република България. Приета с Решение на НС от 14.03.2018 г., обн., ДВ, бр. 26 от 23.03.2018 г.

³² В тази връзка, част от мотивите, относно „...необходимостта от поемане на политическа отговорност пред българският народ за вземане на своевременни обосновани решения...“ и за целта „създаване на по-ясна, стройна и функционално обособена йерархия в контекста ... и функциите на МС...“, водят до извода за „политическа подчиненост“, защото без нея не може да има политическа отговорност, както и за йерархична зависимост от волята само на едно лице в държавата – премиера.

³³ Не са изложени доводи защо изслушването е само пред тази комисия, нима комисията за контрол на службите, комисията по отбрана, комисията по външна политика нямат компетентности в сферата на националната сигурност. – Б.а.

Същественият въпрос при предлагане на тази процедура, е относно *правната стойност на изслушването в комисията*.

В края на изслушването приема ли се решение и доклад, които да се внасят за обсъждане в Народното събрание?

Видно от предложението, подобни последващи действия на комисията, не са предвидени.

Тогава изслушването с какъв акт на комисията приключва и в случай на неприемане на предложената кандидатура, какви биха могли да бъдат правните последици? (В цитирания чл. 13 от Конституцията на Франция въпросът е решен еднозначно).

Процедурата по изслушване пред парламентарен орган на кандидатите за ръководители, е новаторски подход в нашето законодателство. Тя следва да се поощри и доразвие в духа на добрите европейски практики.

Още през 2005 г. Комисията за парламентарен надзор върху разузнаването в Норвегия обединява усилията на представители на академичната общност и на неправителствени центрове от няколко държави и представя *правни стандарти за демократичната подотчетност на службите за сигурност и разузнаване*, като систематизират положителния натрупан опит и процедури за надзор³⁴.

При назначаване на ръководители на специалните служби, авторите приемат, че е желателно изпълнителната власт да има инициативата за тази процедура като провежда консултации.

Като минимум е необходимо назначаването да бъде открито за контрол, извън изпълнителната власт. Конституционните традиции обаче, относно назначенията на ръководни постове в правителството, са различни. Обикновено срещаният случай е *формалното потвърждение или консултативна процедура, която дава възможност на законодателната власт или да наложи вето, или да изрази становището си относно назначението*. Това може да бъде гарантирано от конституционно изискване, според което служебните назначения трябва да бъдат одобрявани от парламента или, алтернативно, те могат да бъдат блокирани с парламентарно гласуване.

Трябва да се отбележи обаче, че парламентарно решение за несъгласие по предлагания кандидат, може да няма юридическите последиствия на налагане на вето, но често то има фактически последиствия. В изследването са посочени специфични практики в Белгия, Унгария, Австралия и др.³⁵ Какъвто и да е редът, тези

³⁴ Борн, Х. и Лей, Я. (2005). Глава 5, Назначаване на директор. В Т. Вецлинг и И. Торбърн (ред.), *Да направим разузнаването отчетно: Правни стандарти и най-добри практики за контрол върху разузнавателните служби* (стр. 39-41). Издателство на парламента на Норвегия. https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/making_intelligence_bg.pdf

³⁵ Пак там. В Белгия ръководителя преди да встъпи в длъжност е задължен да положи клетва пред председателя на Постоянния комитет за надзор върху службите за сигурност и разузнаване. В

процедури имат общия белег, че *правителството има инициативата, тъй като само то може да предложи даден кандидат, но Парламентът има проверяваща роля.*

Преди всичко проверяващата роля може да предотврати предлагането на неподходящи кандидати и може да доведе до обсъждания в правителството.

Изводите, които авторите на цитираното изследване формулират са:

- За предпочитане е повече от един член на правителството да участва в процедурата по назначаване на ръководителя, например министър-председател и съответен министър от кабинета;
- Назначението трябва да бъде открито за контрол извън изпълнителната власт, за предпочитане от парламента;
- Препоръчва се опозицията в парламента да има възможност да участва в назначаването на ръководителя;
- Законодателството трябва да съдържа защитни клаузи срещу неправомерен натиск, упражняван върху ръководителя и срещу злоупотреба със служебно положение (например разпоредби за осигуряване на срока за заемане на длъжността, обективни и проверими основанията за отстраняване при неправомерно поведение).

В две от най-развитите системи за защита на националната сигурност – на САЩ и на Руската федерация, голяма част от посочените принципи са нормативно приложени.

Президентът на САЩ назначава и освобождава лица на ръководни длъжности в разузнавателната общност, **след съгласие** на Сената³⁶.

Идеята за равнопоставеността на властите в управлението на отбраната и въоръжените сили и възможностите за влияние върху системата за национална сигурност, провокира в САЩ създаването и приемането на Закона Голдуотър-Никълс (Goldwater-Nichols Department of Defense Reorganization Act of 1986)³⁷.

Чрез него се структурират отговорностите на различните управленски равнища в процесите на формиране на национално отговорна експертиза, в областта на сигурността и отбраната, при

Австралия, министър-председателят трябва да проведе консултации с лидера на опозицията в Камарата на представителите относно предлаганото назначение. Тази разпоредба е насочена към постигане на широка парламентарна подкрепа за назначаването на ръководителя.

³⁶ Кодекс на САЩ, 50 USC, §3023- за Директора на националното разузнаване, § 3036 – за Директора на ЦРУ, § 3041a и др. <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/50/chapter-44/subchapter-I>

³⁷ Закон Голдуотър-Никълс (Goldwater-Nichols Department of Defense Reorganization Act of 1986) https://www.law.cornell.edu/topn/goldwater-nichols_department_of_defense_reorganization_act_of_1986

генерирането на стратегически решения и при тяхното прилагане на практика³⁸.

В Русия президентът назначава и освобождава от длъжност **след консултация** със Съвета на Федерацията, ръководителите на Службата за външно разузнаване (чл. 12, т. 5 от Закона за външното разузнаване, ред. от 9.11.2020 г.) и на Федералната служба за безопасност (Закон за ФСБ)³⁹.

След като в президентската република властта върху специалните служби, включително назначаване и освобождаване на техните ръководители е съсредоточена в президента, като в САЩ и Русия, той „споделя“ своята отговорност със законодателния орган, то в България като парламентарна република, Народното събрание също следва да участва в тези процедури.

Подходите при осъществяване на парламентарен контрол върху дейността на специалните служби, видно от разгледаните законодателни решения, условно могат да се разделят в две направления:

1. първоначални назначения, без санкция от Парламента, при засилен текущ парламентарен контрол от конституционно уредени органи (ФРГ и Франция);

2. първоначални назначения, със санкция на Парламента, при текущ контрол в хода на парламентарните процедури (САЩ и Русия).

В Конституцията на Р България, не са уредени специални органи за контрол на службите за сигурност. Поради това обстоятелство и вторият подход по-лесно би могъл да се приложи.

Относно формата на участие на Народното събрание в процедурата могат да се предложат два варианта – *избиране/неизбиране на съответния ръководител* или *изразяване на становище по приемане/неприемане* на предложения кандидат от Министерски съвет.

При вторият теоретичен вариант, *съгласуването* от НС няма да има задължителен характер за вносителя, но волеизявлението на народното представителство би могло да бъде ясен израз на гласувано доверие или недоверие. Предимството на варианта е, че дава възможност на президента да участва в процедурата – той издава указ за назначаване.

Съществен недостатък обаче е, че към момента този ред *трудно би намерил конституционна опора*.

³⁸ Стойков, С. (Декември 2022). Дилема на (не)сигурността и добавената стойност на образованието за сигурност. *Сигурност и отбрана*, (2), 58-81. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-2-04-stoykov.pdf>

³⁹ Конституция на Руската федерация, приета на 12.12.1993 г., чл.83, б.„д“, <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202007040001>

За директора на Служба „Военно разузнаване“ процедурата следва да отчита факта, че Службата е част от Върхожените сили и Президентът е върховен главнокомандващ, той назначава и освобождава висшия команден състав⁴⁰.

Настоящото предложение не е в колизия с разпоредбата на чл.105, ал.2 от Конституцията и е в съответствие с правомощията на Народното събрание, на основание чл. 84, т. 8 от КРБ – избира и освобождава ръководителите на БНБ и на други институции, определени със закон⁴¹.

Достатъчна предпоставка, за избор на ръководителите от НС е в съответните устройствени закони – ЗДАНС, ЗДАР и ЗВР, както и в ЗУФСЗНС, да се определи този ред.

На първо място, парламентарната процедура по избор и освобождаване на длъжностните лица е публична, прозрачна и конкурентна.

В дебата „се чува“ и гласа на опозиционните парламентарни групи и на гражданското общество, чрез въпроси и становища от неправителствени организации. Този максимално „открит“ процес в Народното събрание, не може да се осигури в процедурата, протичаща в рамките на Министерски съвет – при освобождаване на ръководител на съответната специална служба, обществото обикновено узнава за него, че е „извършил действия, с които е уронил престижа на службата“.

На следващо място, гражданите в парламентарната демокрация се представляват от Парламента и кои длъжностни лица, ще бранят техните права и свободи и ще съблюдават за спазване на установения конституционен ред в страната, е въпрос от първостепенно значение.

Възраженията срещу подобни предложения биха могли да се отнасят до усложняване на процедурата, до възможността да се „блокират“ взаимно компетентните институции и да не могат своевременно да назначат или освободят съответния ръководител.

Но ако Министерският съвет, Народното събрание и Президента не постигнат съгласие, законът е предвидил решение – *до назначаване*

⁴⁰ Закон за отбраната и върхожените сили на РБългария - чл.50, ал.1, т.3 , КРБ – чл.100 , Указ № 85 от 28.02.2012 г. за утвърждаване на длъжностите във Върхожените сили на РБългария и НСО изискващи офицерски звания (Обн. ДВ. бр.20 от 9.03. 2012 г.,„последно., доп. ДВ. бр.96 от 02.12. 2022г.) – Прил. към т.1, № 23а. Директор на Служба „Военно разузнаване“ – Бригаден генерал (Флотилен адмирал).

⁴¹ Към момента, в 26 закона е предвидена тази възможност. С решение на Народното събрание се избират Генералния директор на БТА, Управителя на НЗОК, Председателя на Икономическия и социален съвет, Председателя на Фискалния съвети и т.н. Членове на колективни органи, като Комисията по досиетата, Комисията за противодействие на корупцията, членовете на Националното бюро за контрол на СРС, Комисията за защита на лични данни, Надзорния съвет на Агенцията по приватизация и следприватизационен контрол , част от членовете на Съвета за електронни медии, на Комисията за регулиране на съобщенията и редица други. На всички изброени длъжностни лица, поради избора им от Народното събрание , служебен статус е значително по-добре защитен, в сравнение със служебния статус на Председателите на ДАНС и ДАР – Б.а.

на нов председател на ДАНС и ДАР неговите функции се изпълняват от заместник-председател, определен от Министерския съвет⁴², а за директора на СВР – заместник-председателя се определя от министъра на отбраната⁴³.

Видно е, че в подобно положение, не се засяга оперативната дейност на специалните служби и изпълнителната власт има превес, в избора на заместващия ръководител.

За възстановяване на баланса институциите ще бъдат мотивирани своевременно да проведат консултации за кандидатура за ръководител, по която има общо съгласие.

Ако се приеме за правило липсата на ефективно взаимодействие между Министър – председателя и Президента на републиката, то цялата система на защита на националната сигурност е пред изпитание – „Липсата на доверие е главното, което носи несигурност и стрес, и превръща взаимните страхове и подозрения в сбъдващо се предсказание“⁴⁴.

Ефективно взаимодействие съвсем не означава, Президентът само да „заверява“ с подписан указ, волята на премиера. Ако не се възприеме и участието на Народното събрание, за да не се усложнява процедурата, последващия логичен развой на процеса е специалните служби да загубят своята правосубектност и да се възстанови статута им в структурите на МВР и МО, т.е. това е връщане 30 години назад.

В съвременните периоди на несигурност, това едва ли е добър резултат. Напротив, повече от всякога ръководителите на службите трябва да са независими в своята работа, без обвързаност с политическата и партийна конюнктура, спокойни и уверени, че за срока на устойчивия им мандат ще ги ръководи само законът, моралът и интересите на нацията.

ЛИТЕРАТУРА:

Борн, Х. и Лей, Я. (2005). Глава 5, Назначаване на директор. В Т. Вецлинг и И. Торбърн (ред.), *Да направим разузнаването отчетно: Правни стандарти и най-добри практики за контрол върху разузнавателните служби* (стр. 39-41). Издателство на парламента на Норвегия. https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/making_intelligence_bg.pdf

⁴² ЗДАНС – чл.8, ал.9, ЗДАР – чл.16, ал.4

⁴³ ЗВР – чл.25, ал.4

⁴⁴ Стойков, С. (Декември 2022). Дилема на (не)сигурността и добавената стойност на образованието за сигурност. *Сигурност и отбрана*, (2), 58-81. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-2-04-stoykov.pdf>

- Вучков, В. и Славчев, Б. (2014). Секторът за сигурност в процес на трансформация. Феня.
- Кръстев, Г. (2006). Разузнавателните служби на България. Възникване, развитие, перспективи. Военно издателство.
- Стойков, С. (Декември 2022). Дилема на (не)сигурността и добавената стойност на образованието за сигурност. *Сигурност и отбрана*, (2), 58-81. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-2-04-stoykov.pdf>
- Dietrich, I., Fahrner, M., & Gazeas, N. (2022). *Handbuch Sicherheits- und Staatsschutzrecht*, ISBN 978-3-406-78593-1;
- Surveillance by intelligence services: fundamental rights safeguards and remedies in the European Union - Mapping Member States' legal frameworks, 2015, FRA, ISBN 978-92-9491-820-8. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2015-surveillance-intelligence-services-voi-1_en.pdf

ЗАКОНОМЕРНОСТИ ПРИ ФОРМИРАНЕТО НА КОНСПИРАТИВНИ ТЕОРИИ. СЛУХ, СТРАХ И АКТИВНО КОМУНИКИРАНЕ

Пламен Атанасов

PATTERNS IN THE FORMATION OF CONSPIRACY THEORIES. RUMOUR, FEAR, AND ACTIVE COMMUNICATION

Plamen Atanasov

Резюме: Конспиративните теории са изследвани като комуникационен феномен и като предизвикателство пред сигурността на държавата и обществото. Достигната е закономерността, че за възникването на конспиративна теория е необходимо специфично съчетаване между страх, слух и подходяща комуникационна среда.

В същото време, поради многото и разнообразни външни фактори, това необходимо условие не е достатъчно за появата на една конспиративна теория.

Формулирано е заключението, че феноменът е амбивалентен относно категорията полезен/вреден; че появата на конспиративни теории е неизбежна част от комуникацията и че към оборването на всяка конспиративна теория следва да се подхожда специфично.

Показан е механизъм за преднамерено изработване на конспиративна теория.

Ключови думи: конспиративни теории, сравнение на контента (съдържанието), сигурност, синтетични конспиративни теории

Abstract: Conspiracy theories are explored as a communication phenomenon and as a challenge to the security of the state and of society. Uncovered is the pattern that the inception of a conspiracy theory requires a specific combination of: fear, rumour, and appropriate communication environment. Simultaneously, due to the multitude of varied external factors, these are a necessary, but not sufficient requirements for a conspiracy theory to take shape. Concluded is that the phenomenon is ambivalent, relative to the category beneficial/harmful; that the inception of conspiracy theories is an inevitable part of communication; and that the disproval of each conspiracy theory ought to follow a specific approach. This work presents a mechanism for the deliberate manufacture of a conspiracy theory.

Keywords: conspiracy theories, content comparison, security, synthesised conspiracy theories

Съмнения, слухове, загадъчност и страх от нещо не съвсем известно, макар и привидно логично.

През последните две-три години едва ли съществува човек, който не е забелязал онова комплексно и не съвсем приятно усещане, което в популярността вече се нарича „конспиративни теории“.

Проблемът е, че конспиративните теории узурпират все по-настойчиво публичното пространство и със същата упоритост, макар и обяснимо нежелани, осезаемо се прокрадват в поведението, където всяват неувереност и блокират общественото доверие.

От гледна точка на държавата обаче, блокирането на общественото доверие е недопустим ефект, когато става дума за сигурност.

Широко известно е, че хората непрекъснато търсят сигурност и доколкото могат, осигуряват постигането ѝ, като градят устойчиво и динамично равновесие със заобикалящия ги свят, както и в собствените си агрегати (които също част от света)¹. За съществуването на социални агрегати обаче е необходимо доверие, което да сплотява.

В така представения ракурс се откроява актуалност, която прави все по-необходимо изследването на така наречените конспиративни теории като предмет в обектното поле на сигурността.

В тази връзка немалкото известни и особено наситени през последните няколко години примери позволяват конструирането на многокомпонентната хипотеза, че:

1) Необходимото и достатъчно, вероятно не единствено условие за възникване на една конспиративна теория е едновременното наличие на три фактора: слух; страх и благоприятна комуникационна среда за интензивно разпространяване на слухове. Необходимо е и трите фактора да са свързани с едно събитие (протекло или предполагаемо), което е значимо за по-голямата, ако не и за цялата аудитория по света.

2) Конспиративните теории са естествен по произхода си комуникативен феномен² и поне на този етап са неизбежен продукт от човешкото общуване. Поради това са амбивалентни в отнасянето си към категорията „добро – зло“.

3) Комуникирането на конспиративните теории става в зоната, в която се разминават действителният образ на заобикалящия свят и визията, която всеки участник и всички (колективно) представители на аудиторията развиват в процеса на своето възприятие относно пораждащото събитие.

Целта на настоящата работа не е само да покаже, че запазването на баланса между позитивната и негативната роля на конспиративните теории е един от ключовите фактори за успех в постигането на

¹ Едно от разпространените в съвременната научна мисъл виждане за сигурността е, че тя е състояние на устойчиво и динамично равновесие (Д. Йончев, 2014; Н. Слатински, 2011).

² Феномен (гр. φαίνόμενον – явление) – странно, мащабно, уникално, необичайно или рядко явление.

сигурността, но и да разкрие основни страни в механизма за възникване на една конспиративна теория. По този начин следва да се очертаят и практически посоки за поддържане на равновесието в описаната в хипотезата амбивалентност.

Естеството на конструираната по-горе хипотеза предполага прилагането на феноменологичен подход, при който в единния конструкт на явлението (феномена) „конспиративни теории“ се събират в едно усещане, възприятие, представа и мисъл, и смисълът на този конструкт се обвързва със съзнанието (В. А. Канке, 2008, с. 73).

В хода на изследването феноменологичният подход е задълбочен в посока на комуникационния 5W (6W)-модел на Харолд Ласуел³.

Освен това, доколкото е възможно, е приложено характерното за математиката⁴ индуктивно потвърждаване. Разбирано е, че когато едно твърдение е вярно за определен набор от твърдения, действащи в една извадка и не може да се опровергае извън извадката, то е вярно.

1. Същност на конспиративните теории – страх, слух и комуникационна среда

В популярността изглежда лесно – появи ли се една конспиративна теория, сякаш по някакъв неведом, но повтарящ се механизъм, всички заговарят за нея, независимо дали с подкрепа, съмнение, одобрение или неодобрение в мислите си. Научното търсене обаче е по-сложно, защото се налага по не съвсем определени мнения и схващания да се създава стройна система, която освен всички други изисквания, следва да се отнесе към знанието.

Друга осезаема в ежедневието специфика е, че конспиративните теории завладяват общественото внимание посредством речта.

В този смисъл херменевтичният ракурс, че човекът е *„битуващо в света същество, което се стреми да го разбере чрез езика и преживяванията си (грижи, страх, надежда за бъдеще)“* (В. А. Канке, 2008, с. 231), съвсем не е за пренебрегване, когато става дума за конспиративни теории. Това оправдава разбирането на последните като категория, която е комуникационен феномен.

³ През средата на XX век известният изследовател Х. Ласуел работи като директор на Американското бюро за защита на информацията. Тогава на базата на милиони изследвани съобщения в масмедията определя, че за изчерпателността и пълнотата на едно съобщение (информация), следва да се отговори на въпросите: Кой (Who)?; Какво казва (What says)?; По Какъв канал (In Which channel)?; На кого (To Whom)?; Какъв е резултатът (Whit What effect)? Към същата поредица от въпроси Уилям Хокинг – колега на Х. Ласуел – добавя въпроса: Защо го казва? (Why)? Поради това моделът е известен като 5W (6W) (Д. Пейчева, 2013, с. 54).

⁴ В математиката е широко известен така нареченият метод на математическа индукция. При него едно твърдение се приема за вярно за произволен набор (брой, т.е. n) условности и ако се докаже, че същото твърдение е вярно за произволна условност, която е извън избрания набор ($n+1$), то твърдението е вярно винаги – бел. моя.

1.1. Страх, слух и подходяща комуникационна среда – трите необходими условия за възникване на конспиративна теория

В настоящата работа доказването на същността на една конспиративна теория – доколкото това е възможно в сферата на социалното – е направено с помощта на 5W (6W)-модела на Х. Ласуел. Със сравнителен характер, той е приложен върху две произволно взети, широко известни конспиративни теории от различни времена.

Първа е нашумялата покрай земетресението в Турция и Сирия през м. февруари 2023 г., „теория“, че природният катаклизъм е предизвикан от американците⁵, които имали системата HAARP (HAARP (High Frequency Active Auroral Research Program)). Журналистическо проучване показва, че система HAARP действително съществува, но е предназначена за изследване на полярното сияние и е прекратена през 2015 г. (Т. Игнатов, 2023; D. Cole, 2014).

Втора е теорията, битувала преди няколко века, която до днес смразява със своята жестокост. Според нея вещици и магьосници сред населението на Централна и Западна Европа са се продали на дявола и могат да доведат хората до лудост, разорение, да ги убият, да унищожат реколтата (напр. като докарат градушка) или да уморят добитъка. Днес се знае, че „теорията“ е активна чак до края на XVIII век⁶.

Сравнението между двете теории по параметрите на 5W (6W)-модела изглежда така:

1) Кой (Who) разказва наратива?;

Теория HAARP – неизвестен източник. Не става ясно чие точно дело е: на изпълнителната власт в САЩ, на обществото или на държавата, или на някоя институция. Това е неопределеността, която е характерна за конспиративните теории;

Теория за вещици – неизвестен източник (доноси, клевети), но през дълъг период – с помощта на Инквизицията;

Сравнение: Общ елемент – неизвестност. Неизвестността поражда неопределеност и е предпоставка за възникване на слух (вж. т. 1.3).

2) Какво казва (What says)?

Теория HAARP – страх, че някой може да предизвика земетресения.

Тука проличава и дезинформация⁷.

Работата по HAARP е прекратена още през 2015 г., а днес сме 2023 г. Това разминаване може да бъде обяснено със симптоматика за ниско

⁵ Още тука проличава неопределеността. Не се уточнява военните ли, правителството ли, корпорация ли и т.н. – бел. моя.

⁶ През 1782 г. в швейцарския кантон Гларус е извършена последната такава екзекуция (вж. Случаят на А. Гьолди в следващите бележки).

⁷ Смесване на истина с неистина или подредба на сведения, което изопачава истината. Прави се особено често в пропагандата – бел. моя.

доверие в информацията от някои институции и в пълнотата на новините от някои медии.

Теория за вещици“ – страх, че някой може да унищожи човешки живот, семейство и имане.

Сравнение: Общ елемент – значимост и страх. Значимостта е предпоставка за възникване на слух (вж. т. 1.3).

3) По Какъв канал (In Which channel)?

Теория НААРП – в нежурналистически или фалшиви журналистически сайтове, социални онлайн мрежи, от „уста на уста“.

Теория за вещици – официални изявления на Инквизицията (присъди), „от уста на уста“.

Сравнение: Общ елемент – „от уста на уста“ (комуникация тип „един към един“), в допълнение с подкрепящ канал (комуникация тип „един към много“). Налично е съвпадение на типа на комуникационния канал, т.е. комуникационната среда е активен фактор.

4) На кого (To Whom)?

Теория НААРП – на всички (по възможност).

Теория за вещици – на всички (по възможност).

Сравнение: Общ елемент – оповестява се на всички (по възможност).

5) Какъв е резултатът (Whit What effect)?

Теория НААРП – всява страх.

Теория за вещици – всява страх и взема преки жертви.

Сравнение: Общ елемент – всяване на страх.

6) Защо го казва? (Why)?

Теория НААРП – за да покаже безсилието на индивида и да дезорганизира обществата в различните държави. Това прави хората манипулируеми и склонни към подчинение (говорителят е скрит).

Теория за вещици – за да покаже безсилието на индивида. Да всее страх и безкритично подчинение на духовната и светската власт (в случая Инквизицията е ясно деклариран говорител).

Сравнение: Общ елемент – внушава безсилие на индивида (срещу конспиративната теория не може да се направи нищо) и тласка към покорство и подчинение.

Съвпаденията в резултата по точките на 5W (6W)-модела показват, че:

1. От отговорите на въпроси 1) (Кой (Who) разказва наратива?) и 2) (Какво казва (What says?)) следва, че слухът (неопределеност по значимост– вж. т. 1.3) и страхът са необходими, за да съществува една конспиративна теория.

2. От отговорите на въпроси 3) (По Какъв канал (In Which channel)?) и 4) се вижда, че комуникационният канал е другото условие, за да възникне и да функционира една конспиративна теория. Дори

може да се твърди, че става дума за среда, която едновременно благоприятства за развитието на комуникация тип „един към един“ и на подкрепящ канал (комуникация тип „един към много“. Търси се разпространение „към всички“.

3. От отговорите на въпрос 6) (Защо го казва? (Why?)) се вижда, че търсеният ефект е насаждане на подчинение и покорство.

Следователно като фактори, необходими за възникването на една конспиративна теория следва да се открият трите компонента: страх, слух и подходяща комуникационна среда.

В духа на Никлас Луман (1987) – когато се допусне, че хората и социалните им системи „плуват“ в океан от информация и по не напълно изяснени до началото на XXI век механизми, акцептират (си избират) подходящи слухове и страхове – развитото в статията виждане е, че е по-коректно компонентите, формиращи конструкта на една конспиративна теория, да бъдат наричани не просто „компоненти“, а „селекции“.

Що се отнася до достатъчността на условията за възникване на конспиративни теории е невъзможно да се твърди, че при едновременното наличие на трите фактора страх, слух и комуникационна среда в една социална група и в един темпорален интервал, винаги възниква конспиративна теория.

Причината е, че е налична силна зависимост от външни фактори каквито са: степента на развитие на знанието и на обществото, нивото на общественото доверие; техническото и технологичното състояние на инфраструктурата, по която се реализира подпомагащият канал за комуникиране (днес това е интернет) и др.

Оказва се, че страх, слух и подходяща комуникационна среда са необходим набор от селекции за съществуването на конспиративна теория. Обратното обаче не е вярно: Не винаги, когато едно предполагаемо, а дори и състояло се събитие, може да се обвърже с трите селекции, то е конспиративна теория.

Без претенции за изчерпателност тези външни зависимости са изследвани в следващите редове. Замисълът е индуктивен. Така е преодоляна трудността да се докаже, че нещо не съществува – например конспиративни теории (нещото), които не са основани на: страх, слух и подходяща комуникационна среда.

1.2. Селекцията „страх“

Що се отнася до страха, той е известен фактор и отдавна тревожи философи, психолози, социолози и други изследователи на обществото. Известно е, че става дума за психоемоционален конструкт, който е присъщ на човека.

Едно от многото определения е, че страхът е *„отрицателно оцветена емоция, съпроводена от напрегнатост, чувство за*

непосредствена опасност за живота“ (Й. Стоименов и кол., 2004, стр. 970-971).

Според Аристотел обаче „за да изпитва страх, човек трябва да изпитва надежда за спасение на онова, за което се тревожи“ (J. A. Marina, 2010, pp. 16-17). Това утвърждаване подсказва, че на страха и на надеждата следва да се гледа като на скачени съдове.

Векове след Аристотел, но и векове преди съвременното на ХХІ век, през ХVІІ век, известният философ Бенедикт (Барух) Спиноза разкрива връзката между страха и разума така:

„Суеверните хора, които повече умеят да порицават пороците, отколкото да научават добродетели и които се стараят да не ръководят чрез разум, държат по този начин останалите в страх, така че те (останалите) по-скоро да биха избегнали злото, отколкото да заобичат добродетелите. Тези суеверни хора се стремят само да направят така, че и другите да бъдат жалки като тях самите и поради това не е удивително, че те са по-тягостни и по-ненавистни хора“ (Б. Спиноза, 1675/2001, с. 276).

След двата цитата не остава нищо друго, освен да се обобщи, че да овладееш страха означава да не се оставя познанието на заден план.

• Що се отнася до страха, една от важните особености, която се забелязва е, че някои събития, дори и да са особено мащабни, намират „топъл“ прием в обществения дискурс, но не пораждат конспиративна теория. В съответствие с настоящата хипотеза обяснението е, че причина за „селективността“ е характера на активирания страх. Ето и основанията:

Едва ли подлежи на оспорване, че мащабни пожари като тези в джунглите на Амазонка или в Сибирската тайга са заплаха за климата и за реструктуриране на екосистемите в значителна част от света, ако не и в целия свят. Видимо е обаче, че такива събития, макар и да произтичат ежегодно, не пораждат жизнеспособни конспиративни теории.

Причината е, че, макар и значим, породеният страх не е първичен за повечето хора. Най-малко, защото голяма част от тези хора не живеят около гори и не са възпитавани да се пазят от горски пожари.

В противовес на горепосочения пример друго значимо събитие, земетресението в Турция и Сирия през м. февруари 2023 г., се превърна в източник на конспиративни теории като тази, че е дело на американците, които имали системата HAARP.

• Друга особеност е, че от неразривната взаимосвързаност между страх и надежда се ражда една особена категория конспиративни теории – тези с развлекателен характер. Например, от двете съждения:

– Шекспир (William Shakespeare, 1564 –1616) е женен за жена на име Ан Хатауей. Това е през ХVІІІ век;

– мъжът на днешната актриса Ан Хатауей поразително прилича на Шекспир (все пак, понякога хората си приличат – бел. моя).

Следователно в света съществува прераждане (това е конспиративната теория)⁸.

Привидно такива конспиративни теории са безобидни.

Истината е обаче, че ако „теорията“ е вярна, няма как човек да не се досети, че следва да се прераждат и не толкова симпатични личности като Шекспир – например някой диктатор, чиито ръце са изцапани с кръвта на милиони жертви. Тази връзка показва не само, че страхът е останал, но и, че „развлекателните“ конспиративни теории лесно се превръщат в платформа за друго послание, което дезорганизира обществото.

1.3. Селекцията „слух“

Поради своята значимост (вж. цитата от Аристотел по-горе), страхът се родее със слуха, защото страхът не може да съществува, без да се изкаже (разпространи, сподели) между хората. За настоящето изследване обаче е интересен подходът. Страховете са една от най-старите и обхватни емоции, а слухът е *„най-старото средство за информация в света“* (Ж. Н. Капферер, 1992).

От поне 1947 г. е известно обаче, че слухът е произведение от неопределеност и значимост (G. W. Allport & L. Postman, 1947), а поне от 1945 г. се знае, че той не зависи от съдържанието на истина (R. Knapp, 1945). Поради втората особеност няма как да се опровергае и чрез търсене на истината – било то в социалните онлайн мрежи или извън тях (П. Атанасов, 2022).

Тези характеристики превръщат слуха в активен фактор за зараждане на конспиративни теории. При това, без въобще да става дума за дезинформация. Просто защото според императивните си характеристики слухът може да съдържа и истина, и това е без значение (за слуха).

Така всяка невинно споделена или публикувана, но непроверена информация се превръща в ядро за слух. Освен това, за слуха е известно, че:

– като най-старо информиращо средство той и до днес се разпространява предимно в разговорите;

– в обърканите общества слуховете се разпространяват активно и от интелигенцията (Ж. Н. Капферер, 1992, с. 94), а тя определено не поставя познанието на заден план.

Тогава се очертава спецификата, че страхът завладява незалагащите на знанието, а слухът – и интелигенцията. Следователно

⁸ „Ще те потърся и в следващия живот“ – как прероденият Шекспир откри отново любимата си Ан Хатауей. (2023, януари 16). Една.бг. <https://www.edna.bg/izvestni/vryzkata-mezhdu-prerodeniia-shekspir-i-an-hatauej-4661718>.

конспиративните теории се разпространяват сред всички групи в едно общество.

1.4. Селекцията „каналите за интензивно разпространение“

Както се изяснява още в т. 1.1, конспиративните теории не са откритие на XXI век. Защо тогава от 2000 година насам в ежедневието се натрапва усещането, че тематиката за потайни кроежи, с които някой се опитва да унищожи света, да постави останалите в подчинение и т.н., се разпространява особено активно?

Освен това се натрапва и усещането, че в сравнение с ежедневието преди XXI век, днес циркулиращите конспиративни теории са повече, но и по-краткотрайни. В рамката на работната теза обяснението се основава на две причини:

1) Конспиративните теории разчитат на объркване и не допускат активиране на критичните бариери в мисленето на индивида. Поради това слуховете, които са носител на информацията (понякога изопачена или невярна) за пораждащото страх събитие, се налага да бъдат разпространявани по комуникационни канали, които изпреварват когнитивността при споделяне в обществото. Така се разкрива зависимостта, че конспиративните теории са обвързани с медиите. Това обаче не са публицистичните медии, където се реализира журналистически филтър на социално значимите събития и с необходимата социална отговорност се произвеждат новини, а с медиите, в смисъла на посредник, който безогледно пренася информация.

2) Естествено е конспиративните теории да са активни толкова дълго, колкото е необходимо, за да се разсее страхът в основата им. За разсейването на страха обаче хората трябва да споделят и да обсъждат помежду си. Следователно колкото по-бавно „се движат“ съобщенията, толкова по-бавно се реализират споделянето и обсъждането и толкова по-дълго страхът „живее“, изпреварвайки критичността.

Например през средновековието Инквизицията търси и изгаря на кладбища вещици. Това е един от мащабните и потресаващ с жестокостта си пример за експлоатиране на конспиративна теория.

У непросветените се насажда страха пред Бога и страха за собственото оцеляване. Поради това слухове се ширят надлъж и нашир. Хората не само се събират на тълпи около кладите, но и доукрасяват историите за вещици с още небивалици. Средата за разпространение е от уста на уста, доколкото книгите⁹ все още не са активна медия, поради цензурата, наложена от католическата църква¹⁰.

⁹ Широко известен факт е, че първата отпечатана книга е Библията и това става през 1452-1455 г. от Йоханес Гутенберг – бел. моя.

¹⁰ Това става през 1559 г. с т. нар. Индекс на забранените книги (Index Librorum Prohibitorum) (Anastaplo, G. Censorship. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/censorship>).

Прави впечатление обаче, че когато през 1605–1609 г. излиза първият вестник в Европа, тази медия бързо (за онези темпове)¹¹ влиза в конкуренция с каналите за разпространяване на слухове. Тази конкурентност видимо се отразява и върху експлоатирането на „конспирацията“ около вещиците. Кладите спират, конспиративната теория става негодна за употреба и постепенно умира. Последната екзекуция в Европа е организирана в Швейцария през 1782 г.¹²

На фона на показаната роля, която каналите за разпространяване на информация изпълняват, се очертава, че със своя свръхбърз пренос на данни и с възможност за постоянна свързаност (24 часа, седем дни в седмицата), киберпространството се проявява и като особено подходяща среда, в която не само „се транспортират“ слухове и страх, но и техният „информационен товар“ се обогатява чрез коментарите в онлайн мрежите. Така средата на пренос се оказва и среда за жизнеспособност на феномена.

Това логическо извеждане обяснява и „странността“ в усещането, че напоследък все по-често се срещат конспиративни теории.

Критичният поглед в посока на практиката на сигурността обаче показва, че след обвързването със скоростта, с която хората изграждат критични бариери, това усещане се очертава по-скоро като предизвикателство¹³, ако не и като заплахата¹⁴.

Тогава, не е ли време да се гледа на конспиративните теории като на пропагандна или на някаква нова техника от информационното воюване¹⁵. Разкритото в по-горните редове подсказва, че са налични основания за отговор: „Да“. Следователно критичният поглед върху конспиративните теории става все по-актуален от гледна точка на сигурността.

1.5. Обърканото общество

Ограничаването на научното търсене до комуникационните канали като фактор за функционирането и развитието на конспиративни теории

¹¹ Едва след началото на XVIII век. навсякъде в Европа вече се четат вестници – бел. моя.

¹² През 1782 г. в швейцарския кантон Гларус, по обвинение в магьосничество е осъдена Ана Гьолди–служиня в дома на местния съдия, който повдига и обвинението. Съобщение за издирване на Гьолди е публикувано в „Нойе Цюрихер Цайтунг“ от 9 февруари 1782 г. Говори се, че със смъртната присъда господарят прикрива любовните си отношения с прислужничката. Двеста двадесет и шест години по-късно, парламентът в Гларус сменя обвинението от Ана Гьолди и обявява случая за „съдебно убийство“ (И. Минаева, 2017).

¹³ В съответствие с разпространените теоретични разработки (Д. Йончев, 2014, стр. 247-248.), в настоящата работа предизвикателството е разбрано като вредно въздействие, но не е задължително това въздействие да се реализира.

¹⁴ В работата заплахата е разбрана като добре очертано въздействие от физичен или психоемоционален характер, което може да бъде преодоляно или да не бъде преодоляно (М. Нинов, 2020, с. 163).

¹⁵ В работата информационните войни са разбирани като комплекс от три контекста: социално-психологически, включително и комуникационен (Г. Г. Почепцов, 2019, с. 5); военен (М. McLuhan, 1970, р. 66) и общ, който се основава на рефлексивно управление за „геополитическо въздействие върху всички страни на живота“ (В. Миркряков, 2016).

обаче е некоректно. Причината е, че медиите (както са разбирани в тази статия) влияят върху публичната среда, а средата влияе за възникване и ускоряване на информационния пренос в медиите. Тази диалектика е възможно да се изследва в немалко ракурси, но няма как при синтезирането на анализите и сравненията да не се съобразява, че става дума за монолитен конструктор, какъвто е обществото в една държава.

Поради връзката си със слуха, конспиративно-теоретичната активност в посока на сигурността се обвързва с речевия акт. Такова свързване отвежда към конструктивисткото виждане на Мишел Фуко (M. Foucault, 1926–1984) и други учени, които третираят заплахата като речеви акт (speech act) и приемат, че откриването и разбирането ѝ в съществена степен е въпрос на комуникация (Д. Йончев, (n.d.)). В плана на това виждане обаче, в днешното общество в значителна част от държавите се забелязват обезпокоителни промени. Съвременният философ Ноам Чомски казва, че днешната информационна свързаност *„атомизира и изолира хората до такава степен, че обществото вече не съществува“*, а основната задача на предстоящото е *„да се помогне на хората да се съберат по всякакъв възможен начин“* (Ю. Чекалин, 2020). Ученият подкрепя своето твърдение с примера:

„Отидете в „МакДоналдс“ и ще видите група студенти, които седят на една маса, ядат хамбургери, но между тях протичат два разговора. Единият е безсъдържателен (пуст), а другият – в социалните мрежи“ (Ю. Чекалин, 2020).

Онова, което привлича интерес от гледна точка на работната теза, е, че колкото по-объркана е средата, т.е. колкото по-лабилни са социалните връзки в обществото, толкова по-бавно се изграждат бариери на критичност. Тази взаимнообвързаност отвежда до въпроса за общественото доверие, което в духа на Никлас Луман изглежда така: *„социален механизъм в рамките на публичната комуникация, който помага да се намали социалната комплексност. Общественото доверие е насочено към бъдещето, но се основава на миналия опит“* (Г. Бентеле, 2000, с. 25).

След двата цитата става очевидно, че в една объркана социална група, дори тя да е голяма колкото обществото, няма как да се постигне постоянно и пълноценно комуникиране, камо ли честна комуникация. Следователно, на конспиративните теории е оправдано да се гледа и като на продукт от комуникационни разминавания.

2. Как човекът си обяснява системите в контекста на сигурността. Произвеждат ли се конспиративни теории?

Със странното съчетаване на парадоксалност и ортодоксалност, словосъчетанието „конспиративни теории“ няма как да остане незабелязано в ежедневието.

От една страна думата „конспиративен“ създава впечатление за нещо скрито, потайно, заредено с объркваща неопределеност, неизследвано или поне неоповестено и не на последно място – страшно;

От друга, разбирането за „теория“ предполага логически стройно разсъждение, което не само е известно, но е и оповестено, като след това оповестяване е понесло критиката и на учени, и на практики, че и на потърпевши. За речта обаче такива противоречиви фигури са напълно приемливи и това не е случайност. Последица е от диалектика в света или по-скоро е начин хората да се справят с нея.

2.1. Конспиративните теории и изучаването на системата

Чрез комуникацията си хората хомогенизират – доколкото е възможно – представите си за света. Широко известна е мисълта на Уолтър Липман (W. Lippmann, 1889–1974), че в главата на човека стои „картина“, през която минава връзката със света. Авторът пише:

„Със своя разум (мислене) той [човекът – б.м.] се учи да вижда обширни части от света, които никога не би видял, докоснал, помирисал, чул или запомнил. Постепенно, за себе си, в главата си, той създава достоверна картина за останалия в недосегаемост свят“ (п.м.)¹⁶.

„Недосегаемостта“ от цитата препраща към Теоремите на австрийския математик Курт Гьодел (Kurt Friedrich Gödel; 1906 – 1978). Според тях: една непротиворечива¹⁷ и формална¹⁸ затворена система не е възможно да се опише в пълнота с апарата (формулите) на същата система. Това означава, че за да „види“ и опише сигурността или комуникацията си, е необходимо човекът да излезе извън ограничението на своя свят. На всички е известно обаче, че такова излизане е невъзможно чрез физическо пренасяне. Възможно е обаче в мисълта (картината в главата).

Предложението, издигнато чрез тази статия, е да се погледне към уникалното свойство, с което природата е надарила човека – способността за абстрактно мислене. Според един психологически речник:

„Абстрактно мислене (абстракция) (от лат abstractio – отвлечане) – отвлечено мислене, при което мислещият „отделя (извлича) само определени признаци на изучавания обект и се откъсва от останалите [...] Чрез абстрактното мислене се формира обобщен образ на реалността, който позволява да се извлекат значимите за

¹⁶ He is learning to see with his mind vast portions of the world that he could never see, touch, smell, hear, or remember. Gradually he makes for himself a trustworthy picture inside his head of the world beyond his reach. (W. Lippmann, 1922, p. 29).

¹⁷ Непротиворечива система – такава, в която не е възможно едно понятие да се отнася за две различни неща – бел. моя.

¹⁸ Формална система – такава, която се описва с логическия апарат на формули – бел. моя.

човешката активност връзки и отношения“ (Л. А. Карпенко, 1990, с. 5).

В статията е развит тезисът, че чрез абстрактното мислене, човекът се „отвлича“ и излиза от страни, за да наблюдава и изучава собствените си системи, преодолявайки физическите ограничения.

Остава обаче и друго неизвестно: Под изучаване обикновено се разбира последователността от анализ (разпадане на изучаваното на части), сравнение и синтез (агрегиране на частите). Тогава между какви образи, картини и представи човекът прави сравненията си?

Собственото виждане е, че хората сравняват образа на системата, която виждат в мига (по време на наблюдението) с друг образ на същата система, но който вече е „изместен“ напред или назад във времето. Това е възможно, тъй като хората мислят не просто така, а когато е необходимо (С. Рубинштейн, 1989, стр. 360-361).

От гледна точка на сигурността може да се твърди, че тези необходимости са свързани с регистриране на някаква промяна (П. Атанасов, 2022). Сравнителният образ на системата е „назад“, когато става дума за подобни събития и необходимости, които вече са преживявани и е наличен исторически опит за справянето с тях. Образ от типа „напред“ във времето хората използват, когато имат ясно изграден план за справяне с необходимостта, независимо дали този план е рационален или ирационален, а понякога и независимо от това дали е осъществим¹⁹.

2.2. Зона на зараждане на конспиративните теории

В образен план се разкрива ситуация, силно наподобяваща театрална сцена, на която два прожектора се опитват да препокрият осветяваните си полета. Светлината от двата прожектора се наслоява, но никога не съвпада напълно. Най-малко защото човекът не е съвършен и няма как да задържи устройството без да трепне. Все пак обаче представлението се гледа и вниманието привличат не „дребните“ несъответствия в съвпадането на осветените полета, а актьорската игра и сюжетът като цяло.

Така е и когато се гледа към действителността. Хората наблюдават онова, което ги интересува, но не „губят“ време с детайлите. Не съвсем осветените детайли не се отнасят до необходимостта, породила наблюдаването върху сцената. Поради това не се и отразяват в картината, която стои между човешкото мислене и възприемането на света. Пропуснатите детайли обаче са удобен и подходящ субстрат за „забъркване“ на конспиративни теории.

Тези детайли са видени (макар и не съвсем точно) и в същото време не са осмислени в пълнота, защото е съвсем естествено някои от тях да

¹⁹ Рекламните технологии често използват това разминаване, за да разколебаят евентуалния потребител и да му предложат продукта си – бел. моя.

са интересни за едни, но безинтересни за други наблюдатели, да са отхвърлени като неверни образи и т.н., и поради това да отпаднат от единното мнение в групата. Следователно в унисон с работната хипотеза следва да се уточни, че конспиративните теории възникват точно в „сивата зона“, която съществува, но която не се обсъжда в конкретния миг или по конкретния повод.

2.3. Пример за конструиране на „синтетични“ конспиративни теории

До този етап в настоящата разработка се очертава, че конспиративните теории не само се разпространяват от цялото общество, но както и слуховете – възникват по два равностойни начина:

- случайно – когато грешката е от неопределеността в слуха;
- преднамерено – когато грешката се внася с конкретно намерение да се прокара нечий интерес.

Собственото виждане е, че преднамереното конструиране на конспиративни теории не е за препоръчване, тъй като поради съставката слух, те съдържат неопределеност, която се управлява трудно.

Причината е, че тя „мутира“ във всякакви метаморфози, за които видимо (поне така показва ежедневието), не е известно много.

Поради това, планираните ефекти от една синтетична конспиративна теория, не са статично предвидими. Доказателство е примера с „Проблем 2000“, показан в следващата част от статията.

Въпреки тези съображения, не може да се отрече, че конспиративни теории могат да се синтезират. Ето предложение за технологичния процес:

Стъпка 1: Подбира се набор от издържани в научно-теоретична посока съждения.

Например: Широко известен факт е, че плодовете ферментират.

Стъпка 2: Целенасочено се пропускат неудобните или опровергаващи знания.

Например: Пропуска се известното от учебниците по биология в средния курс обстоятелство, че човекът не е преживно животно и в стомаха му протича киселинна хидролиза²⁰, а не ферментация²¹.

Стъпка 3: Извежда се умозаклучение, което е логически издържано според съжденията от стъпка 1 и стъпка 2, но е невярно (в разрез със съществуващото знание)²². Едновременно с това въпросното умозаклучение следва да е заплашително.

²⁰ Широко известно е, че храната в стомаха на човека се разгражда от стомашни сокове, които съдържат солна киселина и в тази среда не може да протече ферментация – бел. моя.

²¹ В най-широк смисъл, от средния курс е известно, че ферментацията е биохимичен процес, при който органични вещества се разпадат под действието на ензими, осигурени от микроорганизми – бел. моя.

²² Следователно може да се твърди, че фалшивата новина е логически верни съждения, по които се конструира непълно, вероятно и невярно умозаклучение – бел. моя.

Например: Плодовете ферментират и поради това не бива да попадат термично необработени (т.е. пастъоризирани) в стомаха на човека.

Стъпка 4: Невярното умозаключение се подкрепя с лъжливо или поне извадено (изопачено, дезинформиращо) от контекста си твърдение.

Например: Конструира се новина (съобщение), като се използват фрази от типа: „...научен институт откри (или „...медици откриха“, защото се проверява по-трудно), че плодовете не бива да се консумират пресни, защото ферментират в стомаха на човека“. (Страховитото е, че при ферментацията обикновено се отделя газ (въглероден диоксид, метан, сероводород и т.н.) и когато това става в стомаха на човека, ефектът е негативен за здравето).

Стъпка 5: Конструираната фалшива новина²³ в стъпка 4 „се пуска в оборот“ по каналите на слуха и от там заплашва да премине в масмедиите.

Синтезираната в показания пример конспиративна теория не е предизвикателство, а е ясно очертана заплаха от гледна точка на сигурността.

При термообработването се разпадат множество полезни за човека ензими и витамини, и се губи съществена част от здравословния ефект на пресните плодове. Последницата се изразява в нарастване на броя на заболяванията, намаляване на трудоспособността и т.н., т.е. рефлектира върху широк спектър от области на сигурността в държавата.

Оказва се, че според развитото по-горе виждане, някъде в основата на конспиративните теории, стоят съвсем естествени особености от процеса на човешкото мислене. Те по-скоро се очертават като човешка способност, която хората са развили, поради някаква еволюционно обусловена причина. Остава въпросът каква е тя.

3. Конспиративните теории – полезни и вредни

Очертава се, че със своите страх и обърканост (неопределеност) конспиративните теории предвещават колизии не само в обществения ред, но и в пълното отнасяне на човека към своите системи. Редно е обаче да се отчете, че поради родството си със страха – който ги създава, или който поражда (това е един от основните въпроси, върху който е изградена предметната задача в настоящата статия) – конспиративните

²³ Под „фалшива новина“ е разбирано не просто „дезинформация“, а комуникационен феномен, който съчетава в себе си два компонента:

– новина, т.е. известие за интересно събитие или за новост, която е станала информационно достояние през последен кратък темпорален интервал (напр. 12 или 24 часа). С развитието на комуникационните канали за масово осведомяване този интервал се съкращава;

– фалшив. Фалшивостта обаче е тежка категория, която в редица случаи се „родее“ с проблемността на истината. Широко известно е, че и до ден днешен не е известно дали една чаша е полупразна или полупълна. По същия начин е трудно да се определи колко „фалшива“ е една категория, когато не е уточнен еталона за сравнение – бел. моя.

теории изпълняват възпираща роля. Тя предпазва от залитания в посока на безкритично приемане на всяко предложение за стройна теория.

Днес може да се твърди, че конспиративните теории са колкото полезни, толкова и вредни. Амбивалентността, която те проявяват по отношение на категориите „полезен/вреден“, в значителна степен се определя от еволюционните заложи на страха като възпиращ фактор за приемане на прибързани решения (Д. Голман, 2011, с. 15).

Твърдението на Б. Спиноза (вж. т. 1.2) позволява да се мисли, че хората разполагат и с механизъм за управление на тази амбивалентност. Този механизъм е познанието. Тука е мястото да се отчете, че когато човек разполага с по-голям набор знание, той по-малко се страхува, но това не означава, че той не се пази. Какво обаче се случва, когато натрупаното през миналия опит знание не е достатъчно?

Отговорът е, че конспиративната теория продължава дотогава, докато не се натрупа знание по неизвестните. Особеността обаче е, че откриването на едно знание води до нови неизвестни. Така стесняването на не напълно осветената зона води и до едновременно ѝ разширяване, поне в мислите на хората²⁴.

Следователно на конспиративните теории е възможно да се гледа и като на позитивен фактор, и като на стимул за развиване на знанието, с което функционират човешките системи, особено когато те се описват в контекста на сигурността. Въпрос на сигурност е в коя посока ще бъде насърчено обществото в една държава.

Освен това едновременно намаляване и нарастване на знанието, необходимо, за да могат хората да наблюдават света, показва, че действащите към един миг конспиративни теории се множат – защото страхът отстъпва по-бавно пред разума и оборената конспиративна теория продължава да действа още известно време; или мутират – защото оборването не е задължително, а може да доведе само до „мутиране“ на старата теория или до „мултиплицирането“ ѝ в няколко нови.

Конспиративните теории са амбивалентни спрямо категориите „полезен“ и „вреден“. Показват го „концепциите“ за „Проблем 2000“, който една значителна част от съвременниците на тази статия помнят.

Според тези „теории“, икономиката щяла да се срина, влаковете да спрат, електроцентралите да блокират и т.н., тъй като били „управлявани“ от компютри, а софтуерът на тези машини не винаги има възможност да отчете дата след 31 декември 1999 г.

Истината обаче е, че в конспирацията около „Проблем 2000“ витае пророческа далновидност, доколкото става дума за човешка грешка в

²⁴ Такива фигури са известни в човешкото мислене. Те са ограничени, но безкрайни. Пример е окръжността. Широко известно е, че тя се описва с безброй много точки, но очертава кръг, който е крайно поле в равнината – бел. моя.

компютърното опосредстване. В навечерието на XXI век хората се страхуват от случайни недоглеждания в общия компютърен алгоритъм, но пропускат, че грешка от същия тип може да се генерира преднамерено. Още повече, че последиците вече са очертани през 1999 г. Факт е, че не през 2000 г., а през 2021 г., само за периода м. май – началото на м. юли, са отчетени следните събития:

– на 7 май 2021 г., злонамерено блокиране на онлайн свързаността прави невъзможна работата на американската петролната компания „Колониъл пайплайн“ (Colonial Pipeline). Тази компания транспортира по тръбопроводите си 2,5 млн. барела на ден, на разстояние от 5 500 мили (8850 км) (Ch. Bing, & St. Kelly, 2021). За извършител на атаката се спряга киберпрестъпната групировка „Дарк Сайд“ (Dark Side)²⁵;

– на 2 юни 2021 г. (няма и месец по-късно), подобна атака поражда мрежата на един от най-големите доставчици на месо в Северна Америка и Австралия – компанията JBS SA;²⁶

– на 2 юли 2021 г. (още един месец по-късно), кибератака блокира над 200 американски фирми. От компанията за киберсигурност Huntress Labs сочат, че злоумишлениците са променили софтуера „Касея“ (Kaseya) и така са успели да проникнат в мрежата на компаниите. След това са криптирали клиентските файлове (R. Satter, & J. Menn, 2021);

– на 6 юли 2021 г., по същия начин, чрез софтуера „Касея“ (Kaseya) са атакувани множество фирми и са блокирани касите на шведската компания „Кооп“ (Coop). Засегнати са повече от 800 физически работни места (S. Mukherjee & C. Fulton, 2021).

Дори и малката поредица от събития, показана по-горе, прави основателно заключението, че поради съдържанието на страх, конспиративните теории очевидно изпълняват възпираща роля.

Поради това са, както вредни, така и полезни. Остава само да се прецени къде минава границата. Едва ли подлежи на съмнение, че преценката попада в полето на широката сигурност и че този отговор следва да се изясни с ускорени темпове.

Заключение

Представеният поглед върху конспиративните теории разкрива, че последните е оправдано да се анализират (разпадат) до триадата от селекции: слух, страх и конкретна среда, в която се комуникира.

Комбинацията от слух и страх прави така, че конспиративните теории се разпространяват сред всички групи в едно общество.

²⁵ САЩ са успели да върнат част от откупа, платен от компанията на киберпирати (2021, юни 8). Медиапул, 08 юни 2021. <https://www.mediapool.bg/sasht-sa-uspeli-da-varnat-chast-ot-otkupa-platen-ot-kompaniya-na-kiberpirati-news322806.html>

²⁶ Russian group behind JBS hack goes by the name of REvil – source. (2021, June 2). Reuters, 02.06.2021. <https://www.reuters.com/article/idUSL2N2NJ22F>

Конспиративните теории са амбивалентни относно категорията полезен/вреден. Освен това се очертава, че конспиративните теории възникват, както по естествен, така и по синтетичен път, т.е. могат да бъдат създавани, например с помощта на фалшиви новини.

В резултат на посочените обстоятелства следва да се заключи, че конспиративните теории са естествено присъстващ в общуването на хората феномен, който е неизбежна част от човешката комуникация.

Поради това предложението, развито в настоящата разработка, е, че спрямо тях (конспиративните теории) не е коректно да се мисли как да бъдат унищожени, а по-скоро – те следва да се оборват всяка за себе си, по реда на своята актуалност (важност), от гледна точка на сигурността в държавата и в обществото.

В перспективата на „индивидуален подход“ към конспиративните теории, превенцията срещу им се разкрива не само като възможна, но и като важен фактор за постигане и поддържане на сигурност.

Поради зависимостта страх–познание, като удачна такава превенция се очертава повишаването на равнището на активно, функциониращо знание в системата на обществото.

Поради възпиращата роля на страха обаче, конспиративните теории се откриват трудно. Това прави конспиративните теории удачна технология за пропаганда, и то в съвременните условия на информационно воюване. Така въпросът за активно наблюдаване на публичния дискурс и за навременното разсейване на конспиративните теории придобива нов, особено важен аспект на актуалност по отношение на сигурността.

ЛИТЕРАТУРА:

- Атанасов, П. (Октомври 2022). Неопределеност vs. сигурност. *Сигурност и отбрана*, (1), 192-213. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-1-16-atanasov.pdf>
- Атанасов, П. (2022). *Слух и страх vs. медийна грамотност*. В: Сборник доклади от Международна научна конференция на ФЖМК, 28-29.10.2021 „Медийна грамотност: класически и нови измерения“. ФЖМК, СУ „Св. Кл. Охридски“, 101-108.
- Голман, Д. (2011). *Емоционалната интелигентност*. Изток–Запад.
- Игнатов, Т. (2023, февруари 17). Конспиративни теории заливат социалните мрежи след опустошителния трясък в Турция и Сирия. БНТ, По света и у нас. <https://bntnews.bg/news/konspirativni-teorii-zalivat-socialnite-mrezhi-sled-opustoshitelniya-trus-v-turciya-i-siriya-1223955news.html>.
- Йончев, Д. (2014). *В търсене на сигурността. Сигурността в концепта на присъствието*. Изток-Запад.

- Йончев, Д. (n.d.). *Сигурност. Университетски речник – основни понятия. Общ списък на понятия* [електронен ресурс]. НБУ. <https://nbu-rechnik.nbu.bg/bg/obsht-spisyk-na-ponqtiaq/sigurnost>.
- Канке, В. А. (2008). *Основы философии*. Логос.
- Капферер, Ж. Н. (1992) *Слуховете*. Ун. изд. Св. Кл. Охридски.
- Карпенко, Л. А. (сост.). (1990). *Психология*. Словарь. Издательство политической литературы.
- Миркрюков, В. (2016, апрель 12). Наука побуждать. Противник становится марионеткой. *Военнопромышленный курьер (ВПК)*, 12.04.2016. <https://vpk-news.ru/articles/30204>
- Нинов, М. (2020). *Разузнаване и странознание*. ВА „Г. С. Раковски“.
- Пейчева, Д. (2013). *Масмедийното въздействие*. Университетско издателство „Неофит Рилски“.
- Почепцов, Г. Г. (2019). *Дезинформация*. Издат. Паливода, А.В.
- Речник на българския език. БАН Институт за български език. <https://ibl.bas.bg/rbe/lang>
- Рубинштейн, С. (1989). *Основы общей психологии*. Педагогика.
- Слатински, Н. (2011). *Сигурността. Смисъл, същност, съдържание*. Военно издателство.
- Стоименов, Й. и кол. (2004). *Психиатричен енциклопедичен справочник*. Акад. изд. Марин Дринов.
- Чекалин, Юрий (2020). Интервью с Ноамом Хомским. Fitzroy, 01.05.2020. <https://fitzroymag.com/mir/intervju-s-noamom-homskim/>
- „Ще те потърся и в следващия живот“ – как прероденият Шекспир откри отново любимата си Ан Хатауей. (2023, януари 16). Една.бг. <https://www.edna.bg/izvestni/vryzkata-mezhdu-prerodeniia-shekspir-i-an-hatauej-4661718>
- Allport, Gordon W., Postman, Leo. (1947). *The Psychology of Rumor*. Henry Holt & Co.
- Anastaplo, G. Censorship. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/censorship>
- Bing, Ch. & Kelly, St. (2021, May 8). Cyber attack shuts down U.S. fuel pipeline ‘jugular,’ Biden briefed. Reuters, 08.05.2021. <https://www.reuters.com/technology/colonial-pipeline-halts-all-pipeline-operations-after-cybersecurity-attack-2021-05-08/>
- Cole, D. (2014 July 2). HAARP closure postponed until 2015. Alaska Dispatch News. <https://www.adn.com/science/article/air-force-gives-scientists-another-year-keep-haarp-alive/2014/07/02/>
- Knapp, R. (1945). *A Physiologie of Rumor*. Public Opinion Quarterly, 8, hiver 1944, 22-37.
- Lippmann, W. (1922). *Public Opinion*. Harcourt, Brace and Company

- Luhmann N. (1987). *Was ist Kommunikation*. Information Philosophic. Marz 1987, 4-16.
- Marina, J. A. (2010). *Anatomy of Fear. A Treatise on Courage*. Astrel, Corpus
- McLuhan. M. (1970). *Culture is Our Business*. New York, 66.
- Mukherjeep S. & Fulton, C. (2021 July 5). Coop, other ransomware-hit firms, could take weeks to recover, say experts. Reuters, 05.07.2021. <https://www.reuters.com/technology/coop-other-ransomware-hit-firms-could-take-weeks-recover-say-experts-2021-07-05/>
- Russian group behind JBS hack goes by the name of REvil – source. (2021, June 2). Reuters, 02.06.2021. <https://www.reuters.com/article/idUSL2N2NJ22F>
- Satter, R. & Menn, J. (2021, July 3). Ransomware breach at Florida IT firm hits 200 businesses. Reuters, 03.07.2021. <https://www.reuters.com/technology/200-businesses-hit-by-ransomware-following-incident-us-it-firm-huntress-labs-2021-07-02/>

МИСИИТЕ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ В РЕГИОНА НА ИЗТОЧНОТО ПАРТНЬОРСТВО

Мариета Рабохчийска

EUROPEAN UNION MISSIONS IN THE EASTERN PARTNERSHIP REGION

Marieta Rabohchiyska

Резюме: Европейският съюз участва активно в управлението на кризи и изграждането на мира, като същевременно насърчава мултилатерализма и зачитането на демократичните ценности. ОПСО предоставя на Съюза оперативен капацитет за разполагане на граждански мисии и военни операции. Текущите мисии по отношение на региона на Източното партньорство включват EUAM Украйна, EUMM Грузия, EUBAM Молдова и Украйна, EUMAM Украйна, EUM Армения, EUPM Молдова. Статията анализира особеностите, правните и политическите аспекти на мисиите на ЕС в страните от Източното партньорство и техния принос за регионалната сигурност.

Ключови думи: ЕС, Източно партньорство, мисии, сигурност

Summary: The European Union actively engages in crisis management and peace building efforts while promoting multilateralism and respect of democratic values. The CSDP provides the Union with operational capacity to deploy both civilian missions and military operations. The on-going ones regarding the Eastern Partnership region include EUAM Ukraine, EUMM Georgia, EUBAM Moldova and Ukraine, EUMAM Ukraine, EUM Armenia, EUPM Moldova. The article analyses the peculiarities, the legal and political aspects of EU missions in Eastern Partnership countries and their contribution to regional security.

Key words: EU, Eastern Partnership, missions, security

УВОД

Общата политика за сигурност и отбрана (ОПСО) на Европейския съюз се е превърнала в едно от важните му средства за влияние във външната дейност, като операциите на ЕС в нестабилни държави са най-видимите ѝ проявления. Въпреки че от теоретична гледна точка ОПСО е с много по-широк обхват, в специализираната научна литература се споделя възгледът, че на практика тя е приела формата на военни операции и граждански мисии, които обхващат широк спектър от дейности и имат за цел да допринесат за сигурността и

стабилността на трети държави – основно на Балканите, в държавите от Източното партньорство на Европейската политика за съседство, Близкия Изток, Африка¹.

Възникването и историческото развитие на гражданското измерение на ОПСО е резултат от редица фактори – собствените вътрешни усилия на ЕС; новото естество на заплахите за сигурността след края на Студената война; степента на конкуренция и сътрудничество сред международната общност; променения международен контекст на сигурността, в който става ясно, че повечето военни интервенции изискват дългосрочни усилия за изграждане на траен мир. Установява се обща тенденция към нарастващо външно търсене на граждански капацитет за справяне с конфликти и кризи². Същевременно се разсъждава, че през последните 20 години гражданският аспект на ОПСО се развива в сянката на военния, като се оприличава на „Пепеляшка“ или „грозното патенце“ на ОПСО³.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Процесът по изграждането на военни и граждански способности на Европейския съюз за управление на кризи започва през 1999 г., без да има цялостна стратегическа рамка за външните действия на Съюза⁴. Липсва и капацитет в контекста на ОВППС, въпреки че Европейската комисия е натрупала значителен опит в невоенното управление на кризи, а държавите членки са участвали самостоятелно или съвместно в граждански операции. Първата цел следователно е да се идентифицират наличните европейски и национални ресурси, за да се създадат колективни граждански способности⁵. Първоначалните усилия на Европейския съвет в тази връзка довеждат до приемането в Хелзинки през декември 1999 г. на план за действие и до определянето във Фейра през юни 2000 г. на четири приоритетни области за гражданско управление на кризи – полиция, укрепване на принципите на правовата държава, гражданската администрация и защитата на цивилни. Първите две все още са водещи в мисиите по ОПСО, докато вторите две никога не са били от решаващо значение⁶.

¹ Missiroli, A. (ed.) (2016). *The EU and the World: Players and Policies Post-Lisbon. A Handbook*. European Union Institute for Security Studies, Paris, p. 45.

² Juncos, A. E. (2020). *Beyond Civilian Power? Civilian CSDP Two Decades on.* – In: Fiott, D. (ed.), *The CSDP in 2020. The EU's Legacy and Ambition in Security and Defence*. European Union Institute for Security Studies, Paris, p. 76.

³ Пак там, с. 74.

⁴ Берчев, Д. (2022). *Обща политика за сигурност и отбрана на Европейския съюз*. Издателство „Фабер“, с. 173.

⁵ Grevi, G., Helly, D., & Keohane, D. (eds.) (2009). *European Security and Defence Policy: The First Ten Years (1999-2009)*. European Union Institute for Security Studies, Paris, pp. 98–99.

⁶ Missiroli, A. Op. cit., p. 64.

Краят на 2003 г. бележи поставянето на основите за развитието на гражданските способности за управление на кризи⁷. В ключовата Европейска стратегия за сигурност от 2003 г. се отбелязва, че в резултат на почти всяка мащабна военна намеса неминуемо следва гражданския хаос⁸. Европейският съюз получава възможност да докаже приноса си за международната сигурност чрез мобилизиране на всички граждански ресурси в кризисни и следкризисни ситуации. Европейската стратегия за сигурност допринася за определянето на гражданското управление на кризи съгласно ЕПСО като основен елемент на външната политика на ЕС като цяло и на подхода на ЕС към кризи в частност⁹.

След 2004 г. значението на военния компонент на ОПСО намалява в полза на гражданските мисии. Те са по-малко скъпи и не така политически противоречиви за ЕС, особено когато общественото мнение в повечето държави членки става все по-скептично към военните интервенции след Ирак и Афганистан. Тенденцията към нарастване на броя на гражданските мисии се обяснява и с по-всеобхватния и вече интегриран подход на ЕС към кризи в трети страни¹⁰. Друга тенденция, която се откроява, е към прилагане на холистичен подход към мандатите на гражданските мисии – от по-ограничените полицейски мисии през мисиите в областта на върховенството на закона (напр. EULEX Косово, започнала през 2008 г.) до мисии за реформа в сектора на гражданската сигурност (напр. консултативната мисия на Европейския съюз в Украйна, създадена през 2014 г.). Това може да се възприеме като израз на стремежа на ЕС да играе по-значима роля, ако не за глобалната, то за регионалната сигурност. Същевременно оперативната реалност на гражданското измерение на ОПСО през последните две десетилетия се характеризира с по-скромни постижения от гледна точка на сравнително малочислен разположен персонал, на възлагане на мисиите на преимуществено неизпълнителни отговорности, на краткотрайност на мисията¹¹.

Глобалната стратегия за външната политика и политиката на сигурност на ЕС, публикувана през 2016 г., бележи важен етап в развитието на ОПСО. Макар да поставя акцента върху военни аспекти на политиката, Глобалната стратегия определя гражданските мисии

⁷ За повече информация относно процеса на развитие на граждански способности до определянето на „Гражданската приоритетна цел 2008“ през 2004 г., вж.: Nowak, A. (ed.) (2006). *Civilian crisis management: the EU way*. Chaillot Paper No. 90, European Union Institute for Security Studies, Paris.

⁸ Съвет на Европейския съюз. Европейска стратегия за сигурност. Сигурна Европа в един по-добър свят, с. 40. <https://www.consilium.europa.eu/media/30803/qc7809568bgc.pdf>

⁹ Pirozzi, N. (2015). The European Union and Civilian Crisis Management after Lisbon. *European Foreign Affairs Review*, 20 (2), p. 304.

¹⁰ Meyer, C. O. (2020). *CSDP Missions and Operations. In-Depth Analysis*. Policy Department for External Relations, Directorate General for External Policies of the Union, European Parliament, p. 5.

¹¹ Juncos, A. E. Op. cit., p. 78.

като „запазената марка“ на ОПСО¹². Интегрирането на всички структури за управление на кризи, включително тези, които се занимават с граждански и гражданско-военни аспекти, в рамките на новата дипломатическа служба на ЕС представлява друга промяна, която заслужава да бъде спомената¹³. По отношение на ОПСО и управлението на кризи структурите на Европейската служба за външна дейност включват отделна дирекция „Способности за планиране и провеждане на граждански операции (СРСС)“. Освен това всяка мисия работи в съгласие и координация с делегациите на ЕС в същия район и в рамките на регионалните политики на ЕС, като по този начин засилва присъствието и ролята на ЕС на място.

През септември 2018 г., като следваща стъпка в процеса на укрепване на гражданското измерение на ОПСО и в съответствие със задачите, поставени със заключенията на Европейския съвет от 2017 г., както и със заключенията на Съвета относно укрепването на гражданската ОПСО от май 2018 г., е приет План за развитие на гражданските способности¹⁴. От една страна, той премахва мисиите по наблюдение и подкрепата за специалните представители на ЕС от списъка с приоритетни цели на ОПСО, но, от друга страна, насочва развитието на гражданските способности на Съюза към редица нови области с оглед на новите предизвикателства пред сигурността – организирана престъпност, управление на границите, тероризъм и радикализация, незаконна миграция, хибридни заплахи, кибер сигурност и др.

Логична последица от приемането на Плана за развитие на гражданските способности е създаването на Граждански пакт в областта на ОПСО като последващо действие по заключенията, приети от държавите членки в рамките на Съвета по външни работи от ноември 2018 г. Пактът трябва да доведе до „гражданско измерение на ОПСО, което е с по-голям капацитет, по-ефективно и по-съгласувано“¹⁵. С него държавите членки се ангажират да увеличат дела на командирования персонал в гражданските мисии. През 2020 г. вече се констатира нарастване на броя на командированите служители в резултат на разширяването на няколко мисии¹⁶. В научната литература се

¹² Обща визия, общи действия: по-силна Европа. Глобална стратегия за външната политика и политиката на сигурност на Европейския съюз, с. 45. https://publications.europa.eu/resource/ellar/3eaa2cf-9ac5-11e6-868c-01aa75ed71a1.0010.01/DOC_1

¹³ Pirozzi, N. Op. cit., p. 293.

¹⁴ Council of the European Union, Civilian Capabilities Development Plan, 11807/18, 4 September 2018.

¹⁵ Съвет на Европейския съюз, Заключения на Съвета и на представителите на правителствата на държавите членки, заседаващи в рамките на Съвета, относно създаването на Граждански пакт в областта на ОПСО, 14305/18, 19 ноември 2018 г., с. 3.

¹⁶ За повече информация относно Гражданския пакт в областта на ОПСО, вж.: Smit, T. (2020). *Increasing Member State Contributions to EU Civilian CSDP Missions*. SIPRI Policy Brief, SIPRI,

прогнозират варианти за развитието на Гражданския пакт. Първият се свързва с пълното му прилагане, а това означава изпълнение на всички нови задачи, които са споменати, но не са конкретизирани в заключенията на Съвета. Вторият – частично прилагане на Пакта в конкретни области или за задачи като обучение и оборудване. Третият сценарий е провал на Пакта, което би довело до връщане към приоритетите от Санта Мария да Фейра¹⁷.

Значението на Пакта относно гражданското измерение на ОПСО е потвърдено в последващ стратегически документ на ЕС, а именно – Стратегическия компас, съгласуван от Съвета на ЕС през март 2022 г. Според него общата цел на Пакта е да допринесе за развитието и укрепването на гражданските мисии на Съюза, така че те да могат бързо и ефективно да реагират на съществуващите и променящите се заплахи и предизвикателства, които подриват изпълнителната, съдебната или законодателната система в кризисни райони. Конкретната – готовност за разполагане на мисия с 200 граждански експерти в рамките на 30 дни¹⁸. През декември 2022 г. Съветът на ЕС потвърждава ангажимента си за укрепване на гражданския аспект на ОПСО чрез нов Граждански пакт, който трябва да бъде приет до средата на 2023 г.

Установяването на военните операции и гражданските мисии на ЕС изисква единодушно решение на Съвета на ЕС по линия на ОВППС въз основа на предложение от Върховния представител на Съюза или по инициатива на държава членка, като мисиите могат да включват различен брой държави-членки на ЕС. След започването им те се поставят под политическия контрол и стратегическото ръководство на Комитета за политика и сигурност. Решенията за установяване, финансиране, провеждане и прекратяване на такива мисии се влияят от редица фактори: нивото на подкрепа от водещите държави членки, приоритетите на ЕС и неговите ключови институции, предизвикателствата пред сигурността в съседните на Европа държави и промените в поведението на основните сили в международните отношения (САЩ, Русия и Китай). От правна гледна точка операциите се основават на кумулация от решение на Съвета и покана от приемащата държава или резолюция на Съвета за сигурност на ООН съгласно глава VII от Устава¹⁹. Досега не е провеждана операция по ОПСО без съгласието на приемащата държава.

Stockholm и Smit, T. (2019). *Towards a More Capable European Union Civilian CSDP*. SIPRI Policy Brief, SIPRI, Stockholm.

¹⁷ Faleg, G. (2020). *The 'Civilian Compact'. Three Scenarios for the Future*. – In: Fiott, D. (ed.), *The CSDP in 2020. The EU's Legacy and Ambition in Security and Defence*. European Union Institute for Security Studies, Paris, pp. 144–145.

¹⁸ Съвет на Европейския съюз. Стратегически компас за сигурността и отбраната – За Европейски съюз, който защитава своите граждани, ценности и интереси и допринася за международния мир и сигурност, 7371/22, 21 март 2022 г., с. 16.

¹⁹ Missiroli, A., Op. cit., p. 47.

Правното основание за действията на Европейския съюз в областта на ОПСО се съдържа в чл. 42, параграф 1 на ДЕС, който се отнася единствено до „мисии“, изпълнявани с граждански и военни средства. В теорията и практиката се е установило разбирането, че операциите са „изпълнителни“ и „военни“, а „мисиите“ се разбират като „неизпълнителни“, доколкото се провеждат от Способностите за планиране и провеждане на граждански операции/Способностите за планиране и провеждане на военни операции (СРСС/МРСС), но могат да бъдат военни, граждански или хибридни²⁰. Мисия за обучение на Европейския съюз е пример за военна мисия без изпълнителни функции. Друг съвсем скорошен пример е EUMAM Украйна. В настоящата статия за улеснение се прави възможно най-общото разграничение на военни операции и граждански мисии.

При управлението на кризи ЕС е действал по няколко начина: посредник за мир между страните в конфликта; подпомагащ управлението на границите (Молдова/Украйна); съветник по съдебната реформа (Грузия); обучаващ полицейски служители; реформатор на сектора за сигурност; гарант за сигурност по време на избори; миротворец по покана на страна домакин (БЮРМ); като регионално споразумение, действащо с мандат на Съвета за сигурност на ООН; компонент на временна международна администрация. ЕС никога не е действал в качеството си на налагащ мира, както НАТО в Косово през 1999 г., нито в защита срещу въоръжено нападение на територия на някоя от държавите му членки²¹. През последните години ЕС разгръща нови видове мисии, насочени към прилагане на споразумения за прекратяване на огъня, укрепване на сигурността на въздухоплаването и предотвратяване и прекратяване на пиратски актове. Те обаче се разгръщат във все по-конфликтна среда.

Що се отнася по-специално до гражданските мисии, те могат да бъдат класифицирани според обхвата на техния мандат, както следва: полицейски; за изграждане на капацитет; за гранична помощ, т.е. мисии за управление на границите или мисии за обучение и контрол; за укрепване на върховенството на закона; за реформа на сектора за сигурност; за мониторинг, т.е. мисии за наблюдение и смесени гражданско-военни мисии²². Като оставим настрана EUBAM Рафа и EUMM Грузия, които са създадени, за да наблюдават оспорвана/опасна гранична линия между две единици, гражданските мисии на ЕС са изцяло свързани с изграждането на капацитет и укрепването на

²⁰ Meyer, C. O. Op. cit., p. 4.

²¹ Van Vooren, B., Wessel, R. A. (2014). *EU External Relations Law. Text, Cases and Materials*. University Printing House, Cambridge, 426–427.

²² Zajączkowski, K. (2020). CSDP Missions and Operations as Instruments of EU Crisis Management – Their Essence, Role and Determinants. *Online Journal Modelling the New Europe*, (34), p. 11.

върховенството на закона в трети държави, преминаващи през период на нестабилност²³. Първата полицейска мисия е изпратена в Босна и Херцеговина през 2003 г., а първата мисия в областта на върховенството на закона – в Грузия през 2004 г. EULEX Косово е единствената мисия с изпълнителни правомощия, а също и най-голямата по отношение на числеността на персонала.

В опит за обобщение ще бъдат посочени още няколко основни характеристики на гражданските мисии на ЕС: географският им обхват не е ограничен от ДЕС или от Европейския съвет (все пак те подчертават ролята на Съюза като регионален играч, който се стреми да разрешава проблеми в непосредственото си обкръжение); имат определен мандат, който не могат да надхвърлят; разгръщат се в международна среда с много други участници в управлението на кризи на различни правни, политически и оперативни нива; реализират се в малък или среден мащаб, което им гарантира по-ниско ниво на риск; обикновено са сравнително малки по размер и служат като политически инструменти на държавите членки и продължение на техните политики; междуправителственият им характер заедно с това, че не предполагат използване на военна сила, провокира повече доверие в приемащите държави; финансират се от определения за ОВППС бюджет, което ги прави по-малко спорни от финансова, а и от политическа гледна точка; по-малко подходящи са обаче за намеса в ситуации на остър конфликт или крайна нестабилност.

Анализът на развитието на гражданското измерение на ОПСО и изяснените общи положения във връзка с гражданските мисии на ЕС дават необходимата основа за разглеждането на по-частния въпрос относно мисиите на Съюза, засягащи част от държавите от Източното партньорство, а именно – Украйна, Молдова, Грузия и Армения. Открояването на тези мисии се дължи на няколко причини. Първо, Източното партньорство винаги е било важна част от Европейската политика за съседство, а отношенията с източните съседи са елемент на стратегическата визия на ЕС в областта на регионалната сигурност. Второ, геополитическата ситуация в т.нар. постсъветско пространство търпи сериозни промени след започването на въоръжения конфликт в Украйна през 2022 г. Трето, налице са изключително актуални развития във връзка с изграждането на гражданските способности на ЕС в региона на Източното партньорство, доколкото някои от мисиите там са установени през 2022 и 2023 г.

Към май 2023 г. в държави или по повод държави от Източното партньорство са създадени, продължават да функционират или тепърва започват да работят шест мисии (пет граждански и една военна):

²³ Tardy, T. (ed.) (2017). *Recasting EU Civilian Crisis Management. Report No. 31*. European Union Institute for Security Studies, Paris, p. 12.

мисията за съдействие в областта на граничния контрол в Молдова и Украйна (**EUBAM Молдова – Украйна**); мисията за наблюдение в Грузия (**EUMM Грузия**); консултативната мисия за реформа в сектора на гражданската сигурност в Украйна (**EUAM Украйна**); мисия за партньорство в Молдова (**EUPM Молдова**); мисия в Армения (**EUMA**) и военна мисия за предоставяне на помощ в подкрепа на Украйна (**EUMAM Украйна**). Всички те, с изключение на EUBAM Молдова – Украйна, са създадени с решение на Съвета на ЕС по ОВППС. Без да се омаловажа фактът, че EUBAM Молдова – Украйна, установена през 2005 г. и EUMM Грузия, учредена през 2008 г., са най-старите и все още функциониращи мисии в региона на Източното партньорство, в статията се разглеждат мисиите, лансирани от 2014 г. до днес, т.е. от момента на влошаване на отношенията на ЕС с Русия. Анализът е от гледна точка на политическите и правните им особености, както и значението им за регионалната международна сигурност.

Засилената активност на Европейския съюз в разглеждания регион е обоснована в Стратегическия му компас от 2022 г., в който се посочва, че Русия се стреми активно да установи сфери на влияние чрез въоръжените намеси в Грузия и Украйна, включително незаконното анексиране на Крим и военната намеса в Източна Украйна през 2014 г., чрез фактически контрол над Беларус и чрез трайното присъствие на руски войски в продължителни конфликти, включително в Република Молдова. Ясно е заявено, че: „в източното съседство, докато Украйна е пряко нападната от руските въоръжени сили, Република Молдова, Грузия и други държави в Южен Кавказ са обект на непрекъснато стратегическо сплашване, на преки заплахи за суверенитета и териториалната си цялост и са въввлечени в продължителни конфликти“²⁴, както и че: „ще засилим сътрудничеството си в областта на сигурността и отбраната с цел укрепване на устойчивостта на източните ни партньори“²⁵.

Русия – най-големият и във военно отношение най-могъщият съсед на ЕС – вече е провокирала Съюза да приложи технократска програма за институционални и икономически реформи в държави от Източното партньорство. Тя обаче не предвижда ефективна реформа на сектора за сигурност със специален акцент върху отбраната и разузнаването. Консултативната мисия на ЕС за постигане на устойчива реформа в сектора на гражданската сигурност в Украйна е създадена с Решение 2014/486/ОВППС на Съвета от 22 юли 2014 г.²⁶ и е разположена през декември 2014 г., за да консултира държавните органи по въпросите на сигурността, полицията, съдебната система,

²⁴ Стратегически компас за сигурността и отбраната. *Op. cit.*, с. 9.

²⁵ Пак там, с. 42.

²⁶ ОВ на ЕС, L 217, 23.7.2014 г.

прокуратурата, борбата с корупцията и правата на човека и да им помага чрез стратегически съвети и практическа подкрепа. От 2022 г. мисията предоставя подкрепа на правоприлагащи органи във връзка с бежанците от Украйна към съседните държави членки и предоставянето на хуманитарна помощ за Украйна. EUAM Украйна, определена през 2015 г. от изследователи като „символична“, е по-скоро индикация за слабост, а не за решителност на Съюза на фона на силното руско политическо и военно влияние в източната част на страната²⁷.

Урокът е научен през 2022 г., когато започва провеждането на военна мисия EUMAM Украйна. Тя е установена с Решение (ОВППС) 2022/1968 на Съвета от 17 октомври 2022 г.²⁸ като израз на твърдата позиция на ЕС, че осъжда категорично военна агресия на Русия срещу Украйна. Първоначалният ѝ двугодишен мандат включва индивидуално и колективно, включително специализирано, обучение на персонала на украинските въоръжени сили, както и обучение на териториалните сили за отбрана на Украйна, без обаче да има изпълнителни функции. Трети държави могат да бъдат поканени да участват в мисията – практика още от времето на военната операция Concordia във FYROM през 2003 г., за която допринасят 14 трети страни, сред които и България. Особеното в случая на EUMAM Украйна е, че тя действа на територията на държавите членки (докато Съветът не реши друго), което влиза в разрез с разпоредбата на чл. 42, пар. 1 на ДЕС, че мисиите се изпълняват извън територията на Съюза, но свидетелства за *sui generis* природата на ЕС, включително от гледна точка на гражданските му мисии.

Набраната от Европейския съюз инерция да действа още по-активно в региона на Източното партньорство, за да изпълнява партньорските си ангажименти и най-вече да потвърди ролята си за укрепване на сигурността там, намира израз в установяването през 2023 г. на мисията в Армения²⁹ и тази в Молдова³⁰. EUM Армения е гражданска мисия на ЕС с двугодишен мандат, а като операция по управление на кризи притежава единна командна верига. EUMA започва дейността си на 20 февруари 2023 г., когато е одобрен оперативният ѝ план (OPLAN)³¹. Тя има за стратегическа цел

²⁷ Blockmans, S., & Faleg, G. (2015). *More Union in European Defence. Report of a CEPS Task Force*. Centre for European Policies Studies, Brussels, pp. 8-9.

²⁸ ОВ на ЕС, L 270, 18.10.2022 г.

²⁹ Решение (ОВППС) 2023/162 на Съвета от 23 януари 2023 г. относно мисия на Европейския съюз в Армения (EUMA), ОВ на ЕС, L 22, 24.01.2023 г.

³⁰ Решение (ОВППС) 2023/855 на Съвета от 24 април 2023 г. относно мисия на Европейския съюз за партньорство в Молдова (EUPM Молдова), ОВ на ЕС, L 110, 25.04.2023 г.

³¹ Решение (ОВППС) 2023/386 на Съвета от 20 февруари 2023 г. за започване на дейността на мисията на Европейския съюз в Армения (EUMA) и за изменение на Решение (ОВППС) 2023/162, ОВ на ЕС, L 53, 21.02.2023 г.

намаляване на броя на инцидентите в засегнатите от конфликти и граничните райони в Армения чрез наблюдение със средствата на рутинното патрулиране и докладване относно ситуацията. По такъв начин мисията ще допринесе за изграждането на доверие между Армения и Азербайджан, за нормализирането на отношенията им на място и дори за постигането на евентуално мирно споразумение между тях. Външнополитическата амбиция на Съюза, който до момента не може да се похвали с принос за разрешаването на конфликта в Нагорни Карабах, е впечатляваща. Разгръщането на ЕУМА в следващите две години ще позволи да се направят изводи за съответствието между амбиции и реалност, реторика и практика.

Мисията за партньорство в Молдова е установена с решение на Съвета на ЕС от 24 април 2023 г. Началото на дейността ѝ зависи от постигането на първоначална оперативна готовност и е предмет на последващо решение на Съвета. Тя също е гражданска мисия с двугодишен мандат и като операция по управление на кризи притежава единна командна верига. ЕУРМ Молдова е резултат от заключенията на Европейския съвет от юни 2022 г., че бъдещето на Република Молдова е в Европейския съюз и от предоставянето ѝ на статут на държава кандидатка заедно с Украйна. Мандатът на мисията е да допринесе за повишаване на устойчивостта на сектора за сигурност в областта на управлението на кризи и хибридните заплахи, киберсигурността и противодействието на опити за външна намеса и манипулиране на информация. Съюзът е категоричен, че ще предостави необходимата подкрепа, за да се справи Молдова с многопосочното въздействие на войната на Русия срещу Украйна, особено що се отнася до енергийната сигурност³².

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В настоящата среда на сигурност, ако гражданските аспекти на ОПСО се развиват и използват правилно, този компонент на политиката може да се превърне в основен и дори стратегически инструмент на ЕС³³, да позволи на Съюза да се открие със собствена идентичност в областта на сигурността, както и да потвърди ценностите му в съответствие със самоидентификацията му като „мека“ или „нормативна“ сила³⁴. ЕС определено не е типичен участник в укрепването на международната сигурност.

Европейският съюз успява да изгради силна правна и институционална рамка на ОПСО, но способността му да действа

³² European Council meeting – Conclusions, EUCO 34/22, 15 December 2022, p. 3. <https://www.consilium.europa.eu/media/60872/2022-12-15-euco-conclusions-en.pdf>

³³ Missiroli, A. Op. cit., p. 61.

³⁴ Juncos, A. E. Op. cit., p. 81.

автономно все още е възпрепятствана от липсата на достатъчно ресурси за провеждане на операции и на единна политическа воля отвъд реториката. От една страна, мисиите на ЕС са показателни за нарастващите му външнополитически амбиции. От друга, липсва реалистичен баланс между нивото на амбиция и наличните ресурси. Тъй като ЕС няма капацитет да се справи с широкомащабни кризи, той може да провежда малки и средни операции или да действа в началото/края на широкомащабна операция. Тясното сътрудничество с НАТО е неизбежно. ЕС и НАТО предлагат два потенциално конкурентни подхода към европейската сигурност, които обаче могат да са съвместими и да се допълват. Това отчетливо се забелязва по отношение на гражданските мисии и мисиите за управление на кризи на ЕС в чужбина³⁵. Остава въпросът дали, генерално погледнато, Съюзът напълно е постигнал първоначалните цели, поставени още през 1999 г. или продължава да реагира *ad hoc* и да усъвършенства политическото и стратегическо „говорене“. В случая на най-новите мисии, лансирани през 2022 и 2023 г. в Украйна и Молдова (вече със статут на държави кандидатки), обаче става дума за предварителна грижа на Европейския съюз за собствената му сигурност. Наред с това ЕС демонстрира косвено пред Русия собствената си значимост в областта на регионалната сигурност, включително по линия на гражданските аспекти на ОПСО. Новата мисията в Армения от своя страна може да се възприеме като опит на Европейския съюз да възстанови и засили влиянието си в тази държава след неуспеха на процеса по подписване на споразумение за асоцииране. Същевременното установяването на ЕУМ Армения изцяло се разполага в контекста на влизането в сила на 1 март 2021 г. на споразумението за всеобхватно и засилено партньорство между ЕС и Армения.

ЛИТЕРАТУРА:

- Берчев, Д. (2022). *Обща политика за сигурност и отбрана на Европейския съюз*. Издателство „Фабер“.
- Blockmans, S., & Faleg, G. (2015). *More Union in European Defence. Report of a CEPS Task Force*. Centre for European Policies Studies, Brussels.
- Faleg, G. (2020). *The 'Civilian Compact'. Three Scenarios for the Future*—In: Fiott, D. (ed.), *The CSDP in 2020. The EU's Legacy and Ambition in Security and Defence*, European Union Institute for Security Studies, Paris, pp. 135-145.

³⁵ Берчев, Д. *Op. cit.*, 291-292.

- Grevi, G., Helly, D., & Keohane, D. (eds.) (2009). *European Security and Defence Policy: The First Ten Years (1999-2009)*. European Union Institute for Security Studies, Paris.
- Juncos, A. E. (2020). *Beyond Civilian Power? Civilian CSDP Two Decades on.* – In: Fiott, D. (ed.), *The CSDP in 2020. The EU's Legacy and Ambition in Security and Defence*. European Union Institute for Security Studies, Paris, pp. 74-85.
- Meyer, C. O. (2020). *CSDP Missions and Operations. In-Depth Analysis*, Policy Department for External Relations, Directorate General for External Policies of the Union, European Parliament.
- Missiroli, A. (ed.) (2016). *The EU and the World: Players and Policies Post-Lisbon. A Handbook*. European Union Institute for Security Studies, Paris.
- Nowak, A. (ed.) (2006). *Civilian crisis management: the EU way*. Chaillot Paper No. 90, European Union Institute for Security Studies, Paris.
- Pirozzi, N. (2015). The European Union and Civilian Crisis Management after Lisbon. *European Foreign Affairs Review*, 20 (2), pp. 287-306.
- Smit, T. (2020). *Increasing Member State Contributions to EU Civilian CSDP Missions*, SIPRI Policy Brief, SIPRI, Stockholm.
- Smit, T. (2019). *Towards a More Capable European Union Civilian CSDP*, SIPRI Policy Brief, SIPRI, Stockholm.
- Tardy, T. (ed.) (2017). *Recasting EU Civilian Crisis Management. Report No. 31*, European Union Institute for Security Studies, Paris.
- Van Vooren, B., & Wessel, R. A. (2014). *EU External Relations Law. Text, Cases and Materials*. University Printing House, Cambridge.
- Zajaczkowski, K. (2020). CSDP Missions and Operations as Instruments of EU Crisis Management – Their Essence, Role and Determinants. *Online Journal Modelling the New Europe*, (34), pp. 4-37.

Нормативни и документационни източници:

- Обща визия, общи действия: по-силна Европа. Глобална стратегия за външната политика и политиката на сигурност на Европейския съюз https://publications.europa.eu/resource/ellar/3eaae2cf-9ac5-11e6-868c-01aa75ed71a1.0010.01/DOC_1
- Решение 2014/486/ОВППС на Съвета от 22 юли 2014 г. относно консултативна мисия на Европейския съюз за реформа в сектора на гражданската сигурност в Украйна (EUAM Украйна), ОВ на ЕС, L 217, 23.7.2014 г.
- Решение (ОВППС) 2022/1968 на Съвета от 17 октомври 2022 г. относно военна мисия на Европейския съюз за предоставяне на помощ в подкрепа на Украйна (EUMAM Украйна), ОВ на ЕС, L 270, 18.10.2022 г.

Решение (ОВППС) 2023/162 на Съвета от 23 януари 2023 г. относно мисия на Европейския съюз в Армения (EUMA), ОВ на ЕС, L 22, 24.01.2023 г.

Решение (ОВППС) 2023/855 на Съвета от 24 април 2023 г. относно мисия на Европейския съюз за партньорство в Молдова (EUPM Молдова), ОВ на ЕС, L 110, 25.04.2023 г.

Решение (ОВППС) 2023/386 на Съвета от 20 февруари 2023 г. за започване на дейността на мисията на Европейския съюз в Армения (EUMA) и за изменение на Решение (ОВППС) 2023/162, ОВ на ЕС, L 53, 21.02.2023 г.

Съвет на Европейския съюз, Закljučения на Съвета и на представителите на правителствата на държавите членки, заседаващи в рамките на Съвета, относно създаването на Граждански пакт в областта на ОПСО, 14305/18, 19 ноември 2018 г.

Съвет на Европейския съюз. Стратегически компас за сигурността и отбраната – За Европейски съюз, който защитава своите граждани, ценности и интереси и допринася за международния мир и сигурност, 7371/22, 21 март 2022 г.

Съвет на Европейския съюз. Европейска стратегия за сигурност. Сигурна Европа в един по-добър свят.
<https://www.consilium.europa.eu/media/30803/qc7809568bgc.pdf>

Council of the European Union, Civilian Capabilities Development Plan, 11807/18, 4 September 2018.

European Council meeting – Conclusions, EUCO 34/22, 15 December 2022.
<https://www.consilium.europa.eu/media/60872/2022-12-15-euco-conclusions-en.pdf>

РУСКИ ЯДРЕНИ ДОКТРИНИ, ЯДРЕНИ СИЛИ, МОДЕРНИЗАЦИЯ

Йордан Бакалов

RUSSIAN NUCLEAR DOCTRINES, NUCLEAR FORCES, MODERNIZATION

Yordan Bakalov

Резюме: Програмите за модернизация на ядрените сили на Русия, повишиха нарастващите предизвикателствата, които тя поставя пред САЩ и техните съюзници. Русия се стреми с ядрен шантаж да принуди САЩ и НАТО да ограничат подкрепата си за Украйна. Русия продължава да разглежда ядрените оръжия изключително като средство за възпиране, и ядрената им политиката на възпиране е отбранителна по природа. Русия приема стратегията „ескалация за деескалация“, но самата тя погрешно оценява, че при първо използване на ядрени оръжия ще ѝ послужи за „деескалация“ на конфликт, с изгодни за нея условия.

Ключови думи: Русия, САЩ, ядрени оръжия, ескалация, деескалация

Summary: Russia's nuclear forces modernization programs have heightened the growing challenges Russia poses to the United States and its allies. Russia is seeking nuclear blackmail to force the US and NATO to limit their support for Ukraine. Russia continues to view nuclear weapons exclusively as a deterrent, and its nuclear deterrence policy is defensive in nature. Russia accepts the "escalation for de-escalation" strategy, but it itself wrongly assesses that the first use of nuclear weapons will serve to "de-escalate" a conflict with favorable conditions for it.

Keywords: Russia, USA, nuclear weapons, escalation, de-escalation

Въведение

САЩ и НАТО заедно с Европейския съюз (ЕС), имат капацитета и потенциала, за най-съществен принос в борбата срещу редица глобални предизвикателства, както на територията на страните членки, така и при необходимост отвъд тях. НАТО назад във времето, е създаден да противодейства на СССР, а Руската Федерация е правопреемник на Съветския съюз и е целесъобразно, да се направи преглед на руската позиция относно използването на ядрени оръжия в случай на конфликт. Един от най-видните руски експерти по международна сигурност, Алексей Арбатов посочва: „На запад има традиция руската ядрена

политика да се анализира, като се проектира „западно мислене“ на руските експерти“ (А. Arbatov, 2016), което пренебрегва разликите в нагласите.

Арбатов правилно разяснява, че тези разлики в светогледите, относно политиките за ядрените оръжия са много по-дълбоки от това, което има в официалните документи; тези разлики произтичат от историята, политическите системи, административния опит, бюрократичните механизми, географията, технологическите развития и приоритетите.

За демократичния свят Русия си остава засега, единствената държава, която със своя ядрен арсенал, представлява най-сериозната заплаха. Отношенията между Русия и Съединените щати се променяха с течение на времето и ескалираха особено много, след като Русия нападна Украйна. След края на Студената война и въпреки намалението на ядрените оръжия на Русия, тя запазва повече от 1500 бойни глави, разположени на ракети, бомбардировачи и подводници, способни да достигнат територията на САЩ. (А. Arbatov, 2016)

Съединените щати винаги са оценявали тези оръжия като потенциална заплаха за сигурността си, поради което САЩ поддържа ядрено възпиращи средства, както и е подписала множество договори за контрол на въоръженията със Съветския съюз и по-късно с Русия.

Отчитането на дългосрочната стратегическа конкуренция с Русия и Китай е отбелязана в „Стратегията за национална отбрана“ (NPR) от 2018 г., която я отчита като „централното предизвикателство за просперитета и сигурността на САЩ“. В стратегията се отчита, че Русия се стреми „да разбие Организацията на Северноатлантическия договор като промени Европа и сигурността на икономическите структури в Близкия изток в нейна полза. Всичко това е свързано и с модернизацията на ядрения ѝ арсенал. През март 2021 г. са издадени временни стратегически насоки за националната сигурност от администрацията на Байдън, който заявяват, че „Русия остава решена да засили глобалното си влияние и да играе разрушителна роля на световната сцена.“ (Bureau Of Arms Control, Verification And Compliance, 2019)¹

В „Стратегията за национална отбрана“ от 2018 г. (NPR) се отбелязва, че „Русия демонстрира готовността си да използва сила, за да промени картата на Европа и да наложи волята си на съседни, подкрепени от имплицитни и явни заплахи за първа употреба на ядрени оръжия.“ (J. R. Biden, 2021)

В стратегията се разглеждат промените в ядрената доктрина на Русия, която модернизира своите ядрени сили. Програмите за

¹ Вж. също: Kristensen, H. M., & Korda, M. (2019). Russian nuclear forces, 2019. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 75 (2), 74. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00963402.2019.1580891>

модернизация на руските ядрени сили, принуди Конгресът да обърне внимание на нарастващите предизвикателствата, които Русия поставя пред Съединените щати и техните съюзници, той се фокусира върху прегледа и спазването на споразуменията за контрол на въоръженията и бъдещето на целия процес за контрол на въоръженията. Разгледани и обсъдени са руските и американските ядрени програми за модернизация, съчетани с възможното отпадане на ограниченията върху ядрените сили на САЩ и Русия и може ли това да доведе до надпревара във въоръжаването, която да подкопае стратегическата стабилност.

Напълно в контекста на тези притеснения, на 20 април 2022 г., Русия проведе тестове с ракета Сармат, която е новата им балистична ракета. Президентът Путин побърза да заяви, че „това наистина уникално оръжие ще засили бойния потенциал на нашите въоръжени сили, надеждно гарантира сигурността на Русия пред лицето на външни заплахи и ще даде храна за размисъл на тези, които в разгара на бясна агресивна реторика се опитват да заплашват страната ни“. (Office Of The Secretary Of Defense, 2018) Въпреки това Джон Кирби, говорител на Пентагона отбеляза, че Съединените щати не смятат оръжието за заплаха към тях или към техните съюзници и когато Русия разгърне системата, тя ще замени съществуващата тежка SS 18.

Съединените щати не са изненадани от теста, тъй като Русия ги е информирала с предизвестие, в съответствие с условията от 2010 г. на договора „Нов СТАРТ“. Вероятно в началото на 2023 г., когато бъдат разгърнати пусковите установки, бойните глави на тази система, ще се броят под лимитите в „Нов СТАРТ“, като по този начин ще се ограничи броя на ракетите, които Русия може да разположи, докато договорът остава в сила.

На 14 април 2022 г. Дмитрий Медведев, бившият президент на Русия, който сега е старши член на Съвета за сигурност на Русия, каза, че Русия ще трябва да укрепи границите си в Балтийския регион, ако Швеция и Финландия кандидатстват за присъединяване към НАТО.

Заплахата на Медведев може да сигнализира за намерение за разполагане на ядрени оръжия в руския анклав Калининград, който се намира между Литва и Полша. Министърът на отбраната на Литва, Арвидас Анушаускас заяви, че Русия вече е съхранявала ядрени бойни глави, подходящи за разполагане на ракети Искандер в Калининград. В миналото е разполагала с ядрени оръжия в анклава и дори наскоро е модернизирала шахтите за ядрените оръжия, но има сериозни съмнения дали в момента има ядрени бойни глави за ракети Искандер в района. (L. Beachum, M. Ilyushina & K. Demirjian, 2022) Повишаването на ескалацията стартира, след 24 февруари, когато Русия започна войната с Украйна, на 27 февруари по време на среща с министъра на отбраната

и началника на Генералния щаб, Владимир Путин обяви, че поставя ядрените си сили в „специална бойна готовност“, по същество, повишавайки състоянието им на тревога, докато той продължаваше да повишава ескалацията на нахлуването си в Украйна. (J. Henely & J. Borger, 2022) Въпреки, че не уточни как тази стъпка ще промени статута на руските ядрени сили, той посочи, че издава тази заповед в отговор на ескалиращата икономическа криза, санкциите и „агресивните изявления“ от САЩ и от техните партньори от НАТО. (D. E. Sanger & W. J. Broad, 2022)

Това съобщение последва изявлението на президента Путин, направено по време на речта му, обявяваща началото на нахлуването в Украйна, че „без значение кой се опитва да ни застане на пътя или още повече създават заплахи за нашата страна и нашия народ, те трябва да знаят, че Русия ще отговори веднага и последствията ще бъдат такива, каквито не сте виждали в цялата си история. Всички необходими решения в тази насока са взети. Надявам се думите ми да бъдат чути.“

След тези изявления, някои анализатори спекулират, че промените, които това изявление може да доведе, са свързани с командването и контрола на ядрените сили, позволявайки по-бързи комуникации, ако Русия иска да повиши допълнително нивото на тревога или да подготви ядрените оръжия за употреба.

Други очертаха провеждането на редица стъпки, които биха могли да бъдат видими, ако Русия се опита да повиши бойната готовност до ниво за използване, включително и изпращане на подводници в морето и снаражаване на ракети на бомбардировачи. (M. Ryan, K. Demirjian, J. Hudson & S. Harris, 2022)

Независимо от изказанията на Путин, Пентагонът посочи, че не вижда каквито и да е промени в ядрените сили на Русия, в резултат на повишаване на нивото им на готовност. (J. J. Cameron, 2022) Съединените щати и НАТО, реагираха спокойно на тези изявления и ясно дадоха да се разбере, че не възнамеряват да се намесят в конфликта с военна сила, както и че Съединените щати няма да променят нивото си на ядрена тревога в отговор на действията на Русия.

В унисон с повишаващата се ескалация на 27 февруари избирателите от Беларус одобриха конституционна поправка, с която по същество Беларус се отказа от неутрален, безядрен статут.

Конституционната поправка не одобрява незабавното разполагане на ядрени оръжия, но позволява в страната да се разполагат руски ядрени оръжия. Президентът Лукашенко посочи, че страната му, би била готова да направи това, ако е „застрашена от Запада.“ По-конкретно той отбеляза, че може да поиска от Русия да върне ядрените оръжия в Беларус, ако НАТО прехвърли ядрени оръжия в Полша, Литва и Латвия, държави с които граничи Беларус. (C. Talmadge, 2022)

Въпреки тези заявки от Лукашенко, Путин вече обяви, че руската страна, ще разположи ядрени тактически системи в Беларус, независимо, че в Полша и Балтийските държави до момента няма ядрени оръжия, а и полската страна съвсем наскоро обяви, че няма намерение да разполага ядрени оръжия на своя територия.

За първи път след края на 90-те години, Москва ще базира ядрени оръжия извън страната. Тези заявки на Путин могат да се тълкуват отново като поредния опит за натиск и сплашване по отношение на европейските държави и САЩ, които продължават да подкрепят Украйна.

Другата насока, в която може да се разглежда този акт, е постепенното овладяване на суверинитета на Беларус.

Нарастващото ядрено напрежение между Русия и САЩ се появи отново, когато Русия наскоро преустанови участието си в американо-руското споразумение „Нов Старт“ за намаляване на ядрените оръжия. Договора „Нов Старт“ разглежда ограничаването на стратегическите ядрени оръжия, които всяка страна може да има, но не уточнява броя на тактическите ядрени оръжия.

След оттеглянето на Русия от договора „Нов Старт“, наскоро последва изявление на президента Байдън, че САЩ престават да обменят подробни данни за своите стратегически ядрени сили.

Ядрена доктрина и стратегия на Съветския съюз

От времето на Съветския съюз, ядрените оръжия се оценяваха, както по отношение на военните им възможности, така и заради политическите им качества.

От военните им възможности Съветският съюз разглеждаше ядрените оръжия като инструмент за победа в конвенционална война, която може да ескалира до ядрена, а от политическа гледна точка ядрените оръжия са мярка за влияние и международен престиж, противодействащ на САЩ в международните отношения.

След кубинската криза от 1962 г., САЩ и Съветският съюз провеждат преговори за контрол на въоръженията, като СССР постига паритет със САЩ. И двете страни оценяват възможността на концепцията за „Взаимно гарантирано унищожение“ (MAD), при ядрен конфликт между двата противостоящи блока, тоест нито една от страните не може да започне ядрена война, без да предвиди възможността за ответна ядрена атака от другата страна. Тези изводи доведоха до споразуменията, договорени по време на преговорите за ограничаване на стратегическите оръжия (SALT). През 1972 г. беше подписан Договора за борба с балистичните ракети (ПРО), като и двете страни приемат ограничения на способността си да се защитават от ответна ядрена атака. Съветският съюз използва много активно преговорите по Договора за неразпространение на ядрено оръжие,

включително и на морално ниво, за налагане на влияние спрямо необвързаните страни.

Натовските държави не приемат тази позиция, поради притеснения от по-големите конвенционални военни възможности на страните от Варшавския договор и за това, те поддържат политика на „гъвкавост на реакцията“, която позволява възможното използване на ядрени оръжия в отговор на масивна конвенционална атака.

Недоверието на САЩ и НАТО, към тази политика на Съветския съюз за неизползване на ядрено оръжие, се дължи на изграждането на огромен арсенал от системи за ядрен удар с по-малък обсег. Тези системи могат да бъдат използвани срещу натовските държави при конфликт в Европа.

От друга страна, това натрупване на ядрени оръжия в Европа, според съветските стратегии, има за цел да „намали вероятността от НАТО, първо да използва ядрени оръжия и по този начин да поддържа конвенционалната война.“ (M. Williams & D. Ljunggren, 2022)

По това време големият проблем между двата блока и по-специално между САЩ и СССР е липсата на доверие, независимо от подписаните договори. Много експерти от това време са поддържали тезата, че дори и при липса на конфликт в Европа, Съветският съюз може да реализира обезоръжаващо нападение срещу територията на САЩ. Други поддържат тезата, че Съветският съюз не би инициирал такова нападение, поради невъзможността да извършат обезоръжаваща атака срещу ядрените сили на САЩ, а по-скоро биха се концентрирали към възможността за ограничаване на ефективността на ответния удар на САЩ.²

В същото време разработването и приемането на въоръжение на високоточни балистични ракети от САЩ предизвиква сериозна загриженост в Съветския съюз, за възможността на ядрените им сили да отговорят на евентуална атака на САЩ. Това поставя под въпрос стабилността на взаимното възпиране и нарастващата уязвимост на съветските ракетни сили. През 1980 г. Леонид Брежнев официално обявява съветската политика за забрана на първа употреба на ядрени оръжия в конфликт. С тази декларативна доктрина, съветските военни се надяваха да се запази евентуалния конвенционален конфликт в Европа. (P. Podvig, summer 2008)

Руската ядрена доктрина - развитие и ескалация

След Студената война, Русия промени съветската ядрена доктрина, за да отговори на новите рискове и заплахи пред света. Поради слабостта на конвенционалните си сили, през 1993 г., тя

² За повече информация вж.: Hines, J. G., Mishulovich, E. M., & Shull, J. F. (1995, September 22). *Soviet Intentions 1965-1985*. BDM Federal, Inc., p. 44. <https://russianforces.org/files/Soviet%20Intentions%201965-1985%20Vol.%201.pdf>

отхвърли ангажимента на СССР да не бъде първа, която може да използва ядрени оръжия. Съгласно военната доктрина от 1993 г., руското правителство може първо да използва ядрено оръжие в случай на: директно нападение срещу страната или нейните съюзници; глобална война, която неизбежно ще доведе до нападение срещу руска територия или обекти на въоръжение и сили; съвместни действия на неядрена държава, която атакува Русия в съюз с държава, притежаваща ядрено оръжие.

Оттогава руското правителство изготви няколко актуализирани версии на Военните си доктрини и повиши, донякъде, прага за използване на ядрено оръжие.

През 90-те години на миналия век, във все по-голяма степен, Русия разчита на ядрените си оръжия, и преразглежда няколко пъти своите военни доктрини и концепции за национална сигурност.³

В издадената през 1997 г., концепция за национална сигурност е заявено, че се позволява използването на ядрени оръжия „в случай на заплахата за съществуването на Руската федерация като независима суверенна държава.”

Във военната доктрина, от 2000 г. (когато Владимир Путин все още е в процес на консолидиране на властта), чл. 8 гласи: „се разширяват обстоятелствата, при които Русия може да използва ядрени оръжия, в отговор на атаки с използване на оръжия за масово унищожение срещу Русия или нейните съюзници, както и при „мощна агресия с използване на конвенционални оръжия в ситуации, критични за националната сигурност на Руската федерация.“

Тези промени водят до основния въпрос, дали Русия би използвала ядрени оръжия, само в по-широк конфликт или може да ги използва, превантивно в регионална война и само в отговор на използването на ядрени оръжия. Ръководителят на Съвета за сигурност на Русия, Николай Патрушев през 2009 г., анонсира тезата, че Русия би имала възможност да нанесе „превантивен ядрен удар“ срещу агресор, „използвайки конвенционални оръжия в тотална, регионална или дори локална война.“ (N. Sokov, 1999)

Актуализираната военната доктрина на Русия от 2010 г., не предвижда превантивно използване на ядрени оръжия. В нея се посочва, че „Руската федерация си запазва правото да използва ядрени оръжия в отговор на използване на ядрени и други видове оръжия за масово унищожение срещу нея и (или) нейни съюзници, а също и в случай на агресия срещу Руската федерация, включваща използването на конвенционални оръжия, когато самото съществуване на държавата е под заплахата.“ (D. Nowak, 2009)

³ За повече информация вж.: Taubman, W. (2017). Gorbachev: His Life and Times. W. W. Norton & Company.

Добавянето на клаузата „когато самото съществуване на държавата е застрашено“, отразява по-висок праг на ядрена употреба от този на Доктрината от 2000 г.

Формулировката в изданието на Доктрината, публикувано през декември 2014 г., също описва руското ядрено оръжие като средство за предотвратяване на мащабни и регионални войни.

В него се посочва, че Русия ще използва ядрени оръжия в отговор на използването на ядрени и други видове оръжия за масово унищожение срещу нея или съюзниците на Москва, или в случай на агресия срещу Русия от конвенционални оръжия, което излага на риск съществуването на Руската федерация.⁴ Тоест военната доктрина от 2014 г. е подобна на доктрината от 2010 г.

Публично руските държавни служители потвърждават функцията на ядрения арсенал за възпиране и отбрана, която се намира в официалните правителствени документи. През 2015 г. служителят на външното министерство Михаил Улянов заяви, че руската доктрина за ядрените оръжия има строго отбранителен характер и има за цел да възпира всеки потенциален агресор, и че Русия ще използва ядрени оръжия само за защита на себе си и на своите съюзници в случай на ядрена или мащабна конвенционална агресия.⁵

Владимир Яковлев, бившият командващ на руските стратегически ракетни сили, заяви, че оръжията за масово поразяване на Русия възпират не само ядрени и мащабни конвенционални войни, но и регионални и дори местни военни конфликти, които могат да включват тактическо ядрено оръжие на НАТО, системи за противоракетна и/или противовъздушна отбрана и други стратегически системи.⁶ Политическият анализатор Дмитрий Евстафиев смята, че ядреният арсенал на Русия е последната линия на защита срещу глобалната политико-военна хегемония на САЩ, а според журналиста Анна Ярошинская (2015), ядрените оръжия всъщност осигуряват международно уважение на страната.

Независимо от позициите на правителствените и неправителствените експерти, както и на официалните документи, почти е сигурно, че евентуално решение за използване на ядрени

⁴ За повече информация вж.: "The Military Doctrine of the Russian Federation" approved by Russian Federation presidential edict on 5 February 2010. https://carnegieendowment.org/files/2010russia_military_doctrine.pdf

⁵ Военная доктрина Российской Федерации, утверждена Президент Российской Федерации В. Путин 25 декабря 2014 года N Пр-2976. Электронный фонд правовых и нормативно-технических документов. Извлечено февруари 16, 2021 г. от <https://docs.cntd.ru/document/420246589>

⁶ В МИД пояснили положения российской военной доктрины о применении ядерного оружия. (2015, юли 4). Интерфакс. Извлечено февруари 18, 2021 г. от <http://www.interfax.ru/russia/451591>; В России рассказали, при каких условиях могут применить ядерное оружие. (2015, юли 4). ТСН. Извлечено февруари 18, 2021 г. от <https://ru.tsn.ua/svit/v-rossii-rasskazali-pri-kakih-usloviyah-mogut-primenit-yadernoe-oruzhie-446277.html>

оръжия, ще бъде оставено на преценката на президента и на близките съветници.

Това е важен аспект от аналитична гледна точка, тъй като ядрените оръжия не са поставяни толкова централно в руската политика от управлението на Никита Хрущов насам.

През октомври 2016 г. на среща на дискуссионния клуб „Валдай“, Путин посочи ядрените оръжия като стабилизиращ фактор в международните отношения и оцени, че те всъщност намаляват риска от мащабни конвенционални войни. Руският президент също така сподели мнението на редица експерти, че точно ядрените оръжия са предотвратили „затопляне на Студената война“, тъй като цената би била непосилна.⁷

В контекста на високото ниво на централизираност на руската политическа система и мнението на президента относно ядрените оръжия е целесъобразно да се посочи, че основната разлика между изданията на Руската военна доктрина от 2010 г. и 2014 г., е разширеният фокус в обновената версия върху вътрешните предизвикателства пред руската сигурност.

През 2020 г. Русия пусна нов документ, озаглавен „За основните принципи на държавната политика на Руската федерация относно ядреното възпиране“, който очертава заплахите и обстоятелствата, които може да доведат до използването на ядрени оръжия от Русия. В него специално се „разглеждат ядрените оръжия изключително като средство за възпиране“ и се допълва, че ядрената политиката на възпиране е отбранителна по природа. В него се подчертава, че Русия поддържа сили, които биха могли да „нанесат гарантирано неприемливи щети на потенциален противник при всякакви обстоятелства.“ (Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 2020)

Документът изброява редица заплахи, пред които може да се изправи Русия, и обстоятелствата, които могат да я принудят, да използва ядрени оръжия.

Всички тези документи не призовават за превантивна употреба на ядрени оръжия по време на конвенционални конфликти, но и не дават категоричен отговор и на основния въпрос, дали Русия би ескалирала към ядрена употреба, ако губи конвенционална война. „В случай на военен конфликт тази политика предвижда предотвратяване на ескалация на военни действия и тяхното прекратяване при условия, приемливи за Руската федерация и/или за неговите съюзници.“

⁷ Vladimir Putin Meets with Members of the Valdai Discussion Club. Transcript of the Plenary Session of the 13th Annual Meeting. (2017, октомври 27). Valdai Discussion Club. Retrieved February 22, 2021, from <http://valdaiclub.com/events/posts/articles/vladimir-putin-took-part-in-the-valdai-discussion-club-s-plenary-session/>

Това означава, че Русия може да заплаши, както го е правила вече и продължава да го прави, да ескалира ядрена употреба като начин за възпиране на конфликт, който би застрашил съществуването на държавата. (N. Sokov, 2020) В резултат на това за САЩ, НАТО и европейските държави, е особено важно да имат оптимално ясна представа за това кога и при какви обстоятелства, Руската Федерация би използвала първа ядрени оръжия. Общодостъпните и открити официални и неофициални документи не уточняват кои са конкретните условия и обстоятелства, които представляват заплахата за, „самото съществуване на държавата“.

Същевременно няма руски еквивалент на американския „Преглед на състоянието на ядрените сили“, който Вашингтон публикува през няколко години. Успоредно с това може да се предположи, че вероятно голяма част от реториката в Москва, относно ядрените оръжия има и за цел да влияе върху поведението на други държави, като вид индиректно сплашване.

През последното десетилетие има редица примери, в които Москва открито заплашва държави, ако се присъединят към програмите за противоракетна отбрана на САЩ.

Въпреки официалния недостиг на литература от руска страна, има руски военни и цивилни експерти, които обсъждат, както заплашването, така и действителното използване на ядрено оръжие, в условията на конвенционална и/или на ядрена война.

Успоредно с това са на лице и някои официални руски препратки към стратегията „ескалация за деескалация“, при която Русия ще се стреми да прекрати конвенционален конфликт, като първа използва едно или малък брой ядрени оръжия, за да демонстрира готовност да накара противника да отстъпи.

Презумпцията от руска страна е, че с демонстрирането на такава решителност Москва може да спечели, като използва страховете на противника от ескалация. Арбатов (2016) разяснява, че ограничен първи ядрен удар не е предназначен да демонстрира решителността на Москва, а за отрезвяване на агресор и да го принуди да преустанови нападението и да започне преговори. Ако тази първа употреба се провали, „ще има все по-голямо използване на ядрено оръжие“⁸. Той допълва, че съгласно руското разбиране, ако веднъж се стигне до ядрени удари, това ще се разглежда като провал за възпиращия потенциал на ядрените оръжия и ще следва стремеж да бъдат поразени стратегически обекти на врага, вместо да се търси контролираната

⁸ Виж текста на Военната доктрина на Руската Федерация от 5 февруари 2010 г. на https://carnegieendowment.org/files/2010russia_military_doctrine.pdf, както и Trenin, D. (2014, December 29). *2014: Russia's New Military Doctrine Tells All*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegie.ru/commentary/57607>

„ескалация за деескалация“, заложена във Военната доктрина на страната.

Успоредно с това е редно да се спомене и наличието на непотвърдени информации, относно съществуването на т.нар. система „Периметър“, която трябва автоматично да отвърне реципрочно на ядрен удар. (R. Emmott, 2016)

По непотвърдени сведения, системата разполага с автономни системи за контрол и управление, базирани в множество независими командни пунктове, както и сензори за наблюдение на данни за сеизмичната активност, нива на радиация и други признаци за използвано ядрено оръжие. (D. Adamsky, 2014)

Ситуацията с разбирането на руската позиция за това кога е оправдано да се използват тези оръжия допълнително се усложнява, като се добави и фактът, че според Кремъл удари могат да бъдат осъществени и в подкрепа/защита на съюзна или партньорска страна. От тук на пръв прочит могат да бъдат включени почти всички постсъветски републики, които не са част от НАТО и/или от ЕС, както и страни в Централна Азия и Близкия Изток. В Сирия например, макар Путин и Лавров открито да заявиха, че не биха предприели ядрени удари⁹, има руски бази, които може да представляват изключение от това, с оглед на стратегическата им важност за Русия.

Същевременно има открити руски източници, които допускат използването на ядрено оръжие срещу съседни на Русия държави, които са членки на НАТО. Такъв е случая с Турция, където са дислоцирани американски ядрени оръжия или с Румъния, където има разположени елементи на прехващачи за балистични ракети, които Москва оценява като заплаха.

Според Габриел Михалик е възможно при необходимост, Кремъл да използва ядрени ракети с малък обсег, за да порази такива цели, за да покаже решителност в съответствия с концепцията ескалация за деескалация. (J. R. Harvey, F. C. Miller, K. B. Payne & B. H. Roberts, 2018)

Разбира се, дали руското правителство действително ще използва или само заплашва, че ще използва ядрено оръжие в даден конфликт, ще зависи не само от географията на конфликта или от руската военна доктрина, но и от контекста и оценените възможни сценарии, според Москва. Т.е. може да се оцени, че е много вероятно подобно решение да се вземе от политическото, а не от военното ръководство.

Разглеждани проблеми за сигурността на Русия

След разпада на Съветския съюз и последвалия икономически колапс, Русия не можеше да поддържа големи и ефективни

⁹ За подробно описание на стратегията на Русия вж. Sokov, N. N. (2014, March 13). *Why Russia calls a limited nuclear strike “de-escalation”*. Bulletin of the Atomic Scientists. <https://thebulletin.org/2014/03/why-russia-calls-a-limited-nuclear-strike-de-escalation/>

конвенционални сили. Слабостта на руските конвенционални сили, проличаха особено при конфликтите в Чечня и в съседна Грузия.

Русия наблюдаваше с особено притеснение възникващи заплахи в другите, съседни, постсъветски държави. Тя се надяваше, че с течение на времето, ще може да подобри способността си да възпира намесата на НАТО в такива регионални конфликти.

Разширяването на НАТО в посока към руските граници, доведе до усещането в Русия, за сериозна уязвимост. Разширяващият се съюз за Русия е ново предизвикателство за сигурността и особено, ако НАТО премести ядрени оръжия по-близо до границите на Русия.

Потенциалното безпокойство за Русия, намери отражение в нейните военни доктрини от 2010 г. и 2014 г. (А. Арбатов, 2017) Със стартирането на програмата за противоракетната отбрана на САЩ, руските опасения се разшириха още повече. Както и с разполагането на елементи, които са част от Европейския поетапен адаптивен подход (ЕРАА), на сушата в Полша и в Румъния, и в морето близо до руската територия.

Русия, с течение на времето, възстанови ядрения си потенциал и в момента притежава голям арсенал от тактически ядрени оръжия и системи с двойна употреба, които са предназначени да напомнят на другите ядрени държави, за силата и възможностите на ядрените сили на Русия, като възпиращо средство. Това накара някои да твърдят, че Русия е увеличила ролята на ядрените оръжия в своята военна стратегия и във военното планиране. (J. Durkalec, 2015)

Преди нахлуването на Русия в Украйна през 2014 г. някои анализатори твърдят, че тактическите ядрени оръжия на Русия нямат „определена мисия и рамка за възпиране [беше] разработена за тях.“ (М. Вручный, 2017)¹⁰

Русия е приела ядрената доктрина „ескалация за деескалация“. Тя твърди, че когато са изправени пред вероятност от поражение във военен конфликт с НАТО, Русия може да заплаши да използва ядрени оръжия, в опит да принуди членовете на НАТО да се оттеглят от бойното поле.¹¹ Противоречивите изявления от страна на Русия водят до несигурност, за това при какви условия тя може да използва ядрено оръжие.

За важността на ядрените оръжия на Русия, става ясно от Военната доктрина и от изказването на Путин, пред Федералното събрание през март 2018 г.

¹⁰ Виж също Hoffman, D. E. (2009). *The Dead Hand: The Untold Story of the Cold War Arms Race and its Dangerous Legacy*. Doubleday.

¹¹ Лавров изключил применение на ядрено оръжие в борба с ИГ. (2015, декември 9). НТВ. Извлечено февруари 16, 2021 г., от www.ntv.ru/novosti/1581822/; Putin: 'Hopefully, No Nukes Will be Needed' Against 'ISIS'. (2015). Alahednews. Retrieved February 27, 2021, from <https://www.english.alahednews.com.lb/31337/516>

Това изявление е изцяло в съответствие с документа за Принципи на държавната политика на Руската федерация за ядрено възпиране от 2020 г.

След анексирането на Крим от Русия и разрастващия се конфликт в Източна Украйна, Путин и други руски официални лица широко използваха така нареченото „ядрено послание“, като постоянно подчертаваха възможностите на ядрения капацитет на Русия и фактът, че тя желае да положи много усилия, за да защити интересите си. (Г. Михалик, 2016)

През 2016 г. Путин заяви, че „размахването на ядрени оръжия е последното нещо, което трябва да се направи“ и предлага по-сдържан подход за ролята на ядрените оръжия. За него това е вредна реторика и той не я приветства. Той отхвърля предположенията, че Русия ще го направи заявявайки, че „ядрените оръжия са възпиращо средство и фактор за гарантиране на мир и сигурност в световен мащаб, защото използването на ядрени оръжия би означавало край на цивилизацията.“¹²

През 2018 г. Путин прави изявление, което потенциално се приближава към доктрината за „единствена цел“, според която Русия ще използва ядрени оръжия, само в отговор на използването на ядрени оръжия от други. (М. Кгероп, 2018) За руската страна концепцията се основава на отведен реципрочен удар, а не на превантивен удар. Отчита се факта, че това, при всички случаи, ще доведе до глобална катастрофа.

Въпреки това, документът за Принципи на държавната политика на Руската федерация за ядрено възпиране от 2020 г., съдържа по-широк набор от обстоятелства. Там е включено и противодействие срещу атаки от евентуално ядрено командване и контрол, както и срещу атаки с други оръжия за масово унищожение, които могат да доведат до руски ядрен отговор.

Динамика на надпреварата във въоръжаването

Във връзка с ядреното развитие на Русия и програмите ѝ за модернизация, Конгресът проведе няколко изслушвания. На тях акцентът се постави на руските ядрени оръжия, а проявената загриженост е свързана с темпото и посоката на ядреното развитие на Русия и нейните програми за модернизация.

На тези изслушвания се разглежда и възможността за стартиране на нова надпревара във въоръжаването, между САЩ и Русия, защото и двете държави модернизират силите си.

Всяка от двете държави започна този процес, за да замени съществуващите системи, които достигат края на експлоатационния си

¹² President Vladimir Putin's address to members of the Valdai International Discussion Club. (2016, October 27). Permanent Mission of the Russian Federation to the European Union. <https://russiaeu.ru/en/president-vladimir-putins-address-members-valdai-international-discussion-clu>

живот, а са в експлоатация от времето на Студената война. И двете държави са имали възможността и са удължили живота на тези стари системи.

Програмите за модернизация на Русия и САЩ са паралелни. И в тях се наблюдава динамика в надпреварата.

Русия започна да разполага с нови ракети и подводници в началото на 2000 година. В Русия се развиват нови хиперзвукови системи. Разработват се невероятно количество нови ядрени оръжейни системи, включително и най-новите ядрени системи. (D. Trachtenberg, 2019) След 2008-2010 г., Русия и Китай започнаха да модернизират и разширяват ядрените си сили и оттогава разполагат с голям брой нови стратегически ядрени системи.

В същото време, Съединените щати не са разположили нова ядрена система през този период, придобита от програми за модернизация.¹³ Има анализи и за това, че Съединените щати не стимулират надпреварата във въоръжаването, тъй като експанзивните програми за модернизация може да засилят недоверието между двете нации и да осигурят на Русия стимул и оправдание да разшири програмите си, отвъд необходимото за замяна на застаряващите от съветската епоха системи. (S. Paltrow, 2017)¹⁴ А и реакцията на Русия след започване на войната с Украйна, потвърждава тази тезата.

Бившият министър на отбраната Уилям Пери коментира това, като отбелязва, че „сега сме на пропастта, може би трябва да кажа на ръба, на нова надпревара във въоръжаването“, която „ще бъде поне толкова скъпа, колкото надпреварата във въоръжаването, която имаме по време на Студена война, което е много пари.“ (A. Mehta, 2015)

И двете държави модернизират своите сили, не само защото съществуващите системи остаряват, но и защото това е движение напред. Нито една от тях не следва програмите си, но и нито една от тях, вероятно няма да ги отмени, дори и другата държава да се въздържа от усъвършенстването на системите си за отбрана.

През 2016 г., бившият министър на отбраната Аштън Картер отбелязва, че „в крайна сметка обаче става въпрос за поддържане на основата на нашата сигурност и след твърде много години на недостатъчно инвестиране, това е инвестиция, която ние, като нация, трябва да направим, защото е от решаващо значение за поддържане на ядреното възпиране през XXI век.“ (A. Carter, 2016)

¹³ U.S. Government Publishing Office. (2021). *Nuclear Policy and Posture. Hearing before the Committee On Armed Services*. United States Senate, 116th Cong., 1st sess., February 28, 2019. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-116shrg45966/html/CHRG-116shrg45966.htm>

¹⁴ Виж също Adams, G. & Sokolosky, R. (2016, January 18). *Obama Is About To Launch A New Nuclear Arms Race. There's a Better Way*. Defense One. <https://www.defenseone.com/ideas/2016/01/obama-about-launch-new-nuclear-arms-race-theres-better-way/125174/>

По отношение на модернизацията, Русия е в подобна позиция, тя забави модернизацията в края на 90-те години по икономически причини и следваше редица програми на относително бавен темп, в отговор на програмите за противоракетна отбрана на САЩ.

По-късно Русия, в отговор на американските офанзивни програми за модернизация въведе, нови видове, стратегически настъпателни оръжия. За нея си остава основен проблем, серийното им производство и въвеждането им на въоръжение. Този проблем, ще се задълбочава и е свързан с налагането на международните санкции, заради започването, от нейна страна, на войната с Украйна.

Изводи и рискове пред САЩ, ЕС и НАТО от ядрената доктрина на Русия

При анализа на руските ядрени доктрини, приемани през годините, може да се направи извода, че Русия е приела стратегията „ескалация за деескалация“ и самата тя „погрешно оценява, че заплахата от ядрена ескалация или действително първо използване на ядрени оръжия, ще послужи за „деескалация“ на конфликт с изгодни за Русия условия“.¹⁵

Чрез заплахата за използване на ядрено оръжие, тя ще се опита да постави САЩ и държавите от НАТО пред свършен факт, при който Русия може да извършва анексиране на територия на съюзник от НАТО.

За това се препоръчва на държавите членки на НАТО, да разработват нови нестратегически оръжия, който биха осигурили надежден отговор. Този отговор трябва да „гарантира, че руското ръководство си прави грешни изводи за последиците от ограниченото първо използване на ядрени оръжия.“¹⁶

Може да се оспорва заключението, за налични доказателства, за това, че Русия симулира ядрена атака срещу държави от НАТО, в провежданите, големи конвенционални учения. Това сочат анализите на докладите от ученията на руската армия. (B. Tertrais, 2018)

В кризисни ситуации, каквато е войната с Украйна, Русия наистина може да повиши ядреното си ниво, докато укрепва конвенционалните си сили, но тук има едно голямо но, „защо Русия би го направила и защо да преследва военен авантюризъм, като би рискувала пълна конфронтация с технологично напреднал и ядрено въоръжен противник като НАТО. Макар и опортюнистичен и вероятно дори безразсъден, режимът на Путин не изглежда да е самоубийствен“.

(K. V. Bruusgaard, 2017)

¹⁵ Office Of The Secretary Of Defense. (2018, February 2). *Nuclear Posture Review*. Department of Defense, p. 8. <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>

¹⁶ Пак там.

В проучване, направено от RAND Корпорация се отбелязва, че Русия е „инвестирала значителни суми в разработването и разполагането на ракети с голям обseg, конвенционални ударни оръжия от средата на 2000-те години, за да осигурят на руското ръководство буфер срещу достигане на ядрения праг – набор от конвенционални опции за ескалация, които могат да постигнат стратегически ефекти, без да се прибегва до ядрени оръжия.” (B. Scott & D. Massicot, 2017)

Други поддържат тезата, че Русия интегрира тези „конвенционални прецизни оръжия и ядрени оръжия в единна стратегия на набор от оръжия“, придавайки достоверност на мнението, че Русия може да е готова да използва или заплашва, че ще използва ядрени оръжия по време на регионален конфликт. (D. Johnson, February 2018)

Международната демократична общност е изправена пред все повече и всеобхватни предизвикателства – както външни, така и вътрешни, които изискват иновативност и адаптивност. Тяхното адресиране и преодоляване изисква оптимални нива на сътрудничество, както вътре в НАТО, така и с ЕС.

За да имаме по-задълбочено и по-пълно изследване по темата за ядрените оръжия на Русия, ще е целесъобразно да се вземат под внимание: развиващите се взаимоотношения между Русия и Беларус и обявеното вече, евентуално бъдещо постоянно дислоциране на руски тактически ядрени оръжия и въоръжени сили в страната; ролята на Москва в конфликта между Армения и Азербайджан; подривната дейност на Русия в Европа посредством енергийни проекти и хибридни атаки; влиянието ѝ в Черноморския регион; дейността на руски частни военни компании като „Вагнер“ в Близкия Изток и в Африка; политиката и действията на Русия в страни като Сирия и Либия; влиянието ѝ в Централна Азия и дислоцирането на системи С-300 в Киргизстан и Таджикистан; отношенията между Москва и Пекин; инвестициите на Китай в държави членки на НАТО и на ЕС; китайски компании с държавно участие, които използват западни средства за финансиране на военни технологии; влиянието на Китай в Южна Азия и обстановката около Тайван; както и обстановката на Корейския полуостров.

Всяка една от тези теми има потенциала, косвено или пряко, да се превърне в дестабилизиращ фактор за САЩ и ЕС. Това, от своя страна, налага и увеличаване на експертизата на Алианса, но и необходимостта от координиране, сътрудничество и съгласуване по редица политики с ЕС.

Но единствено като продължават да поддържат възпиращата си сила, технологичното си надмощие, иновативния си подход, нивата на сътрудничество и на обмен на добри практики и на опит, навременните

и съгласувани действия и операции, както и да останат притегателна сила за демокрациите по света, ЕС и САЩ ще успеят да легитимират не само силата си, но и самото си съществуване.

ЛИТЕРАТУРА:

- Арбатов, А. (2017, юли 4). *До основания, а затем ... Устарел ли контроль над ядерными вооружениями?*. Россия в глобальной политике. Извлечено февруари 22, 2021 г., от <http://www.globalaffairs.ru/number/Do-osnovaniya-a-zatem-18807>
- В МИД пояснили положения российской военной доктрины о применении ядерного оружия. (2015, юли 4). Интерфакс. Извлечено февруари 18, 2021 г., от <http://www.interfax.ru/russia/451591>
- В России рассказали, при каких условиях могут применить ядерное оружие. (2015, юли 4). ТСН. <https://ru.tsn.ua/svit/v-rossii-rasskazali-pri-kakih-usloviyah-mogut-primenit-yadernoe-oruzhie-446277.html>
- Военная доктрина Российской Федерации, утверждена Президент Российской Федерации В. Путин 25 декабря 2014 года N Пр-2976. Электронный фонд правовых и нормативно-технических документов. Извлечено февруари 16, 2021 г., от <https://docs.cntd.ru/document/420246589>
- Вручный, М. (2017, юли 24). *Ядерный щит России: система «Периметр» нанесет ответный удар при любых обстоятельствах*. Федеральное агентство новостей. Извлечено февруари 26, 2021 г., от <https://riafan.ru/881023-yadernyi-shit-rossii-sistema-perimetr-naneset-otvetnyi-udar-pri-lyubykh-obstoyatelstvakh>
- Лавров исключил применение ядерного оружия в борьбе с ИГ. (2015, декември 9). НТВ. Извлечено февруари 16, 2021 г., от www.ntv.ru/novosti/1581822/
- Михалик, Г. (2016, февруари 30). *Путин может взяться за ядерное оружие*. Иносми. Извлечено февруари 28, 2021 г., от <http://inosmi.ru/military/20160330/235928874.html>
- Ярошинская, А. (2015, февруари 20). *Ядерное оружие для «обычной» войны*. РОСБАЛТ. Извлечено февруари 21, 2021 г., от <http://www.rosbalt.ru/main/2015/02/20/1370280.html>
- Adams, G. & Sokolosky, R. (2016, January 18). *Obama Is About To Launch A New Nuclear Arms Race. There's a Better Way*. Defense One. <https://www.defenseone.com/ideas/2016/01/obama-about-launch-new-nuclear-arms-race-theres-better-way/125174/>

- Adamsky, D. (2014). Nuclear Incoherence: Deterrence Theory and Non-Strategic Nuclear Weapons in Russia. *Journal of Strategic Studies*, 37(1), 91-134. <https://doi.org/10.1080/01402390.2013.798583>
- Arbatov, A. (2016, September). *The Hidden Side of the U.S.-Russian Strategic Confrontation*. Arms Control Association. https://www.armscontrol.org/ACT/2016_09/Features/The-Hidden-Side-of-the-US-Russian-Strategic-Confrontation
- Beachum, L., Ilyushina, M., & Demirjian, K. (2022, April 20). *Russia's 'Satan 2' missile changes little for U.S., scholars say*. Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/world/2022/04/20/satan-2-icbm/>
- Biden, J. R. (2021, March). *Interim National Security Strategic Guidance*. The White House, p. 8. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf>
- Bruusgaard, K. V. (2017, September 22). *The Myth of Russia's Lowered Nuclear Threshold*. War on the Rocks. <https://warontherocks.com/2017/09/the-myth-of-russias-lowered-nuclear-threshold/>
- Bureau Of Arms Control, Verification And Compliance. (2019, July 1). *New START Treaty Aggregate Numbers of Strategic Offensive Arms*. U.S. State Department. <https://2017-2021.state.gov/new-start-treaty-aggregate-numbers-of-strategic-offensive-arms-10/index.html>
- Cameron, J. J. (2022, February 28). *Here's what 'high combat alert' for Russia's nuclear forces means And how did the United States and its allies respond?* Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/02/28/heres-what-high-combat-alert-russias-nuclear-forces-means/>
- Carter, A. (2016, September 26). *Remarks by Secretary Carter to troops at Minot Air Force Base, North Dakota*. U.S. Department of Defense. <https://www.defense.gov/News/Transcripts/Transcript/Article/956079/remarks-by-secretary-carter-to-troops-at-minot-air-force-base-north-dakota/>
- Durkalec, J. (2015, July 14). *Nuclear-Backed "Little Green Men:" Nuclear Messaging in the Ukraine Crisis*. Polish Institute of International Affairs. <https://www.files.ethz.ch/isn/193514/Nuclear%20Backed%20%E2%80%9CLittle%20Green%20Men%E2%80%9D%20Nuclear%20Messaging%20in%20the%20Ukraine%20Crisis.pdf>
- Emmott, R. (2016, March 21). *Risk of Nuclear War in Europe Growing, warns Russian Ex-Minister*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-russia-idUSKCN0WL0EV>

- Harvey, J. R., Miller, F. C., Payne, K. B., & Roberts, B. H. (2018, February 7). *Continuity and Change in U.S. Nuclear Policy*. RealClear Defense. https://www.realcleardefense.com/articles/2018/02/07/continuity_and_change_in_us_nuclear_policy_113025.html
- Henely, J., & Borger, J. (2022, April 14). *Russia warns of nuclear weapons in Baltic if Sweden and Finland join Nato*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/14/russia-says-it-will-reinforce-borders-if-sweden-and-finland-join-nato>
- Hines, J. G., Mishulovich, E. M., & Shull, J. F. (1995, September 22). *Soviet Intentions 1965-1985*. BDM Federal, Inc., p. 44. <https://russianforces.org/files/Soviet%20Intentions%201965-1985%20Vol.%201.pdf>
- Johnson, D. (February 2018). Russia's Conventional Precision Strike Capabilities, Regional Crises, and Nuclear Thresholds. *Livermore Papers on Global Security*, No. 3. <https://cgsr.llnl.gov/content/assets/docs/Precision-Strike-Capabilities-report-v3-7.pdf>
- Krepon, M. (2018, October 29). *Weapons of Last Resort*. Arms Control Wonk. <https://www.armscontrolwonk.com/archive/1206119/weapons-of-last-resort/>
- Kristensen, H. M., & Korda, M. (2019). Russian nuclear forces, 2019. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 75 (2), 74. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00963402.2019.1580891>
- Mehta, A. (2015, December 3). *Former SecDef Perry: US on 'Brink' of New Nuclear Arms Race*. Defense News. <https://www.defensenews.com/pentagon/2015/12/03/former-secdef-perry-us-on-brink-of-new-nuclear-arms-race/>
- Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. (2020, June 3). *Basic Principles of State Policy of the Russian Federation on Nuclear Deterrence*. Hans de Vreij's blog. <https://hansdevreij.com/2022/03/06/basic-principles-of-state-policy-of-the-russian-federation-on-nuclear-deterrence/>
- Nowak, D. (2009, October 14). *Report: Russia to allow pre-emptive nukes*. The San Diego Union-Tribune. <https://www.sandiegouniontribune.com/sdut-eu-russia-military-doctrine-101409-2009oct14-story.html>
- Office Of The Secretary Of Defense. (2018, February 2). *Nuclear Posture Review*. Department of Defense, p. 6. <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>

- Paltrow, S. (2017, November 21). *Special Report: In modernizing nuclear arsenal, U.S. stokes new arms race*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-usa-nuclear-modernize-specialreport/special-report-in-modernizing-nucleararsenal-u-s-stokes-new-arms-race-idUSKBN1DL1AH>
- Podvig, P. (summer 2008). The Window of Vulnerability That Wasn't: Soviet Military Buildup in the 1970s—A Research Note. *International Security*, 33(1), 118-138.
- President Vladimir Putin's address to members of the Valdai International Discussion Club*. (2016, October 27). Permanent Mission of the Russian Federation to the European Union. <https://russiaeu.ru/en/president-vladimir-putins-address-members-valdai-international-discussion-club>
- Putin: 'Hopefully, No Nukes Will be Needed' Against 'ISIS'*. (2015). Alahednews. Retrieved February 27, 2021, from <https://www.english.alahednews.com.lb/31337/516>
- Ryan, M., Demirjian, K., Hudson, J., & Harris, S. (2022, February 27). *With Russian nuclear forces on alert, Ukraine crisis enters more dangerous phase*. Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/national-security/2022/02/27/ukraine-russia-nuclear-alert/>
- Sanger, D. E., & Broad, W. J. (2022, February 27). *Putin Declares a Nuclear Alert, and Biden Seeks De-escalation*. New York Times. <https://www.nytimes.com/2022/02/27/us/politics/putin-nuclear-alert-biden-deescalation.html>
- Scott, B. & Massicot, D. (2017). *The Russian Way of Warfare*. RAND Corporation. <https://doi.org/10.7249/PE231>
- Sokov, N. (1999, September 30). *Russia's 2000 Military Doctrine*. Nuclear Threat Initiative. <https://www.nti.org/analysis/articles/russias-2000-military-doctrine/>
- Sokov, N. (2020, June 3). *Russia Clarifies Its Nuclear Deterrence Policy*. Vienna Center for Disarmament and Non-Proliferation. <https://vcdnp.org/russia-clarifies-its-nuclear-deterrence-policy/>
- Sokov, N. N. (2014, March 13). *Why Russia calls a limited nuclear strike "de-escalation"*. Bulletin of the Atomic Scientists. <https://thebulletin.org/2014/03/why-russia-calls-a-limited-nuclear-strike-de-escalation/>
- Tadjdeh, Y. (2016, March 23). State Dept. Official: Russian Nuclear Disarmament Must Continue. *CUWS Outreach Journal*, (1208). <https://media.defense.gov/2019/Jul/23/2002160828/-1/-1/0/CUWS%20OUTREACH%201208.PDF>
- Talmadge, C. (2022, February 27). *The Ukraine crisis is now a nuclear crisis*. Washington Post.

- <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/02/27/ukraine-crisis-is-now-nuclear-crisis/>
- Taubman, W. (2017). *Gorbachev: His Life and Times*. W. W. Norton & Company.
- Tertrais, B. (2018, February 15). Does Russia really include limited nuclear strikes in its large-scale military exercises?. International Institute for Strategic Studies. <https://www.iiss.org/blogs/survival-blog/2018/02/russia-nuclear>
- Trachtenberg, D. (2019, April 24). *The Future of U.S. Extended Deterrence*. Brookings. <https://www.brookings.edu/events/the-future-of-u-s-extended-deterrence/>
- Trenin, D. (2014, December 29). *2014: Russia's New Military Doctrine Tells All*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegie.ru/commentary/57607>
- U.S. Government Publishing Office. (2021). *Nuclear Policy and Posture. Hearing before the Committee On Armed Services*. United States Senate, 116th Cong., 1st sess., February 28, 2019. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-116shrg45966/html/CHRG-116shrg45966.htm>
- Vladimir Putin Meets with Members of the Valdai Discussion Club. *Transcript of the Plenary Session of the 13th Annual Meeting*. (2017, октомври 27). Valdai Discussion Club. Retrieved February 22, 2021, from <http://valdaiclub.com/events/posts/articles/vladimir-putin-took-part-in-the-valdai-discussion-club-s-plenary-session/>
- Williams, M., & Ljunggren, D. (2022, February 27). *Belarus referendum approves proposal to renounce non-nuclear status*. Reuters. <https://www.reuters.com/world/europe/launchpad-russias-assault-ukraine-belarus-holds-referendum-renounce-non-nuclear-2022-02-27/>

ВОЕННИЙ КОНФЛИКТ В УКРАИНА – КЪМ НОВ СВЕТОВЕН РЕД ИЛИ БОРБА ЗА ОЦЕЛЯВАНЕ НА РУСИЯ

Владимир Бабанов

THE MILITARY CONFLICT IN UKRAINE – TOWARDS NEW WORLD ORDER OR RUSSIA'S STRUGGLE FOR SURVIVAL

Vladimir Babanov

Резюме: Настоящата статия обръща внимание на влиянието на войната в Украйна върху световния ред и върху съдбата на Русия. Възможно ли е конфликтът да предизвика верижна реакция на други места по света и да доведе до рухване на „американския свят“, до залежа на Запада, или дилемите пред Руската федерация ще се задълбочат и ще направят съдбата ѝ неясна?

Съществуват индикации за развитие и на двата сценария, но е възможен само един. Действията на Русия в Украйна подкопават основни принципи на съвременните международни отношения, които или ще бъдат защитени, или ще възникне опасен прецедент, който ще дестабилизира глобалната сигурност. За България това са въпроси от изключително значение.

Ключови думи: световен ред, международна сигурност, война, Украйна, Русия.

Summary: This article centers on the effect of the Ukrainian conflict on the global order and Russia's fate. Is it conceivable that the conflict would set off a chain reaction in other parts of the world, leading to the collapse of the "American world" and the decline of the West, or will the Russian Federation's dilemmas intensify and make its destiny uncertain? Both possibilities hold potential for development, but only one is feasible. Russia's actions in Ukraine weaken basic principles of modern international relations, which would either be supported or a dangerous example that would disrupt the global security could be set. These issues are of extreme importance for Bulgaria.

Key words: world order, international security, war, Ukraine, Russia

УВОД

През февруари 2022 г. руският президент Владимир Путин реши да започне широкомащабна военна инвазия в съседна Украйна – обстоятелство, което в комбинация с глобалните последици от

пандемията от COVID-19, усложни допълнително международната среда за сигурност.

Подобен развой на събитията не бе неочакван с оглед струпването на войски по границата с Украйна от страна на Русия, както и изнасянето на разузнавателна информация от службите на САЩ в седмиците преди инвазията. Големите неизвестни около тази война всъщност бяха възможните последствия за сигурността на Европа и на света, в изключително тежки времена.

В свят с висока степен на взаимозависимост и обвързаност между държавни и недържавни субекти, военните действия доведоха до недостиг на суровини, сътресения на международните пазари, изострена конкуренция и разделение.

Избухването на война в Европа би могло да се тълкува като сигнал за възможна промяна на световния ред, установен след Втората световна война, в който САЩ остават единствената суперсила, ангажирана с неговото поддържане, след края на Студената война и разпада на СССР.

Мнозина посочват речта на Путин на Мюнхенската конференция за сигурност през 2007 г. като заявка за промяна на статуквото и замяната му с различен международен строй, в който не съществува хегемон, налагащ едностранно своите виждания и интереси. Последвалите събития след това демонстрират убедеността на Русия в необходимостта от промяна на световния ред, но дали това е истинската причина или всъщност е опит на Руската федерация да оцелее в глобална среда, чийто реалности застрашават устоите на нейния режим и карат съседите ѝ да търсят партньорство с други субекти?

Въпросът е изключително важен поради необходимостта от разбиране на международните събития и техните последствия върху националната сигурност, която се нуждае от систематично, постоянно и доживотно изследване. (S. Stoykov & V. Dimitrova, 2018)

1. Международният ред днес

Съвременният международен ред е белязан от умножаващ се брой тенденции и предизвикателства, които си взаимодействат по безпрецедентен начин. Изследванията по отношение на процеса на глобализация, възходът на недържавните играчи, разпространението на високите технологии, променящият се „баланс на силите“, са многобройни и с различен принос към осмислянето на съществуващия глобален строй.

Научната общност е разделена в опитите да бъде дефиниран съвременният международен ред, като се забелязват две доминиращи тези.

Първата е, че системата на международните отношения притежава характеристики на многополюсен ред, в който множество държави играят водещи роли не само на регионално, но и на глобално равнище. Такава гледна точка е защитавана от автори като Самир Амин, Чарлз Купчан, Томас Фрийдман, Дилип Хиро, Фарийд Закария и други. Някои от тях говорят за мирен преход от еднополюсен свят към многополюсна структура в международната система, където центърът на сила ще бъде изместен по мирен начин, без да се стига до военен сблъсък, както се е случвало многократно в историята при промяна в баланса на силите. (C. A. Kupchan, E. Adler, J. M. Coicaud & Y. F. Khong, 2001)

Други автори застъпват сходната теза, че навлизаме тепърва в зората на многополюсен свят, където няколко основни центъра на сила ще имат по-силно влияние в прилежащите им региони, а на глобално равнище нито една от тях не би имала осезаемо превъзходство над останалите. (D. Hino, 2010)

Томас Фрийдман (2006) и Фарийд Закария (F. Zakaria, 2011) акцентират върху икономическия просперитет като основен двигател на мирния преход на силата от запад на изток и върху превръщането на световния ред в многополюсен, в който силите от Изтока ще заемат водещи позиции в международната политика.

Другата основна гледна точка е, че в света има ясно видима доминираща глобална сила, каквато е САЩ, а нововъзникващите сили, като Китай, Индия, Русия все още не притежават достатъчен военно-политически потенциал, за да оспорят американското превъзходство. Защитниците на тезата за еднополюсен свят внасят различни нюанси в осмислянето на глобалния ред в тази насока, като Робърт Кейган (R. Kagan, 2013) изтъква приноса на САЩ за развитието на съвременния свят и мрежата им от военни съюзи, изградена за неговото поддържане.

В сходен стил Джордж Фрийдман (G. Friedman, 2020) прогнозира затвърждаване на американското лидерство в дългосрочен план и запазване на доминацията на САЩ през XXI век, но не без преминаване през трудни периоди, които според него са циклични в исторически план.

Независимо от гледната точка, ясен отличителен белег на съвременната международна система е наличието на повишен хаос, скоростна динамика, както и умножаващи се причини за конфронтация между големите сили. След Втората световна война не е имало пряк въоръжен сблъсък между велики сили, поради редица обстоятелства, едно от които е наличието на ядрено оръжие, чието основно предназначение е сдържане на външна агресия, а не водене на война. Ходът на войната в Украйна обаче, поставя употребата на тактическо ядрено оръжие от страна на Руската федерация като възможен

сценарий, който би променил характера на войната, без предвидим изход.

Въпреки, че фокусът през последните години бе изместен към борбата с пандемията и последствията от нея, обичайните процеси в международната система не промениха своя курс и същност. Държавите продължиха с опитите да защитават егоистично своите интереси и да адаптират взаимодействието си с останалите, в бързо променяща се среда за сигурност. Възходът на Китай получава все по-ясно военно изражение чрез увеличаване на военния бюджет и бързото модернизиране на неговата армия. На пръв поглед, можем да заключим, че това е естествената последователност към постигането на нов баланс на силите от страна на нововъзникваща суперсила, но геополитическите реалности показват, че Пекин всъщност няма друг избор в защита на своите интереси.

Десетилетия наред Китай е поставен под сериозен геополитически натиск от присъствието на САЩ в региона на Източна Азия, където те са изградили мрежа от военни съюзи с Япония, Южна Корея, Филипините, Тайван¹, Австралия и други държави, приемащи Китай като заплаха.

Азия безспорно е фокуса за анализ, когато се говори за промяна на световния ред и предполагаемото възникване на нов, многополюсен свят. Не бива да се забравя, обаче, че никой от останалите региони не е загубил своята важност, дори напротив – събитията в Близкия изток, в Централна Азия, в Африка и особено в Европа, сигнализират за силова динамика, която би могла да отключи разрив с разрушителен потенциал на глобално равнище. Именно този потенциал поставя днешното състояние на международната система под въпрос – възможно ли е едновременно възникващото напрежение в ключови региони да доведе до геополитически загуби за световния хегемон САЩ и до изтласкване на Запада от водещите позиции в икономически, военен и политически смисъл?

Подобен сценарий обаче, не би означавал, че нововъзникващи сили като Китай, Индия и Бразилия непременно биха спечелили от разрушаването на съвременния международен ред. Съдейки по реакциите на Индия и Китай, например, по отношение на руската инвазия в Украйна, се забелязва разбиране за рисковете от попадане под санкции, затваряне на чуждите пазари и прекъсване на глобалните търговски пътища, от които техните икономики зависят. Поставянето на тези държави в категорията на предлагащи алтернатива на

¹ През 1979 г. в САЩ влиза в сила т.нар. „Акт за отношения с Тайван“, на базата на който Вашингтон би могъл да се намеси военно в полза на Тайван при евентуална военна агресия или други враждебни действия от страна на Китай.

съвременния международен ред би било прибързано, също както и да бъдат представяни като съюзници на Русия във войната в Украйна.

Съществуват, обаче, държави недоволни от водещата роля на САЩ и Запада в глобален план. Държави като Русия, Беларус, Китай, Северна Корея, Иран, Венецуела, Сирия и нарастващ брой африкански страни (главно държави с тоталитарен тип управление), демонстрират антисистемно поведение, но в същото време не успяват да предложат устойчива алтернатива на сегашния международен ред.

Според редица представители на школата на политическия реализъм, световният ред може да промени своята структура чрез значими геополитически размествания, каквито най-често има след войни. Войните не винаги се водят поради амбиции и готовност за поемане на водеща роля в световната геополитика. Понякога войните започват поради изчерпване на всички останали възможности в защита на националните интереси. Затова следва въпросът каква е целта на руската инвазия в Украйна – подготовка за преминаване към нов световен ред или борба за запазване на Руската федерация в сегашния ѝ вид?

2. Към нов световен ред

Речта на Владимир Путин, произнесена по време на Мюнхенската конференция за сигурност от 2007 г., съдържа остра критика към САЩ и Запада спрямо едностранните действия в международните отношения и в същото време акцентира върху нуждата от равноправно сътрудничество между държавите и изграждането на нов силов баланс. Същественото в речта му, несъмнено, е заявката за настъпателна външна политика от страна на Русия, която намери израз в инвазията срещу Грузия от 2008 г., намесата в Сирия от 2015 г., намесата в Украйна през 2014 г. и в широкомащабното нахлуване през 2022 г. Разбира се, от тогава руската външна политика не се ограничава единствено с военни намеси спрямо свои съседи – примери за това са намесите на паравоенни на територията на Казахстан през януари 2022 г. и мащабните кибератаки срещу Естония от 2007 г., целенасоченото разпространение на дезинформация в западните общества чрез киберпространството и дори намеса в изборни процеси на чужди държави.

Случаят с Украйна е особен поради геополитическото значение на страната за сигурността на Русия, за която разширението на НАТО на изток се възприема като заплаха и враждебен акт.

В своя статия от 2021 г., руският президент всъщност акцентира върху историческата важност на Украйна и етно-културното единство между двата народа, което е било подкопано и изкривено от недобронамерения Запад. (V. Putin, 2021) Във въпросната статия,

Путин прави опит да оправдае анексирането на Крим като необходима стъпка в защита на Русия от опитите на Запада да откъсне Украйна от сферата ѝ на влияние.

Статията съдържа и общи разсъждения за преразглеждане на ролята на Русия в световната политика, утвърждаването ѝ като водеща сила и гарант на международната сигурност и на мирното съществуване на народите. Тази статия отразява руската гледна точка за световен ред, който страната преследва, но за целта е избрана война срещу Украйна – суверена държава, определяща сама своя външнополитически курс.

С военните си действия Русия определено тества установения международен ред, но по изключително деструктивен начин. Принципите на зачитане на суверенитета на чужди държави и ненамеса във вътрешните им работи бяха тотално погазени. Друг основен принцип на международното право – че подписаните договори трябва да се спазват – бе пренебрегнат, тъй като чрез Будапещенския меморандум от 1994 г. Русия се задължи да гарантира териториалната цялост на Украйна, както и нейната политическа независимост.

Въпросителните пред установения световен ред са много, поради неизвестността как други страни, недоволни от статуквото, биха възприели ситуацията. Иран, например, е държава, която вижда възможност да отслаби американската позиция в Близкия изток чрез директна военна подкрепа за Русия, което да ангажира САЩ приоритетно в Украйна. В подобна ситуация Китай успя да извърши безпрецедентен дипломатически пробив в Близкия изток и да посредничи при възобновяването на официални отношения между Иран и Саудитска Арабия. Тази реалност съдържа потенциал да промени регионалния ред и да намали влиянието на САЩ там. (M. Fantappie, & V. Nasr, 2023)

Това е изключително силен сигнал, че войната в Украйна не бива да се разглежда като изолирано събитие от регионален характер, а като част от по-мощни процеси, които в комбинация представляват общ фронт срещу установения световен ред. В този контекст все още не е достатъчно ясна позицията на Китай, който е все по-уверен в Източна Азия и в света, но не се ангажира с пряка помощ за Русия в Украйна. Безспорен факт е, че Пекин поддържа позицията на Москва в международните организации, но това е традиционно познато обстоятелство още от времето на Студената война.

Това съвсем не означава, че Китай не би се опитал да укрепи още повече своите геополитически позиции, но дали е готов да обяви открито противопоставяне срещу САЩ и Запада, наравно с Русия, все още не е ясно.

Пекин поддържа интензивни отношения също с Вашингтон и е напълно наясно с последствията при пряка конфронтация. На 14-та среща на БРИКС през 2022 г., руският президент Владимир Путин призова за мерки за създаване на нов международен валутен стандарт без използването на американския долар в момент, когато Китай настоява производители на нефт да започнат търговия с юани. (V. Raisinghani, 2023)

Доминацията на американския долар в световната търговия е един от основните признаци за съществуването на „американския ред“, затова усилията на държавите, желаещи различен световен ред са насочени в тази насока.

След началото на руската агресия в Украйна се забелязва повишена активност на международната сцена от държавите, които традиционно се възприемат като контрапункт на статуквото, а Владимир Путин се стреми да бъде в центъра на инициативите. Въпросът, обаче, е дали за Русия има разминаване между амбиции и възможности и има ли полезен ход в трудната ситуация, която сама е създала?

3. Борба за оцеляване на Русия

За Владимир Путин разпадът на СССР е най-голямата геополитическа катастрофа на XX век. Неговите усилия са посветени на възраждането на мощна и уважавана Русия във враждебен свят, в който НАТО и колективният Запад я застрашават постоянно. Започнатата война в Украйна всъщност няма ясно формулирани стратегически и военни цели. Риториката на руските официални лица е доминирана от изрази като денацификация, защита на руския народ извън границите на Русия и други неясни за причините за войната и за целите на военните действия фрази.

Смяна на режима в Киев така и не е постигната до момента, а анексирането на територии, които Русия контролира частично, трудно би могло да се представи като напредък срещу по-малобройната и зле въоръжена украинска съпротива.

В хода на военните действия обаче, Украйна започна да получава политическа, финансова и военна подкрепа от значителен брой държави от цял свят. Появата на модерно въоръжение на бойното поле постави руснаците в изключително тежка ситуация и шансовете за бърза победа се оказаха илюзорни. Русия затъва все повече в трудна ситуация, която я обрича на задълбочена изолация и нарастващи противоречия сред политическия ѝ елит. В своето годишно обръщение през февруари 2023 г., Путин използва остра риторика и обвинения към Запада, придружени със заплахи за използване на ядрено оръжие.

Войната, обаче, предизвика реакции, които усложниха допълнително дилемите пред Русия, която попадна под безпрецедентни санкции, а Швеция и Финландия изоставиха вековния си неутралитет, за да се присъединят към НАТО.

По този начин руската икономика продължава да търпи огромни щети, а целта на Русия НАТО да спре разширяването си на изток бе обезсмислена. Отговорът на Москва бе прекратяване на участието в диалога START и обявяване на намерения за разполагане на ядрено оръжие на територията на Беларус. (J. Gregory, 2023) Русия се стреми да отговаря на действията на държавите, подпомагащи Украйна, което създава предпоставки за все по-голяма ескалация на напрежението, а опциите за дипломатическо маневриране все повече се стесняват.

Съюзниците на Русия се оказаха малко и с твърде ограничени възможности. В този контекст огромен интерес предизвика посещението на Си Дзинпин в Москва през март 2023 г., преди което съществуваха предположения, че Китай би могъл да се ангажира с предоставяне на военна помощ за Русия. Това не се случи и дори нещо повече – в съвместното изявление след тридневната визита на Си се казва, че стратегическото партньорство между Китай и Русия не е насочено срещу нито една държава и не представлява „военно-политически алианс“. (Президент России, 2023)

Договореностите между двете държави не засягат пряко войната в Украйна, нито сигнализират общи намерения за промяна на геополитическата ситуация в света. Китай и Русия по-скоро демонстрират желание за адресиране на общи проблеми, целящо взаимно подсигуриране и евентуално сътрудничество в областта на пограничната сигурност и търговските взаимоотношения. Реалността показва, че колкото и да се стараят, Русия и Китай не могат да бъдат достатъчно взаимно полезни в глобален геополитически смисъл, тъй като фундаменталният интерес на Китай сочи към Тихия океан и морските пътища в Югоизточна Азия, докато за Русия жизнено важните ѝ интереси са на западната ѝ граница и Европа. И за двете държави Централна Азия представлява значителен интерес, но там се наблюдава скрит сблъсък под повърхността и все по-настъпателен Китай.

Амбицията държавно регулираният китайски юан да замени американския долар изглежда твърде илюзорна в момента, тъй като по данни на МВФ глобалните валутни резерви в долари възлиза на близо 59 %, над 20 % от резервната валута е в евро, а юанът е с едва 2.69 %, притежание на държави главно от Азия и Африка. (International Monetary Fund, 2023)

Това показва трудностите пред възможността финансовият ред да бъде променен – поне в обозримо бъдеще, шансът това да се случи е

твърде незначителен. Поради наложените санкции, за Русия е изключително трудно да използва долари и глобалната разплащателна система. Затова тези мерки целят по-скоро заобикаляне на санкциите и някаква възможност за Русия да придвижва капитали.

Ситуацията в страната се влошава поради острата липса на технологични продукти, материали и части за основни отрасли като нефтодобив, самолетостроене и др., а социалното напрежение е потискано чрез пропаганда, цензура и силови мерки. Съществуват признаци за разделение на политическия елит и напрежение във военните среди на Русия, свързано предимно с името на Евгений Пригожин като собственик на частната военна компания „Вагнер“, който изразява все по-голямо недоволство от хода на войната. (M. Katamadze, 2023)

Именно тези признаци на разделение, които се появяват на повърхността, биха могли да се окажат изключително дълбоки и това да доведе до обособяване на враждуващи фракции у руския военно-политически елит. Трудно е да бъде определен подобен сценарий като потенциално добър или лош, тъй като възможността за допълнително втвърдяване на руската външна политика е напълно реална при поява на ултранационалистическо течение във властовия апарат на Руската федерация.

Още по-трудно е да се предположи какво би счел за победа руският президент, за да прекрати войната. Неотстъпчивостта на Путин и липсата на опции биха могли да изправят Русия и света пред немислими дилеми, в които не би имало победители. Също така Русия не би могла да излезе като победител от подобна война, която е причина Международния наказателен съд да издаде заповед за арест на Владимир Путин по обвинения във военни престъпления. Съществува огромен брой вътрешни и външни фактори, породени от започнатата война, които предполагат промяна на Русия по един или друг начин.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Русия е поела курс, от който няма връщане назад. Би било прибързано да се разглеждат други държави като съюзници на Руската федерация във войната срещу Украйна, с изключение на Беларус, Иран и Северна Корея.

Китай желае да анексира Тайван, но е съмнително дали би искал да разруши същата международна система, която благоприятства за неговото икономическо развитие и свободната търговия.

Индия не би се обвързала с Русия в подобна ситуация, а съюзниците на САЩ са с категорична позиция по отношение на руската агресия. В този контекст е изключително трудно да се говори

за смяна на световния ред към момента поради липса на жизнена алтернатива с широка подкрепа.

Вероятността пред Русия да предстоят тежки времена е доста по-голяма. Поради географската близост и геополитическата свързаност, за България е изключително важно да изработи политика за национална сигурност, която да отразява факта, че разграничаването на сигурността в границите на една държава и сигурността на международно равнище придобива все по-размит характер. (Г. Кресналийска, 2022) Събитията в света и региона ще окажат своето влияние върху сигурността на България, която ясно е заявила своята принадлежност и придържането към нея е жизненоважен национален интерес.

ЛИТЕРАТУРА:

- Кресналийска, Г. (2022). Стратегически мениджмънт на сигурността – ключов фактор за формиране на ефективна политика. *Сборник доклади от Научна конференция „Актуални проблеми на сигурността 2022“*. Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски”.
- Президент России. (2023, 21 марта). *Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики об углублении отношений всеобъемлющего партнёрства и стратегического взаимодействия, вступающих в новую эпоху*. <http://kremlin.ru/supplement/5920>
- Фрийдман, Т. (2006). *Светът е плосък: Кратка история на XXI век*. ИК Обсидиан.
- Fantappie, M., & Nasr, V. (2023, March 22). *A New Order in the Middle East?* Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com/china/iran-saudi-arabia-middle-east-relations>
- Friedman, G. (2020). *The Storm Before the Calm: America's Discord, the Coming Crisis of the 2020s, and the Triumph Beyond*. Anchor Books.
- Gregory, J. (2023, March 26). *Putin: Russia to station nuclear weapons in Belarus*. BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-65077687>
- Hiro, D. (2010). *After Empire: The Birth of a Multipolar World*. Nation Books.
- International Monetary Fund. (2023, March 31). *Currency composition of official foreign exchange reserves (COFER)*. <https://data.imf.org/?sk=E6A5F467-C14B-4AA8-9F6D-5A09EC4E62A4>
- Kagan, R. (2013). *The world America made*. Vintage.
- Katamadze, M. (2023, 22 February). *Russia: Can Wagner head Yevgeny Prigozhin challenge Putin?* Deutsche Welle.

- <https://www.dw.com/en/russia-can-wagner-head-yevgeny-prigozhin-challenge-putin/a-64744266>
- Kupchan, C. A., Adler, E., Coicaud, J. M., & Khong, Y. F. (2001). *Power in Transition: The Peaceful Change of International Order*. United Nations University Press.
- Putin, V. (2021, July 12). *On Historical Unity between Russians and Ukrainians*. President of Russia. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181>
- Raisinghani, V. (2023, March 19). *Saudi Arabia says it's 'open' to the idea of trading in currencies besides the US dollar — does this spell doom for the greenback? 3 reasons not to worry*. Yahoo Finance. <https://finance.yahoo.com/news/saudi-arabia-just-said-now-213200817.html>
- Stoykov, S., & Dimitrova, V. (2018). Scientific research in the field of security – problems and solutions. *2018 International Conference on High Technology for Sustainable Development (HiTech)*. IEEE. doi: 10.1109/HiTech.2018.8566275
- Zakaria, F. (2011). *The Post-American World: Release 2.0*. W.W. Norton & Company.

ВНЕДРЯВАНЕ НА БЛОКЧЕЙН В ДЪРЖАВНИЯ СЕКТОР И СИГУРНОСТ НА ИНФОРМАЦИЯТА

Теодора Личева

BLOCKCHAIN IMPLEMENTATION IN THE PUBLIC SECTOR AND INFORMATION SECURITY

Teodora Licheva

Резюме: Изследването на тема „Внедряване на блокчейн в държавния сектор и сигурност на информацията“ представя трислойната рамка за внедряване на блокчейн и гарантиране на сигурност, цялост и достоверност на информацията.

Ключови думи: блокчейн, държавен сектор, сигурност на информацията

Summary: The research on "Implementation of blockchain in the public sector and information security" presents the three-layer framework for blockchain implementation and ensuring security, integrity and reliability of information.

Keywords: blockchain, public sector, information security

УВОД

Блоките вериги придобиват все по-голяма популярност и далеч не се асоциират само с Bitcoin. (Уикипедия, 2023) Поради осъзнаване на перспективите на прилагане на блокчейн системите са създадени множество работни групи, обединяващи ръководители и експерти, които се стремят да издирят, съберат, анализират и разпространят случаите на употреба и най-добри практики. (K. Boeding & R. McConkie, n.d.)

Три са основните предимства, с които се предпочита блокчейн технологията пред другите информационни възможности. Блокчейн системата може да изгражда доверие, да защитава данните и да намалява разходите.

☒ Изграждане на доверие с гражданите

В световен мащаб доверието на гражданите в държавното управление е на много ниско ниво. (С. Стойков, Декември 2022) Причините са многобройни и сложни, но има потенциал блокчейн да допринесе за обръщане на тази тенденция, като се гарантира

сигурността и защита да данните и регистрите, които се съхраняват в държавните институции.

Ключова характеристика на базираните на блокчейн решения е прозрачността чрез децентрализация, позволяваща на участващите страни да виждат и проверяват данните. (Т. Личева, 2022, с. 25)

Блокчейн решението за представяни електронни услуги позволява независима проверка на данните в държавния сектор. Например, правителствата на Швеция, Естония и Грузия експериментират с базирани на блокчейн поземлени регистри, което позволява да се съхраняват сигурно копия на имотни документи, без да се манипулират и ограничават до минимум възможностите за корупционни схеми. Този модел може да помогне за бързото разрешаване на спорове за собственост и да ги предотврати напълно.

☑ Защита на чувствителни данни

Злоупотребата с лични данни е ежедневие в днешния дигитален свят. Пълните имена, номерата на социалното осигуряване, рождените дати, адресите и номерата на шофьорските книжки, милиони записи на бивши и настоящи държавни служители, са откраднати от съществуващи бази данни. (И. Първанов, 2018)

Като администратор, обработващ и съхраняващ личните данни, по подразбиране за обществото, държавните институции са едни от основните цели за хакерите. Държавното управление би могло да намали и дори напълно да избегне тези атаки чрез внедряване на блокчейн система от данни.

Такива структури от данни укрепват сигурността на мрежата, намаляват риска от единична точка на повреда и могат да направят опитите за пробив неуспешни и провалени. Вследствие на което се осигурява сигурността на управлението, като част от националната сигурност на страната.

Държавните институции, като Министерството на вътрешните работи и службите за сигурност, е необходимо сериозно да наблегнат на блокчейн приложенията в киберсигурността. Според разработчиците „блокчейн технологиите имат потенциала да революционизират начина, по който управляваме онлайн идентичността и достъпа до интернет“. (K. Boeding & R. McConkie, n.d.)

☑ Намаляване на разходите и подобряване на ефективността

Държавните институции трябва да изпълняват целите си, като същевременно отговорно и прецизно управляват оскъдните ресурси, с които разполагат. За председателите и директори на държавни институции, които са с много ограничени бюджетни възможности, блокчейнът може да бъде така необходимия спасителен пояс. В правилна употреба, блокчейн решенията могат да намалят излишъка,

да рационализират процесите, да намалят тежестта на разходите, да увеличат сигурността и да гарантират целостта на данните.

Блокчейн и управление

Настоящата разработка е насочена към възможностите, които технологията предлага, за да трансформира държавните процеси и услуги чрез уникалните средства, чрез които запълва празнините в доверието или замества традиционните опори на доверието между транзакционните страни да даде възможност за сложни форми на междуличностно и организационно доверие, координация и сътрудничество, които водят до икономическа и социална стойност.

Държавният сектор се превърна в основна област на приложение на блоковата верига. В световен мащаб блокчейн се използва за плащания в цифрова валута, регистрация на земя, управление на идентичността, нотариална заверка, проследимост на веригата за доставки, здравеопазване, образование, корпоративна регистрация, управление на данни, одит, енергиен пазар, данъчно облагане, гласуване и т.н. и въпреки това разпространението му остава ограничено.

В проучвания се очертават няколко бариери за приемане, като липса на регулиране, сигурност и опасения за поверителността, недостатъчна и липса на оперативно съвместима инфраструктура, липса на информация за оперативните разходи, неефективни и скъпи за енергия транзакции, необходимостта от ориентирани към стойността преходи в административните процеси и липсата на ефективни модели на управление. Ключово предизвикателство за приемането на блокчейн и системите за разпределен регистър в проектите за цифрова трансформация в публичния сектор е да се мисли за прилагането и приемането на блокчейн и DLT (Wikipedia, 2023a) цялостно, за да се избегне несъответствие между социалните, информационните и техническите аспекти на блокчейните и DLT.

Трислоен модел за внедряване на блокчейн в държавното управление

В световен мащаб правителствата на различни страни продължават да внедряват и прилагат блокчейн технологията в различни области:

Фигура 1. Области, в които се използва блокчейн системата
Източник: (V. L. Lemieux, n.d.)

Изследователи и практики демонстрират, че ползите от блокчейн и разпределените книги не се ограничават до криптовалута. (Т. Личева, Декември 2022) Технологиата, включително блокчейн, също има потенциала да трансформира правителствените дейности, като предлага нови начини за организиране на процеси и обработка на информация, но първо нещо, което трябва да се изгради е доверие в системата.

Ключът към отключването на трансформиращата сила на блокчейн и разпределените регистри в цифровото управление в държавната администрация не е просто въпрос на технология, но също така включва човешки и институционални фактори.

Съзателят на блокчейн технологията, Сатоши Накамото, не се води от мисълта как технологията може да подобри ефективността на

транзакция или обработка на информация, той обмисля от чисто човешка гледна точка: доверието.

Подобряването на доверието всъщност е може би най-силната черта на блокчейн технологията и неговото относително предимство пред други инструменти и технологии, използвани при транзакции и обработка на информация. Уникалната комбинация на блокчейн от криптография и разпределена мрежа позволява устойчива на подправяне и манипулиране информация (Н. Радулов, декември 2022), която съдържа потвърдени и валидирани транзакции и осигурява основа за доверието на държавата, гражданите и бизнеса. Координацията и сътрудничеството между държавната администрация и гражданите са гаранция за информационна сигурност и защита, като част от сигурността на самата държава. (Н. Радулов, 2019)

През 70-те години на миналия век икономистът и носител на Нобелова награда Кенет Ароу¹, отбелязва, че липсата на взаимно доверие представлява явна загуба за икономическите системи, които изискват такова доверие за успеха на колективните начинания. „Практически всяка търговска сделка“, пише той, „има в себе си елемент на доверие, със сигурност всяка транзакция, извършвана за определен период от време.“ (V. Lemieux & C. Dener, 2021)

Възприеманата надеждност – основата на доверието, според Ароу – намалява разходите за наблюдение и транзакции. Финансовите транзакции не се извършват лесно без доверие: наблюдението на договорите може да бъде неефективно, санкционирането за нарушения на договори може да бъде трудно и транзакционните разходи могат да се увеличат – всичко това подкопава основите на финансов обмен и производство. Именно в такива случаи и казуси внедряването на блокчейн технология не само насърчава доверието, но и подобрява ефективността на процеса. Намалените разходи и време правят транзакциите по-ефективни и по-ефикасни.

Разработването на устойчиви решения за публичния сектор също изисква ясно разбиране на блокчейн технологията и възможностите за приложението ѝ. Намирането на решение трябва да вземе под внимание информация за протоколите за технологията на разпределената книга (напр. Ethereum, Hyperledger, и др.), мрежови опции (напр. публична, частна, хибридна или консорциум), механизми за управление, сигурност и цена/указания за продължителност (първоначална инвестиция и годишни оперативни разходи). (V. Lemieux & C. Dener, 2021)

¹ Кенет Ароу (Kenneth Arrow) американски икономист, печелил Нобелова награда за икономика заедно с Джон Хикс за пионерния им принос в теорията на общото икономическо равновесие и в теорията за благосъстоянието. Известен е като най-младият човек, получавал Нобелова награда за икономика (на 51 години)

Осъзнаването на потенциала на блокчейн технологията в цифровата трансформация на публичния сектор изисква рамка за технологично проектиране и внедряване, която започва с приоритет за области, в които има нужда от подобряване на социалното доверие. След това длъжностните лица трябва да преценят каква информация да бъде приета и съхранена в блокчейна (и също така какво не трябва да се взема и съхранява там), за да поддържат целта за доверие, последвано от разглеждане на блокчейн протоколите, архитектурите и други технически съображения, които предоставят необходимите способности.

Този подход изисква нова „трислойна“ парадигма за проектиране и изпълнение:

- социален слой (човешко участие и социални аспекти, като потребителски стимули и мотивация, ниво на дигитална грамотност, достъп до технологии и т.н.);
- слой данни (самата база данни като „неизменно“ хранилище на транзакционни данни/записи, включително съображения за използваемост на данните, поверителност и сигурност, автентичност, надеждност, цялост и т.н.);
- технически слой (технологичният аспект, включително протоколи за разпределени регистрационни книги, механизми за консенсус, архитектури, мрежи P2P (Wikipedia, 2023b), съхранение на данни и др.).

Този подход насърчава разглеждането на важни въпроси в дизайна между слоевете, които биха могли да помогнат за избягване на потенциални несъответствия между технологията и предвидената област на приложение, както и да насърчат по-бързото приемане и по-трансформативни резултати за правителствата.

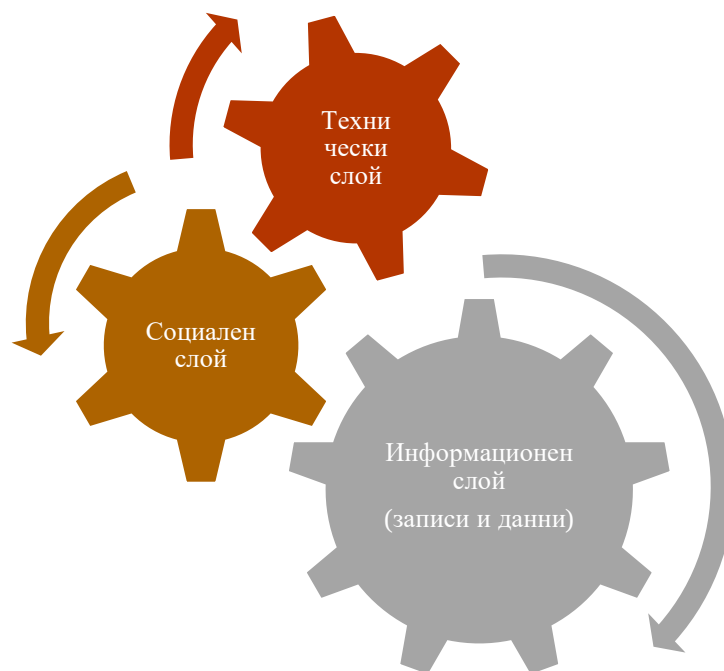
Малко са проектите, които са успели да преминат през всички критични изпитания и да се превърнат в напълно работещи решения. Все още се струва далечен етапът до пълното осъзнаване и приемане на възможността за приложение на блокчейн технология в държавния сектор. Основните затруднения са следните:

Фигура 2. Затруднения при внедряване на блоковата верига

Източник: (V. L. Lemieux, n.d.)

Трябва да се отбележи, че повече от тези пречки могат да се преодолеят с интегративен дизайн.

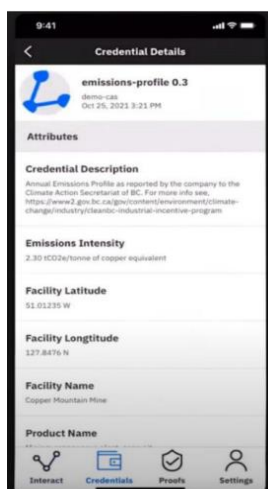

Фигура 3. Рамка за внедряване на блокчейн и DTL решение по моделът „Три слоя“

Източник: (V. L. Lemieux, n.d.)

Трислойният модел за внедряване на блоковото разпределение в държавния сектор се разглежда като сложна система за повишаване на социалното доверие. Информацията, социалният и техническият слой (подсистеми), които допълнително се контролират от подсистема за вътрешен контрол или управление са рамката, която трябва да се внедри и подобри сигурността в държавното управление.

Информация (записи/данни)

Фигура 4. Снимка на дигитален портфейл, показващ идентификационни данни за профила

Социален слой

Експертни екипи от държавния сектор, потребители (физически и юридически лица), изследователи и експерти от технологичния сектор трябва да направят анализ и да установят:

- Да се идентифицират нуждите на потребителите;
- Да се разработят прототипи за работа с потребителите, за да се потвърди, че прилагането на блокчейн технологията предоставя лесни и прости начини за използване на услугите.

Технически слой

Целта е да се събере набор от отворен софтуер, който да подпомага бизнесите и да установи доверени и трайни цифрови взаимоотношения. По този начин ще се намали бюрокрацията. Методът за реализиране е следния:

- Внимателно да се обмисли проблемът;
- Да се установи група съмишленици за споделяне на разработки;
- Да се избере най-подходящата рамки с отворен код;
- Допринасяне с код за разширяване.

Личен здравен портфейл

Разглежданият пример за въвеждане на личен здравен портфейл е представен през призмата на трислойния модел за внедряване. От съществено значение е да се стартира именно от здравето на гражданите. Световната пандемична обстановка около Covid ни обърна внимание за здравния статус на населението и приоритизира сектора.

Здравният портфейл улеснява диагностиката, лечението и оказва влияние върху застрахователното дело.

С въвеждането на личен здравен портфейл ще се събере в една база пълната медицинска история от резултатите от тестове, историята на рецептите и данните за лечение.

Настоящата ситуация представлява отделни здравни данни, които не са свързани по между си, намират се при различни специалисти и в различни болнични заведения. Рецептурната и болнична документация е разпиляна и възможността да се изгуби е много голяма. Чрез личния здравен портфейл се предотвратява такава възможност, а се създават предпоставки да се проследи цялата медицинската история на пациента и съпътстващата я документация.

Интегрирането на тези данни носи технически предизвикателства, както и поражда въпроси относно поверителността кой може да има достъп до информацията и как получава този достъп.

Медицинските данни са чувствителна информация и злоупотребата с нея трябва да се елиминира. Въвеждането на блокова верига с криптографски алгоритъм е най-подходящото решение на въпроса.

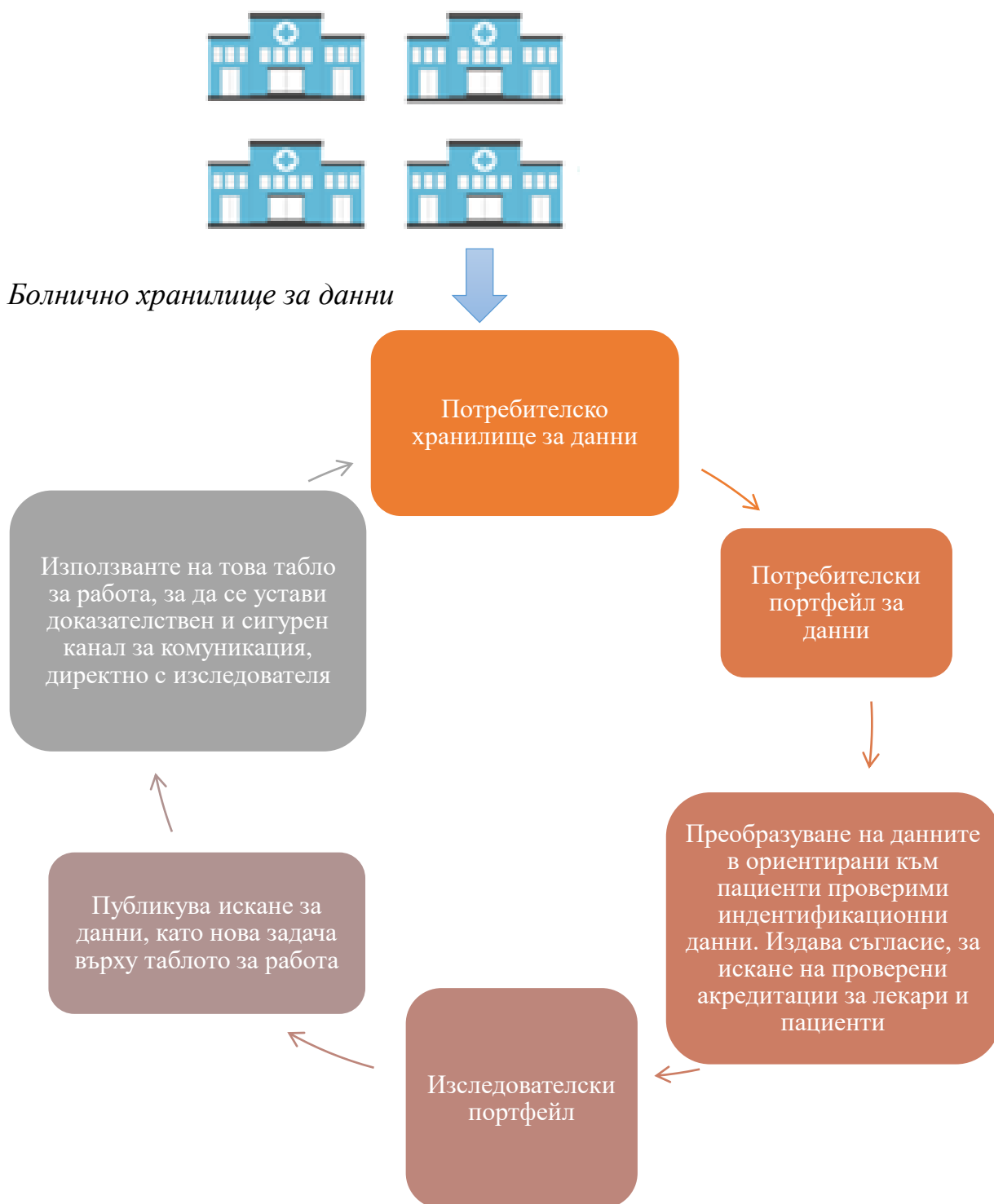
Създаването на електронно здравно досие ще помогне да се преодолеят бариерите на доверието, които са спънки изследователи и доставчици на достъп до данни, да стимулират подобренията в здравеопазването, здравните изследвания и изкуствения интелект.

Информация (записи/данни)

Фигура 5. Снимка на дигитален портфейл, показващ идентификационни данни

Социален слой

Фигура 6. Схема на данните в електронното здравно досие

Технически слой

Необходимо е да се използва отворен софтуерен код, който да спомогне гражданите да установяват доверени и трайни дигитални взаимоотношения, за насърчаване и допълване на здравната система. Методът за реализиране е следния:

- Внимателен анализ на проблема;
- Да се установи група съмишленици за споделяне на разработки;
- Да се избере най-подходящата рамки с отворен код;
- Допринасяне с код за разширяване.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Внедряване на блокчейн в държавния сектор може да се приеме като последен етап на дигитализацията, като сътрудничество между администрацията и гражданите, като повишаващ доверието механизъм за сигурност, както на информационно, така и на гражданско и национално ниво.

ЛИТЕРАТУРА:

- Личева, Т. (2022). *Цифрови трансформации в архивното дело*. Научно-технически съюз по машиностроене „Индустрия 4.0“.
- Личева, Т. (Декември 2022). Блокчейн технологии – информационна сигурност в архивистиката. *Сигурност и отбрана*, (2), 235-251. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-2-15-licheva.pdf>
- Първанов, И. (2018, януари 1). *2017-а: годината на голямото хакване*. HiComm. <https://hicomm.bg/feature/2017-ta-godinata-na-golyamoto-hakvane.html>
- Радулов, Н. (2019). „*Сигурност 4.0*“ монография. Издателство НТС по машиностроене „Индустрия 4.0“.
- Радулов, Н. (Декември 2022). Интелигентната граница. *Сигурност и отбрана*, (2), 92-107. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-2-06-radulov.pdf>
- Стойков, С. (Декември 2022). Дилема на (не)сигурността и добавената стойност на образованието за сигурност. *Сигурност и отбрана*, (2), 58-81. <https://institute.nvu.bg/sites/default/files/inline-files/2022-2-04-stoykov.pdf>
- Уикипедия. (2023, януари 10). *Биткойн*. Уикипедия, свободната енциклопедия. <https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B8%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B9%D0%BD>
- Boeding, K., & McConkie, R. (n.d.). *3 Potential Benefits of Blockchain for Government*. Booz Allen Hamilton.

<https://www.boozallen.com/s/insight/blog/3-potential-benefits-of-government-blockchain.html>

Lemieux, V. L. (n.d.). *Deploying Blockchain & Distributed Ledger Technology for Government Digital Transformation. Overcoming Barriers to Adoption* [PowerPoint slides]. University of British Columbia.

<https://thedocs.worldbank.org/en/doc/009c961203ebfc131b28feca946c7a3d-0350012021/original/Lemieux-World-Bank-GovTech-Presentation.pdf>

Lemieux, V., & Dener, C. (2021, December 02). *Blockchain technology has the potential to transform government, but first we need to build trust*. World Bank Blogs.

<https://blogs.worldbank.org/governance/blockchain-technology-has-potential-transform-government-first-we-need-build-trust>

Wikipedia. (2023a, June 15). *Distributed Ledger Technology*. Wikipedia, the free encyclopedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Distributed_ledger

Wikipedia. (2023b, June 7). *Peer to peer*. Wikipedia, the free encyclopedia. <https://en.wikipedia.org/wiki/Peer-to-peer>

**ПРЕДОСТАВЯНЕ НА ВЪТРЕШНИ ЕЛЕКТРОННИ
АДМИНИСТРАТИВНИ УСЛУГИ ЧРЕЗ СРЕДА ЗА
МЕЖДУРЕГИСТРОВ ОБМЕН НА ДАННИ (REGIX)
КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА
КОМПЛЕКСНО АДМИНИСТРАТИВНО
ОБСЛУЖВАНЕ**

Ваня Пецанова

**PROVISION OF INTERNAL ELECTRONIC
ADMINISTRATIVE SERVICES THROUGH AN
ENVIRONMENT FOR INTER-REGISTER DATA
EXCHANGE (REGIX) AS A PREREQUISITE FOR THE
IMPLEMENTATION OF COMPLEX ADMINISTRATIVE
SERVICES**

Vanya Petsanova

Резюме: Настоящият доклад има за цел да представи структурата на действащата нормативна уредба по отношение на административното обслужване и обмена на информация в администрациите. В рамките на анализа са разгледани основните принципи на електронното управление и възможностите на Средата за междурегистров обмен на данни (RegiX) за предоставяне на вътрешни електронни услуги. Акцентирано е върху ползите за гражданите, бизнеса и държавата от трансформиране на удостоверителните услуги във вътрешно административни, както и върху промяната на модела за административно обслужване.

Ключови думи: вътрешни електронни административни услуги; среда за междурегистров обмен на данни (RegiX); комплексно административно обслужване; информационна сигурност.

Summary: This report aims to present the structure of the current regulatory framework regarding administrative services and the exchange of information in administrations. Within the framework of the analysis, the basic principles of e-governance and the possibilities of the Inter-Registry Data Exchange Environment (RegiX) for providing internal electronic services are considered. The focus is on the benefits for citizens, businesses and the state of transforming authentication services into internal administrative ones and changing the administrative service model.

Keywords: internal electronic administrative services; environment for inter-registry data exchange (RegiX); complex administrative service; information security.

Увод

Публичната администрация е изправена пред предизвикателството да адаптира своята дейност съгласно изискванията на обществото за предоставяне на качествени услуги с помощта на информационните технологии.

Гарантирането на правото на гражданите и бизнеса да получават съдействие от държавните органи бива обезпечено все по-добре през последните години, като успоредно с това се цели намаляването на административните тежести и повишаване на ефективността на административните органи.

„Именно в този дух Административнопроцесуалният кодекс (АПК) урежда комплексното административно обслужване като институт, който да спомогне за подобряване качеството на административните услуги и предоставянето на такова обслужване, при което да липсват „бюрократични“ пречки като необходимост от предоставяне на определени данни на орган, който вече разполага с тях.“ (М. Младенов, 2016, с. 13)

С оглед на това са и продължителните усилия за въвеждането на електронното управление в Република България. То е уредено на законодателно ниво чрез приемането на Закона за електронното управление (ЗЕУ) и създаването на централизиран орган, който е компетентен по въпросите на електронното управление – Министерство на електронното управление (МЕУ).

Тези действия, от своя страна, обезпечават възможността на гражданите и бизнеса за облекчен достъп до електронни административни услуги, премахвайки необходимостта от ненужно събиране на данни от тях и гарантирайки улеснен достъп до административно обслужване.

Едновременно с това, МЕУ следва да защити информацията от загуба на достъпност и да осигури интегритет и конфиденциалност, гарантирайки сигурност на мрежите и информационните системи, чрез включване на адекватни комплексни изисквания при разработване на проекти на технически задания.

1. Основни понятия и нормативна рамка

Административното обслужване обхваща предоставянето на много и различни по вид услуги от държавни органи и други организации, както на гражданите, така и на бизнеса, с оглед упражняването на техни законни права и интереси. Дефиницията на разбирането за административно обслужване е уредена в § 1, точка 1 от Допълнителните разпоредби на Закона за администрацията (ЗА). Според текста на разпоредбата „административно обслужване е всяка

дейност по извършване на административни услуги от структурите на администрацията и от организации, предоставящи обществени услуги“.

Законодателната уредба на административното обслужване, се регулира приоритетно от Наредбата за административното обслужване, приета с ПМС № 246 от 13.09.2006 г. Със споменатия подзаконов нормативен акт се регламентира реда за организация на административното обслужване, включително и принципите, които следва да се спазват при обслужването, както и цялостния комплекс от процеси (външни и вътрешно йерархични), съставляващи административното обслужване.

Дефиницията на **„комплексното административно обслужване“** (КАО) се съдържа в §.1, т.5 от Допълнителните разпоредби на Административнопроцесуалния кодекс (АПК), според която при „комплексно административно обслужване, административните услуги се извършват от административни органи, организации с публични или обществени функции, без да е необходимо заявителят да предоставя информация или доказателства за данни, събрани или създадени от основния администратор, независимо от начина на съхранението им“.

Освен тази дефиниция, съществува още едно тълкуване, което е налично в Базисния модел за комплексно административно обслужване, приет от Министерски съвет на 19.06.2013 г. То предвижда да отпада, във всички случаи, необходимостта заявителите да предоставят информация или доказателства, когато последните са налични в административните органи изобщо.

В чл. 2 от Закона за електронното управление (ЗЕУ) също се установява задължение за административните органи и другите субекти, предоставящи административни услуги, да не изискват от гражданите и организациите представянето или доказването на данни, налични вече при първичния администратор.

Нещо повече чл. 3 от ЗЕУ задължава администрациите, които вече са събрали данните, да ги изпращат служебно и безплатно на организациите от публичната и обществена сфера, които боравят със същите данни и са изразили готовност за приемането им.

Понятието **„административна услуга“** е легално уредено в § 1, т. 2 от Допълнителните разпоредби на Закона за администрацията (ЗА), както и в § 1, т. 2 от ЗЕУ, като дефинициите в двата закона съвпадат напълно. При създаване на определението, законодателят е използвал набор от хипотези. Те се концентрират върху формата, която придобива издаденият документ и върху правата, които той поражда. Имайки предвид това, както и легалното определение на понятието „административно обслужване“, законодателят е предвидил редица хипотези на административна услуга.

Законът за администрацията и Законът за електронното управление включват и еднакви по същество дефиниции на понятието **„вътрешна административна услуга“**. Според това определение „вътрешна административна услуга“ е услугата, която един административен орган предоставя на друг, за да може вторият да осъществи своите правомощия.

Обменът на информация между администрациите се осъществява чрез извършване на вътрешни административни услуги, в т.ч. и електронни такива. Поради това, може да се обобщи, че предоставянето на вътрешни административни услуги е в основата изобщо на административното обслужване.

Дефиницията на термина **„електронно управление“** е посочена в § 1, т. 39 от Допълнителните разпоредби към ЗЕУ, като тя е въведена в българското законодателство с едно от последните изменения на закона. Според тази дефиниция, „електронно управление“ е това управление, при което се осигурява по-високо ниво на ефективност чрез използването от административните органи на информационни и комуникационни технологии, за реализиране на взаимовръзки, процеси, услуги, взаимни действия с потребителите, с публичните и с обществени организации.

Понятието **„електронни административни услуги“** е уредено в чл. 8 от ЗЕУ. В него се посочва, че „електронни административни услуги“ са административните услуги, които административните органи, организациите от публичния и обществен сектор заявяват и/или предоставят на гражданите и помежду си, от разстояние, използвайки електронни средства.

Освен дефиницията за „електронни административни услуги“, чл. 39 от ЗЕУ регламентира и термина **„вътрешни електронни административни услуги“**. Той гласи, че това са услугите, които административните органи и организациите от публичния и обществен сектор предоставят от разстояние помежду си с помощта на електронни средства.

Понятието **„регистър“** е уредено в т. 1 на § 1 от ДР на Наредбата за общите изисквания към информационните системи, регистрите и електронните административни услуги, според която регистърът е структурирана база данни, за които е налице законово изискване за вписване, заличаване, удостоверяване и са предназначени за съхраняване, предоставяне и логическа обработка.

Дефиницията на понятието за **„мрежова информационна сигурност“** е уредена в разпоредбата на чл. 2, ал. 3 от Закона за киберсигурност. Според нея при пренасяне, обработка и съхранение на данни или свързаните с тях услуги, информационните системи следва

да се противодействат на отрицателни въздействия, засягащи наличието, истинността, целостта или поверителността им.

2. Основни принципи на електронното управление

С цел успешното внедряване на електронното управление в България, ЗЕУ урежда три основни принципа, които административните органи и другите субекти, за които произтичат задължения от него, следва да спазват:

С принципа на еднократно събиране и създаване на данни, се въвежда забрана административните органи и организациите от публичната и обществена сфера, да изискват от гражданите и от организациите да предоставят или доказват данни, които преди това са събрани или създадени от друг административен орган.

С този принцип, за административните органи и останалите посочени субекти се въвежда задължението да не се изискват необходимите им данни и документи от гражданите, а от органите, които разполагат с тях. Спазването на този принцип съществено изменя начина на работа на администрациите в полза на гражданите и бизнеса, облекчавайки последните и давайки възможност за ефективно използване на ресурсите им.

Принципът на служебното уведомяване задължава администрацията, която вече е събрала или съхранява данните да ги предоставя на всеки друг административен орган, организации от публичната или обществена сфера, които имат задължение за обработване на същите данни и са изразили готовност за тяхното получаване. Спазването на този принцип гарантира възможността гражданите и бизнесът да получават заявяваните услуги, без да е необходимо да представят отново и отново едни и същи данни и документи, които вече са събрани и съхранени от компетентните административните органи.

Принципът на автоматизирано предоставяне задължава административните органи да предоставят по електронен път помежду си данни, за реализиране на принципа на еднократното събиране и създаване на данни и за принципа на служебно уведомяване. Обменът на информация между административните органи и останалите задължени субекти се осъществява по електронен път, автоматизирано, под формата на „вътрешна електронна административна услуга“. Изключение от този принцип е налице единствено в случаите, когато данните са изискани или изпратени в неструктурирано съдържание, когато няма технологична възможност за автоматичен обмен или когато закон не предвижда поддържането на електронни регистри.

3. Трансформиране на удостоверителните услуги във вътрешно административни

В основата на Концепцията за електронно управление е предоставянето на електронни административни услуги, които да заменят досегашния модел на предоставяне на административни услуги, осигурявайки взаимодействие между административните органи и улеснявайки лицата, ползващи тези услуги.

Спазването на принципа за автоматизирано предоставяне на данни е от изключително значение, защото обезпечава размяната на данни между административните органи и респективно подобрява качеството на предлаганите от тях услуги.

Със свое Решение № 338 от 23 юни 2017 г., Министерският съвет предприе мерки за намаляване на административната тежест като премахна изискването за представяне на хартиен носител на удостоверителни документи, за издаването на които администрациите извличат автоматизирани справки от поддържаните от тях регистри.

Предоставянето на вътрешни електронни услуги е осъществено през 2018 г. чрез Средата за междурегистров обмен на данни (RegiX). Тя дава възможност административни услуги да бъдат заявявани и изпълнявани автоматизирано, по електронен път. Наличните компоненти позволяват автоматично изтегляне на данните от регистрите на административните органи.

С постановление № 298 от 02.04. 2021 г. на Министерски съвет е приета актуализирана Концепция за регистровата реформа като част от Актуализираната стратегия за развитие на електронното управление в Република България (2019 – 2025). Концепцията е базирана на резултатите от извършената през 2017 г. инвентаризация на регистрите, поддържани в над 3 700 на брой централни и териториални административни структури.

Анализът и оценката на състоянието на наличните в държавните структури регистри е установил, че същите не отговарят на основното им значение за преминаване към електронни услуги и комплексно административно обслужване. Прегледът на регистрите е установил, че административните структури към 31.12.2017 г. поддържат общо 17 797 броя регистри, от които с предоставянето на услуги са свързани 15 013 регистъра, а 2784 броя – с други управленски дейности.

Големият брой регистри в общинските, областните и специализираните териториални администрации се обяснява със задължението им за поддържане на отделни регистри. Като пример са посочени общините, които поддържат до 55 броя регистри.

Таблица №1. Разпределение на регистрите по видове администрации.

Видове администрации	Регистри, свързани с услуги	Регистри, несвързани с услуги	Общо регистри за всяка отделна структура	Брой териториални администрации	Общо регистри, свързани с услуги	Общо регистри, несвързани с услуги	Общо регистри
1. Централни администрации	1236	599	1835	неприложимо	неприложимо	неприложимо	1835
2. Областни администрации	14	5	19	28	392	140	532
3. Общински администрации	46	6	52	265	12190	1590	13780
4. Специализирани териториални администрации	56	22	неприложимо	неприложимо	1195	455	1650
Общо в държавната администрация					15 013	2 784	17 797

Източник: Министерски съвет. (2021). *Концепция за регистрова реформа (Приета с РМС № 298 от 2 април 2021 г.)*. <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=892>

Извършената към 31.12.2017 г. инвентаризация е установила, че законова дефиниция за понятието „регистър“ не съществува. Административните структури поддържат регистри без правно основание, в еднакви предметни области. Качеството на наличните в регистрите данни е лошо, въпреки високите разходи за тяхната поддръжка. Оперативно регистрите не са съвместими, поради което не може да се осъществява служебен обмен на данни.

Общинските администрации поддържат по 52 еднотипни регистъра, като 46 от тях са свързани с предоставянето на административни услуги, а останалите 6 съдържат класифицирана информация и данни от тях не се предоставят. Голяма част от регистрите се поддържат на хартиен носител.

Администрациите не са осигурили достъп за вписване на обстоятелства в публични регистри или изискват предоставяне на удостоверяващи вписването документи при осигурен такъв. Изградените регистри не са еднотипни по отношение форма, структура, данни и съдържание. В част от тях не са въведени всички данни или такива са въведени само за определен период. Използването на данните от регистрите за целите на статистиката, е ограничено. Решение за съхраняване на копия на критични данни от системите и регистрите на централно ниво липсва. Принципът за служебен обмен на информация не се прилага достатъчно. Близко 85% от регистрите на централно ниво не позволяват автоматизиран обмен на данни.

В края на 2020 г. броят на стандартизираните заявки, осъществени през интерфейса за автоматизирано подаване и обслужване достига до над 43 800 000, в сравнение с 2017 г., когато са реализирани 1 000 000 заявки.

През периода от края на 2020 г. до средата на 2021 г. продължава надграждането на Средата за междурегистров обмен на данни (RegiX). Реализирана е възможността всяка администрация да полага електронен печат, за да удостовери извлечената информация. Предоставена е възможност за присъединяване на неавтоматизирани регистри и асинхронно извличане на данни от машинно – нечетим формат.

През 2021 г. е извършена оценка на текущото състояние на регистрите, поддържани от държавните структури, според която към 31.12.2020 г. 25 броя администрации са присъединили 62 броя регистри със 179 служебни електронни услуги/справки към Средата за

междурегистров обмен (RegiX). Броят на изтеглените от средата справки на годишна база надхвърлят 56 000 000.

В началото на 2023 г. са свързани 84 основни регистъра, администрирани от 29 централни администрации, реализирани се 214 видове справки към регистрите (Таблица №2). Общият брой справки, по данни от влизанията в системата, на годишна база, надхвърлят 106 000 000 броя.

Анализирайки данните можем да заключим, че темповете на включване на администраторите на данни и споделянето на регистри в Средата на междурегистров обмен са изключително бавни.

От друга стана интензивността на достъп до съответните регистри от консуматорите на данни е изключително висока, което говори за висока потребност от такъв вид услуга (Таблица №3).

Таблица № 2. Администрации предоставящи вътрешно административни електронни услуги чрез Средата за междурегистров обмен

№	Първичен администратор на данни (Администрации)	Брой регистри отворени за потребители	Видове справки (брой)
1.	Агенция „Митници“	3	4
2.	Агенция за социално подпомагане	2	5
3.	Агенция по вписванията	3	17
4.	Агенция по заетостта	1	8
5.	Българска агенция по безопасност на храните	1	4
6.	Главна дирекция „Гражданска въздухоплавателна администрация“	1	2
7.	Изпълнителна агенция „Автомобилна администрация“	3	12
8.	Изпълнителна агенция „Главна инспекция по труда“	3	6
9.	Изпълнителна агенция „Морска администрация“	2	4
10.	Изпълнителна агенция по околната среда	9	33
11.	Комисия за защита на конкуренцията	1	1
12.	Комисия за регулиране на съобщенията	11	13
13.	Министерство на външните работи	1	1
14.	Министерство на вътрешните работи	5	15
15.	Министерство на електронното управление	1	1
16.	Министерство на земеделието и храните	1	2

№	Първичен администратор на данни (Администрации)	Брой регистри отворени за потребители	Видове справки (брой)
17.	Министерство на образованието и науката	3	5
18.	Министерство на правосъдието	3	4
19.	Министерство на регионалното развитие и благоустройството	3	12
20.	Министерство на труда и социалната политика	2	3
21.	Министерство на туризма	2	6
22.	Национален осигурителен институт	3	9
23.	Национален център за информация и документация	8	9
24.	Национална агенция по приходите	2	3
25.	Национална агенция за професионално образование и обучение	1	2
26.	Национална експертна комисия	1	3
27.	Национална здравноосигурителна каса	1	8
28.	Патентно ведомство	6	19
29.	Централен регистър на особените залози	1	3
	Общо	84	214

Източник: Собствено проучване по информация от <https://info-regix.egov.bg/public/administrations> към 19.02.2023 г.

Таблица № 3. Интензивност на достъпа до отделните регистри

	31.12.2020 г.	30.05. 2021 г.	17.02.2023 г.
Брой администрации	25	25	29
Брой регистри	62	62	84
Видове услуги/ справки – брой	179	179	214
Брой заявки	43 800 000	56 000 000	106 000 000

Източник: Собствено проучване към 17.02.2023 г. за интензивността на достъпа до отделните регистри на интернет адрес: <https://regix-service.egov.bg/statistics.xml>

Таблица № 4. Десетте най-големи консуматори на данни по брой логове в Системата на месечна база

	Консуматор/Ползвател на справки по данни	Регистър	Брой справки по данни на месечна база
1.	Агенция по обществени поръчки	API на адаптер за комуникация с Регистър на жалби по ЗОП	1 405 917
2.	Изипей АД	Регистър Български документи за самоличност	1 245 078
3.	Министерство на електронното управление	Национална база данни "Население"	1 229 953
4.	Айрис Солюшънс ООД	Регистър Български документи за самоличност	830 495
5.	Уни Кредит Булбанк АД	Регистър Български документи за самоличност	475 380
6.	Банка ДСК ЕАД	Регистър Български документи за самоличност	337 353
7.	Агенция „Митници“	Търговски регистър	304 524
8.	Министерство на вътрешните работи	Регистър на издадените разрешения по чл. 2, на председателите на комисиите извършващи прегледите и на техническите специалисти	259 058
9.	Айкарт АД	Търговски регистър	233 581
10.	Агенция „Пътна инфраструктура“	Търговски регистър	199 177

Източник: Собствено проучване към 17.02.2023 г. на интернет адрес: <https://info-regix.egov.bg/public>

Изнесените данни сочат, че публичните и бизнес институциите черпят по равно данни от Системата. Обменът на данни от регистрите на обществените организации е еднакво полезен, както за бизнеса, така и за публичната сфера.

В процеса на анализа бяха идентифицирани две институции като ключови относно съхранението и поддържането на данни:

- Главна дирекция „Гражданска регистрация и административно обслужване“ (ГД ГРАО) към Министерството на регионалното развитие и благоустройството, която заедно с териториалните си звена и общините поддържа ЕСГРАОН, и

- Агенция по вписванията, която поддържа Търговския регистър, регистъра на ЮЛНЦ, Регистър Булстат, Имотния регистър и Регистъра на имуществените отношения на съпрузите.

Тези две институции отговарят за регистрация/дерегистрация на търговци и контролират набирането/издаването на идентификационни данни. Бързината на актуализиране на данните, тяхната структурираност и способността за навременна комуникация на промените към заинтересованите институции, са от изключително значение за възможността за последващите оптимизации и подобрения.

Важен участник в Стратегията за електронното управление на Република България е Министерството на електронно управление (МЕУ), чиито основни функции са налагането на секторните политики, правилата и добрите практики в областта на електронното управление, стратегическото и бюджетно програмиране, контрола и координацията в сектора.

Създаването на орган като МЕУ е стъпка в правилната посока, за да се преодолее независимостта и изолираността при взимането на решения за развитие на информационните технологии и системи от различните администрации. Това ще спомогне за преодоляване на сегментирането и разликите в нивото на зрялост на ИТ процесите в различните институции и ще ускори интеграцията между различните участници в държавната администрация.

4. Ползи от регистровата реформа за гражданите и бизнеса

- Гарантиране на сигурността на данните в регистрите, чрез тяхното усъвършенстване, централизиране, обединяване и дигитализация.

- Осигуряването на служебен обмен на данни ще облекчи документооборота в администрациите, ще намали документите, които се изискват от потребителите, ще ускори и подобри качеството на предоставяните услуги.

- Повишаване на ефикасността в работата на публичните администрации, чрез еднократно събиране и многократно използване на наличните данни.

- Премахването на дублиращите се функции на администрациите, облекчаването на процедурите, намаляването на посредниците и редуцирането на контактите със служителите ще има антикорупционен ефект върху дейността на институциите.

- Наличието на единни дигитализирани регистри ще ускори служебния обмен на информация, ще облекчи административните процедури, ще подобри бизнес средата и ще даде тласък в развитието на страната.

- Икономия на бюджетни средства чрез ограничаване на разходите за изработка и поддръжка на множество информационни системи и регистри.

– Ограничаването на хартиения обмен в процеса на поддръжка на регистрите и издаването на хартиени документи, намаляването на разходите по архивирането и дългосрочното им съхранение, освен до икономия на ресурси, ще подобри и опазването на околната среда.

5. Препоръки:

- Прилагане на административна принуда за присъединяване на всички институции от публичната сфера към RegiX;
- Присъединяване към Средата на всички регистри, които администрациите подържат и не съдържат класифицирани данни;
- Осигуряване през уеб услуги достъп до регистрите, спазвайки изискванията за оперативна съвместимост;
- Унифициране на обмена на данни между информационните системи с осигурени възможности за синхронен и асинхронен такъв;
- Увеличаване броят на консуматорите, които да бъдат включени към средата;
- Популяризиране на информацията за наличните регистри и предоставяните справки под формата на административни услуги;
- Наличните данни следва да са в машиночетим формат, с възможност за тяхното управление;
- Да се въведе задължение администрациите да събират по служебен път информацията, която им е необходима за предоставяне на услуги по лицензиране или регистриране;
- Да се налагат санкции за администрациите, които изискват потребителите на административни услуги да представят документи и данни, налични в регистрите;
- Въвеждане на задължителни писмени декларации за установяване на факти и обстоятелства, за които законодателството ни не изисква специално доказване.

Заклучение

Предлагането на електронни административни услуги не е ограничено в рамките на само една информационна система или дори на една институция. ИТ средите на институциите участници не трябва да бъдат разглеждани в изолация, а в своята съвкупност, като част от електронната администрация на Република България.

ИТ функциите на държавните институции са йерархично независими със собствени политики, процедури, процеси и системи. Липсата на усещането за обща стратегия между различните администрации води до несъгласуваност в развитието на информационните технологии и до пропуснати възможности за синергия.

За да се спази принципа на ЗЕУ за еднократно събиране и създаване на данни, е необходимо административните органи и субектите, предоставящи административни услуги, да обменят необходимите данни и документи помежду си, без да се налага съдействие от получателите на административните услуги.

За да е възможно това, органите и субектите, осъществяващи административни услуги, следва концептуално да променят начина, по който предлагат услугите, като започнат интензивно да си предоставят така наречените „вътрешни електронни административни услуги“, и да събират информацията, която им е нужна за извършването на една или друга административна услуга.

Една от целите на електронното управление – комплексното административно обслужване, може да бъде постигната чрез предоставяне на вътрешни електронни административни услуги чрез Средата за междурегистров обмен (RegiX). Реализирането на регистровата реформа, намаляването и премахването на монопола на първичните администратори на данни, ускоряването на служебния обмен ще засили внедряването на електронното управление в България.

Практическото реализиране на принципите на електронното управление за дигитални електронни услуги ще доведат до дългосрочни ползи, до адаптиране и оптимизиране на работните процеси. Предоставянето на гъвкави начини за приемане на административните услуги, ще направят администрацията по-компактна, по-ефективна и по-прозрачна.

От друга страна, в предвид обстоятелството, че системата за киберсигурност е част от системата за защита на националната сигурност на страната, държавата следва да прилага комплекс от мерки и действия, за да защити от заплахи информационните си мрежи и инфраструктура.

ЛИТЕРАТУРА:

Административно процесуален кодекс. Обн. ДВ. бр. 30 от 11 април 2006 г.

Доклад за напредъка по изпълнение на Актуализираната стратегия за развитието на електронното управление в Република България 2019-2025 г. и на мерките от пътната карта за нейното изпълнение за периода 01.06.2020-31.05.2021 г. юни 2021 г.

Закон за администрацията. Обн. ДВ. бр. 130 от 5 ноември 1998 г.

Закон за електронното управление. Обн. ДВ. бр. 46 от 12 юни 2007 г.

Закон за киберсигурност. Обн. ДВ. бр. 94 от 13 ноември 2018 г.

Министерски съвет. (2013). *Базисен модел за комплексно административно обслужване (Одобрен с Решение № 23.8 на МС от 19 юни 2013 г.)*.

- https://www.ipa.government.bg/sites/default/files/administrativno_0_bsluzhvane_0.pdf
- Министерски съвет. (2021). *Концепция за регистрова реформа (Приета с ПМС № 298 от 2 април 2021 г.)*. <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=892>
- Министерски съвет. (2021, Февруари 12). *Провеждане на онлайн кръгла маса за представяне на предложения за нормативни промени, във връзка с въвеждане на 5 услуги от типа „Епизоди от живота“*. <https://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&categoryId=&Id=324&y=&m=&d=>
- Младенов, М. (2016). *Комплексно административно обслужване: приложни аспекти*. Институт по публична администрация. https://www.ipa.government.bg/sites/default/files/kao_applied_aspects.pdf
- Наредба за административното обслужване. Приета с ПМС № 246 от 13.09.2006 г.
- Наредба за общите изисквания към информационните системи, регистрите и електронните административни услуги. Приета с ПМС № 3 от 09.01.2017 г.
- Стратегия за развитие на електронното управление в Република България 2019-2025 г. Приета с Решение № 298 на МС от 2 април 2021 г.
- REGIX Информационно приложение <https://info-regix.egov.bg/public/administrations>

ЗА АВТОРИТЕ В БРОЯ/ABOUT THE AUTHORS IN THE ISSUE

Силвайн Пейл-Калво

E-mail: spaile@uliege.be

Силвайн Пейл-Калво е доктор по „Организация и управление на въоръжените сили“ от Националния военен университет „Васил Левски“ и старши научен сътрудник в катедра „Политически науки“ в Университета в гр. Лиеж, Белгия. Той е и юрист по международно и европейско публично право. Научните му интереси са в областта на стратегическата култура на Европейския съюз и предотвратяването на разпространението на оръжия за масово унищожение. Силвайн Пейл-Калво е в основата на инициативата "Военен Еразъм" и Европейското училище за докторанти в областта на сигурността и отбраната към Европейския колеж по сигурност и отбрана, с който си сътрудничи в продължение на 15 години. Той е технически директор на международни партньорски проекти на Европейския съюз.

Sylvain Paile-Calvo

E-mail: spaile@uliege.be

Sylvain Paile-Calvo is a PhD in "Organisation and the Management of Armed Forces" of the Vassil Levski National Military University of Bulgaria and "Political Science" of the University of Liège (Belgium), where he is a Senior Researcher. He is also a lawyer in international and European public law. His research fields are the European Union strategic culture and the prevention of the proliferation of arms and weapons of mass destruction. He notably designed the "Military Erasmus" initiative and the European Doctoral School on Security and Defence for the European Security and Defence College, with which he has collaborated for 15 years. He is the Technical Director of European Union projects of partnership at international level.

Младен Младенов

E-mail: mmladenov@abv.bg

Младен Иванов Младенов е „доктор“ по научната специалност 05.11.02 „Политология“, академична длъжност „доцент“ в област на висшето образование 9 „Сигурност и отбрана“ по професионално направление 9.1 „Национална сигурност“ („Интегритет, противодействие на корупцията, професии и правни науки“), институция по месторабота: Висше училище по сигурност и икономика– Пловдив. Научните му интереси са в областта на правните науки, сигурността, професиите, антикорупцията, административния капацитет, оценката на въздействие на законодателството, процесуалното представителство, обучението, политическите

критерии, антидискриминацията, правата на човека, международните програми и сътрудничество, създаването на успешен екип, управлението на човешките ресурси, стратегическото и оперативното управление, вътрешния контрол и одит, създаването на стандарти, методи и вътрешни правила, етиката, интегритета.

Mladen Mladenov

E-mail: mmladenov@abv.bg

Mladen Ivanov Mladenov is a "Doctor" in the Scientific Specialty 05.11.02 "Political science", Academic Position "associate professor" in the Field of Higher Education 9 "Security and Defense" in Professional Direction 9.1 "National Security" ("Integrity, Anti-corruption, Professions and Legal Sciences"), Institution of Employment: The Higher School of Security and Economics - Plovdiv. His scientific interests are in the field of jurisprudence, security/certainty, professions, anti-corruption, administrative capacity, legislative impact assessment, legal representation, training, political criteria, anti-discrimination, human rights, international programs and cooperation, successful team building, human resource management resources, strategic and operational management, internal control and audit, creation of standards, methods and internal rules, ethics, integrity.

Михаил Харалампиев

E-mail: mihail43@yahoo.com

Михаил Харалампиев е професор, доктор на химическите науки, инженер в катедра „Защита на населението и инфраструктурата“ на факултет „Сигурност и отбрана“ при Национален военен университет „Васил Левски“ в гр. Велико Търново. Професор Михаил Харалампиев е доктор хонорис кауза на Националния военен университет „Васил Левски“. Научните му интереси са в областта на: Оръжия за масово унищожаване и защита от тях; Химия и технология на разрушаване на химически оръжия; Защита на населението и инфраструктурата; Екология и екологична политика и сигурност; Полимери и тяхната приложимост във военната техника.

Mihail Haralampiev

E-mail: mihail43@yahoo.com

Mihail Haralampiev is a professor, doctor of chemical sciences, chemical engineer in the Protection of the population and infrastructure department of the Security and Defense faculty at the Vasil Levski National Military University in the city of Veliko Tarnovo. Professor Mihail Haralampiev is a Doctor Honoris Causa of the Vasil Levski National Military University. His scientific interests are in the field of: weapons of mass destruction and protection against them; chemistry and technology of destruction of chemical weapons; protection of the population and

infrastructure; ecology and environmental policy and security; polymers and their applicability in military technology.

Живко Жеков

E-mail: zhekov_z@abv.bg

Живко Жеков е професор, доктор по „Технически науки“ в Асоциация „Научно-приложни изследвания“. Професор Живко Жеков е доктор хонорис кауза на Националния военен университет „Васил Левски“. Научните му интереси са в областта на оптични уреди.

Zhivko Zhekov

E-mail: zhekov_z@abv.bg

Zhivko Zhekov is a professor, PhD in "Technical Sciences" in the Association Scientific and Applied Research. Professor Zhivko Zhekov is a Doctor Honoris Causa of the Vasil Levski National Military University. His scientific interests are in the field of optical devices.

Валентин Василев

E-mail: valentin.vasilev@vusi.bg

Валентин Василев е професор в професионално направление 9.1. „Национална сигурност („Кризисни ситуации и управление на човешките ресурси“), доктор по „Организация и управление извън сферата на материалното производство“ в катедра „Национална сигурност“ при Висшето училище по сигурност и икономика, Пловдив. Научните му интереси са в областта на управлението и развитието на човешките ресурси; публичните политики и устойчивото развитие; лидерството и мотивацията; емоционалната интелигентност и мениджмънта на талантите; смарт-технологии в публичния мениджмънт и др.

Valentin Vasilev

E-mail: valentin.vasilev@vusi.bg

Valentin Vasilev is a professor in professional field 9.1. "National Security ("Crisis Situations and Human Resources Management"), PhD in "Organization and Management Outside the Sphere of Material Production" at the National Security Department at the Higher School of Security and Economics, Plovdiv. His scientific interests are in the field of management and development of human resources; public policies and sustainable development; leadership and motivation; emotional intelligence and talent management; smart-technology in public management, etc.

Емил Стоилков

E-mail: emil_stoilkov@abv.bg

Емил Стоилков е докторант в професионално направление 9.1. „Национална сигурност“ в докторска програма „Противодействие на

престъпността и опазване на обществения ред“ във Висшето училище по сигурност и икономика, Пловдив. Научните му интереси са в областта на управлението и развитието на човешките ресурси; лидерството и мотивацията; комуникация; решаване на конфликти; умения за учене; изграждане и работа в екип; управление на времето; работа в кризисни ситуации; смарт-технологии в публичния мениджмънт и др.

Emil Stoilkov

E-mail: emil_stoilkov@abv.bg

Emil Stoilkov is a PhD student in professional field 9.1. "National Security" in PhD program "Countering crime and public order protection" at the Higher School of Security and Economics, Plovdiv. His scientific interests are in the field of management and development of human resources; leadership and motivation; communication; conflict resolution; learning skills; team building and teamwork; time management; work in crisis situations; smart technologies in public management, etc.

Андрей Джуни

E-mail: junin@abv.bg

Андрей Джуни е доцент, доктор по „Организация и управление извън сферата на материалното производство (национална сигурност)“ в катедра „Оперативно-издирвателна дейност“ на факултет „Полиция“ при Академията на МВР в гр. София. Научните му интереси са в областта на защитата на националната сигурност, противодействието на престъпността и оперативно-издирвателната дейност.

Andrey Dzhunin

E-mail: junin@abv.bg

Andrey Dzhunin is a associate professor, PhD in „Organization and management in the sphere of non material production (national security)“ in the „Criminal Intelligence Process“ department of the „Police“ faculty at the Academy of the Ministry of Interior in Sofia. His scientific interests are in the field of the protection of national security, countering crime and criminal intelligence process.

Владко Иванов

E-mail: vladko_m_ivanov@abv.bg

Владко Иванов е професор, доктор в катедра „Национална сигурност и публична администрация“ на Правно-исторически факултет при Югозападен университет „Неофит Рилски“ в Благоевград. Научните му интереси са в областта на националната сигурност, граничния контрол и геополитиката.

Vladko Ivanov

E-mail: vladko_m_ivanov@abv.bg

Vladko Ivanov is a professor, PhD at the Department of National Security and Public Administration at the Faculty of Law and History at South-West University "Neofit Rilski" in Blagoevgrad. His research interests are in the field of national security, border control and geopolitics.

Гергана Кресналийска

E-mail: kresnalijska@abv.bg

Гергана Кресналийска е главен асистент, доктор в катедра „Национална сигурност и публична администрация“ на Правно-исторически факултет при Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград. Научните ѝ интереси са в областта на управлението в публичната сфера и националната сигурност.

Gergana Kresnaliyska

E-mail: kresnalijska@abv.bg

Gergana Kresnaliyska is a Chief Assistant Prof., PhD at the Department of National Security and Public Administration at the Faculty of Law and History at South-West University "Neofit Rilski" in Blagoevgrad. Her research interests are in the field of governance in the public sphere and national security.

Румен Маринов

E-mail: ramarinoff@gmail.com

Румен Маринов е доцент, доктор по „Военно дело“ в катедра „Военни науки“ на факултет „Сигурност и отбрана“ при Национален военен университет „Васил Левски“ в гр. Велико Търново. Научните му интереси са в областта на управлението на кризи от военен и невоенен характер, военната сигурност в контекста на националната сигурност на държавата.

Rumen Marinov

E-mail: ramarinoff@gmail.com

Rumen Marinov is an associate professor, Doctor of Military Affairs at the Military Sciences Department of the Faculty of Security and Defense at Vasil Levski National Military University in Veliko Tarnovo. His research interests are in the field of military and non-military crisis management, and military security in the context of the national security of the state.

Олга Чорбаджийска

E-mail: olga_chorbadjiiska@abv.bg

Олга Чорбаджийска е главен асистент, доктор в катедра „Национална сигурност и публична администрация“ на Правно-исторически факултет при Югозападен университет „Неофит Рилски“ в Благоевград. Научните и интереси са в областта на управлението в

публичната сфера, управлението на човешките ресурси и националната сигурност.

Olga Chorbadzhiyska

E-mail: olga_chorbadjjiiska@abv.bg

Olga Chorbadzhiyska is a Chief Assistant Prof., PhD at the Department of National Security and Public Administration at the Faculty of Law and History at South-West University "Neofit Rilski" in Blagoevgrad. Her research interests are in the field of governance in the public sphere, human resource management and national security.

Гергана Йорданова

E-mail: gyordanova@vusi.bg

Гергана Йорданова е доцент, доктор по „Военнополитически аспекти на сигурността“ в катедра „Национална сигурност“ на факултет „Национална сигурност и обществен ред“ при Висше училище по сигурност и икономика в гр. Пловдив. Научните ѝ интереси са в областта на превенцията и противодействието на изпирането на пари и финансирането на тероризма и пролиферацията.

Gergana Yordanova

E-mail: gyordanova@vusi.bg

Gergana Yordanova is Associate Professor, PhD in “Military-Political Aspects of Security” in the “National Security” department of the "National Security and Public Order" faculty at the Higher School of Security and Economics in Plovdiv. Her scientific interests are in the field of Anti-money laundering and countering terrorist financing and proliferation.

Огнян Стоичков

E-mail: stoichkov111@gmail.com

Огнян Стоичков е доктор по „Национална сигурност“, магистър по право. Член на Националното бюро за контрол на специалните разузнавателни средства. Хоноруван преподавател във Военна Академия „Георги С. Раковски“. Лектор в Националния институт на правосъдието и в Центъра за обучение на адвокати. Научните му интереси са в областта на използване на специални разузнавателни средства, киберсигурност, трафични данни, модели за управление на разузнавателната общност, наказателно-правни аспекти на защитата на националната сигурност.

Ognyan Stoichkov

E-mail: stoichkov111@gmail.com

Ognyan Stoichkov is a PhD in „National security“, Master of Law. Member of the National Bureau of Special Intelligence. Honored lecturer at the at the Military Academy "Georgi S. Rakovski". Lecturer at the National Institute of Justice and the Center for Lawyer Training. His research interests

include the use of special intelligence, cybersecurity, traffic data, intelligence community management models, and criminal law aspects of national security protection.

Пламен Атанасов

E-mail: atanasovp@abv.bg

Пламен Атанасов е доктор по „Обществена комуникация и информационни науки“ от Софийски университет „Св. Кл. Охридски“ в гр. София. Научните му интереси са в областта на комуникация при кризи и широката сигурност.

Plamen Atanasov

E-mail: atanasovp@abv.bg

Plamen Atanasov earned his PhD in ‘Social communication and information sciences’ at Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Sofia. His scientific interests are in the field of crisis communication and the wider security.

Мариета Рабохчийска

E-mail: rabohchijs@uni-sofia.bg

Мариета Рабохчийска е доцент, доктор по „международно право и международни отношения“ в катедра „Международно право и международни отношения“ на Юридическия факултет при Софийски университет „Св. Климент Охридски“ в гр. София. Научните ѝ интереси са в областта на международните отношения, външните отношения и външната политика на Европейския съюз, европейското политическо сътрудничество и интеграция, международната закрила на правата на човека.

Marieta Rabohchiyska

E-mail: rabohchijs@uni-sofia.bg

Marieta Rabohchiyska is an associate professor, PhD in "international law and international relations" in the "International Law and International Relations" department of the Faculty of Law at Sofia University “St. Kliment Ohridski”. Her scientific interests are in the field of international relations, external relations and foreign policy of the European Union, European political cooperation and integration, international protection of human rights.

Йордан Бакалов

E-mail: jordanbakalov@abv.bg

Йордан Бакалов е професор, доктор по „Национална сигурност“ във „Висшето училище по сигурност и икономика“ – гр. Пловдив и негов Ректор. Научните му интереси са в областта на националната сигурност и геополитика.

Jordan Bakalov

E-mail: jordanbakalov@abv.bg

Jordan Bakalov is a professor, PhD in "National Security" at the "Higher School of Security and Economics" – Plovdiv and its Rector. His research interests are in the field of national security and geopolitics.

Владимир Бабанов

E-mail: v.babanov@law.swu.bg

Иван Иванов е главен асистент, доктор по „Национална сигурност“ в катедра „Национална сигурност и публична администрация“ на Правно-исторически факултет при Югозападен университет „Неофит Рилски“ в гр. Благоевград. Научните му интереси са в областта на национална и международна сигурност, международни отношения и геополитика, разузнаване и контраразузнаване, киберсигурност, блокчейн технологии, изкуствен интелект.

Vladimir Babanov

E-mail: v.babanov@law.swu.bg

Vladimir Babanov is a chief-assistant professor, PhD in "National security" in the "National security and public administration" department of the faculty of Law and History at the South-West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad. His scientific interests are in the field of national and international security, international relations and geopolitics, intelligence and counterintelligence, cybersecurity, blockchain technology, artificial intelligence.

Теодора Личева

E-mail: teodora_licheffa@abv.bg

Теодора Личева е докторант в докторска програма „Стратегии и политики за сигурност“ на Нов Български университет. Научните ѝ интереси са свързани с блокчейн технологията, сигурността на информацията, приложението на новите технологии в държавното управление, интелигентни договори, стратегическо управление, методология на риск регистър и вътрешни правила, модернизиране на администрацията и повишаване на капацитета ѝ, и др.

Teodora Licheva

E-mail: teodora_licheffa@abv.bg

Teodora Licheva is a PhD student in the „Strategies and Policies for Security“ PhD program at the New Bulgarian University. Her scientific interests are related to blockchain technology, information security, the application of new technologies in public administration, smart contracts, strategic management, risk register methodology and internal rules, modernization of the administration and increasing its capacity, etc.

Ваня Пецанова

E-mail: v.b.petsanova@abv.bg

Ваня Пецанова е асистент, доктор по „Организация и управление извън сферата на материалното производство (Мениджмънт на публичната сфера)“ в катедра „Национална сигурност и публична администрация“ на факултет „Правно-исторически“ при Югозападен университет „Неофит Рилски“ в гр. Благоевград. Научните ѝ интереси са в областта на административните дейности и процеси.

Vanya Petsanova

E-mail: v.b.petsanova@abv.bg

Vanya Petsanova is an assistant, PhD in "Organization and management outside the sphere of material production (Management of the public sphere)" in the department of "National Security and Public Administration" of the Faculty of Law and History at Southwestern University "Neofit Rilski" in the city of Blagoevgrad. Her research interests are in the field of administrative activities and processes.